

OTSO SANDBERG

Hallittu syrjäytyminen

Miten syrjäytymisestä muodostui
lähes jokaiseen meistä ulottuva riski?

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikön johtokunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
Pinni B:n luentosalissa 1096, Kanslerinrinne 1, Tampere,
16. päivänä tammikuuta 2015 klo 12.

TAMPEREEN YLIOPISTO

OTSO SANDBERG

Hallittu syrjäytyminen

Miten syrjäytymisestä muodostui
lähes jokaiseen meistä ulottuva riski?

English abstract

Acta Universitatis Tamperensis 2011
Tampere University Press
Tampere 2015

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla
Tampereen yliopiston laatuvarmistuksen mukaisesti.

Copyright ©2015 Tampere University Press ja tekijä

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Myynti:
kirjamyynti@juvenes.fi
<http://granum.uta.fi>

Acta Universitatis Tamperensis 2011
ISBN 978-951-44-9676-9 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1500
ISBN 978-951-44-9677-6 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://tampub.uta.fi>

Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2015

Aluksi

Käsissänne oleva väitöskirja ei syntynyt yhden miehen neljän vuoden yksinäisyyden seurauksena.

Kiitän Sosiaalitieteiden valtakunnallista jatkokoulutusohjelmaa ja sen Vallan ja hallinnan kulttuurien tutkimuksen tutkijakoulua tutkimuksen katkeamattomasta neljän vuoden rahoituksesta.

Hakeuduin Tampereen yliopistoon saadakseni tutkimukselleni parhaan mahdollisen ohjauksen. Valintani osoittautui oikeaksi. Kiitän professori Anneli Anttosta lukemattomista tarkkanäköisistä kommenteista, kriittisyyttä pelkäämättömästä ohjauksesta ja tuesta. Professori Risto Heiskala herätteli aikoinaan todellisen kiinnostukseni sosiaalitutkimukseen ja onnekseni sain kyseisen hienon herrasmiehen myös väitöskirjani toiseksi ohjaajaksi.

Kiitän lämpimästi tutkimukseni esitarkastajaa ja vastaväittäjää emeritusprofessori Risto Eräsaarta sekä esitarkastajana toiminutta professori Ilpo Heléniä. Käsikirjoitusta koskevista kommenteista nostan hattua Jyri Liukolle sekä erityisesti Jorma Sipilälle, joka avasi pyytämättä tutkimusprosessin aikana pari keskeistä näkökulmalukkoa.

Vallan ja hallinnan kulttuurien tutkimuksen tutkijakoulun seminaareista sain paljon, kiitos erityisesti Pertti Alasuutarille. Kiitän Satu Ojalaa vuosien aikana saaduista korvaamattomasta yliopistoyhteisöllisestä avusta. Lahjakas kynämies ja hyvä ystävä auttoi tekstin viimeistelyvaiheessa käsikirjoituksen kielenhuollossa – kiitos Janne.

Kiitän tuesta hienoja vanhempiani sekä isoäitiäni Inkeriä. Suurin kiitos kuuluu Katjalle neljän vuoden tuesta, kannustuksesta ja sosiologin ymmärtävyydestä. Tutkimuksen äärellä vietetyn neljän vuoden aikana sain kokea myös tuoreen isyyden kaikki puolet. Mainioista mainioimmat Ahti ja Kaisla ovatkin taanneet huoltoa, riemua, rakkautta ja onnea jokaiseen päivääni.

Abstract

Since the start of the new millennium social exclusion has become a central problem in Finnish society, and a threat to internal security. A standard approach to social exclusion and the socially excluded has been established in the discussion on social disadvantage. At the same time, the many forms of social exclusion – the concept of which is at the core of the aforementioned discussions – have remained fairly vague.

The present study first examines the process by which social exclusion became integral to social policy – how it became a recognized and measurable concept in need of targeted political measures. Following on from this, the study uses the theory of concept of governmentality to analyse the history of social exclusion in Finland and its development into its present form.

The study reveals the conceptual hallmarks of social exclusion, analyses the adaptation of social exclusion to Finnish social development more generally, and illustrates the expansion of social exclusion into a risk that concerns the entire population.

The present study demonstrates that efforts to prevent social exclusion through early recognition of its indicators has been a mainstay of Finnish social policy since the turn of the century. The study is an analytical contribution to the Finnish social political discussion on an enduringly relevant topic.

The background material for the present study consists of political and administrative documents in addition to academic sources. The history of the development of social exclusion is analysed using articulation and problematization analysis methods.

Keywords: social exclusion, social policy, governmentality, risk, preventive social policy.

Tiivistelmä

Uuden vuosituhannen myötä syrjäytymisestä on tullut keskeinen suomalaisen yhteiskunnan ongelma ja sisäisen turvallisuuden uhka. Huono-osaisuudesta käytävään keskusteluun on vakiintunut standardi, jolla syrjäytymistä ja syrjäytyneitä käsitellään. Samaan aikaan keskustelun ytimessä olevan syrjäytymisen käsitteen muodot ovat pysyneet varsin häilyvinä.

Tutkimus lähtee liikkeelle kysymyksestä miten syrjäytymisen muodostui tunnistettavaksi, nimetyksi ja mitattavaksi sekä erillisiä poliittisia toimenpiteitä vaativaksi ilmiöksi ja sosiaalipolitiikan kohteeksi. Väitöskirjassa analysoidaan syrjäytymisen historiaa ja sen muodostumisen polkuja nykyisyyden motivoimana ja hallinnan näkökulmasta.

Tutkimus paljastaa syrjäytymisen käsitteellisen erityisyyden, analysoi syrjäytymisen adaptaatiota suomalaiseen yhteiskunnalliseen kehikseen ja havainnollistaa syrjäytymisen laajenemista lähes koko väestöä koskevaksi riskiksi.

Väitöskirja osoittaa syrjäytymisen riskitekijöiden mahdollisimman varhaista tunnistamista ja ehkäisemistä korostavan järjen levinneen keskeiseksi suomalaisen vuosituhannen vaihteen jälkeisen yhteiskuntapolitiikan premissiksi. Kirja on analyttinen puheenvuoro suomalaiseen sosiaalipoliittiseen keskusteluun aiheesta, jonka ympärillä myrsky on pikemminkin voimistumassa kuin laantumassa.

Väitöskirjan aineisto koostuu poliittisista ja hallinnollisista asiakirjoista sekä akateemisista lähteistä. Syrjäytymisen muodostumisen historiaa analysoidaan artikulaatio- ja ongelmallistamisen analyysin menetelmällä.

Avainsanat: syrjäytyminen, sosiaalipolitiikka, hallinta, riski, ehkäisevä sosiaalipolitiikka

SISÄLLYS

Johdanto.....	1
1. Syrjäytymisen rekonstruktio.....	9
1.1 Hallinta syrjäytymisen näkökulmana.....	10
1.2 Syrjäytymisen jäljet ja niiden jäljittäminen.....	25
1.3 Syrjäytymisen muodostumisen karttamerkit...	50
2. Suomalaisen syrjäytymisen anatomia.....	57
2.1 Syrjäytymisen käsiteadaptaatio.....	58
2.2 Keskustelukehysten laajentuminen.....	89
2.3 Syrjäytymisen käsitteelliset muodot.....	102
2.4 Syrjäytyneiden normalisointi.....	120
3. Syrjäytymisriskien mosaiikki.....	135
3.1 Syrjäytymisriskit ja niiden rakennusosat.....	136
3.2 Riskien mittaamisen mahdollisuudet ja mahdottomuudet.....	166
3.3 Syrjäytymisen riskirationaalisuus.....	187
4. Syrjäytymispolitiikan uusi ote.....	210
4.1 Yli sektorirajojen, kohti kohtua.....	211
4.2 Murros syrjäytymisen läpäisikyvyn polttoaineena.....	234
4.3 Näe kauas, ennakoi, ennaltaehkäise!.....	258
4.4 Ekspansion epistemologiset kehykset.....	282
5. Hallitun syrjäytymisen järki ja yhteiskunta.....	302
5.1 Syrjäytyminen järkenä, järki syrjäytymisenä..	304
5.2 Syrjäytyminen yhteiskunnan peilinä.....	315
Kirjallisuus.....	328
Menetelmäliite.....	337

JOHDANTO

Syrjäytyminen alkaa jo kohdussa, otsikoi Yleisradio (2014) uutisensa vuoden 2014 alussa. Jutun pohjana oli käytetty kansainvälisen tutkimusprojektin suomalaista osuutta, jossa äidin kuulumisen alempaan sosiaaliluokkaan oli katsottu olevan syrjäytymisriski jo syntymättömälle lapselle. Otsikko on iskevä ja sen ydinsana syrjäytyminen on käsitteenä voimakas ja läpitunkeva. Kukapa ei kantaisi huolta esimerkiksi nuorten syrjäytymisestä, saati vastustaisi syrjäytymisen estämiseen tähtääviä poliittisia toimia?

Usein toistetun laskelman mukaan yksi syrjäytynyt maksaa suomalaiselle yhteiskunnalle miljoona euroa. Huoli syrjäytyneistä – erityisesti lapsista ja nuorista puhuttaessa – on yhteinen, oli kyse sitten politiikan puheenvuoroista, asiantuntijoiden tulkinnoista, arkikeskustelusta tai median otsikoista. Esimerkiksi sosiaalialan asiantuntijoilta nuorten hyvinvoinnista kysyttäessä juuri huoli syrjäytymistä sai ylivoimaisen äänivyöryn, vaikka vain kolme prosenttia nuorista oli edes jonkin verran huolissaan omasta syrjäytymisestään (ks. Paavola ym. 2006, 17; Myllyniemi ym. 2010, 83–84).

Arkikielessä syrjäytymisellä on yleensä tarkoitettu jonkin – minkä tahansa – ulkopuolelle tai reunalle joutumista. Yhteiskuntapolitiikan sanastossa *jollakin* tai *millä tahansa* tarkoitetaan yhteiskuntaa ja erityisesti sen instituutioita. Syrjäytyminen on merkinnyt yksilön ja näiden erilaisten yhteiskunnan instituutioiden välisten siteiden heikkenemistä.

Sana syrjäytyminen on sulautunut osaksi hallitusohjelmia ja eri poliittikalohkojen toimenpideohjelmia. Uudelle vuosituuhannelle siirryttäessä syrjäytymisestä on tullut politiikassa yksi sosiaali- ja terveyssektorin tärkeimmistä painopistealueista, keskeisin suomalaisen yhteiskunnan sisäistä turvallisuutta uhkaava tekijä ja kansantaloudellinen resurssikysymys. Syrjäytyminen on ollut myös keskeinen selittävä käsite lukuisia uhreja vaatineiden Jokelan ja

Kauhajoen koulusurmien jälkipyykissä (ks. STM 2010c, 131). Suomalainen yhteiskunta onkin viimeistään uudella vuosituhanella omaksunut yleiseurooppalaisen paradigman (Giddens 1998 ym.), jossa sosiaalisesti syrjäytymiseksi kutsuttua ilmiötä pidetään myöhäismodernien eurooppalaisten yhteiskuntien kannalta keskeisenä kysymyksenä ja polttavana sosiaalisena ongelmana.

Käsitteen käyttövoimasta huolimatta kukaan ei kuitenkaan ole täysin varma, mistä syrjäytymiskeskustelua todella käydään. Esimerkiksi tulkinnat syrjäytyneiden suomalaisten määristä ovat vaihdelleet kymmenistä tuhansista aina satoihin tuhansiin. Syrjäytymisen ymmärtäminen yksilön ja yhteiskunnan välisten siteiden löystymisenä on korostanut käsitteen prosessimaista muotoa. Syrjäytymisen painopiste on jatkuvasti siirtynyt yhteiskunnan sisärenkaan ja ulkopuolen välisestä jakolinjasta erilaisiin välitiloihin, joissa yksilön ja yhteiskunnan siteet muodostavat erilaisia ongelmallisia tekijöiden, ilmiöiden ja elämisen alueiden ketjuja.

Sanan syrjäytyminen kiinnostavuus piileekin juuri käsitteen poliittisen voiman ja analyttisen tehokkuuden välisessä kuilussa. Tämä ristiriita on paitsi kiinnostava, myös niin tieteellisellä kuin yhteiskunnallisellakin tasolla merkittävä kysymys. Yleinen huoli syrjäytymisestä ja syrjäytyneistä on peittänyt alleen sen, miten viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana suomalaiseen kielenkäyttöön on muodostunut suhteellisen vakiintunut standardi, jonka mukaan syrjäytymistä ja syrjäytyneiksi kutsuttuja käsitellään.

Syrjäytymisen poliittisen iskutehon ja analyttisen erottelukyvyn muodostama ristiriita toimii tämän väitöskirjan alkupisteenä ja motivaation lähteenä. Tutkimus pyrki valottamaan, miten erilaisia tapahtumia, ilmiöitä, olosuhteita ja yksinkertaisia arkielämän tekijöitä on kytketty osaksi sanaa syrjäytyminen. Kirjan keskiössä on kysymys siitä, miten syrjäytyminen muodostui Suomessa tunnistettavaksi, mitattavaksi ja nimetyksi sekä erillisiä poliittisia toimenpiteitä vaativaksi ilmiöksi ja sosiaalipolitiikan kohteeksi.

Syrjäytymistä analysoidaan näkökulmasta, jossa keskeistä on ymmärtää, mitä syrjäytymisen käsite tekee tai mitä sen nimissä on tehty (vrt. Rose 1999, 9). Kysymys miten ja miksi syrjäytymiseksi kutsutusta ilmiöstä tuli ongelma yhteiskunnalle ja sen jäsenille, voidaan kysyä myös muodossa miten ja miksi syrjäytymisestä tuli ongelma, jota tuli hallita ja hallinnoida. Syrjäytymisestä ei rakentunut tiedonala määritelmiseen, mittareineen ja ennakoitavilaineineen siksi, että ilmiötä haluttaisiin vain ymmärtää. Syrjäytyminen haluttiin tunnistaa, vangita ja tiivistää tiedon muotoihin, jotta se olisi hallittavissa.

Käsitteellä hallinta on negatiivinen kaiku. Arkikielen sanana se viittaa johonkin tunnistettuun ja ennakoitavissa olevaan, kuten talouden, painon tai ihmissuhteiden hallintaan, josta saattaa tulla ihmiselle ongelma. Hallinta tulee kuitenkin ymmärtää luonteeltaan luovana ja rakentavana. Talouden, painon tai ihmissuhteiden hallinta ovat hallinnan tapoja, joiden takaa löytyy lukemattomia tiedon muotoja, ymmärryksen kategorioita, vallitsevia normeja ja historiallisia kehityskulkuja, jotka ovat mahdollistaneet, luoneet, rakentaneet ja oikeuttaneet nämä hallinnan tavat – ja tehneet niistä lopulta arkielämän itsestäänselvyiksi. Juuri tästä on kysymys myös suomalaisen syrjäytymisen kohdalla: erilaisista ymmärtämisen, ongelmallistamisen ja ajattelemisen tavoista, joilla nykyisyyden huono-osaisuutta on pyritty rakentamaan hallittavampaan muotoon.

Väitöskirja analysoi syrjäytymisen historiaa nykyisyyden motivoimana. Tutkimuksessa syrjäytyminen pyritään paljastamaan sellaisena kuin se empiirisessä poliittisten ja hallinnollisten asiakirjojen ja tieteellisten lähteiden todellisuudessa rakentuu. Tämä tapahtuu purkamalla ja haastamalla systemaattisesti ja jatkuvasti syrjäytymistä hallinnan tiedon muotona, itsestäänselvyyttenä ja sosiaalisena ongelmana. Systemaattinen purkaminen ja haastaminen taas edellyttävät tutkimuskohteen paloittelemista, lukuisten pienten osien tarkastelemista osadiagnoosien tavoin ja lopulta näistä osadiagnooseista koostuvan kokonaisuuden kriittistä rekonstruktiota.

Tutkimuksessa tehdyt valinnat kysymyksenasettelun, analyysitavan ja aineiston suhteen rajaavat tutkimuksen

ulkopuolelle esimerkiksi syrjäytymiseen liittyvät toimijat ja syrjäytymisen sosiaalipalveluiden kysymyksenä. Väitöskirjan tarkoituksena ei ole määrittää tai nimetä syrjäytymisen diskursseja. Kirja ei myöskään päädy angloamerikkalaisen sosiaalisia ongelmia käsittelevän tradition vakiotulokseen toiseudesta, marginaalista tai syrjäytymisestä oletetun keskustan – yhteiskunnan ytimen tai sisäpiirin – kokemana uhkana tai ongelmana. Tutkimus ei etsi aineistosta savuavaa asetta saati syyllistä. Ei ole myöskään relevanttia syyttää edes implisiittisellä tasolla esimerkiksi tutkijoita tai tiedotusvälineitä uudenlaisen toiseuden rakentamisesta.

Tieteellisen syrjäytymiskeskustelun kritiikin tarkoituksena ei ole osoitella tai edes yrittää väittää suomalaisen syrjäytymistä käsittelevän sosiaalitutkimuksen olleen ”väärässä” tai katsoneen ilmiötä ”väärästä” näkökulmasta. Sen sijaan tieteellistä keskustelua tarkastellaan syrjäytymisen muodostumisen alueena. Tutkimuksen näkökulmassa ei toisteta hypoteesia tieteen tai tiedon vaikuttavuudesta syrjäytymisen hallintaan ja politiikkaan. Myöskään premissi tieteen ja hallinnan kytkeytymisestä ei sulje sisäänsä vaatimusta syrjäytymistutkimuksen tai syrjäytymisen käsitteen lopettamisesta – pikemminkin päinvastoin. Tutkimusasetelmassa ei ylipäätään etsitä lopullista vastausta syrjäytymisen rakentumisen kysymykseen.

Tutkimuksen varsinaisessa kysymyksenasettelussa lähdetään liikkeelle siitä, miten ja millaisista elementeistä syrjäytymisen käsite on Suomessa rakentunut. *Miten suomalainen syrjäytymisen käsite siis syntyi ja miten se istutettiin suomalaiseen yhteiskunnalliseen kehykseen? Entä miten itse syrjäytyminen ja syrjäytymisen vastainen politiikka saavuttivat nykyisen paradigmaattisen asemansa?* Tutkimuskysymyksille asetetaan kolme keskeistä tutkimustehtävää. Ensinnäkin tavoitteena on syrjäytymisen määritelmällisen monimuotoisuuden sekä sen historiallisen polveutumisen selventäminen ja ymmärtäminen. Samalla kysymyksenasettelun tarkoituksena on pyrkiä tarkastelemaan syrjäytymistä omana alueenaan, omine erityispiirteineen sekä tietyssä ajassa ja paikassa ilmaantuneena. Kolmanneksi kysymys pyrkii hahmottamaan syrjäytymisen käsitteen sovittamista, adaptaatiota, suomen kieleen ja suomalaisen yhteiskunnallisen todellisuuden muotoon.

Toinen päätutkimuskysymys tarkastelee syrjäytymisen ohjelmallisia muotoja. *Miten syrjäytyminen rakentui poliittiseksi kysymykseksi ja millaisista elementeistä syrjäytymisen vastainen politiikka muodostui? Miten syrjäytymisen vastaisessa politiikassa erilaisia ilmiöitä, tapahtumia tai elämisen alueita ongelmallistettiin syrjäytymiseksi tai syrjäytymisenä? Entä mitä ja miten entuudestaan käsitteestä irrallisia elementtejä syrjäytymiseen artikuloitiin?* Tämän päätutkimuskysymyksen tehtävänä on jäljittää syrjäytymistä ensisijaisesti ohjelmallisena käsitteenä. Kysymyksen tarkoituksena on tarjota välineitä sekä syrjäytymisen purkamiseen pala palalta osadiagnooseihin että tätä seuraavalle rekonstruktiovaiheelle. Näin syrjäytymisen muodostumista jäljitetään jatkuvasti muokkautuvana muodostelmana, jossa käsite elää siihen liitettyjen ja siitä poistettavien elementtien kautta. Samalla analyysin kohteeksi asetetaan syrjäytymisen keskeinen rakentumismekanismi eli se, miten erilaisia tapahtumia, ilmiöitä tai tiedon muotoja ongelmallistetaan, tehdään ongelmallisiksi ja esitetään ongelmallisina syrjäytymisen käsitteen kautta.

Tutkimuksessa käytettävä aineisto koostuu erilaisista suomalaisista syrjäytymistä käsittelevistä politiikkadokumenteista ja hallinnollisista asiakirjoista sekä lukuisista tieteellisistä lähteistä. Poliitiikkadokumentit sijoittuvan 1990-luvun alun talouslaman jälkeiseen aikaan alkaen vuoden 1992 ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformista, jossa käsite syrjäytyminen esiintyi ensimmäisen kerran nykyisessä muodossaan. Tätä edeltävää, erityisesti 1980-luvulle paikantuvaa syrjäytymisen käsitteen suomalaisen viitekehykseen istuttamisen aikakautta taas tarkastellaan tieteellisten lähteiden kautta. Menetelmällisellä tasolla väitöskirja operoi artikulaatioiden ja ongelmallistamisen analyysin välineillä. Analyysimenetelmän keskeisenä tavoitteena on havaita, koodata, analysoida ja tulkita erilaisten entuudestaan syrjäytymisestä irrallisten elementtien artikuloimista osaksi syrjäytymisen käsitettä sekä pyrkiä tunnistamaan ja ymmärtämään niitä tapoja, joilla syrjäytyminen määritettiin ongelmaksi yksilölle tai yhteiskunnalle.¹

---

¹ Tutkimuksessa käytettyjä aineistoja ja tutkimusmenetelmiä esitellään yksityiskohtaisesti seuraavassa luvussa. Tiivistetyssä muodossa aineistot,

Käsillä oleva väitöskirja käynnistyy *ensimmäisessä luvussa* tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen yksityiskohtaisella erittelyllä, valitun näkökulman kannalta keskeisten käsitteellisten valintojen ja määritelmien pohdinnalla sekä käytettyjen empiristen aineistojen ja tutkimusmenetelmien esittelyllä. Mitä syrjäytymisen hallinnalla siis tarkoitetaan ja ennen kaikkea: Miksi syrjäytymisen nykyisyyden historiaa tarkastellaan juuri hallinnan käsitteen kautta? Luvun tarkoituksena on tarkastella ja määrittää hallinnan viitekehystä syrjäytymisen muodostumisen rekonstruktioita palvelevana näkökulmana ja käsitteellisenä työkaluna. Luvun toinen kokonaisuus sulkee sisäänsä tutkimuksen aineiston ja analyysimenetelmien erittelyn sekä systemaattisen kuvauksen tutkimusprosessin etenemisestä.

Tutkimuksen *toinen luku* pyrkii ymmärtämään suomalaisen syrjäytymisen anatomiaa. Luku lähtee liikkeelle kysymyksistä, miten ja millaisten käsitteellisten elementtien kautta syrjäytyminen istutettiin suomalaisen yhteiskunnan kehyksiin. Tarkastelun kohteeksi otetaan erityisesti 1980-luvulla käynnistynyt tieteellinen syrjäytymiskeskustelu, jota analysoidaan adaptaation käsitteen kautta. Luvun keskeisimmässä kokonaisuudessa syrjäytymisen luonnetta ja rakentumista rekonstruoidaan analysoimalla syrjäytymisen erilaisia käsitteellisiä erityispiirteitä, ominaisuuksia ja esiintulomuotoja. Luku päättyy kysymykseen syrjäytymisen moraalisisista muodoista. Kysymykseen etsitään vastauksia hyvän kansalaisuuden normien ja niille asetettujen ehtojen näkökulmasta.

Väitöskirjan *kolmas luku* vastaa tutkimuskysymyksiin, miten erilaisia tapahtumia ja elämisen alueita ongelmallistettiin syrjäytymisen kautta sekä millaisen artikulaatiomekanismin kautta nykymuotoinen syrjäytyminen on tullut mahdolliseksi. Vastaukset kysymyksiin punoutuvat suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa korostuneen riskimekanismin analyysin ympärille. Luvussa havaitaan syrjäytymisen riskiin tiivistyvän ne keskeiset syrjäytymistä määrittävät järjen ja ajattelemisen muodot, joiden kautta syrjäytyminen on kyetty ulottamaan lähes koko väestöä

---

tutkimus- ja analyysimenetelmät sekä niiden soveltamisperiaatteet ovat nähtävissä menetelmäliitteessä (LIITE 1)

koskettavaksi kysymykseksi. Syrjäytymisen riskimekanismin analyysi täydentyy syrjäytymisen mittaamisen kysymysten kautta.

Kirjan *neljäs luku* puolestaan kiinnittyy syrjäytymisen laajenemisen analyysiin. Miten syrjäytymisestä muodostui yksi suomalaisen sosiaalipolitiikan keskeisimmistä kysymyksistä ja miten syrjäytymisen riskitekijät kyettiin ulottamaan aina odottavan äidin kohtuun asti? Luvussa syrjäytymisen laajenemista tarkastellaan niin ohjelmallisella kuin epistemologisella tasolla, toisin sanoen analysoimalla uusia syrjäytymisen vastaisessa politiikassa käyttöön otettuja ohjelmallisia periaatteita sekä syrjäytymisen tunnistamisen tapoja. Samalla syrjäytymisen laajenemisen analyysissä keskeiseksi tekijäksi nousee syrjäytymisen punoutuminen erilaisiin tulkintoihin suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta ja murroksesta. Laajenemisen ymmärtämisen rinnalla tarkastellaan syrjäytymisen vastaisen politiikan korostamaa syrjäytymisen ennaltaehkäisemisen merkitystä syrjäytymisen nykyisyyden historiassa. Kehityskulkua kuvataan syrjäytymisen preventiivisen hallinnan käsitteellä. Luvun yhtenä keskeisimpänä tavoitteena onkin analysoida juuri syrjäytymisen preventiivisen hallinnan muotoutumista ja nousemista keskeisimmäksi syrjäytymisen vastaista politiikkaa ja hallintaa määrittäneeksi ja ohjanneeksi periaatteenksi.

Tutkimuksen *viides ja samalla viimeinen luku* pyrkii tehtyjen havaintojen, tulosten ja tulkintojen rekonstruktioon. Päätösluku kuvaa syrjäytymisen muodostumista syrjäytymisen järjen kautta ja hahmottelee vastausta kysymyksiin, miten syrjäytymisen nykyisyys on tullut mahdolliseksi sekä mitä syrjäytyminen teki ja mitä sen nimissä tehtiin. Samalla luku kirkastaa tutkimuksen päätuloksia ja saattaa ne laajempaan yhteiskunta- ja sosiaalipoliittiseen kehukseen.

Tutkimus osoittaa, että syrjäytyminen on paljon enemmän kuin yksi käsite tai lenkki genealogisessa huono-osaisuuden sanaston tai retoriikan ketjussa. Se, kutsutaanko viimeisten vuosikymmenten tapahtumia hyväksi, huonoksi, tavoitelluksi, väistämättömäksi, toivotuksi tai ei-toivotuksi, ei kuulu tutkimuksen kiinnostuksen kohteisiin, saati tehtäviin. Sen sijaan kirjan tavoitteena on läpivalaista, tehdä näkyväksi ja avata kritiikille nämä tapahtumat.

Useat merkittävät suomalaistutkijat (Eräsaari 2005, Helén 2005) ovat korostaneet sosiaalisten ongelmien alkuperän arvioinnin nostamista niiden ansaitsemaan uudelleenarviointiin. Sosiaalisiksi ongelmiksi nimettyjen ilmiöiden polveutumisia on suomalaisessa kontekstissa sekä hallintaa ja tiedon muotoja painottaen tutkittu valitettavan vähän. Tutkimus yhdistää temaattisesti suomalaisen sosiaalipoliittisen keskustelun ytimessä olevan syrjäytymisen kysymyksen hallinnan analyysinäkökulmaan tavalla, jota ei ole jostain syystä aikaisemmin tehty.

Syrjäytymisen rakentumisen historian analyysi pyrkii erilaisten tehtyjen osadiagnoosien rekonstruktiossa kahteen toisiinsa punoutuvaan tulkinnan tasoon. Tutkimus luo kuvan ”syrjäytymisen järjestä”. Tämä järki koostuu erilaisista tiedon muodoista, käsitteellisistä valinnoista sekä kysymisen ja ongelmallistamisen tavoista, joiden kautta syrjäytymisen nykyinen itsestäänselvä ja poliittisia ohjelmia vaativa muoto on tullut mahdolliseksi. Samalla tutkimus avaa suomalaiselle yhteiskunnallisen tason syrjäytymiskeskustelulle uusia näkökulmia tarkastelemalla ensimmäistä kertaa suomalaisessa syrjäytymiskeskustelussa nykymuotoista syrjäytymisen vastaista politiikkaa yhtenä kokonaisuutena sekä paljastamalla syrjäytymisen käsitteen uudella tavalla ajateltavissa olevaksi sekä nähtäväksi ja näkeväksi.

1 SYRJÄYTYMISEN REKONSTRUKTIO

Tutkimuksen tavoitteet, kysymyksenasettelu, teoreettinen näkökulma sekä tutkimusmenetelmät ja -aineistot muodostavat kokonaisuuden, jota voidaan havainnollisimmin kuvata syrjäytymisen rekonstruktiona. Kyse ei kuitenkaan ole suoraan historian tutkimuksen tavasta rakentaa kuvaa jostain menneestä. Syrjäytymisen rekonstruktio ei käynnisty ilmiön syntyhetkestä tai keskeisistä murroksista, vaan syrjäytymisen polveutumista tarkastellaan ennen kaikkea nykyisyyden motivoimana.

Syrjäytymisen rekonstruktio kuvaakin sekä koko tutkimusprosessia että tässä prosessissa tehtyjä teoreettisia, käsitteellisiä ja menetelmällisiä valintoja. Määritettäessä, systematisoitaessa ja eriteltäessä tutkimuksen keskeisiä käsitteitä, näkökulmaa, käytettyjä aineistoja ja varsinaisia analyysimenetelmiä tuleekin huomioida, että nämä valinnat on tehty suhteessa toisiinsa. Samalla syrjäytymisen rekonstruktio kuvaa tutkimusprosessin tulkitsevaa vaihetta, jossa erilaisia osadiagnooseissa tehtyjä havaintoja ja niistä johdettuja tuloksia peilataan niin suhteessa toisiinsa kuin myös laajempaan piirtyneeseen kuvaan syrjäytymisen rakentumisen historiasta.

Rekonstruktioille asetettavista kysymyksistä keskeisimpiä ovatkin, mitä hallinnalla ennen kaikkea tutkimuksen näkökulmana tarkoitetaan ja miten hallinnan käsite on muotoiltavissa empiiristä tutkimuskohdetta palvelevaksi näkökulmaksi. Entä mitä tarkoitetaan rekonstruktion näkökulmasta keskeisellä poliittisen rationaliteetin käsitteellä – mistä siis puhutaan keskusteltaessa ”syrjäytymisen järjestä”? Tutkimusmenetelmien näkökulmasta taas olennaisimmat kysymykset kiinnittyvät tutkimuksen aineistoon ja analyysimenetelmiin. Miten tutkimuksen aineiston politiikkadokumentit ja tieteelliset lähteet on valittu, miten syrjäytymisen rekonstruktio on aineiston näkökulmasta edennyt ja millaisia lähtökohtaisia suuntaviivoja aineistosta voidaan tehdä?

Entä miten varsinainen empiirinen analyysi on suunnattu ja toteutettu, miten aineisto on koodattu ja analysoitu sekä millaisia analyysimenetelmiä rekonstruktioprosessissa on käytetty?

1.1 Hallinta syrjäytymisen näkökulmana

Syrjäytymisen hallinta ymmärretään tutkimuksessa lukuisista osatekijöistä koostuvana kokonaisuutena. Tämä kokonaisuus tulee ensin paloitella selkeiksi osatekijöiksi, analysoida nämä elementit systemaattisesti ja läpinäkyvästi eräänlaisina osadiagnooseina sekä lopulta koostaa näistä paloista uskottava ja ymmärrettävä rekonstruktio. Syrjäytymisen muodostumisen ja syrjäytymisen hallinnan rakentumisen yhteen punova side muodostuu kysymyksistä, miten juuri syrjäytymiseksi nimetty tiedon muoto ja ilmiö otettiin yhteiskunnan tasolla hallittavaksi juuri tietyllä hetkellä ja miten hyvin erilaisia asioita koottiin, määriteltiin ja limitettiin toistensa yhteyteen sekä analysoitiin ja hoidettiin juuri syrjäytymisenä.

Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen kohdalla kyse on sekä käsitteellisistä valinnoista ja asemoinneista että kokonaisen näkökulman suuntaamisesta. Miten hallinta on käännettävissä teoreettisesta käsitteestä empiiristä syrjäytymisen jäljittämistä palvelevaksi välineeksi? Entä mitä tarkoitetaan puhuttaessa syrjäytymisen ongelmallistamisesta, artikulaatioista tai hallinnan organisoitumisesta? Ehkä keskeisin kysymys syrjäytymisen hallinnan teoreettisten lähtökohtien kohdalla on, miten viitekehys asetellaan suhteessa syrjäytymisen muodostumiseen empiirisenä tutkimuskohteena sekä tehtyihin analyysivälineitä koskeviin valintoihin.

Syrjäytymisen hallinnan teoreettinen tausta

Syrjäytymisen hallinnan teoreettisen kehyksen pohjana ovat edelleen Foucault'n Collège de Francessa 1970-luvun lopussa

pitämät luennot hallinnasta ja hallinnallistumisesta². Foucault'n hallintaa (governmentality) käsitteestä valtatematiikasta kummunneen teoreettisen ajattelun kiinnostus kietoutui ja kehittyi myöhemmin erityisesti 1990-luvulla ennen kaikkea uusliberalismin ja hyvinvointivaltion muodonmuutoksen teemojen (Dean 1999; Rose 1999 ym.) tutkimisen ympärille. Hallinnan käsitteistöä sovellettiin erityisesti köyhyiden hallinnan (Dean 1991; Procacci 1991; Dean & Hindess 1998 ym.) tutkimukseen kuin myös sosiaalivakuutuksen, koulutuksen, rikosvalvonnan, työttömyyden hallinnan, lääketieteen, psykiatrian, terveyden hallinnan ja lasten hyväksikäytön syntyyn (ks. Miller & Rose 2010, 25). Vuosikymmenen aikana tutkijoiden mielenkiinto hajaantui muun muassa riskin tematiikkaan (Ewald 1990, 1991; O'Malley 1996, 2000, 2004; Baker & Simon 2002 ym.) sekä vuosituhannen alussa ennen kaikkea julkisessa keskustelussa olleen biolääketieteen luonteeseen (Novas & Rose 2000; Rose 2001 ym.).

Hallinnan tutkimuksen viimeisin vaihe näyttää toteutuneen uuden vuosituhannen ensimmäisen vuosikymmenen lopulla edellä kuvattuja teemoja yhdistämällä. Tutkimus on suuntautunut yhteiskunnallisen hallinnan makrotason tarkasteluun (Rose 2010; Dean 2007, 2010, Inda 2005 ym.), biolääketieteen ja subjektien rakentamisen valtapanoksiin (Rose 2007 ym.) sekä hallinnan muotoihin uudella vuosituhannella (Miller & Rose 2010; Rose 2009 ym.). Suomessa hallinnan tutkimuksen teoreettisten jäsenysten (Helén 2005, 2010 ym.) rinnalla hallinnan tematiikka on kytketty esimerkiksi hyvinvointipolitiikan (Tanskanen 2005; Rajavaara 2007 ym.), talouden poliittisen hallinnan (Kantola 2002; Alasuutari 2004; Virtanen 2006 ym.), terveyden ja geenitiedon (Tamminen 2010, Meskus 2009) sekä vakuutusajattelun (Liukko 2013) ympärille.

---

² Foucault'n käyttämät ranskankieliset käsitteet *governmentalité* ja *gouvernement* sekä niiden englanninkieliset käännökset *governmentality* ja *government* ovat tuottaneet suomeksi kirjoittaneille hallinnan tutkijoille jatkuvaa päänvaivaa. Käsite *governmentalité* on suomennettu hallinnan mentaliteetiksi ja hallinnan yleiseksi logiikaksi, hallintavallaksi, hallinnallisuudeksi ja hallinnalistamiseksi. Yhteistä käännöksille on ollut ennen kaikkea korostus, joka on pyrkinyt tuomaan esiin *governmentality*-sanana jälkimmäisen *mentality*-osan merkityksen. (Helén 1997, 19.)

Governmentality-tutkimuksen edustajat ovat kuitenkin lähes yhteen ääneen korostaneet, että hallinnan tutkimuksessa kyse ei ole missään vaiheessa ollut tutkimustraditiosta, koulukunnasta tai teoreettisesta kehyksestä. Peter Millerin ja Nikolas Rosen (2010, 8) mukaan 1980-luvulla ei yksinkertaisesti ollut olemassa itsestäänselvää tieteenalaa, teoreettista keskustelua tai lähestymistapaa sen kaltaisille tutkimuskohteille ja -kysymyksille, joita edellisissä kappaleissa käsitellyt tutkimusteemat edustivat. Toisaalta tämän tutkijoiden kysymyksenasettelut, analyysipolut ja käytetyt käsitteet ovat eronneet merkittävästi toisistaan. Havainnollinen esimerkki tutkimussuuntauksen laajuudesta ja hallinnan tutkimuksen kehysten heikosta tuntemisesta lienee Michel Callonin, Bruno Latourin ja Ian Hackingin kaltaisten nimien kutsuminen (Roos 2011) ”hallinnan analytikoiksi”. Hallinnan tutkimuksen ytimessä olevan governmentality-käsitteen voidaankin sanoa muodostaneen kattokäsitteen erilaisille yrityksille lähestyä hallinnan historiallisia muotoja.

Hallinnan tutkimus on kehittynyt viimeisten vuosikymmenten aikana kansainvälisessä yhteiskuntatutkimuksessa omaksi paradigmakseen ja keskeiseen asemaan ennen kaikkea vallan ja hallinnan tutkimuksen näkökulmana. Yli kahdenkymmenen vuoden polulla vuoden 2010 alku osoittautui suomalaisessa hallinnan tutkimuksen keskustelussa eräänlaiseksi tähänastiseksi lakipisteeksi: suomeksi käännettiin ensimmäistä kertaa niin hallintaa käsitteleviä Foucault’n luentoja kuin myös Millerin ja Rosen hallinnan analytiikan yleisteos sekä tutkimustradition suomalaissovelluksia esitellyt artikkeliteos (ks. Foucault 2010; Miller & Rose 2010; Kaisto & Pyykkönen 2010).

Governmentality-tutkimuksen lähtökohtiin on kohdistettu usein voimakastakin kritiikkiä. Esimerkiksi Ilpo Helén kyseenalaisti 1990-luvulla kirjoittamansa artikkelin päivitettyssä johdannossa (Helén 2010), kykeneekö hallinnan tutkimus yksinkertaisesti enää tarjoamaan välineitä nyky-yhteiskunnassa vaikuttavien voimien ja tapahtumien tunnistamiseen, erittelemiseen ja kritisoimiseen sekä sallivatko hallinnan käsite ja sen johdannaiset tavoittaa sen, mikä nykyään on tärkeää. Helénin mukaan nykyistä yhteiskuntatutkimusta vaivaa ”foucaultismi”.

Foucault'n perinnön vääntely monta kertaa lähes tunnistamattomaan muotoon sekä lukemattomiin tulkintoihin ja käyttötarkoituksiin. Samalla tutkijoilta on Helénin mukaan unohtunut se, että hallinnan tutkimus on vain yksi Foucault'n valta-analytiikasta ammentava yhteiskuntatutkimuksen koulukunta. Helén katsoikin hallinnan tutkimuksen luonteen ja aseman muuttuneen sosiaalitutkimuksessa tuoreesta ajattelutavasta ja haastavasta kritiikistä valtavirtaistuneeksi pakkopullaksi – kuluneeksi, vääntyneeksi, typistyneeksi ja käytössä laimentuneeksi. (Helén 2010, 27, 47–48.)

Missä määrin ja ennen kaikkea millaisiin maaleihin Helénin kritiikki sitten osui? Lienee helppoa ainakin myötäillä Helénin kuvausta siitä, kuinka suomalainen sosiaalitutkimus otti Foucault'n ajattelutavat käyttöönsä varauksetta ja hämmästyttävällä helpvoudella samalla valjastaen hallinnan tutkimuksen käsitteistön legitimoimaan tutkimusasetelmia, joita Foucault oli teoksissaan vastustanut. Toisaalta taas Helén itse vaati hallinnan analytiikan työkaluja käyttävältä vastausta kysymykseen, mitä Foucault itse tekisi, vaikka yksi Foucault'n tutkimushistorian³ leimallisimpia piirteitä oli jatkuva analyttinen kehitys ja tutkimuskohteiden vaihtuminen. Vaatiikin suurta mielikuvitusta kutsua Foucault'n tuotantoa tai kysymysten asetteluja selvälinjaisiksi tai edes vähimmäisessä määrin ohjelmallisiksi. Helén ei myöskään kyennyt eksplikoimaan, mikä muodostaa sen ”nykyään tärkeän”, joka ei hallinnan tutkimustyökalujen kautta ole tavoitettavissa. Toisaalta taas Helén lienee oikeassa korostaessaan Foucault'n filosofisella ja yhteiskuntateoreettisella metatasolla liikkuneen tutkimuksen soveltumattomuutta sellaisenaan voimakkaan empiirisissä aineistoissa liikkuville tutkimuksille.

Yksi Foucault'ta ja koko hallinnan tutkimusta koskevan keskustelun ongelmallisimpia piirteitä onkin läpi viime vuosikymmenet ollut usein lähes täydellisesti toisistaan poikkeavien tutkimusasetelmien ja -kohteiden linkittäminen yhdeksi tutkimustraditioksi. Vallan, hallinnan ja tiedon temaattisia,

---

³ Yleensä Foucault'n tuotanto jaetaan tietoa, valtaa sekä etiikkaa käsitteleviin jaksoihin. Jaottelun taustalla on Foucault'n kolmen pääteosta, *Tiedon arkeologian* (tieto), *Tärkeillä ja rangaista* (valta) ja *Seksuaalisuuden historia* (etiikka).

käytännöllisiä, teknisiä ja epistemologisia kytköksiä analysoivana suuntauksena hallinnan tutkimus ei sellaisenaan taivu yleiseksi teoriasuuntaukseksi, metodologiseksi lähestymistavaksi tai sateenvarjokäsitteeksi kaikelle Foucault'n kautta johdetulle hallinnan tematiikalle.

Ulrich Bröcklingin, Susanne Krasmannin ja Thomas Lemken (2011) mielestä hallinnan tutkimusta vaivaa usein eräänlainen implisiittinen lopullisuus, jossa kurivallan tekniikoiden ja mekanismien katsotaan väistyneen ja tilalle tulleen talouden määrittämien vallan harjoittamisen muodot. Bröcklingin, Krasmannin ja Lemken implisiittinen lopullisuus johtaakin historian näyttäytymiseen fatalistisina mobilisaatioiden korrelaatioina, historiallisina ketjuina, joissa hallinnan muoto korvaa toisen – usein lopullisesti ja täydellisesti. Kärjistäen: Heikoimmillaan hallinnan tutkimus ajaa tutkijan pyörän keksimiseen uudelleen tilanteessa, jossa hallinnan tutkimus itsessään sulkee sisäänsä eräänlaisen historiallisen, hallinnan muotoja liberalismista ja hyvinvointivaltiosta uusliberalismiin kuljettavan, narratiivin. (Bröckling, Krasmann & Lemke 2011, 16–17).

Hallinnan tutkimuksessa onkin yleisen teorian, metodin tai koulukunnan sijaan kyse ennen kaikkea näkökulmasta ja lukutavasta, esimerkiksi perinteiseen sosiaalipoliittiseen tutkimukseen sovellettavasta tavasta katsoa muuttuvaa yhteiskuntaa, sosiaalisia ongelmia tai hallinnan organisoitumista. Tutkimusasetelma syrjäytymisen historiallisesta rakentumisesta rinnastuukin niin yleiseen hallinnan tutkimuskenttään kuin myös uuden vuosituhanen suomalaisiin hallinnan tutkimuksiin juuri näkökulmansa ja kysymyksenasettelunsa kautta. Tutkimukset ovat jakaneet kiinnostuksen siihen, miten itsestäänselvyytensä pidetyt ilmiöt ja rakenteet ovat ilmaantuneet ja rakentuneet juuri tietyllä hetkellä ja tietyssä paikassa. Kysymyksenasettelulla on lähestytty täydellisesti toisistaan poikkeavia empiirisiiä asetelmia, kuten esimerkiksi taloutta (Virtanen 2006), ihmisen perimää (Meskus 2009) tai vakuutuspolitiikkaa (Liukko 2013).

Hallinnan tutkimuksen sisäisissä kriittisissä keskusteluissa arvostelun kohteeksi on otettu juuri alati kasvava tapa tehdä

pienimuotoisia empirisiä analyyseja, jotka päätyvät lopputuloksissaan aina lähes identtisiin uusliberalistisen hallinnan rationaalisuuksien, strategioiden ja teknologioiden erittelyihin. Näin esimerkiksi uusliberalistisen hallinnan kaltaiset regimit mallintuvat lähtöhypoteesien kautta usein myös lopputuloksiksi. Vallan, hallinnan ja tieteellisen tiedon ilmeisestä sisäänrakennetusta suhteesta huolimatta pelkkää hallinnan ja tiedon suhteen uudelleen todentamista ei tule nähdä riittävänä, eikä siihen tule tyytyä. Hallinnan tutkimuksen tulee olla enemmän – sen on mentävä pidemmälle ja syvemmälle, kyettävä erittelemään tätä punosta ja sen uusia muotoja tarkemmin empiriisten kysymysten kautta. Analyysin on myös kytkettävä kytkemään tehdyt havainnot kansallisvaltioiden poliittiseen anatomiaan ja yhteiskunnallisiin kehityspolkuihin.

Syrjäytymisen hallinnan ymmärtäminen

Miten tutkimuksessa siis määritellään hallinta ja mitä ylipäättään tarkoitetaan puhuttaessa syrjäytymisen hallinnasta? Hallinnan käsite näyttäytyy ymmärrettävimmillään käsitteen ”conduct to conduct” kautta. Hallinta merkitsee siis hallintaa ja ohjaamista, tai kuten australialainen valtateoreetikko Mitchell Dean (2010) asian ilmaisee, kalkyloimista jonkin asian toteutumiseksi. Toisaalta hallinnan käsitteellä on myös aina hallinnan tutkimuksessa hallinnallistamisen (”to conduct oneself”) ulottuvuus eli pyrkimys käyttäytymisen rationaalisuutta säätlemällä ja hallinnoimalla saamaan hallinnan kohteet hallinnoimaan itse itseään. Kolmanneksi hallinnalla voidaan nähdä olevan esimerkiksi syrjäytymisen kanssa operoivien asiantuntijoiden ”hallinnan koodisto” (”codes of conduct”). (Dean 2010, 17–19.) Hallinta vaatii siis tunnistamista eli kohteen tarkkaa pilkkomista, määrittämistä ja mitattavaan muotoon asettamista. Hallinta vaatii poliittisia päämääriä ja interventioita. Hallinnan seurauksena ilmiöt nousevat esiin tietyistä paikoista tiettyyn aikaan. Hallinta tekee ongelmattomasta ongelman ja kiistanalaisesta itsestäänselvyyden.

Käsillä olevassa tutkimuksessa hallintaa ei tule ymmärtää valtaresurssina. Hallinta ei ole valtaa, jota esimerkiksi jokin yksilö, yhteisö, organisaatio, instituutio tai esimerkiksi valtio käyttäisi jotakin toista kohtaan. Hallinta ei merkitse henkilön A valtaa saada henkilö B tekemään jotain. Hallinta ei myöskään ole instituutioiden hallintaa, institutionaalista vallankäyttöä. Hallintaa ei tutkimuksessa valitussa näkökulmassa yksinkertaisesti voi vangita tai pysäyttää katseella. Valtateoreetikoiden (esim. Heiskala 2001) usein jakaman tulkinnan mukaan valtaa ei näin voida asemoida johonkin tiettyyn paikkaan, vaan se organisoidaan ja se tulee organisoiduksi aina vain uudelleen esimerkiksi yhteiskunnan, valtion, julkisen sektorin, kansalaisyhteiskunnan tai talouden toiminnassa ja prosesseissa.

Syrjäytymisen hallinta tuleekin ymmärtää syrjäytymisen määrittelyinä, ennakoiteina ja laskettavaan muotoon muokkaamisena sekä samalla syrjäytyneiksi nimettyjen yksilöiden ja ryhmien ohjaamisena hallitusti, laskelmoidusti ja johdonmukaisesti kulloinkin tärkeiksi ymmärrettyjen päämäärien saavuttamiseksi. Näin syrjäytymisen hallinnan kenttä koostuu käsitteellistyksistä, selityksistä, ongelmallistamisesta, ennakkoinneista ja mittaamisesta – jotka puolestaan vaativat ennen kaikkea kielen analyysiä. Juuri kielen kautta erilaisia tekijöitä, ilmiöitä ja tapahtumia artikuloidaan ja ongelmallisestaan syrjäytymiseksi tai sen tekijöiksi.

Syrjäytymisen hallinnasta voidaan löytää lukuisia hallinnan tasoja. Syrjäytymisen muodostumisessa käsitteellistetyksi, mitattavaksi ja hallinnoitavaksi ilmiöksi ja sosiaaliseksi ongelmaksi on kyse erilaisten puhetapojen, ongelmiksi asettelemisen ja teorioiden sekä hallinnon käytäntöjen, viranomaistoiminnan, politiikkaohjelmien ja hallinnon suunnitelmien monimutkaisista, usein hitaista ja huomaamattomista punoutumisesta ja kietoutumisesta yhteen ja yhdeksi – joksikin, jota kutsutaan sanoilla syrjäytyminen, syrjäytymisen vastaiset toimet tai syrjäytymispolitiikka. Kysymykset syrjäytymisen hallinnasta ovatkin ennen kaikkea kysymyksiä tuota hallintaa koskevasta tiedosta ja tiedon muodoista. Miller ja Rose (2010) lähestyvät tämän tyyppisiä kohteita seuraavasti:

Miten ja missä tarkoituksessa niin monet sosiaalisesti tunnustetut auktoriteetit pyrkivät puuttumaan ihmisten elämään niin erilaisissa paikoissa kuin koulussa, kotona, työpaikalla, oikeussalissa tai ruoka-avustusjonossa? Miten sellaiset pyrkimykset on tuotu ilmi? Millainen tiedollinen perusta ja millaiset tiedolliset asettamukset pönkittävät tällaisia hankkeita ihmisten elämään puuttumiseksi? Perustuvatko ne psykologiaan, sosiologiaan, talousteoriaan, joihinkin muihin tiedollisiin asettamuksiin vai ”arkiymmärrykseen”? Miten tällaiset puuttumiset käyvät mahdollisiksi, missä määrin ne hyödynsivät olemassa olevia keinoja ja missä määrin ne olivat varta vasten luotuja? (Miller & Rose 2010, 7.)

Samalla syrjäytymisen hallinta tulee nähdä lähtökohdiltaan ja arvotaustaltaan neutraalina. Kyse ei siis ole siitä, onko jokin syrjäytymisen hallinnan periaate tai historiallinen rakentumisen osa hyvä vai paha tai toivottavaa vai vältettävää. Syrjäytymisen hallinnan tutkimus ei ole arvokysymyksiin ladattu. Se on pikemminkin läpinäkyväksi tekemistä, se antaa eväitä pohtia kysymyksiä kuten, onko havaittu yhteiskunnallinen kehitys toivottavaa, voidaanko tai halutaanko jotain kenties tehdä toisin tai toimisiko jokin toinen politiikan ja hallinnan tapa tai kehityskulku paremmin tai tehokkaammin. Hallinnan läpinäkyvyyden lisääminen auttaa myös miettimään miten yhteiskunnasta – ennen kaikkea sen työtä, perhettä ja koulutusta korostavasta hyvän kansalaisuuden normista – saataisiin houkutteleva ja näköaloja tarjoava.

Hallinta syrjäytymisen muodostumisen lukutapana

Pyrittäessä ymmärtämään syrjäytymisen rakentumista tunnistettavaksi, mitattavaksi ja poliittisia toimenpiteitä vaativaksi ilmiöksi ja ongelmaksi kysymyksenasettelu tarvitsee taakseen hallinnan näkökulman. Vedettäessä tutkimukselle lähtökohtaisia suuntaviivoja hallinnan tutkimus tulee ymmärtää hallinnan yleisen teorian, teoreettisen näkökulman tai kuinka-ohjenuoran sijaan

lukutapana, tutkijan orientaationa ja tapana tarkastella asioita. Painotuksessa syrjäytymisen hallinnan jäljittäminen tuleekin asemoida ottamaan etäisyyttä ”oman teoriansa omiin vastauksiin” eli niihin analyysihin, joissa hallinnan mekanismeja on aikaisemmin määritetty (Bröckling, Krasmann & Lemke 2011, 15).

Lähtökohtaisesti syrjäytymisen hallinnan jäljittämisen keskiössä on kysymys hallinnan tutkimuksen näkökulman ja katsomistavan empiirisestä sovellettavuudesta ja soveltamistavoista (Ks. Helén 2010). Monet hallinnan tutkimuksen paradigmissa toteutetut tutkimusasetelmat ovat monella tapaa lukkiutuneet tietoisesti – ehkä myös tiedostamattaan, ikään kuin ansaan astuen – Foucault’in yhteiskuntateoreettisella metatasolla liikkuneeseen näkökulmaan. Keskeisin tehtävä onkin yksinkertaisesti soveltaa hallinnan tutkimus näkökulmana ja orientaatiotapana käsillä olevaan empiiriseen tutkimusasetelmaan. Miller ja Rose (2010, 17–18) muistuttavat myös, että empiirisen analyysin varsinaisena pyrkimyksenä ei tule olla hallinnan tai vallan yleisen teorian kehittäminen. Suomalaisen syrjäytymisen hallinnan jäljittämisessä tuleekin lähteä yksinkertaisesti pienistä kysymyksistä ja kansallisista erityispiirteistä.

Tutkimuksen keskustelukehykset sekä varsinaisen tutkimusongelman huomioiden käsillä olevassa tutkimuksessa syrjäytymisen hallinnan jäljittäminen voidaan tiivistää neljään lähtökohtaan. *Ensinnäkin* syrjäytymistä käsittelevään kieleen suuntautuvan empiirisen analyysin näkökulmasta edellä käsitelty hallinnan tutkimuksen perinne ymmärretään yhteiskuntafilosofisella metatasolla liikkuvana ja voimakkaasti angloamerikkalaisten yhteiskuntien tutkimiseen orientoituneena. Samaan aikaan se näyttäytyy myös lähes ehtymättömänä analyttisten ja erittäin käyttökelpoisten käsiteapparaattien ja jäsenysten muodostamana näkökulmana tai orientoitumisen tapana. Syrjäytymisen empiirisen analyysin näkökulmasta ensimmäisenä tehtävänä tulee pitää etäntymistä tutkimustradition angloamerikkalaisesta regiimiajattelusta ja metatason näkökulmasta. Suomalainen syrjäytymispolitiikka ja syrjäytymisen hallinta nähdään lähtökohtaisesti historiallisten, institutionaalisten

polkujen sekä suomalaisen yhteiskunnan poliittisen anatomian jatkumona.

Toiseksi hallinnan tutkimusta hyödynnetään vain käsitteellisenä ja kriittisenä aineiston lukutapana. Tutkimuksen pyrkimyksenä ei ole selittää, miten asiat todella olivat tai tapahtuivat. Lukutapana hallinnan näkökulma onkin enemmän kysyvä ja ihmettelevä – kysytään kuinka ja miten sen sijaan, että kysyttäisiin miksi tai milloin. Kiinnostuksen kohteena ei siis ole kuka tai mikä hallintaa harjoittaa tai miksi ja milloin hallintaa harjoitetaan. Pikemminkin kysytään, miten syrjäytymiseksi kutsuttua ilmiötä on hallittu sekä miten syrjäytyneiksi kutsutuista on tullut hallittuja syrjäytyneitä juuri suomalaisessa yhteiskunnassa ja juuri 1990-luvulta alkaen.

Kolmanneksi tutkittaessa syrjäytymisen hallintaa katseen keskiöön asetetaan syrjäytymisen hallinnan ohjelmallisten muotojen analyysi. Syrjäytymistä ei voida eikä tule erottaa epistemologisesta muodostumisprosessistaan, mutta vielä tätäkin keskeisempää on tarkastella, miten syrjäytyminen ja syrjäytyneet on määriteltä poliitiikan ja hallinnon keinoin sekä miten erilaiset toimenpiteet ja ratkaisumallit on artikuloitu. Syrjäytymisen hallinnan analyysi ymmärretäänkin tutkimuksessa ”kritiikin instrumenttina” (Dean 2010), joka paljastaa jotain systemaattista, organisoitua ja poliittista sieltä, missä sitä ei ole uskottu olevan. Se ei kuitenkaan ole poliitiikan tutkimusta, esimerkiksi toimijoiden tarkastelua tai poliittisen retoriikan analyysia.

Neljänneksi syrjäytymisen hallinnan tutkimus ymmärretään omana tutkimusprosessinaan. Tutkimuksen tekotavan ominaispiirteet tulevat esiin erityisesti aineistojen käsittelyssä sekä tutkimusasetelman rakentamisen kautta. Syrjäytymisen hallinnan tutkimus on lähtökohtaisesti nykyisyyden, nykyisen syrjäytymisen ja syrjäytymispolitiikan, motivoimaa hallinnan historian analyysia, jossa aineisto elää jäljitysprosessissa. Tutkimusasetelmassa painotetaan ennen kaikkea ongelmallistamisen tapoja ja hallinnan näkyvyyden huomioimista. (ks. Dean 2010, 37–50.)

Hallinnan moniaineisuus ja kompleksisuus vaativatkin ennen kaikkea käsitteellisiä työkaluja, joilla syrjäytymisen hallintaa juuri empiirisenä ja suomalaisen poliittisen anatomian kysymyksenä voidaan lähestyä. Tutkimuksessa tämä käsitteellinen työkalupakki

muodostuu sekä hallinnan, ongelmallistamisen ja artikulaation käsitteistä että poliittisen rationaliteetin käsiteapparaatista.

Syrjäytymisen hallinnan järki

Rekonstruoitaessa kuvaa suomalaisen syrjäytymisen muodostumisesta voidaan hallinnan tutkimuksesta nostaa analyysityökaluksi poliittisen rationaliteetin⁴ käsite. Yksinkertaisimmillaan poliittisia rationaliteetteja voidaan kuvata hallinnan ohjelmina. Millerin ja Rosen mukaan rationaliteeteissa on kyse ajattelutyyleistä, tavoista tehdä todellisuutta ajateltavaksi laskelmoitavana ja ohjelmoitavana. Rationaliteeteilla on samalla myös sisäinen moralioppinsa tiedon muotoineen, erilaisine idiomaattisine sanontoineen ja retorisine keinoineen. (Miller & Rose 2010, 28–29.)

Syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan jäljittämisen näkökulmasta poliittiset rationaliteetit nähdään laajoina ja historiallisesti kehittyneinä tiedonmuodostelmina, joiden kautta syrjäytymisen kaltaista ilmiötä voidaan ymmärtää. Rationaliteetti luo rakenteita syrjäytymistä koskevalle puheelle, ajattelulle ja toiminnalle, ja samaan aikaan poliittiset rationaliteetit sulkevat sisäänsä käytäntöjen, strategioiden, toimijoiden, menetelmien, instituutioiden ja tiedon muotojen kudelman, jonka tarkoituksena on hallinnoida näiden rationaliteettien määrittämiä syrjäytyneitä. (ks. Dean 2010, 24–42; Lemke 2001, 1–2, 191.)

---

⁴ Erilaisissa hallinnan tutkimuksen suomenkielisissä tulkinnoissa on samasta rationality-käsitteestä käytetty sekä suomennosta rationaalisuus että rationaliteetti. Lähtökohtaisesti kyse on vain käyttötapojen ja suomennosten erosta, ja kyse voidaan sanoa olevan saman käsitteen kahdesta suomennoksesta. Tässä tutkimuksessa käytetään rationaliteetin käsitettä. Rationaalisuuden käsitteen ongelmana on sen paremmasta kielellisestä istuvuudesta huolimatta käsitteen sekoittuminen weberiläiseen formaaliin rationaalisuuteen sekä puhekielen tietyntaista johdonmukaisuutta kuvaavaan rationaalisuuteen. Foucault (2000a, 303) käytti poliittisen rationaliteetin käsitettä ainoastaan 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa pitämässään luennossaan ”Omnes et Singulatim” (”Kaikki ja kukin”), jossa hän määritteli merkittävimäksi länsimaista poliittista rationaliteettia kuvaavaksi piirteeksi sen, että yksilöiden integrointi yhteisöön tai kokonaisuuteen on lisääntyvän yksilöllistämisen ja tämän kokonaisuuden vahvistamisen jatkuvan liittämisen tulosta.

Poliittisen rationaliteetin määritelmää voidaan tarkentaa ymmärtämällä poliittiset rationaaliteetit systemaattisina ja normatiivisina politiikan järjelyn periaatteina, joiden varassa syrjäytymisen hallinta on hyväksyttävissä ja tavoittelemisen arvoista. Samalla ei voi liikaa korostaa hallinnan jäljittämisen kehystä, jossa poliittiset rationaliteetit näyttäytyvät juuri hallinnan käsitteinä. Sosiologialle on esimerkiksi ollut tunnusomaista pluralistinen, useita rationaliteetteja erotteleva näkökulma. On puhuttu asiantuntijoiden rationaalisuudesta, länsimaisesta rationaalisuudesta, käytännöllisestä rationaalisuudesta tai episteemisestä rationaalisuudesta. Lähtökohdiltaan poliittiset rationaliteetit tuleekin ymmärtää tässä tapauksessa pluralistisina, systemaattisina ja normatiivisina tiedonmuodostelmina. Toisaalta on hyvä myös huomioda, että poliittinen rationaliteetti ei viittaa Max Weberin tavoiterationaalisuuden kaltaiseen järkeen, eikä käsitteen kautta ole tarkoitus asettaa vastakkain rationaalisuutta ja irrationaalisuutta.

Syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan muodostumisen näkökulmasta poliittiset rationaliteetit tulee nähdä esimerkiksi päämääriltään sekä moraalisilta, poliittisilta ja sosiaalisilta merkityksiltään jokaisen kansallisvaltion omassa poliittisessa anatomiasa historiallisesti muotoutuneina tiedon muotoina. Poliittinen rationaliteetti on kuin yleinen järki, johon syrjäytymisen järjestelmällisenä näkeminen perustuu. Syrjäytymisen hallinnan poliittiset rationaliteetit näyttäytyvät laajoina, historiallisesti kehittyneinä tiedon muotoina, joissa hallinta jäsenetään ja niiden legitimitteetti perustetaan kohteita ja päämääriä rakentavien kielten, analyysien ja ohjeistusten kielioppien sekä ohjelmien sanastojen ja termien kautta. Samalla poliittisten rationaliteettien ajatellaan määrittävän sen kentän ja ne periaatteet, joissa esimerkiksi mahdollisimman varhaiseen elämänvaiheeseen ulottuvat syrjäytymisen riskien määrittämisen ja mittaamisen kaltaiset strategiat ovat muutettavissa ”järkeviksi” ja rationaalisesti puolustettaviksi.

Varsinaiseksi empiirisen analyysin käsitteelliseksi työkaluksi poliittinen rationaliteetti tulee purettaessa se erilaisiin diagnosoitaviin elementteihin. Hallinnan tutkimuksessa (Rose 1999, Dean 2010) rationaliteeteille on paikannettu niin tunnistettava moraalinen muoto, tietty episteeminen,

tosiasiatietoon, tiedonalaan tai -aloihin pohjautuva luonne sekä erityisten sanastojen ja retoriikan muodostama idiomaattinen slangi. Samalla rationaliteettien on katsottu sulkeneen sisäänsä myös näkyvyyden muotoja eli tapoja havaita ja nähdä sekä ohjelmallisen ulottuvuuden, joka kattaa niin erilaiset päämäärät ja tavoitteet kuin myös ohjaamisen, interventioiden ja toiminnan tavat. (Rose 1999, 24–31; Dean 2010, 33.)

Mutta tuleeko ”syrjäytymisen hallinnan järki” ajatella lähtökohtaisesti päämääriltään, kieleltään, moraalisilta muodoiltaan, epistemologisilta piirteiltään ja näkyväksi tekemisen tavoiltaan suhteellisen systemaattisesti aseteltuna? Järjen pyrkimyksenä on eksplikoida, kuinka asiat ovat sekä ennen kaikkea kuinka niiden tulisi olla. Kyse ei siis ole sellaisenaan historiallisesti muotoutuneista hallinnan yleismaailmallisista malleista, vaan esimerkiksi päämääriltään sekä moraalisilta, poliittisilta ja sosiaalisilta merkityksiltään jokaisen kansallisvaltion omassa poliittisessa anatomiasa historiallisesti muotoutuneista rakennelmista. Rationaliteetit limittyvät samalla muun muassa sosiaalivakuutuksen, tilastotieteen ja todennäköisyyslaskelmien muodostamaan taustalogiikkaan, johon asioiden järjellisenä näkeminen pohjautuu.

Tässä tutkimuksessa syrjäytymisen hallinnan järki ymmärtääkin lähtökohtaisesti laajana, historiallisesti kehittyneenä tiedon muotona sekä diskursiivisena matriisina, jossa hallinta jäsennetään ja sen legitimitetti perustetaan kohteita ja päämääriä rakentavien kielten, analyysien ja ohjeistusten kielioppien sekä ohjelmien sanastojen ja termien kautta. Samalla se määrittää sen kentän ja ne periaatteet, joissa esimerkiksi mahdollisimman varhaiseen elämänvaiheeseen yltävät syrjäytymisen riskien määrittämisen ja ehkäisemisen kaltaiset periaatteet ovat rationalisoitavissa ja rationaalisesti puolustettavissa.

Poliittisen rationaliteetin käsiteapparaatti tarjoaa tutkimukselle välineitä analyysin osadiagnoosien kautta muodostuvaan rekonstruktioon. Käsite onkin ollut läsnä jo tutkimuksen kysymyksenasettelua rakennettaessa. Samalla se tarjoaa ennen kaikkea systemaattisen välineen rekonstruoida kuva syrjäytymisen ”järjestä”, tietyssä ajassa ja paikassa muodostuneesta moraalisesta,

ohjelmallisesta, idiomaattisesta, epistemologisesta, mitattavasta ja näkyväksi tehdystä kysymyksestä, joka on tiivistynyt nykyisin jokaisen tuntemaksi syrjäytymisen käsitteeksi.

Piiloutuneen hallinnan jäljittäminen

Tutkimusasetelmassa syrjäytymisen hallinta näyttäytyy palapelinä, joka koostuu erilaisista syrjäytymisen määrittelyistä, tunnistamisista, pilkkomisista osiin, ennakkoinneista ja laskettavaan muotoon muokkaamisista ja samalla syrjäytyneiksi nimettyjen yksilöiden ja ryhmien ohjaamisesta hallitusti, laskelmoidusti ja johdonmukaisesti kulloinkin tärkeiksi ymmärrettyjä päämääriä kohti.

Syrjäytymisen hallinnan poliittisilla rationaliteeteilla puolestaan tarkoitetaan järkeä tai ajattelutyyplejä, joilla syrjäytyminen on sekä mallinnettu ajateltavissa olevaksi että ohjelmoitu laskelmoitavaksi ja poliittisesti hallinnoitavaksi. Syrjäytymisen hallinnan ja hallinnan poliittisen rationaliteetin määrittämisen rinnalla tuleekin pyrkiä täsmentämään, miten syrjäytymisen hallinta – ja hallinta ylipäättään – organisoituu? Ensimmäinen asemointi voidaan suorittaa organisoida-verbien sisällä. Syrjäytymisen hallinta siis organisoituu, sitä ei organisoida. Kyse ei ole tarkoituksellisesta toimijan häivyttämisestä tai silmänpääntötempusta, jolla valta voidaan verhota. Hallinnan organisoituminen kumpuaa koko tutkimusta kantavasta näkökulmasta, jossa valtaa ei nähdä toimijoilla olevana resurssina tai instituutioiden kautta vaikuttavana, vaan kaikkialla olevana ja usein kielen kautta operoivana palapelinä.

Näin myös hallinnan organisoituminen uudella tavalla tai uuteen muotoon saa ikään kuin hiipivän luonteen, jossa hallinnan palapeli muuttuaan hitaasti, pala palalta. Hallinnan organisoitumisessa uudelleen kyse ei ole sellaisenaan käänteestä, murroksesta tai uudenaikaisesta ongelmallistamisen tavasta. Sen sijaan käsite uudelleenorganisointi määrittää tapahtunutta – jonkin organisoitumista, järjestymistä ja rakentumista uudelleen.

Punottaessa syrjäytymisen hallinnan, hallinnan poliittisen rationaliteetin ja hallinnan organisoitumisen käsitteet yhteen

lähtökohtaisena hypoteesina voidaan pitää sitä, että syrjäytymisen hallinta ei ole missään vaiheessa koostunut ainoastaan uusista elementeistä tai ongelmallistamisen tavoista. Tämä palapeli tulee nähdä ja ymmärtää esimerkiksi köyhyyden, deprivaaation, työttömyyden, päihdeongelmien ja asunnottomuuden kaltaisten tiedon muotojen ja kohteiden sekä hallinnoimisen kenttien sekä erilaisten näitä tiedon muotoja käyttävien päämäärien, ohjelmallisten muotojen, rajojen, laskelmien, kielenkäytön muotojen ja normien muodostamana palapelinä. Samalla tämän palapelin elementteihin voidaan lukea Deanin (1997, 65) ajattelua seuraten esimerkiksi koulutus, asiantuntijuudet, luokittelujärjestelmät, hallinnollisista käytännöt ja periaatteet, lait ja juridiset käytännöt, hallinnoinnin teorit, strategiat ja ohjelmat sekä hallinnoinnin kohteet, ihanteet ja vaikutukset.

Lähtökohdiltaan syrjäytymisen hallinta näyttää paloiltaan heterogeenisenä ja jatkuvasti muotoaan muuttavana. Näin myöskään hallinnan organisoitumista uudella tavalla ei voi vangita asetelmiin, joille on piirrettävissä selvärajaiset alku- ja loppupisteet. Syrjäytymisen hallinta ei siis muodostu täydellisesti rakentuneesta ykseydestä tai helposti eriteltävistä ja tulkittavista kehityskaarista, eikä hallinta ylipäättään noudata mitään yhtä määräävää logiikkaa (Dean 1997, 65).

Tutkimuksen näkökulmassa syrjäytymisen rakentumista tarkastellaan niin, että mahdollisimman moni yllä kuvatun palapelin elementti avautuu analyysin kohteeksi. Käsitteiden ja menetelmällisten valintojen avulla syrjäytymisen muodostuminen on saatavissa kiinni sekä ennen syrjäytymisen ilmestymistä suomalaisen huono-osaisuuden hallinnan kentälle että sen jälkeen. Tällöin on mahdollista ymmärtää myös syrjäytymisen hallinnan organisoitumista.

Väitöskirjan teoreettinen kehys avaa syrjäytymisen muodostumisen tapoina tunnistaa, pilkkoo osiin, määrittää ja mitata suomalaista huono-osaisuutta. Se ohjaa katsetta kohti politiikan ja hallinnon syrjäytymisen kohdalla käyttämiä sanastoja, päämääriä ja interventiosuuntia. Kyse on myös syrjäytymisestä hallinnan kohteena, siitä miten ja millaisena muodostunut syrjäytyminen sekä nähtiin että näyttäytyi, millaisista

epistemologisista tai moraalisisista muodoista se rakentui tai mihin piirtyivät syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan rajat. Samalla hallinnan käsitteistö kuitenkin palvelee ennen kaikkea tutkimuksen kysymyksenasettelua tarjoamalla käsitteellisen näkökulman rekonstruoida vastaus kysymykseen, miten suomalaisesta syrjäytymisestä rakentui tunnistettava, mitattava ja poliittinen kysymys, ja mitä syrjäytyminen teki.

1.2 Syrjäytymisen jäljet ja niiden jäljittäminen

Tutkimuksessa käytetyt aineistot, tutkimusmenetelmät ja analyysityökalut ovat sidottavissa yhteen jäljittämisen käsitteen kautta. Jäljittäminen näyttäytyy hallinnan lukutavalle alisteisena tapana ymmärtää tutkimuskohdetta sekä varsinaisen aineiston keräämisen ja käsittelemisen tapana. Samalla jäljittämisen käsite tarjoaa tutkimukselle mahdollisuuden käsitellä aineiston keräämisestä ja määrittämisestä, lukuisista osa-analyyseista sekä rekonstruktiovaiheesta koostuvaa tutkimusprosessia yhtenä kokonaisuutena.

Jäljittäminen tulee tutkimuksessa nähdä syrjäytymisen käsitteen analyyttisen seuraamisen prosessina. Se ei kuitenkaan ole vain käsitteen seuraamista, vaan tapa rikkoa suomalainen syrjäytymiskeskustelu ja syrjäytymisen vastainen politiikka analysoitaviksi elementeiksi: osadiagnooseiksi, alkupisteiksi, käännteiksi, uusien kokonaisuuksien ongelmallistamisiksi, entuudestaan irrallisiksi syrjäytymiseen liitetyiksi elementeiksi, syiksi ja seurauksiksi sekä lyhyiksi esiintuloiksi. Syrjäytymisen muodostumisen analyysia voidaankin luonnehtia lukemattomista yksityiskohdista koostuvan punoksen hallitsemiseksi. Näiden suomalaisen syrjäytymisen historian yksityiskohtien ja osiin purettujen punosten yksityiskohtaisia analyyseja taas määritetään (ks. Rabinow & Rose 2006) eräänlaisina harjoitus- tai osadiagnooseina.

Lähes jokaiselle jäljelle eli tutkimuksen aineiston politiikkadokumentille on paikkansa ja kysymykselle vastauksensa – mutta vasta näiden osadiagnoosien rekonstruktiovaiheessa.

Suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan dokumentteja ei siis tulkita yksittäisinä tapahtumina. Aineistojäljet havaitaan, koodataan ja analysoidaan systemaattisesti, mutta keskeiset vastaukset kysytyihin kysymyksiin paljastuvat vasta, kun osadiagnoosit kootaan yhteen ja tulkitaan suhteessa toisiinsa.

Millaisista dokumenteista ja tieteellisistä lähteistä väitöskirjan aineisto siis rakentuu? Entä miten tutkimus toteutetaan niin aineiston keräämisen, rajaamisen ja hallinnan kuin empiirisen analyysin toteuttamisen näkökulmasta? Ja miten käytettävää analyysimenetelmää, ongelmallistamisen ja artikulaatioiden analyysia, sekä sen käyttöä ja analyysin auki kirjoittamista voidaan vielä tarkentaa?⁵

Syrjäytymisen historia nykyisyyden motivoimana

Tutkimuksessa syrjäytymisen rakentumisen analyysia voidaan lähtökohtaisesti kuvata nykyhetken motivoimaksi historiananalyysiksi. Syrjäytymisen muodostumisen kokonaisuus rakentuu erilaisten jälkien paikantamisesta, havaitsemisesta, dokumentoinnista, analysoimisesta, tulkittamisesta ja lopulta näiden jälkien luoman matkan – kaikkine käännoksineen, ristiriitoineen, rinnakkaispolkuineen ja epäselvyyksineen – mallintamisesta uudelleen. Rekonstruktion rinnalla nykyhetken motivoimassa historiananalyysissa keskeistä on näkökulma, jossa syrjäytymisen kaltaisiin annetuiksi, välttämättömiksi ja luonnollisiksi muuttuneisiin ilmiöihin otetaan tietoisesti etäisyyttä (Dean 1994, 28–36).

Mutta miksi syrjäytymistä ei analysoidaisi vain sosiaalishistoriallisena kysymyksenä, yksinkertaisesti vain syrjäytymisen historiana? Keskeisin erottava tekijä nykyisyyden motivoiman lähtökohdan rinnalla on lukutavan kiinnostus historioiden totuuksiin ja historian merkityksessä näiden totuuksien rakentumisessa. Nykyisyyden historian kritiikki siis

---

⁵ Tutkimuksen aineistot, menetelmät ja niiden soveltaminen empiirisessä analyysissa ovat nähtävissä tiivistetyssä muodossa tutkimuksen menetelmäliitteessä (LIITE 1).

pyrkii paljastamaan historian olemassa olevan historian verhon takaa. Kiinnostus ei näin ensisijaisesti kohdistu syrjäytymisen syntyhistoriaan, vaan siihen, miten nykyinen syrjäytymisen hallinta ja syrjäytymisen paradigmaattinen asema ovat ylipäättään tulleet mahdollisiksi ja kiistattomasti hyväksytyiksi.

Juho Saaren (2006b) mukaan sosiaalitutkimuksen historia-analyysien tavoitteeksi tulee asettaa valitusta alueesta tai aiheesta tuotettavan ”luotettavan kartan” luominen. Saaren mielestä tähän karttaan tulee merkitä tutkijan tavoitteiden kannalta tärkeimmät piirteet. Luotettava kartta syntyykin lukuisten tämän kaltaisten keskeisten yksityiskohtien kuvaamisen ja erilaisten kartan asiakokonaisuuksien keskinäisten suhteiden analysoinnin kautta. (Saari 2006b, 13–14.)

Nykyhetken motivoimaa historiananalyysia voidaan kuvata Martin Kuschin (1993) sanoin nykyisten itsestäänselvyysien avaamisena kritiikille. Foucault’n ajattelua avanneen Kuschin sanoja mukailleen syrjäytymisen muodostumisen tarkastelun tehtävänä ei näin ole arvostella instituutioita tai yksilön valintoja. Keskeistä on mahdollistaa niiden tiedon muotojen tai rationaliteettien kriteerien valottaminen ja kritisointi, joiden perustalta esimerkiksi syrjäytymisen kaltaiset ilmiöt omine tiedonaloineen ja instituutioineen syntyvät ja muuttuvat ”järkeviksi”, ”hyödyllisiksi”, ”itsestäänselviksi” ja lopulta ”luonnollisiksi ja oikeutetuiksi”. Kuschin mukaan nykyhetken motivoiman historiananalyysin kriittinen kärki tuleekin suunnata juuri niihin järkeilyn periaatteisiin, joiden varassa tietyt hallinnan, valvonnan ja myös rankaisemisen strategiat ovat rationaalisesti puolustettavissa. (ks. Kusch 1993, 174–175.)

Tutkimus nojaa kuitenkin perinteisen historiantutkimuksen tapaan tarkastella aineistoa jälkinä syrjäytymisen historiassa. Vaikka tutkimus saa motivaationsa nykyisyydestä, se seuraa syrjäytymisen polveutumista aineistojälki kerrallaan nykymuotoisen syrjäytymisen ohjelmalliseen alkuun asti. Samaan aikaan tutkimuksen kysymyksenasettelua ja käytettyjä käsiteapparaatteja ohjaa voimakkaasti hallinnan tutkimuksen lukutapa. Keskeisenä pyrkimyksenä on paljastaa niitä ongelmallistamisen ja artikulaatioiden tapoja sekä järkeilyn

premissenä, joiden kautta syrjäytymisen ymmärtäminen keskeiseksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi ja monella sektorilla operoiva syrjäytymispolitiikka ovat tulleet mahdollisiksi, järkeviksi ja välttämättömiksi.

Empiirisen analyysin tasolla nykyisyyden motivoimassa historiananalyysissä katse kohdistetaan sekä tieteellisten syrjäytymistä käsittelevien lähteiden että ennen kaikkea syrjäytymisen vastaisen politiikan dokumenttien kieleen sen erilaisten artikulaatioiden ja ongelmallistamisen tapojen kautta. Analyysi kohdistuu paikkoihin ja tilanteisiin, joissa syrjäytyminen ja syrjäytymiseen artikuloidut, entuudestaan irralliset elementit tulevat esiin tai jossa syrjäytyminen kuvataan ongelmana.

Aineiston jäljittäminen, valinta ja rajaaminen

Lukemattomien yksityiskohtien ja laajojen aineistojälkien luoman mutkikkisuuden keskellä syrjäytymisen hallintaa jäljitettäessä seurataan yksinkertaisesti syrjäytymisen käsitettä. Jokainen syrjäytymisen käsitteen erilaisiin dokumentteihin, politiikkaohjelmiin, selvityksiin, tutkimuksiin, puheenvuoroihin ja mietintöihin jättämä jälki on käytännössä tiedon muoto, esimerkiksi epistemologinen, ohjelmallinen tai moraalinen tapa ymmärtää syrjäytyminen juuri tietyssä ajassa ja paikassa tietyllä tavalla. Samalla jokainen rinnakkaiskäsitteiden ja -ilmiöiden tai vaikkapa väkivaltaisen käyttäytymisen, kaupunkien graffitimaalauksien tai kansallisvaltion huoltosuhteen kaltainen irrallinen elementti voidaan artikuloida syrjäytymisen käsitteeseen tai syrjäytymisen vastaiseen toimenpiteeseen.

Käytännön tasolla tutkimuksen aineiston jäljittäminen seurasi aluksi vain yhtä määräävää periaatetta eli syrjäytymisen käsitteen käyttöä erilaisissa politiikan asiakirjoissa, hallinnollisissa dokumenteissa tai tieteellisissä keskusteluissa. Syrjäytymisen käsitteen tuli olla osa asiakirjan tai tutkimuksen nimeä, dokumentin asiasanana tai keskeisessä osassa aineistojälkeä. Lähtökohtaisesti siis kaikkia kansallisen tason syrjäytymisen tematiikkaan kytkeytyviä politiikkaohjelmia ja niihin liittyviä

politiikkadokumentteja sekä syrjäytymistä käsittelevää tutkimusta käsiteltiin mahdollisina aineistojälkinä. Aineiston kerääminen, rajaaminen ja uusien aineistojälkien paikantaminen kuuluivat tutkimuksen kolmivaiheisen analyysin ensimmäiseen osaan.

Aineiston kerääminen käynnistyi vuosituhannen vaihteen molemmin puolin julkaistuista sosiaali- ja terveysministeriön epävirallisen syrjäytymisen vastaisen työryhmän julkaisuista sekä niihin kiinnitetyistä eri ministeriöiden ehdotuksista syrjäytymisen vastaisiksi toimiksi. Pian dokumentit ohjasivat jäljet Euroopan unionin Nizzan huippukokouksen päätösten mukaisesti myös Suomessa laadittuihin, vuosien 2001 ja 2003 kansallisiin köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisiin toimintasuunnitelmiin. Dokumentit muodostivat eräänlaisen syrjäytymistä käsittelevien politiikkadokumenttien ytimen, koska ohjelmat käsitteellistivät ja operationalisoivat syrjäytymisen vastaisen toiminnan suomalaisessa kontekstissa varsinaiseksi politiikan alueeksi.

Varsinainen aineiston keräämisen prosessi oli kuitenkin tässä vaiheessa vasta alussa. Vuosituhannen vaihteen politiikkaohjelmat noudattelivat Paavo Lipposen toisen hallituksen ohjelmaa ja niiden sanastossa syrjäytymistä haluttiin ”ehkäistä”. Syrjäytyneiden kohdalla puhuttiin taas ”kohdennetuista aktivointitoimista”. Vuosituhannen vaihteen aineistojäljet osoittivatkin neljä uusien aineistojälkien polkua. Ensimmäinen näistä oli tiheään perusaineistossa viitatus hallitusohjelmat ja niiden hankesalkut. Toinen aineistojälkien polku johti 1990-luvun alussa käynnistetyn ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategian asiakirjoihin. Aineistokokonaisuuden osista kolmas ja neljäs taas koostuivat vuosituhannen vaihteen Aktiivisen sosiaalipolitiikan strategian asiakirjoista sekä erilaisista lasten ja nuorten syrjäytymistä käsittelevistä asiakirjoista.

Hyvin usein aineistojäljet johtivat myös sosiaali- ja terveysministeriöön, jossa oli 1990-luvun jälkipuoliskolla ”jouduttu yhteiskunnallisessa muutoksessa arvioimaan hyvinvointivaltion perusmekanismeja uudelleen” (STM 1997a, 3). Jälkien tarkentuessa aineistojäljet ristelivät yhä laajemmalle. Aineisto laajeni moneen suuntaan käsittäen lopulta erilaisia sosiaali- ja terveysministeriön yleisraportteja ja

toimintasuunnitelmia, vuosituhannen vaihteessa käynnistyneen varhaisen puuttumisen strategian asiakirjoja sekä kansallisen sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisohjelman dokumentteja.

Yhdeksi keskeiseksi asiakirja-aineiston kokonaisuudeksi nostettiin sisäasiainministeriön sisäisen turvallisuuden ohjelmat, joissa syrjäytyminen määritettiin keskeisimmäksi suomalaisen yhteiskunnan sisäisen turvallisuuden uhaksi. Sisäisen turvallisuuden ohjelmien asiakirjat muodostivatkin yhden keskeisen uuden vuosituhannen aineistopolun. Aineistojäljet johtivat myös erinäisiin Stakesin ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen asiantuntijaraportteihin, muihin sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiin, lakeihin sekä sosiaali- ja nuorisobarometreihin.

Erilaisten syrjäytymistä käsittelevien asiakirjojen jäljitys tuotti lopulta kaikkiaan 136 erilaista dokumenttia aina vuoden 1992 *ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmän muistiosta* vuosituhannen toisen vuosikymmenen politiikkaohjelmiin. Lähtökohtaisesti erilaisista politiikkaohjelmista ja hallinnollisista asiakirjoista koostuvaksi kokonaisuudeksi aineisto saattaa vaikuttaa ensisilmäyksellä kooltaan valtavalta, jopa mahdottomalta hallita ja systemaattisesti analysoida. On kuitenkin tärkeää huomioida, että vain osa dokumenteista käsitteli kokonaisuudessaan tutkimuskohteena olevaa syrjäytymistä. Verrattain suuressa osassa aineistoa syrjäytyminen oli esimerkiksi yhden luvun tai vain yhden kappaleen teemana. Huomio on syytä eksplikoida tarkasti, mutta samalla tulee korostaa myös pienempien aineistojälkien merkitystä: Havainnot siitä, miten syrjäytymisen käsite on tuotu esimerkiksi ympäristöministeriön tai opetusministeriön politiikkadokumentteihin ovat keskeisiä käsitteen laajenemistapojen analyysissa.⁶

Erityisesti tutkimuksen esittämät kysymykset syrjäytymisen käsitteen alkuvaiheen rakentumisprosessista ja sen istuttamisesta suomalaisen yhteiskunnalliseen kehikseen sekä tieteellisen syrjäytymiskeskustelun tekemistä artikulaatioista ja ongelmallistamisista vaativat erilaisten tieteellisten lähteiden

---

⁶ Syrjäytymisen laajenemista tarkastellaan yksityiskohtaisesti luvussa neljä.

tarkastelemista aineiston tavoin. Varsinaisen politiikkadokumenttiaineiston rinnalle kerättiin suomalaisista syrjäytymistä käsittelevistä empiirisistä tutkimuskirjallisuudesta koostuva aineisto.⁷

Aineistona käytetyt tieteelliset lähteet painoutuivat ajallisesti erityisesti 1980-luvulle, jolloin keskustelu syrjäytymisestä käynnistyi suomalaisen sosiaalitutkimuksen kentällä. Tämän aineiston keräämisprosessi noudatti politiikkadokumenttiaineiston tapaa seurata syrjäytymisen käsitettä sekä käsitteeseen kytkettyjä artikulaatioita ja ongelmallistamisen tapoja. Suuri osa tieteellisistä lähteistä koostui sosiaali- ja terveysministeriön tai Stakesin kaltaisten instituutioiden julkaisemista ja erilaisia politiikkaohjelmia tukevista tieteellisistä tutkimuksista.

Politiikkadokumenttiaineiston valikoinnin ja rajaamisen osalta menetelmällisenä periaatteena oli jäljittää aineistoon kaikki syrjäytymisen näkökulmasta keskeiset valtiollisen tason poliittiset ja hallinnolliset dokumentit, joissa syrjäytymisen käsite oli muutamaa mainintaa laajemmassa merkityksessä. Aineistonkeruumenetelmä loi väistämättä vinoutuman, jossa tiettyjen politiikkaohjelmien merkitys painottui. Jäljitettäessä vastauksia siihen, miten syrjäytyminen muodostui poliittiseksi ja hallinnoiduksi ongelmaksi suomalaisessa yhteiskunnassa, ei ollut relevanttia asettaa rinnakkain esimerkiksi vuosituhannen vaihteen syrjäytymisen vastaisen politiikan luoneita dokumentteja ja niitä tukenutta Lipposen toisen hallituksen ohjelmaa sekä vaikkapa sosiaali- ja terveysministeriön julkaisua *Sosiaaliturvan suunta* vuodelta 2004, jossa syrjäytymistä käsiteltiin vain yhdessä kappaleessa. Ensiksi mainittujen painoarvo on kiistatta suurempi analysoitaessa syrjäytymisen polveutumista.

Aineiston sekä ennen kaikkea sen tulkintakehyksen vinoutuman oikaisemiseksi dokumentit luokiteltiin suomalaista syrjäytymispolitiikkaa linjanneeseen primääriaineistoon, linjaa tukeneeseen tai pohtineeseen sekundääriaineistoon sekä tieteellisiin lähteisiin. Esimerkiksi edellä mainittu *Sosiaaliturvan suunta* -raportti määrittäisi sisällöltään

---

⁷ Aineistona käytetyt tieteelliset lähteet ovat nähtävissä menetelmäliitteessä (LIITE 1)

sekundääriaineistokokonaisuuteen, kun taas vuosituhannen vaihteen painoarvoltaan tärkeitä politiikkadokumentteja analysoitiin syrjäytymispolitiikkaa suunnanneena primääriaineistona.⁸

Samalla lienee tarpeellista pysähtyä pohtimaan, oliko aineiston jäljityksessä tarkoituksena seurata syrjäytymisen polveutumisen ja hallinnan yhdenmukaisuutta vai erilaisuutta? Jäljet antoivat kaksisuuntaisia viitteitä: ne sekä avautuivat tutkimusongelman johdattamana että muotoilivat kysymyksiä uudelleen uusina polkuina. Ensimmäisenä kylläntymisen kriteerinä voitiin pitää sitä, missä määrin uusilla aineistojäljillä oli enää käyttöarvoa tutkimusongelman ja tutkimuskysymysten kannalta. Jäljittäminen voitiin kylläntymisen periaatteiden mukaisesti päättää siinä vaiheessa, kun uudet aineistojäljet eivät enää johtaneet tutkimusongelman näkökulmasta uusille poluille – ja johtivat siis jo analysoiduille poluille. Samalla ei voida korostaa liikaa tutkimuskysymysten asemaa kylläntymisen arvioimisessa. Mikäli aineistojälkien polkuja seuraava tutkija ei tiedä, mitä hän jäljistään etsii, edessä on vain lukemattomia kulkemattomia uusia jälkiä ja polkuja. Syrjäytymisen hallinnan jäljittäminen tuleekin ymmärtää ennen kaikkea juuri erilaisuuden seuraamisena. Jäljittäminen ei ole yhdenmukaisuuden analyysiä, siinä ei paikanneta diskursseja, hahmotella kliinistä tarinaa käsitteen noususta tai olla ylipäättään ristiriidattoman kysymyksenasettelun äärellä.

Lähtökohtaisesti politiikkadokumenttien rajapinnat olivat liukkaita. Ensinnäkään niitä ei metodologisesti voitu niputtaa yhteen, vaan jokainen dokumentti oli tulkittava tietyssä ajassa ja paikassa syntyneeksi. Poliitiikkadokumentit ymmärrettiin usein tiettyihin tarkoituksiin tuotettuina. Alasuutarin (2011b, 95) osuvaa tulkintaa mukailien syrjäytymistä käsitteleviä politiikkadokumentteja tarkasteltiin ”indikaattoreina”, toisin sanoen syrjäytymistietona, jota käytetään epäsuorana evidenssinä syrjäytymisen vastaisessa politiikassa ja syrjäytymisen hallinnassa.

Poliittisten toimenpideohjelmien sekä työryhmien, ministeriöiden ja tutkimuslaitosten selvitysten taustalla häilyi

---

⁸ Koko aineisto on yksilöity primääri- ja sekundääriaineistoksi sekä aineistona käytettyihin tieteellisiin lähteisiin tutkimuksen menetelmäliitteessä (LIITE 1).

tunnistamattomia eri alojen asiantuntijoita: ministeriöitä, sosiaali- ja terveysalan ammattijärjestöjä, tutkijoita, yliopistojen edustajia, kolmannen sektorin järjestöjä sekä muita yhteistyötahoja. Poliittikadokumenteissa asiantuntijuus oli kuitenkin ensisijaisesti häivytettyä. Tutkimuksiin tai asiantuntijuuksiin ei viitattu harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta, eikä tavoiteluonnoksissa eritellä eri tavoitteiden esittäjää.

On siis varsin tulkinnallista tarkastella, millainen rooli esimerkiksi sosiaalitutkimuksella tai Euroopan unionin tasolta tulleilla linjavedoilla oli lopulta ollut suomalaisten poliittikadokumenttien lopputuloksessa. Miten esimerkiksi 1990-luvun alun lasten ja nuorten syrjäytymisestä käyty keskustelu (Takala 1992 ym.) heijastui syrjäytymisen käsitteen politiikan tason lanseeraamiseen ehkäisevän sosiaalipolitiikan dokumenteissa (STM 1992a ym.)? Tai millä tavoin Euroopan unionin komission 1990-luvun lopulla valmisteleva ja Nizzassa linjattu syrjäytymisen vastainen politiikka vaikutti Paavo Lipposen toisen hallituksen ohjelman muotoihin sekä ohjelmaa seuranneen työryhmän tuottamiin dokumentteihin? Vastaus löytynee yksinkertaisesti tutkijan tekemien tulkintojen uskottavuudesta. Koska savuavaa asetta tai piilotettua ääninauhuria ei voitu löytää, oli jäljitetyt, esimerkiksi edellä kysymyksissä esitetyt aihetodisteet, punnittava, peilattava ja tulkittava mahdollisimman läpinäkyvästi ja uskottavasti.

Toinen esiin noussut kysymys poliittikadokumenttien jäljittämisen kohdalla oli luonnollisesti niiden vaikuttavuus. Esimerkiksi ensimmäisessä varsinaisessa syrjäytymisen vastaisen politiikan dokumentissa eli *ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmän väliraportissa* (STM 1992a) huomioitiin riski, että ohjelman tavoitteet jäisivät kuolleeksi kirjaimeksi. Työryhmä kuitenkin linjasi ehkäisevän sosiaalipolitiikan kannalta olevan keskeisintä, että sosiaalisten näkökohtien huomioon ottaminen hyväksytään ajattelutapana. (STM 1992a, 20.)

Aineistojen luomat tarinalinjat

Yksi syrjäytymisen muodostumisen tarkastelun perustavanlaatuisimmista kysymyksistä lienee se, tulkitaanko syrjäytymisen polkuja yhtenäisenä rakentumisen tarinana vai erilaisuuksien, ristiriitojen, leikkauksien ja päällekkäisyyksien rakennelmana. Syrjäytymiskeskustelun ja syrjäytymisen vastaisen politiikan yksi hämmästyttävimmistä piirteistä on ollut moraaliseen muotoon puettu yhteisymmärrys, jolla syrjäytymisen vastaiseen taisteluun on käyty.

Syrjäytymisen torjunnalle – erityisesti lasten tai nuorten kohdalla – ei yksinkertaisesti ole löytynyt vastustajaa. Syrjäytymisen muodostumistarinoista ovatkin puuttuneet esimerkiksi selkeät hegemoniakamppailut tai voimakkaasti törmäyskurssilla olevat diskurssit. Toisaalta on hyvä huomioida suomalaisen syrjäytymisen muodostumisen polkujen olevan kuitenkin myös täynnä ristiriitoja, leikkauksia, erilaisuuksia ja päällekkäisyyksiä erityisesti juuri hallinnan tasolla.

Vaikka syrjäytymisen rakentumista ei pyritäisi rekonstruoimaan tarinana, suomalainen nykymuotoinen syrjäytyminen voidaan jakaa neljään temaattiseen aikakauteen: 1980-luvun tieteellisen syrjäytymiskeskustelun kauteen, 1990-luvun syrjäytymisen vakiintumisen aikaan, vuosituhannen vaihteeseen sijoittuneeseen syrjäytymisen ohjelmalliseen aikakauteen sekä yhä käynnissä olevaan syrjäytymisen paradigmaattinen vaiheeseen.

Ensimmäinen aikakausi sijoittuu 1980-luvun suomalaiseen tieteelliseen syrjäytymiskeskusteluun. Keskustelun keskiössä olivat niin ranskalaisesta eksklusiiviteematiikasta ja erityisesti yhteisöön kiinnittyneistä kysymyksistä, brittiläisestä köyhyyttä ja luokkayhteiskuntaa painottaneesta eksklusiivikeskustelusta sekä ruotsalaisesta ”ulospotkimisen” käsitteestä nousseet kysymykset: Olisiko syrjäytymisen käsitteellä todellisuuskytkentöjä myös suomalaisessa yhteiskunnassa ja miten käsite tulisi operationalisoida suomalaiseen poliittiseen ja yhteiskunnalliseen anatomiaan sopivaksi? Aikakauden tarkastelussa keskiöön nousivat tieteelliset lähteet, koska vielä 1980-luvulla syrjäytyminen

ei ollut noussut esiin tai saanut ohjelmallisia muotoja politiikan tasolla.

Vuosikymmenelle ajoittuneessa *syryäytymiskeskustelun adaptaationvaiheessa* suomalainen syryäytymistutkimus käsitteli ennen kaikkea syryäytymisen käsitteen käyttökelpoisuutta ja sen todellisuuskenttöjä suomalaiseen yhteiskuntaan. Erilaisissa aikalaisanalyttisissa tulkinnoissa syryäytymisen käsitteen käyttökelpoisuuden ja suosion katsottiin nousseen työttömyyden, erityisesti pitkittyneen työttömyyden, kuvaamisen sivukäsitteenä sekä toisaalta samalla myös talouden lähtiessä nousukäitoon 1980-luvun lopussa.

Ennustuksista huolimatta keskustelu syryäytymistä ei kuollut 1990-luvun alun lamaa edeltäneinä kasinovuosina – pikemminkin päinvastoin. 1990-luvulla käynnistynyttä toista syryäytymisen muodostumisen näkökulmasta keskeistä aikakautta voidaankin kuvata *syryäytymisen vakiintumisen vaiheeksi*. Lähes vuosituhannen loppuun kestäneelle vaiheelle leimallista oli syryäytymisen käsitteen vakiintuminen osaksi poliittisia ja hallinnollisia ohjelmia. Vakiintumisen aikakausi kiinnittyi ajallisesti 1990-luvun alun lamaan: laman nostattamaan massiiviseen työttömyyteen, niin sanotun ehkäisevän sosiaalipolitiikan periaatteiden nousuun sekä lamasta toipumisen politiikkaan.

Vakiintumisen aikakaudella syryäytymisen käsite nousi yhdeksi vuosikymmenen suuria substanssiteemoja. Tieteellisessä keskustelussa käsite yhdistyi 1990-luvulla muun muassa niin köyhyyden ja huono-osaisuuden ja työttömyyden tutkimukseen kuin vuosikymmenen alun laman vaikutusten, hyvinvointivaltion murroksen sekä lasten ja nuorten syryäytymisen analyyseihin. Leimallista tälle syryäytymisen käsitteen vakiintumisen kaudelle oli sekä syryäytymisen erilaisia temaattisia kokonaisuuksia yhteen sitovan voiman vahvistuminen että käsitteen juurtuminen politiikan ja journalismin iskusanaksi.

Ohjelmallisella tasolla syryäytymisen tematiikka nostettiin yhdeksi ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategian ja reformin keskeisistä teemoista. Erityisesti lasten ja nuorten syryäytymisen ehkäisyyn keskittyneessä strategiassa suomalaiselta sosiaalipolitiikalta vaadittiin uudenlaista otetta, ennaltaehkäisyyn

periaatteiden nostamista sosiaalipolitiikan keskiöön ja syrjäytymisen kaltaisten sosiaalisten vaikutusten analyysien tuomista kaikkialle päätöksentekoon.

Vaikka syrjäytyminen sai ohjelmallisen muotonsa jo 1990-luvun alun ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategian myötä, varsinainen *suomalaisen syrjäytymispolitiikan syntymisen vaihe* voidaan sijoittaa vuosituhannen vaihteeseen. Tätä kolmatta syrjäytymisen muodostumisen aikakautta luonnehti voimakkaasti syrjäytymisen saama ohjelmallinen ja poliittinen asema: syrjäytymisen käsite nousi vuodesta 1998 alkaen viidessä vuodessa hallitusohjelmien, sosiaalipoliittisten linjavetojen ja eri hallinnonalojen ohjelmien, mietintöjen ja selvityksien avainsanaksi. Ohjelmallisuuden kautta leimasivat toisaalta erityisesti Paavo Lipposen toisen hallituksen ohjelman sekä erityisen syrjäytymisen vastaisen työryhmän rakentama suomalainen syrjäytymisen vastainen politiikka, mutta samalla myös Euroopan unionin tasolta tullut paine erillisten syrjäytymisen vastaisten kansallisten toimintaohjelmien luomiselle.

Vuosituhannen vaihteessa syrjäytymisen käsite oli keskiössä myös niin sanotun aktiivisen sosiaalipolitiikan reformissa, jota sovellettiin käytäntöön syrjäytymisvaarassa olevien 15–17-vuotiaiden nuorten sekä 45 vuotta täyttäneiden pitkäaikaistyöttömien kuntoutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi Stakes toteutti vuosina 2001–2004 sosiaali- ja terveysministeriön koordinoiman hankkeen *Varhainen puuttuminen*, jonka tavoitteena oli ajaa mahdollisimman tehokkaat ja varhaiset syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet kaikkialle lasten ja nuorten elämisen alueille. Sosiaali- ja terveysministeriön strategioissa syrjäytymisen katkaisu oli vuonna 2001 yksi seitsemästä asetetusta strategisesta yleistavoitteesta, kun taas vuonna 2004 syrjäytymisen ehkäisy ja hoito määritettiin yhdeksi neljästä yhteiskunnalliselle vaikuttavuudelle asetetuista painopistealueista. Syrjäytyminen oli myös yksi avainsanoista määriteltäessä niin sanottua sosiaalisen luototuksen ohjelmaa, sosiaali- ja terveysministeriön sosiaaliturvan suunta -julkaisuja, lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmaa sekä alkoholiohjelmaa.

Neljättä syrjäytymisen aikakautta voidaan kutsua *syrjäytymisen paradigmaattiseksi vaiheeksi*. Tälle syrjäytymisen vakiintumisen ja suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan syntymisen vaiheiden perustalle rakentuneelle aikakaudelle on ollut leimallista syrjäytymisen vastaisen työn ja politiikan muokkautuminen itsestäänselvyydeksi, yleisesti vaadituksi, yhteiseksi huolenaiheeksi ja yhteiskunnan polttavaksi sosiaalisesti ongelmaksi. Paradigmaattisesta asemastaan huolimatta syrjäytyminen on jatkanut laajentumistaan. Käsite määritti uuden vuosituhannen kuluessa mitä erilaisimpia ohjelmia, mietintöjä tai selvityksiä, ja syrjäytymisen käsite laajeni yhä uusille sosiaalisuuden alueille ja tutkimusasetelmien kohteeksi.

Tieteellisessä syrjäytymistematiikassa paradigmaattinen vaihe vakiinnutti syrjäytymisen käsitteen erilaisia teemoja yhteen sitovan ja organisoivan luonteen osaksi suomalaisen sosiaalitutkimuksen valtavirtaa. Syrjäytyminen ei ollut enää vain yksi suuremman, hyvinvointivaltion murroksen kaltaisen, kysymyksen dimensio tai käsite. Syrjäytymisestä tuli entistä voimakkaammin erilaisia tutkimusteemoja, lähestymistapoja ja kysymystenasetteluja yhteen sitova temaattinen käsite ja substanssikysymys. Samalla vuosituhannen ensimmäisellä vuosikymmenellä suomalainen sosiaalitutkimus sai ensimmäiset vain syrjäytymiseen suunnatut ja käsitettä monipuolisesti tarkastelleet analyysinsä.

Ohjelmallisella tasolla syrjäytymisen käsite oli voimakkaasti esillä kaikissa paradigmaattisen vaiheen hallitusohjelmissa. Syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteita painottivat myös monet hyvinvointipoliittiset ohjelmat, kuten *nuorten osallisuuden edistämisen toimenpideohjelma*, vuoden 2004 alkoholiohjelma, vuosien 2007–2011 *lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämishjelma* sekä vuosikymmenen lopun *terveyserojen kaventamisen toimintaohjelma*. Syrjäytyminen määriteltiin myös vuonna 2004 käynnistyneessä *sisäisen turvallisuuden ohjelmassa* keskeisimmäksi suomalaisen yhteiskunnan sisäistä turvallisuutta uhkaavaksi kysymykseksi. Samalla syrjäytymisen vähentäminen pysyi yhtenä neljästä sosiaali- ja terveysministeriön yhteiskunnallista vaikuttamista tarkastelevista tavoitteista.

Syrjäytyminen oli keskiössä myös vuosituhannen ensimmäisen vuosikymmenen kahdessa suuressa sosiaaliturvan ja -huollon uudelleenjärjestämistä pohtineessa ohjelmassa. Vuonna 2008 käynnistyneessä *kansallisessa sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämishjelmassa* syrjäytymisen vähentäminen määritettiin yhdeksi kolmesta keskeisestä tavoitteesta. Vuosituhannen alussa käynnistetty varhaisen puuttumisen periaate jatkoi ekspansiotaan ja vuonna 2011 tavoitteeksi määriteltiin varhaisen puuttumisen juurruttaminen työotteeksi koko sosiaali- ja terveydenhuoltoon ja keskeiseksi osaksi päätöksentekoa merkittävässä osassa kuntia. EU-vetoiset, kansalliset köyhyden ja syrjäytymisen toimenpideohjelmat saivat jatkoa vuosina 2006 ja 2008 *kansallisten sosiaalisen suojelun ja osallisuuden ohjelmien* muodossa, joissa syrjäytymisen käsite oli keskeisenä avainsanana otsikkotason muutoksesta huolimatta.

Syrjäytymisen muodostumisen analyysi vaihe vaiheelta

Miten suomalaisen syrjäytymisen muodostumisen analyysi käytännössä toteutettiin? Millaisiin menetelmiin empiirinen analyysi siis perustui, miten se esitetään ja miten analyysistä tehdään läpinäkyvä sekä lukijan seurattavissa ja tarkistettavissa oleva? Tutkimuksen suunnatessa katseensa syrjäytymisen kieleen, niihin artikulaatioiden ja ongelmallistamisen tapoihin, joiden kautta nykyisen kaltainen keskustelu syrjäytymisestä on tullut mahdolliseksi, varsinaisia analyysimenetelmiä kuvataan artikulaatioanalyysiksi ja ongelmallistamisen analyysiksi.

Artikulaatioanalyysi pureutui siihen prosessiin, jossa käsite tai ilmiö rakentuu ja muodostuu hitaasti erilaisista, entuudestaan irrallisista elementeistä. Näin juuri artikulaatiolla tarkoitetaan tapaa, jolla nämä entuudestaan irralliset elementit kytkettiin ja kytkettyivät syrjäytymiseen. Ongelmallistamisen analyysillä taas pyrittiin havaitsemaan niitä tapoja, joilla jokin entuudestaan

neutraali ja ongelmaton asia, tekijä tai ilmiö muokattiin ongelmaksi – syrjäytymiseksi tai syrjäytymisenä.

Analyysiprosessi toteutettiin kolmivaiheisena. Ensimmäisen vaiheen tarkoituksena oli aineiston kerääminen, koodaaminen ja hallinnointi yhtenä kokonaisuutena. Toista analyysivaihetta taas hallitsivat varsinainen analyysi, erilaisten havaintojen tarkentaminen ja kiintopisteiden paikantaminen. Kolmatta analyysivaihetta puolestaan voidaan luonnehtia rekonstruktiovaiheeksi, jossa lukuisista osadiagnooseista koostuva kokonaisuus punottiin yhteen ja tarkasteltiin osadiagnoosien tulosten keskinäisten suhteiden kautta yhtenä kokonaisuutena.

Analyysitavan keskeisenä tehtävänä oli syrjäytymisen rakentumisen saattaminen kriittisen arvioinnin kohteeksi, paljastaa aikaisemmin piilossa ollutta ja havaita murros siellä, missä näyttää tyyneltä. Toisaalta tämä näkeminen vaatii työtä: tutkimuskohteen tarkkaa tuntemista sekä kykyä purkaa kohde osiin ja rakentaa se uudelleen niin, että kokonaisuus on osadiagnoosiensa summa.

Politiikkadokumenteista ja hallinnollisista asiakirjoista koostuvan aineiston kokoamista, rajaamista ja asemoimista seurasivat tutkimuksen kolme varsinaista analyysivaihetta. *Ensimmäisen analyysiosuuden* päätehtävinä olivat politiikkadokumenttiaineiston koodaaminen sekä jokaisesta dokumentista tehtävien juonitiivistelmien rakentaminen. Aineiston koodaamisen tarkoituksena oli sekä syrjäytymisen käsitteen vangitseminen että aineiston pilkkominen, käsitteellistäminen ja uudelleenjärjestäminen. Syrjäytymisen käsitteen vangitseminen aloitettiin paikantamalla aineistojäljistä käsitteet syrjäytyminen ja syrjäytynyt sekä niiden eri taivutusmuodot. Tämän jälkeen aineistoa tarkasteltiin systemaattisesti syrjäytymisen käsitettä ympäröivää tekstimaailmaa painottaen. Mikäli aineistojäljen sisältä tai useista aineistojäljistä nousi esiin samankaltaisuuksia, koodattiin nämä nimilapuilla. Koodaamisen lähtökohtaisena tarkoituksena oli sekä analyysin läpinäkyvyyden parantaminen että toisen analyysivaiheen tarkemman analyysin esiin nostojen ja uudelleenryhmittelyjen helpottaminen.

Syrjäytymisen käsitteen vangitsemista ja aineiston koodaamista seurasi aineistodokumenteista tehtävien juonitiivistelmien rakentaminen. Jokainen juonitiivistelmä muodostui korkeintaan liuskan mittaiseksi ja tutkimuskysymysten ohjaamaksi tiivistelmäksi, johon koottiin aineiston koodaamisen osoittamia samankaltaisuuksia, aineistojäljen erityispiirteitä sekä sen asema aineistojälkikartastossa. Juonitiivistelmien tehtävänä oli paitsi tarjota suuntaviivoja ja hypoteeseja syrjäytymisen muodostumisen eri vaiheiden tarkennukseen eli toiseen analyysivaiheeseen, mutta myös auttaa hahmottamaan syrjäytymisen muodostumishistoriaa kokonaisuudessaan murtumakohtineen, esiintuloineen, siirtymineen sekä katoamisineen. Ensisijaisesti juonitiivistelmät kuitenkin helpottivat suhteellisen suuren aineistomäärän hallitsemista sekä rakensivat itse analyysistä systemaattisempaa ja läpinäkyvämpää.

Analyysin *toisen vaiheen* tavoitteena oli ensimmäisessä analyysivaiheessa laadittuja juonitiivistelmiä apuna käyttäen määrittää syrjäytymisen muodostumisen keskeiset kiintopisteet, toisin sanoen erilaiset tapahtumat, murtumat, käännteet, esiinnousut tai ristiriidat. Kiintopisteiden paikantamista seurasi tarkka ja systemaattinen artikulaatioanalyysi, jossa ensimmäisessä analyysivaiheessa eri tavoin painotettuja dokumentteja lähestyttiin tutkimuskysymys kerrallaan ja kiintopisteiden paikantamisessa tehtyjä havaintoja painottaen. Samalla analyysi ja empiirinen aineisto pyrittiin saattamaan jatkuvaan dialogiin sekä syrjäytymistutkimuksen että muiden teoreettisten keskustelujen kanssa. Alasuutari (2011b, 40) onkin kuvannut tämän kaltaista laadullisen analyysin vaihetta havaintojen pelkistämiseksi, jossa aineistoa tarkastellaan vain tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta ja karsitaan havaintomääriä erilaisia havaintoja yhdistelemällä.

Tutkimuksen *kolmannessa eli viimeisessä analyysivaiheessa* lisättiin tulkinnan osuutta sekä ennen kaikkea pyritään rekonstruoimaan syrjäytymisen rakentumisen polkuja lukuisista kahdessa ensimmäisessä analyysivaiheessa tehdyistä osadiagnooseista. Alasuutarin (2011b) mallissa tätä laadullisen analyysin viimeistä vaihetta määritetään arvoituksen ratkaisemisena. Alasuutarin

mielestä arvoituksen ratkaiseminen sulkee sisäänsä ymmärtävän selittämisen, uskottavan tulkinnan sekä muuhun tutkimukseen ja teoreettiseen viitekehykseen viittaamisen. Syrjäytymisen jäljittämisen näkökulmasta viimeinen analyysivaihe, arvoituksen ratkaiseminen, tuokin tutkimuksen varsinaiset tulokset esiin – esimerkiksi ensimmäisessä analyysivaiheessa tehtyjä havaintoja ja löydöksiä ei voi vielä itsessään pitää tutkimuksen tuloksina. Alasuutari myös rohkaisee miksi-kysymysten määrän lisäämiseen esimerkiksi tilanteissa, joissa esiintyy ristiriitoja muihin tutkimuksiin tai julkiseen diskurssiin verrattuna sekä esimerkiksi normien, analogioiden ja kattokäsitteiden etsimisessä. (Alasuutari 2011b, 39, 51, 216, 218–230.)

Kolmas analyysivaihe kokosi siis kahden ensimmäisen analyysivaiheen osadiagnoosit yhteen rekonstruoimalla suomalaisen syrjäytymisen muodostumisen kuvan kokonaisuudessaan, mahdollisimman uskottavasti ja läpinäkyvästi. Kolmannen analyysivaiheen rekonstruktio ei kuitenkaan merkinnyt pelkästään tulkinnan lisäämistä. Kyse oli samaan aikaan myös vertailemisesta, peilaamisesta, suhteuttamisesta ja ristivalottamisesta.

Tiivistetysti kolmannessa analyysivaiheessa aikaisemmissa analyysivaiheissa tehdyt havainnot jalostuivat varsinaisiksi tutkimustuloksiksi. Tehtyjä havaintoja analysoitiinkin aina suhteessa johonkin; toisinaan tämä konteksti löytyi toisista empiirisistä havainnoista tai aineistona käytetyistä tieteellisistä lähteistä, hallinnan tematiikan ja hyvinvointivalttiollisen murroksen keskustelukehyksistä, toisinaan taas suomalaisesta poliittisesta anatomiasta tai esimerkiksi suomalaisesta kansanterveydellisen ajattelun mahdollistamasta uudesta päihdepolitiikasta.

Käsitteelliset työkalut

Syrjäytymistä käsittelevien politiikkaohjelmien, selvitysten, raporttien, muistioiden sekä tieteellisen syrjäytymiskeskustelun voidaan sanoa muodostavan sen eräänlaisen puheavaruuden, josta syrjäytymisen muodostumista Suomessa tunnistettavaksi,

mitattavaksi ja nimetyksi sekä erillisiä poliittisia toimenpiteitä vaativaksi ilmiöksi ja ongelmaksi jäljitettiin. Syrjäytyminen on muovaantunut pala palalta. Palat eivät kuitenkaan ole asettuneet muodostelmaansa palapelin tavoin – muodostelma ei ole missään vaiheessa saavuttanut lopullista muotoaan. Uudet tiedon muotojen rakentumisprosessit eivät ole korvanneet systemaattisesti edeltäjiään. Järjestyksen sijaan kyse on vallitsevasta epäjärjestyksestä, jossa uudet elementit asettuvat vanhojen päälle, toisinaan sulautuakseen, muokatakseen tai korvatakseen niitä vähitellen, toisinaan taas muodostaakseen ristiriitoja, törmäyksiä tai päällekkäisyyksiä. Palapeli ei siis ikinä valmistu, vaan se elää loputtomassa epäjärjestyksen tilassa. Se muodostaa kuitenkin (analysoitavan) kokonaisuuden, jonka palat ovat purettavissa ja tarkasteltavissa.

Tutkimustulosten, selvitysten sekä sosiaali- ja terveyssektorin toimintaa koskevien tietojen pohjalta voidaan erottaa väestöryhmiä tai alueita, joiden kohdalla syrjäytymisriski on suurin. Tällaisia ryhmiä ovat pitkäaikaistyöttömät, mielenterveysongelmaiset, haavoittuvissa oloissa elävät lapset ja nuoret, vammaiset, asunnottomat, päihdeongelmaiset, ylivelkaiset, hädättyt ja heikoilla asuinalueilla asuvat. Köyhyys- ja syrjäytymiskehityksen katkaisun kannalta nämä ryhmät ovat avainasemassa ja niihin kohdistetuilla toimenpiteillä autetaan tehokkaimmin vaaravyöhykkeessä olevia ryhmiä. (STM 1998a, 10.)

Yllä oleva aineistolainaus havainnollistaa syrjäytymisen palapelin purkamista osadiagnoosin yhden elementin kautta. Ensimmäinen analyysivaiheen ohjaava analyysiperiaate oli siis syrjäytymisen käsitteen vangitseminen. Tekstilainauksessa syrjäytymisen käsitteen kautta huomio kiinnitettiin seuraavaksi ihmisryhmiin ja olosuhteisiin, jotka tekstissä artikuloitiin syrjäytymiseen. Lainauksen pienoispalapelistä on myös erotettavissa epistemologisia muotoja, joiden kautta väittämiä on perusteltu ja oikeutettu sekä myös ohjelmallisia muotoja, joita syrjäytymiseksi kutsuttuun ongelmaan on kuvattu suunnattavan.

Aineistolainauksen koodaaminen havainnollistaakin tutkimuksen syrjäytymisen muodostumisen empiirisen analyysin kahta keskeisintä käsitteellistä ja metodista työkalua eli ongelmallistamisen ja artikulaation käsitteitä. Ongelmallistamisella viitataan tilanteisiin, joissa jokin asia esitetään ongelmallisena, uhkana tai vaarana. Artikulaatiot puolestaan kuvaavat syrjäytymiseksi kutsutusta ilmiöstä irrallisena olleiden tekijöiden liittämistä osaksi syrjäytymisen kehystä.

Esimerkiksi Alasuutari (1996) tarkasteli teoksessaan *Toinen tasavalta* suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisia ja yhteiskunnallisia muutoksia ja siirtymiä valtavasta empiirisestä, muun muassa erilaisista lehtiartikkeleista koostuvasta, aineistosta. Alasuutari (1996, 18) lähestyi tätä puheavaruudeksi kutsumaansa empiiristä aineistomassaa erittelemällä, millaisia olivat ajanjaksoille ominaiset asioiden tarkastelukeyhket ja argumentaation rakenteet sekä miten ne lopulta toteutuivat yhteiskunnallisina käytäntöinä ja organisaatioina. Alasuutarin käyttämien käsitteiden, tarkastelukeyhksen ja argumentaation rakenteiden sijaan syrjäytymisen muodostumisen analyysissä voidaan puhua ongelmallistamisesta ja artikulaatiosta ilman, että kysymyksenasettelu poikkeaa merkittävästi Alasuutarin vastaavasta.

Tällöin tarkastelun kohteena ovat ensinnäkin ajanjaksolle tyypilliset ongelmallistamiset: tietyssä ajassa ja paikassa tapahtuneet kysymyksenasettelut, joissa syrjäytyminen alettiin nähdä koko yhteiskunnan tai yksilön ongelmana tai joissa muita ilmiöitä tai tapahtumia alettiin ongelmallistaa syrjäytymisenä. Syrjäytymisen artikulaatioilla taas tarkoitetaan entuudestaan syrjäytymisestä irrallisten elementtien liittäminen, siis artikuloiminen, syrjäytymiseen. Samalla tuli kuitenkin Alasuutarin tavoin tarkastella, miten syrjäytymisen ongelmallistamiset ja artikulaatiot toteutuivat yhteiskunnallisina käytäntöinä, ennen kaikkea syrjäytymisen määrittelemisenä, syrjäytymispolitiikkana ja syrjäytymisongelman hallintana.

Nämä hitaat artikulaation ja ongelmallistamisen prosessit sijoittuvat Alasuutarilla (1996) puheavaruudeksi kutsuttuun tilaan. Mikäli syrjäytymistä käsittelevät politiikkadokumentit ja tutkimus

ymmärretään puheavaruutena, tarkastelun kohteena on eräänlainen tilallinen rakenne, jota yksittäiset lausumat rakentavat ja samalla muokkaavat. Ei siis vain sanoina tai asioina, vaan laajempaan kokonaisuutena, jossa muutokset voidaan havaita niissä premississä, joihin erilaiset osapuolet vetoavat. (vrt. Alasuutari 1996, 19.) Ongelmallistamisessa ei siis ole kyse siitä, kuka syrjäytymisen esittää tai missä se määritetään ongelmaksi, vaan se, miten tämä tapahtuu niin, että siitä tulee yksilöä, yhteiskuntaa tai koko väestöä koskeva ongelma. Samalla tavalla kuka tahansa voi puheavaruudessa artikuloida syrjäytymisen käsitteeseen kiinni minkä tahansa entuudestaan irrallisen elementin, mutta artikulaatio siitä tulee vasta sen kiinnittyessä puheavaruuteen yhteisesti hyväksyttynä.

Ongelmallistamisen ja artikulaation käsitteiden kehystäminen on kuitenkin vasta näiden metodisten valintojen lähtöpiste. Keskeistä on ymmärtää, mitä ongelmallistamisella ja artikulaatioilla tarkoitetaan ja miten ne kytkeytyvät toisiinsa, koko tutkimusasetelmaan sekä kysymyksenasetteluun. Ja ennen kaikkea, miten tämä asetelma on avattava ja käännettävä käsitteelliseksi ja menetelmälliseksi työkaluksi juuri syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan muodostumista tarkastelemaan analyttiseen lukutapaan?

Syrjäytymisen muodostumista tunnistetuksi ja hallituksi ilmiöksi sekä politiikan kohteeksi voidaan kuvata ”ongelmallistamisien historiana”⁹. Syrjäytymisen ongelmallistamisen tutkiminen ei ole keino kieltää syrjäytymiseksi kutsutun ilmiön olemassaoloa. Päinvastoin kyse on halusta osoittaa, että nimenomaan jotain olemassa olevaa on otettu yhteiskunnallisesti säädeltäväksi tietyllä hetkellä. Tuleekin kysyä, miten ja miksi hyvin erilaisia asioita kerättiin yhteen, määriteltiin, analysoitiin ja hoidettiin juuri syrjäytymisenä. (vrt. Foucault 1998, 122–123.)

---

⁹ Käsillä olevassa tutkimuksessa puhutaan problematisoinnin käsitteen sijaan ongelmallistamisesta. Ongelmallistamisen käsitettä käytetään suorana synonyyminä hallinnan tutkimuksen käyttämälle problematisoinnin käsitteelle. Käsitteelliselle valinnalle on kaksi keskeistä syytä. Ensinnäkin ongelmallistamisen katsotaan sopivan paremmin suomen kieleen. Toiseksi problematisointi ymmärretään usein sosiaalitieteissä tutkimuksen raportoinnin sisäisenä pohdinnan apparaattina, jossa sekä keskustelukehyyksen että tutkijan omat tulkinnat ja hypoteesit asetetaan analyttisen kritiikin kohteeksi.

Syrjäytymisen muodostumisen analyysin näkökulmasta ongelmallistaminen tuleekin nähdä yhtenä keskeisimmistä mekanismeista syrjäytymisen muovaantumisessa ja määrittymisessä yhdeksi nykyisen aikakauden suurimmista sosiaalisista ongelmista ja hallintaa vaativista ilmiöistä. Syrjäytymisen ongelmallistamisen tunnistamiseksi on tarkasteltava kieltä, jossa jokin asia tai asiantila kiistetään tai esitetään ongelmallisena, uhkaavana tai vaarallisena tai jossa kritisoidaan jotakin. Ongelmallistaminen operoi myös kielessä, jossa ilmiö, tapahtuma, olosuhde tai elämisen alue määritellään yksilölle tai yhteiskunnalle haitallisena juuri syrjäytymisenä. Syrjäytymisen tapauksessa ongelmallistaminen näyttäytyykin kaksisuuntaisena: syrjäytymiseksi ongelmallistamisena ja syrjäytymisenä ongelmallistamisena. Ongelmallistamisessa voidaan näin nähdä olevan kyse kysymyksistä ja kritiikistä, jota on esitetty syrjäytymistä koskevana tai syrjäytymisen nimissä (vrt. Kettunen 2006).

Syrjäytymiseksi ongelmallistamisella tarkoitetaan artikulaatioprosessia, jossa jokin aikaisemmin syrjäytymisen käsitteen ulkopuolella ollut ja käsitteestä erillinen ilmiö, tapahtuma tai elämisen alue artikuloidaan osaksi syrjäytymisen käsitettä juuri ongelmallistamisen kautta. Tarkasteltaessa esimerkiksi lausetta ”lapsen yksinäiset iltapäivät lisäävät riskiä syrjäytyä” ongelmallistamisen kautta tulee ensinnäkin kysyä, onko ”yksinäiset iltapäivät” artikuloitu aikaisemmin syrjäytymisen käsitteeseen. Samalla tulee muistaa, että syrjäytymiseksi ongelmallistamisessa ei kuitenkaan ole kyse ”yksinäisten iltapäivien” kaltaisten syrjäytymisestä irrallisten elementtien ongelmallistamisesta eli siitä, miten ja milloin lapsen yksinäiset iltapäivät ongelmallistettiin lapselle haitalliseksi. Syrjäytymisen näkökulmasta kyse on tämän kaltaisten irrallisten elementtien ongelmallistamisesta nimenomaan syrjäytymisen kautta: milloin ja miten yksinäisistä iltapäivistä tuli ongelma syrjäytymisen näkökulmasta ja syrjäytymisen kontekstissa.

Toinen syrjäytymisen ongelmallistamisen alue on puolestaan mekanismi, jossa syrjäytymisen käsite ongelmallistaa ilmiöitä, tapahtumia tai elämisen alueita. Tällöin esimerkiksi lauseet ”yksi syrjäytynyt maksaa yhteiskunnalle miljoona euroa” tai

”syrjäytyminen on suomalaisen yhteiskunnan sisäisen turvallisuuden keskeisin uhka” ongelmallistavat syrjäytymisen muun muassa kansantalouden ja yhteiskunnallisen turvallisuuden näkökulmista.

Ongelmallistamista voitaisiin kuvata ongelmallisuuksien ja jatkuvan uudelleen ongelmallistamisen työstämisenä. Kyse on siis eräänlaisesta luomisesta eli ajattelun tapahtumasta, jossa vain tietyt asiat tulevat ongelmallistetuiksi eli asetetuiksi ongelmiksi, joihin tarjottiin uudenlaista ratkaisua. Ongelmallistamisen on katsottu johtavan ajattelutapojen ja vallitsevan eetoson murrokseen. Samalla hallinnan tutkimuksen näkökulman keskeiseksi pyrkimykseksi on nähty juuri tällaisten ongelmallistamisen tunnistaminen ja tarkasteleminen, mitä tosin vaikeuttaa niiden suhteellinen harvinaisuus. Tavallaan ilmiöiden menneisyyttä tutkitaan tarkoituksena kyseenalaistaa nykyisyyden eetos eli vallitsevat valta-asetelmat, ajattelumallit ja arvot. (Foucault 2000b, 117–119; Rabinow & Rose 2003, 49; Collier ym. 2004, 4.)

Syrjäytymisen ongelmallistaminen voidaankin siis määritellä jonkin jo olemassa olevan asian muokkaamisena ja muuntamisena joksikin syrjäytymistä koskevaksi ongelmaksi, jota voidaan käsitellä ja hallita tietyllä tavalla. Samalla tarkastelu tulee ulottaa kysymyksenasetteluihin, kuten miksi suomalaisessa huono-osaisuuden hallinnan historiassa ja sen historiallisessa ajattelussa juuri tietyt asiat on ongelmallistettu syrjäytymiseksi tai syrjäytymisenä ja toiset asiat jätetty ongelmallistamisen ulkopuolelle.

Tarkasteltaessa suomalaisen syrjäytymisen muodostumista politiikkadokumenttien analyysi käynnistyi siis syrjäytymisen käsitteen vangitsemisella ja koodaamisella. Tätä havainnollistaa alla olevassa esimerkikilauseessa keltainen väri. Seuraavassa vaiheessa vangitun syrjäytymisen käsitteen ympäröivästä tekstimaailmasta pyrittiin tunnistamaan, havaitsemaan ja koodaamaan itse ongelmallistaminen. Havaitun ongelmallistamisen koodaaminen esitetään esimerkikilauseessa vihreällä värillä. Ongelmallistaminen on siis tunnistettavissa kiinnittämällä huomiota kieleen, jossa jokin asia kiistetään tai esitetään ongelmallisena, uhkaavana tai vaarallisena tai jossa kritisoidaan jotain. Esimerkkikatkelmassa

Suomen sisäisen turvallisuuden ohjelmasta vuodelta 2008 (sisäasianministeriö 2008, 6) koodaaminen tapahtuu siis seuraavasti:

Syrjäytyminen on sisäisen turvallisuuden keskeisin uhka.

Esimerkkilauseessa ongelmallistamisen kohde on siis Suomen sisäinen turvallisuus, jolle syrjäytyminen määritellään vieläpä ”keskeisimmäksi uhkaksi”. Katkelma on yksinkertaisuudessaan helposti paikannettavissa, vangittavissa ja sinällään myös tulkittavissa. Tämä ei kuitenkaan suinkaan merkitse ongelmallistamisen havaitsemisen saati tulkittamisen olevan yksinkertaista. Yleensä ongelmallistamiset näyttäytyvät aineistojäljissä eräänlaisina haamuina tai implikaatioina, toisin sanoen ongelmallistamiset on tuotettu jo aikaisemmin esimerkiksi asiantuntijuuksien tai sosiaali- ja tilastotieteiden toimesta. Tällöin aineistojäljissä näkyy ainoastaan ongelmallistamisen uusintaminen.

Syrjäytymisen ongelmallistamisen analyysin voidaankin sanoa vaativan niin kotimaisen ja kansainvälisen tieteellisen syrjäytymistematiikan kuin ennen kaikkea analyysissa käytetyn empiirisen aineiston tarkkaa tuntemista. Ongelmallistamisen analyysi on lähes poikkeuksetta ongelmallistamisen ketjujen paikantamista ja tunnistamista: missä ja milloin tietyt kysymykset, ilmiöt, tapahtumat tai elämisen alueet esitettiin ongelmallisina syrjäytymisen näkökulmasta, miten nämä ongelmanasettelut avasivat mahdollisuuksia uusien kysymysten ongelmallistamiseen, mihin näiden ketjujen alku- ja päätepisteet tai katkeamiset ja ristiriidat ovat sijoitettavissa ja niin edelleen.

Syrjäytymisen muodostumisen empiirisessä analyysissa ongelmallistamisen käsitetyökalua ei kuitenkaan voida erottaa toisesta käytetystä tutkimusmetodista, syrjäytymisen artikulaatioanalyysistä. Artikulaatiolla tarkoitetaan ongelmallistamisen tapauksessa juuri ongelmallistamisen ketjujen tunnistamista syrjäytymisen rakentajana: sitä, miten entuudestaan syrjäytymisestä irralliset elementit, tässä tapauksessa uudet ongelmallistamisen tavat, kohteet tai ketjujen osat, liitetään eli artikuloidaan syrjäytymisen käsitteen yhteyteen.

Artikulaatioanalyysia ei voida lähtökohdiltaan pitää varsinaisesti hallinnan tutkimuksen käyttämänä menetelmänä, tutkimustapana tai näkökulmana. Kielellistä ja diskursiivista ulottuvuutta painottavassa merkityksessään artikulaation käsite paikantuu voimakkaasti Ernesto Laclau ja Chantal Mouffen teoretisointiin artikulaatioiden suhteista, identiteetistä sekä hegemonisista artikulaatioista (myös Howarth 2005 ym.).

Laclau ja Mouffe (1985) kuvaavat artikulaatiolla sitä, miten erilaisissa diskursiivisissa käytännöissä tuotetaan identiteettejä kytkemällä toisiinsa sellaisia erilaisia diskursiivisia osia, jotka olivat aikaisemmin toisistaan irrallaan. Näitä irrallisia osia kutsutaan elementeiksi (elements). Toisin sanoen elementit ovat kaikkea sitä erilaisuutta, jota ei ole diskursiivisesti artikuloitu. Diskursiiviseen käytäntöön kytkemisen jälkeen elementit muuttuvat eheiksi momenteiksi (moments). Laclau ja Mouffen ehkä keskeisin kiinnostus kohdistuikin juuri diskurssin elementtien keskinäisiin suhteisiin eli artikulaatioihin. Artikulaatiot viittaavat siis niihin käytäntöihin, jotka sekä vakiinnuttavat elementtien suhteet että ovat muokkautuneet artikulaatiokäytäntöjen tuloksena. Artikulaatiokäytännöt taas koostuvat solmukohtien (nodal point) rakennelmasta. (Laclau & Mouffe 1985, 105–114.)

Laclau ja Mouffe eivät kuitenkaan muotoilleet artikulaatioteoriaansa empiirisiin kysymyksiin sellaisenaan soveltuvaksi tutkimusmenetelmäksi. Mitä siis tarkoitetaan syrjäytymisen jäljittämisen kehyksissä syrjäytymisen artikulaatioiden analyysillä ja miten tämä empiirinen analyysi käytännössä toteutettiin? Lähtökohtaisesti syrjäytymisen artikulaatioanalyysi tulee nähdä, kuvata ja määrittää sekä metodisena työkaluna että tapana jäsentää ja esittää syrjäytymisen jäljittämisen analyysin tuloksia.

Tutkimuksen metodisena ja käsitteellisenä työkaluna syrjäytymisen artikulaatiot ymmärretään syrjäytymisestä entuudestaan irrallisten elementtien kytkemisenä niin syrjäytymiseen kuin syrjäytymisen käsitteen sisäänrakennettuun ketjuuntumismalliin. Syrjäytymisen artikulaatioilla kuvataan siis myös niitä kytkentöjä, joissa syrjäytymisen näkökulmasta ongelmallisiksi katsotut tapahtumat, ilmiöt tai elämisen alueet

määritetään syrjäytymisen riskitekijöiksi – ja kytetään syrjäytymisen kautta muihin riskitekijöihin. Toisaalta siinä missä esimerkiksi Laclau ja Mouffén kiinnostus artikulaatioiden kohdalla suuntautui eri elementtien suhteisiin, syrjäytymisen tapauksessa katse kohdistetaan artikuloitujen elementtien suhteeseen sekä syrjäytymiseen että toisiin syrjäytymisen käsitteeseen artikuloituihin elementteihin.

Lähtökohtaisesti itse syrjäytyminen operoi artikulaatioiden kohdalla solmukohtana. Syrjäytyminen tarjosi tiedon muodon, jonka kautta ongelmallisiksi katsotut tekijät olivat tunnistettavissa, käsitteellistettävissä ja mitattavissa erilaisiksi syrjäytymisen riskitekijöiksi. Samalla syrjäytymisen prosessimaisen luonteen kautta hahmottunut ketjuutumismalli artikuloi nämä riskitekijät toisiinsa.

Ongelmallistamisen analyysin tavoin empiirinen artikulaatioanalyysi käynnistyi syrjäytymisen käsitteen vangitsemisella ja koodaamisella, jota alla olevassa esimerkikikatkelmassa havainnollistaa keltainen väri. Seuraavaksi syrjäytymisen käsitteen ympäröivästä tekstiavaruudesta tunnistettiin ja koodattiin syrjäytymisen artikulaatiot. Esimerkikikatkelmassa artikulaatiot on koodattu vihreällä värillä. Vuoden 2008 *Suomen sisäisen turvallisuuden ohjelmasta* poimitun esimerkikikatkelman avulla artikulaatioanalyysin kautta koodattu aineistokatkelma näyttää tältä:

Vahvistetaan ja laajennetaan turvallisuusalan toimijoiden osallistumista monialaiseen varhaisen puuttumisen toimintaan tavoitteena ehkäistä lasten ja nuorten syrjäytymistä ja rekrytoitumista rikolliseen toimintaan. Selvitetään alan mahdollisuudet toimia aloitteentekijöinä varhaisessa puuttumisessa ja kehitetään toimintamalleja. Lisätään turvallisuusalan toimijoiden perehdyttämistä varhaisen puuttumisen menetelmiin. (sisäasiainministeriö 2008, 15.)

Katkelmassa artikulaatioiksi luetaan siis ”turvallisuusalan toimijoiden osallistuminen monialaiseen varhaisen puuttumisen toimintaan”, ”mahdollisuudet toimia aloitteentekijöinä varhaisessa puuttumisessa” ja ”toimintamallien kehittäminen”.

Tarkennettaessa artikulaatioanalyysin koodaamista havainnoiksi saadaan seuraavat artikulaatiot: turvallisuusalan toimijat, monialainen varhainen puuttuminen, turvallisuusala aloitteentekijöinä ja toimintamallien kehittäminen. Artikulaatiot voidaan analyysityökalun rinnalla nähdä myös tapana esittää ja jäsentää analyysin tuloksia. Tarkasteltaessa koodattua ja analysoitua aineistoa kokonaisuudessaan voidaan esimerkiksi esittää, miten ja millaisissa yhteyksissä vaikkapa yllä olevassa katkelmassakin esiintyvä varhaisen puuttumisen periaate on artikuloitu syrjäytymisen käsitteen yhteyteen.

1.3 Syrjäytymisen muodostumisen karttamerkit

Tarkasteltaessa suomalaisen syrjäytymisen muodostumista tunnistetuksi, nimetyksi ja mitattavaksi ilmiöksi sekä hallinnan kohteeksi tulee tutkimukselle määrittää selväpiirteiset karttamerkit, joiden kautta tutkimus on kokonaisuudessaan luettavissa. Miten siis tiivistää, rajata ja kehystää ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi rajalinjoiltaan laaja syrjäytymisen tutkimuskohde, hallinnan teoreettinen näkökulma, suuri asiakirja-aineisto sekä ongelmallistamisen ja artikulaatioiden analyysi, joiden kautta syrjäytymisen muodostuminen rekonstruoidaan? Luvun päätösoosan tarkoituksena on punoa nämä ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi.

Tätä kokonaisuutta täydennetään määrittämällä tutkimukselle olennaisia vaatimuksia ja rajanvetoja, jotka tekevät tutkimuksesta ymmärrettävämmän ja selväpiirteisemmän. Päätösoassa myös asemoidaan tutkimuksen tekijän oma positio suhteessa tutkimuskohteeseen ja -asetelmaan sekä pohditaan tutkimusta osana konstruktivistista tutkimusperinnettä.

Monimuotoisesta ilmiöstä tutkimuskohteeksi

Tutkimuskohteena suomalainen syrjäytymisestä käyty keskustelu ja syrjäytymisen vastainen politiikka näyttäytyvät lähtökohtaisesti

laajoina, monimuotoisina ja näkökulmiltaan heterogeenisina kokonaisuuksina, joille on vaikea asettaa selväpiirteisiä rajoja. Keskustelu syrjäytymisestä nauliintuu samanaikaisesti sekä yksilöön että yhteiskuntaan, syrjäytymisen merkityksiin ja sitä tuottaviin rakenteisiin ja menneisyyden punnitsemiseen että tulevaisuuden ennakkointiin. Syrjäytymisen keskeisin jännite on paikannettavissa sen poliittisen voiman ja käsitteellisen monimuotoisuuden synnyttämään ristiriitaan.

Ensimmäiset ja luonnollisesti keskeiset rajanvedot laajalle tutkimuskohteelle muodostuvat tutkimuskysymysten kautta. Kysyttäessä, miten ja millaisten määrittelyiden, premissien ja oikeuttamisen tapojen kautta syrjäytyminen muodostui, miten erilaisia ilmiöitä, tapahtumia, olosuhteita ja elämisen alueita ongelmallistettiin ja artikuloitiin syrjäytymisen kautta sekä mitä syrjäytyminen lopulta teki, määrittyy syrjäytymistematiikka muodoiltaan jo suhteellisen selkeänä kokonaisuutena.

Myös varsinainen empirinen analyysi ja siinä käytettävät menetelmät tekevät tutkimuskohteesta rajoiltaan huomattavasti selväpiirteisemmän ja helpommin seurattavan. Analyysin seuratessa ainoastaan syrjäytymisen käsitettä pyrkien tutkimaan käsitteeseen kiinnittyviä ongelmallistamisen tapoja ja muotoja sekä siihen artikuloituja entuudestaan irrallisia elementtejä rajautuu analyysi vain tutkimusasetelman ja -kysymysten näkökulmasta relevantteihin kokonaisuuksiin.

Hallinnan teoreettisen viitekehyksen kautta muotoiltavan näkökulman avulla tutkimuskohteelle voidaan asettaa seuraavat rajalinjat. Hallinnan näkökulma kohdistetaan niihin käsitteellistykseen, selityksiin, ongelmallistamisen tapoihin, artikulaatioihin, päämääriin, ennakoiteihin ja mittaamistapoihin, jotka mahdollistivat syrjäytymisen vastaisen politiikan rakentumisen. Kysymys, miten syrjäytymisen muodostumista tutkitaan, sulkee sisäänsä sekä näkökulmaa ohjaavan hallinnan teoreettisen viitekehyksen että tutkimusmenetelmälliset valinnat. Hallinnan näkökulma, tutkimuksen aineiston käyttö ja varsinaiset analyysimenetelmät tuleekin nähdä kokonaisuuden muodostavana analyyttisena lukutapana.

Tutkimuksen rajanvedot ja vaatimukset

Tutkimusasetelmaa ja tutkimuksen menetelmällistä kehystä voidaan tarkentaa vielä esittämällä muutamia keskeisiä rajauksia. Syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan muodostumista tarkasteltaessa ei siis olla lähtökohtaisesti kiinnostuneita, miten syrjäytyminen tulisi määritellä. Kysymys ei yksinkertaisesti ole tutkimusasetelman näkökulmasta relevantti. Tutkimus ei myöskään pyri – eikä käytettävien aineistojen perusteella edes kykene – vastaamaan kysymyksiin, kuten keitä suomalaisen yhteiskunnan syrjäytyneet ”todellisuudessa” ovat tai millaisista yksilöllisistä, yhteisöllisistä tai rakenteellisista tekijöistä syrjäytymiseksi kutsuttu ilmiö johtuu.

Toinen ulosrajattu temaattinen kokonaisuus on erilaiset syrjäytymisen hallinnan tekniikat. Näiden hallinnan teknisten sovellusten tarkasteleminen ensinnäkin laajentaisi tutkimusasetelmaa merkittävästi ja toisaalta loisi lukuisia vaatimuksia myös tarkastelukehyksen ja erityisesti aineistojen laajentamiselle. Hallinnan tekniikoiden sulkeistaminen ei kuitenkaan ole ristiriidassa suhteessa määritettyyn tutkimusasetelmaan tai sen kysymyksenasetteluun, koska tutkimuksen kohteena ovat ainoastaan ne kielen kautta operoivat hallinnan muodot, joiden kautta syrjäytyminen ja sen tunnistaminen, määrittäminen, ongelmallistaminen ja mittaaminen ovat tulleet mahdollisiksi ja itsestäänselviksi.

Tutkimusasetelmassa analyysin ulkopuolelle rajataan myös erilaiset syrjäytymisen muodostumiseen tai syrjäytymisen hallintaan kytkeytyvät subjektit ja toimijat. Perustelut tälle rajanvedolle seuraavat lähtökohtaisesti edellä hallinnan tekniikoiden kohdalla esitettyjä argumentteja. Syrjäytymisen hallinnan ja syrjäytymisen vastaisen politiikan subjektien ja toimijoiden voidaan katsoa muodostavan oman tutkimusalueensa, joka tutkimusasetelman täydentämisen sijaan pikemminkin ohjaisi tutkimusta kokonaan toisenlaiselle alueelle. Myöskään tutkimuksen kysymyksenasettelu ei kohdistu syrjäytymisen muodostumiseen vaikuttaneisiin subjekteihin tai toimijoihin.

Viimeisenä rajauksena tai ehkä pikemminkin huomiona on syytä alleviivata sitä, että Suomessa ei ole koskaan ollut yhtenäistä ja tarkasti rajattua syrjäytymispolitiikkaa. On vain hajanainen kokoelma syrjäytymisen vastaisia toimintaohjelmia mietintöineen, strategioineen, selvityksineen ja muistioineen. On kymmeniä syrjäytymisen torjumista käsitteleviä tekstejä osana laajempia toimintaohjelmia. On mainintoja laeissa, hallitusohjelmissa ja ministeriöiden toimintasuunnitelmissa. On kymmeniä ja taas kymmeniä hankekuvauksia. Ja on satoja syrjäytymistä käsitteleviä tutkimuksia.

Tutkimuksessa käytettyjen suomalaisen syrjäytymispolitiikan ja syrjäytymisen vastaisen politiikan käsitteiden tarkoituksena on punoa yhteen erilaisista politiikkaohjelmista ja hallinnollisista asiakirjoista koostuva aineistokokonaisuus, jonka yhteinen nimittäjä on niissä käytettävä syrjäytymisen käsite. Käsitteellistämällä ja määrittelemällä suomalaista syrjäytymispolitiikkaa on mahdollista kuvata ensimmäistä kertaa syrjäytymiseen kohdistettua politiikkaa ja hallintaa tietyssä paikassa ja ajassa rakentuneena kokonaisuutena, jolla on omat erityispiirteensä, mekanisminsa ja ominaisuutensa.

Rajausten lisäksi tutkimusasetelmalle asetetaan vaatimuksia ennen kaikkea uskottavana hallinnan suhteellisen lyhyen aikavälin historiananalyysinä. Käsillä olevan väitöskirjan historiananalyysille voidaan asettaa ainakin kolme lähtökohtaista vaatimusta: sen tulee olla teoreettisesti kiinnostava, metodologisesti innovatiivinen ja historiallisesti tyydyttävä (ks. Saari 2006a, 5).

Teoreettisesti kiinnostavan tutkimuksesta tekee teoreettisesti virittynyt näkökulma, jossa käsitteen merkitysten tai diskurssien sijaan tarkastellaan sitä, mitä syrjäytymisen käsite tekee tai mitä sen nimissä tehdään. Näin muotoillun viitekehyksen kautta suomalainen syrjäytyminen voidaan nähdä operatiivisena ja rakentavana käsitteenä.

Metodologisesti innovatiivisena tutkimusta voidaan pitää niin sen analyysitavan kuin laajan aineiston hallinnan näkökulmasta. Tutkimusasetelman ja siihen muotoiltujen menetelmien avulla yhden operatiivisen käsitteen polveutumista voidaan systemaattisesti seurata laajasta ja monimuotoisesta aineistosta,

jonka temaattiset tai otsikkotason päämäärät ovat usein muualla kuin syrjäytymisessä. Tämä erottaa tutkimusta yleisemmistä tutkimusasetelmista, joissa esimerkiksi köyhyyden kaltaisia huono-osaisuuden muotoja tarkastellaan vain niitä käsittelevistä aineistoista.

Myös ongelmallistamisen ja artikulaatioiden analyysimenetelmä voidaan nähdä metodologisesti innovatiivisena, koska sen kautta kyetään havaitsemaan samanaikaisesti sekä ne ongelmanasettelut, jotka mahdollistivat syrjäytymisen muodostumisen poliittiseksi ja hallittavaksi kysymykseksi että ne artikulaatioiden ketjut, joissa syrjäytymiseen liitettiin jatkuvasti uusia ilmiöitä, tapahtumia, olosuhteita ja elämisen alueita.

Suomalaisen syrjäytymisen muodostuminen rakentaa 1980-luvulta tähän päivään asti ulottuvan, lähes neljä vuosikymmentä pitkän aikajänteen. Yleisen historian tutkimuksen ja osin myös sosiaalipolitiikan historian analyysien sekä hallinnan yleisempien polveutumisanalyysien näkökulmasta nykymuotoisen syrjäytymisen historia näyttäytyikin verrattain lyhyenä. Missä määrin tutkimuskohdetta ja -asetelmaa on siis ylipäättään relevanttia arvioida historian tutkimuksen lähtökohdista?

Lähtökohtaisesti syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan muodostumisen analyysissa on kyse myös nykymuotoisen syrjäytymisen historiasta. Vaatimus historiallisesti tyydyttävästä tutkimuksesta voidaan myös muotoilla vaatimukseksi historiallisesti uskottavasta tutkimuksesta. Tutkimuksessa tämä vaatimus täytetään erityisesti käytetyn aineiston kautta. Aineisto käsittää niin politiikkadokumenttien kuin tieteellisten lähteiden kautta keskeisimmät syrjäytymisen muotoutumiseen vaikuttaneet dokumentit. Samalla tutkimus pyrkii ymmärtämään syrjäytymisen muodostumista juuri tiettyssä ajassa ja paikassa rakentuneena kysymyksenä ja painottamaan yli kolmikymmenvuotisen polveutumispolon keskeisiä käännekohtia.

Tutkijan positio

Syrjäytymisen muodostumista analysoitaessa tutkijasta tulee eräänlainen toisen asteen tarkkailija: tutkija pyrkii rekonstruoimaan sitä, miten erilaiset aineistojäljet konstruivat syrjäytymistä. Kyse on siis niin tekeillä olevien kuin valmiiden rakenteiden havaitsemisesta ja systemaattisesta purkamisesta sekä ennen kaikkea näiden rakenteiden osien rekonstruoimisesta uudenaikaiseksi kokonaisuudeksi. Toisen asteen tarkkailijalle syrjäytyminen on siis käsite kielessä, joka osaltaan rakentaa maailmaa.

Näkökulma ja tutkijan positio nojaavat lähtökohtaisesti konstruktionistiseen tieteenfilosofiseen näkökulmaan. Käsite konstruktionismi on yleensä määritetty (esim. Heiskala 2000, 197) yleisnimitykseksi joukolle lähestymistapoja, joissa yhteiskunnallisen todellisuuden olemassaolo nähdään riippuvaiseksi inhimillisissä käytännöissä syntyvistä kulttuurisista konstruktioista. Syrjäytymisen muodostumisen näkökulmasta konstruktionistinen lähestymistapa tulee ymmärtää yleisesti tunnettuna (esim. Kitsuse & Spector 1977) näkökulmana, jossa minkäänlaisia olosuhteita, elämisen alueita ja tapahtumia tai yhteiskunnallisia tekijöitä ei lähtökohtaisesti voida nähdä syrjäytymisenä. Syrjäytyminen tai syrjäytyneet rakentuivat käsitteinä vasta, kun nämä olosuhteet tai tekijät määritettiin haitallisiksi yksilöille, yhteisöille tai yhteiskunnalle ja päämäärä asian ratkaisemiseksi vahvistui itsestäänselvyydeksi.

Konstruktionistinen lähtökohta yhdistääkin niin tutkimuksen kysymyksenasettelua, metodologisia valintoja kuin hallinnan tutkimuksen kehystä. Perusajatuksena on osoittaa syrjäytymisen rakentumisen piilossa pysyneet muodot. Ian Hackingin (2009) sanoin tutkimusta ohjaa halu paljastaa yhteiskunnallista rakentamista paikoista, joista sitä ei ole osattu etsiä, näyttää tämän rakentamisen taustat sekä asettaa ne kyseenalaisiksi. Kyse ei kuitenkaan ole syrjäytymisen kiistämisestä tai asettumisesta sisällöllisiä väitteitä vastaan, vaan syrjäytymisen ja laajemmin suomalaisen huono-osaisuuden hallinnan muodostumisen yhteyksien, muutosten, kiistanalaisuuksien ja dislegitimaatioiden osoittamisesta. (ks. Hacking 2009, 4, 37.)

Samalla ei kuitenkaan voida liikaa korostaa, että konstruktionismi tulee nähdä ongelmalähtöisenä lähestymistapana, ei metodina tai teorialähtöisenä tutkimuksena (Howarth 2005, 318). Kyse on lähtökohdasta, jossa ilmiöiden nähdään tulevan ”todelliseksi” juuri erilaisissa kielellisissä käytännöissä. Linjavetona voidaan kuitenkin esittää, että tutkimuksessa ei nojata varsinaisesti diskurssianalyttiseen lähestymistapaan. Diskurssien¹⁰ sijaan varsinaisen empiirisen analyysin kohteeksi asetetaan syrjäytymisen käsitteeseen artikuloitujen elementtien, ongelmallistavien epistemologioiden ja hallinnan käytäntöjen monimutkainen ja huomaamaton yhteen kietoutuminen sekä hajaantumisen yhdenmukaisuus. Tällöin analyysin lähtökohtana on kysymys, miksi ilmeni juuri tuo elementti, ongelmallistaminen tai käytäntö, eikä sen sijaan joku muu (vrt. Dean 1997, 41).

Tutkijan position näkökulmasta myöskään toisen asteen tarkkailijan hyvin kriittinen asennoituminen syrjäytymisen käsitteeseen ei merkitse millään tavoin suomalaisessa yhteiskunnassa viimeisten vuosikymmenten aikana voimistuneen epätasa-arvon kieltämistä. Päinvastoin, vaurastumisen ohessa osalle suomalaisen yhteiskunnan jäsenistä huono-osaisuus on kasautunut. Kriittinen asennoituminen ei myöskään sulje ulos huomiota siitä, että syrjäytymisen käsite on epätäsmällisyydestään ja suurista sokeista pisteistään huolimatta tarjonnut näkökulmia uudenlaiseen pahoinvointiin ja huono-osaisuuden kasvuun sekä antanut tehoa vaatimuksille sosiaalisten oikeuksien parantamisesta sekä toiveikkaamman, uudenlaisia päämääriä tarjoavan ja pehmeämmän yhteiskunnan luomisesta.

---

¹⁰ Diskurssi on käsitteenä ongelmallinen niin yleisellä tieteenfilosofisella ja määritelmällisellä tasolla kuin käsillä olevan tutkimuksen viitekehetyksessäkin. Lähtökohtaisesti diskurssi ja diskurssianalyysi tuleekin nähdä yleisinä sateenvarjokäsitteinä, jotka sulkevat alleen lukemattomia käsitteen soveltamisen muotoja ja erilaisia lähestymistapoja. Myös käsillä oleva tutkimus on sijoitettavissa laajan diskurssianalyysinimikkeen alle. Diskurssianalyysi vaatii kuitenkin aina tutkijalta niin metodisten valintojen kuin diskurssin käsitteen adaptoimista osaksi empiiristä tutkimusta. Yleinen väärinkäsitys onkin niputtaa diskurssianalyysi erityisesti hallinnan tutkimuksen näkökulmassa tutkimusmenetelmäksi.

2 SUOMALAISEN SYRJÄYTYMISEN ANATOMIA

Listaa syrjäytyneiksi luokitelluista on lohduton: työttömät, pitkäaikaistyöttömät, pätkätyöläiset, päihdeongelmaiset, huumeiden käyttäjät, rikolliset, vangit, kodittomat, asuntoloissa asuvat, köyhät, uusköyhät, velkakoukkuun jääneet, toimeentulotuen saajat, alhaisen koulutuksen saaneet, yksinhuoltajat, naiset, aikamiespojat, eronneet miehet, vanhukset, nuoret, lapset, homoseksuaalit, prostituoitunut, lähiöasukkaat, syrjäseutujen asukkaat, maahanmuuttajat, etniset vähemmistöt, mielenterveysongelmaiset, vammaiset, kroonikkopotilaat (ks. Helne 2002, 73).

Luettelo on kuitenkin samalla vasta syrjäytymisen käsitteellinen alkupiste, sillä lähes jokainen syrjäytyneiden ryhmä on purettavissa pienempiin yksiköihin tai yksityiskohtaisempiin ilmiöihin. Listaus paljastaa syrjäytymisen käsitteen lähtökohtaista ominaisuuksista jotain merkittävää. Syrjäytymisen käsitteen määrittäminen tai vangitseminen on näyttäytynyt vaikeana, jopa mahdottomana tehtävänä. Käsite on pysynyt liikkeessä, eikä keskustelu syrjäytymisestä ole saavuttanut missään vaiheessa yleistä määritelmällistä konsensusta. Määrittämisen mahdottomuus ei suinkaan merkitse sitä, että syrjäytymisen käsite olisi tutkimuskohteena mahdoton. Monimuotoisuus pikemminkin tarjoaa mahdollisuuksia, ja tutkijan käsissä syrjäytymisen käsite paljastaa aina jotain uutta, tuoretta ja usein yllättävää itsestään.

Syrjäytymisen määrittämisen problematiikka näyttäytyy tutkimusasetelmaan johdattavana kysymyksenä. Ensisijaiseksi tavoitteeksi asetetaan pyrkimys ymmärrykseen siitä, miten ja miksi ”syrjäytymisestä” tuli syrjäytyminen suomalaisen sosiaalisen ongelmakentän hallitsevana paradigmatena ja läpitukenavana

poliittisena projektina. Miten syrjäytyminen siis muodostui yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, millaisista elementeistä tämä rakennusprosessi koostui ja millaisissa tilanteissa, teemoissa tai keskusteluissa syrjäytymisen käsite nousi esiin? Entä millaisia ominaisuuksia sanan syrjäytyminen taakse kätkeytyy? Käsillä olevassa luvussa kysymyksenasettelu on suunnattu lähtökohtaisesti syrjäytymistä käsitelleeseen suomalaiseen akateemiseen keskusteluun ja erilaisiin tieteellisiin lähteisiin.

Suomalaista syrjäytymisen anatomiaa tarkasteleva luku rakentuu neljästä toisiaan tukevasta osasta. *Ensimmäisessä* osassa katse kohdistetaan suomalaisen syrjäytymiskeskustelun syntyyn, ennen kaikkea käsitteen sovittamiseen, adaptoimiseen, suomalaisiin yhteiskunnallisiin kehyksiin 1980-luvulla. Luvun *toisessa osassa* syrjäytymisen adaptaation rekonstruktiota jatketaan 1990-luvun ja uuden vuosituhaten kehyksissä kiinnittäen erityistä huomiota syrjäytymiskeskustelun erilaisiin temaattisiin painotuksiin. *Kolmannen osan* tarkoituksena on puolestaan avata syrjäytymisen käsitteen ominaisuuksia ja erilaisia syrjäytymisen esiintulomuotoja. Luku päättyy *neljännessä osassa* syrjäytymisen tarkastelemiseen normien ja normalisoinnin näkökulmasta.

2.1 Syrjäytymisen käsiteadaptaatio

Syrjäytyneen paratiisi on hyvä laitos. Laitoksen ulkopuolella on kova maailma, jossa on vaikeaa hankkia työtä ja asuntoa, jossa yksinäisyys kalvaa ja jossa alituisesti kohtaa suvaitsemattomia ihmisiä. Sisäpuolella saa asunnon, mahdollisuuden terapeuttiseen työskentelyyn, sisällä on samassa veneessä olevia kavereita, ymmärtäväisiä hoitajia, tarvittaessa terapiaa. (Sipilä 1985, 85.)

Näin suomalaisen yhteiskunnan ja heikko-osaisen yksilön suhdetta kuvasi – ironisesti, ehkä myös tarkoituksellisen poleemisesti – Jorma Sipilä (1985) teoksessaan *Sosiaalipolitiikan tulevaisuus*. Sipilän teos ajoittuu 1980-luvun puoliväliin, aikakauteen, jolloin syrjäytymisen käsite oli saamassa sijaa suomalaisten sosiaalitutkijoiden pöydillä. Käsitteen uuden muotoilun voidaan

nähdä syntyneen usean eri sosiaalitutkimuksen uuden keskustelun leikkauspisteessä. Köyhyys ei enää ollut köyhyyttä, eikä työttömyys työttömyyttä. Uusi 1970-luvun lopun köyhyystutkimuksen paradigma puhui suhteellisesta deprivatiosta, työttömyystutkijat taas palkkatyön piiristä ulos joutumisesta. Niin ikään esimerkiksi perheongelmat eivät olleet enää tutkijoiden mielestä ilmiöinä yksioikoisuudessaan entisen kaltaisia.

Mutta miten kansainvälisessä, erityisesti ranskalaisessa, tieteellisessä keskustelussa muotonsa saanut eksklusio sovitettiin suomen kielen syrjäytymiseksi? Entä miten sosiaalisesta eksklusiosta ”adaptoidulle” suomalaiselle syrjäytymiselle paikannettiin kiinnitykset ja tartuntapinnat suomalaiseen yhteiskuntaan, kulttuuriin ja poliittiseen anatomiaan? Toisin sanoen mitä tapahtui, kun sosiaalitieteilijöiden laboratorio-olosuhteissa kehitetyn syrjäytymisen ympäriltä kaadettiin seinät ja se pääsi kosketuksiin suomalaiseen yhteiskunnalliseen todellisuuteen?

1980-luvulla tapahtunutta syrjäytymisen sovittamista suomalaisiin kehyksiin kuvataan käsiteadaptaationa, luonnontieteistä tutuksi tulleen sopeutumista kuvaavan adaptaation käsitteen kautta. Syrjäytymisen viitekehyksessä adaptaatiolla on ennen kaikkea itse käsitettä ja sen sovittamista painottava merkitys. Samalla syrjäytymisen adaptaatiovaihe avautuu ongelmallistamisen tarkasteluna. Ongelmallistaminen suuntautui ensisijaisesti toisaalta vallitseviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, murrokseen ja hyvinvointivaltio-optimismiin, toisaalta taas tätä yhteiskuntaa ja sen ongelmakenttiä kuvaaviin huono-osaisuuden käsitteisiin. Juuri ongelmallistamisen kautta avautui mahdollisuus kysyä, miten syrjäytymisen (eksklusion) käsite soveltui suomalaiseen kieleen, yhteiskuntaan, institutionaaliseen järjestelmään, kulttuuriin ja poliittiseen anatomiaan ja löydettiinkö syrjäytymisen käsitteelle näistä tarttumapintoja tai yhtäläisyysmerkkejä.

Suomalaisen syrjäytymisen alkupisteet

1980-lukua voidaan perustellusti pitää suomalaisen nykymuotoisen syrjäytymisen alkupisteenä. Sinänsä keskustelu syrjäytymisestä ja syrjäytyneistä virisi Suomessa jo 1970-luvun lopun työttömyyden jälkipyykkinä (ks. Vähätalo 1987, 4), mutta käsitteellisen nykymuotonsa syrjäytyminen sai vasta tätä seuranneella vuosikymmenellä.

Suomalaisen syrjäytymisen käsitteen nollapiste henkilöityy hyvin pitkälti Jorma Sipilään (1979, 1985 ym.). Sipilä (1979) kuvasi syrjäytymisen käsitettä ensimmäisen kerran teoksessaan *Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen* tilana, jossa ihminen tuntee itsensä kyvyttömäksi täyttämään yhteiskunnan odotuksia. Sipilä liitti käsitteen köyhydestä, avuttomuudesta ja poikkeavuudesta käytyyn keskusteluun, jossa syrjäytyminen näyttäytyi samalla vuosikymmenellä kieleemme lainattuna, heikohkona vastineena ruotsalaiselle utslagning-käsitteelle. Sipilä katsoi köyhät, avuttomat ja poikkeavat syrjäytettäväksi tai syrjäytyviksi osista yhteisöelämää, mutta pohti samalla juuri syrjäytymistä syynä köyhyyden, avuttomuuden ja poikkeavuuden syntyyn ja syvenemiseen. (Sipilä 1979, 14–15, 28, 72.)

1970-luvun lopulla aika ei ollut vielä kypsä syrjäytymisen käsitteen suomalaisen muodon täysimittaiselle esiintulolle. Sosiaalitutkimuksessa käsitettä syrjäytyminen käytettiin erittäin harvoin – ja näissä harvoissa tapauksissa yleensä löyhänä utslagning- ja exclusion-käsitteiden käännöksenä. Myös Sipilä (1979, 1985) käytti syrjäytyminen-sanana rinnalla ruotsalaisen ”ulospotkimisen” (utslagning) suorempaa käännöstä ”syrjäyttäminen”.

On lähes mahdotonta vastata kysymykseen, miksi nykymuotoinen syrjäytymisen käsite tuli sosiaalitutkijoiden pöydille 1970-luvun sijaan vasta 1980-luvulla. Yksi selitys voidaan paikantaa Townsendin vuonna 1979 ilmestyneeseen *Poverty in the United Kingdom* -teokseen, joka osaltaan yhdisti perinteistä köyhyden käsitettä, mannereurooppalaista eksklusiokeskustelua sekä työttömyystutkimusta suhteellisen deprivaaation käsitteen alle. Toinen selitys lienee, että syrjäytymiselle – erityisesti

ekskluusiokäsitteen käännöksenä – ei yksinkertaisesti ollut vielä 1970-luvun hyvinvointivaltio-optimistisessä suomalaisessa yhteiskunnassa empiiristä tarttumapintaa.

1980-luvulla Sipilän ohella myös sosiaalihallituksen antamasta toimeksiannosta syntyneet lukuisat tutkimukset ja selvitykset tarkensivat syrjäytymiskeskustelua omaksi tematiikakseen. Syrjäytymisen käsitettä käytettiin tai syrjäytymistä sivuttiin vuosikymmenen aikana ainakin temaattisella tasolla myös työttömyyden tutkimuksessa, köyhyyden ja huono-osaisuuden analyyseissa, toimeentulotukiasiakkaita käsittelevissä tutkimuksissa, asumisen ongelmiin keskittyvissä tutkimuksissa ja päihdetutkimuksen analyyseissa¹¹.

Lähtökohtaisesti 1980-luvulle paikantuville suomalaisen syrjäytymiskeskustelun alkupisteille voidaan asettaa kaksi pääpiirteistä tulkintakehystä. Ensinnäkin edellä kuvatuille keskusteluille yhteistä oli ilmiöiden päällekkäisyyden, kompleksisuuden ja monimuotoisuuden korostaminen. Suomalainen sosiaalitutkimus tarvitsi työkaluvarastoonsa uusia käsitteellisiä avauksia ilmiön tavoittamiseksi. Toisen tulkinnan perusteella 1980-luvun eurooppalaista sosiaalipoliittista keskustelua määrittä murros, puhe esimerkiksi talouskasvun hiipumisesta, hyvinvointivaltio-optimismin hitaasta murenemisestä ja huoli uudenlaisten sosiaalisten ongelmien noususta. Osana eurooppalaista tiedeyhteisöä myös Suomessa nostettiin esiin kysymys ekskluusiokäsitteen tuomisesta suomalaiseen keskusteluun ja kieleen, ennen kaikkea pohtimalla, onko erityisesti ranskalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin monin tavoin temaattisesti kytketyllä käsitteellä ja ilmiöllä todellisuuskytkeä suomalaisessa 1980-luvun yhteiskunnassa.

Tulkinnat nostavat syrjäytymiskeskustelun synnystä esiin erään tärkeän ulottuvuuden. Keskeistä ei olekaan kysyä miten keskustelu

---

¹¹ 1980-luvun suomalaisen syrjäytymiskeskusteluun osallistuivat Sipilän (1979, 1985) lisäksi muun muassa Karisto (1985), Lehtonen (ym. 1986), Ritakallio (1986), Sailas (1987) ja Heikkilä (1990). Syrjäytymisen käsite esiintyi myös esimerkiksi työttömyyden tutkimuksessa (Leminen 1985; Vähätalo 1983, 1988), köyhyyden ja huono-osaisuuden analyyseissa (Rauhala 1988, Tuomikoski 1989, Heikkilä 1990) ja päihdetutkimuksen (Rahkonen & Sulkunen 1987, Holmila ym. 1989) parissa.

ja puhe syrjäytymisestä sai alkunsa 1980-luvulla. Tärkeämpää on pohtia sitä, miten eurooppalaisessa keskustelussa teoreettisen muotonsa ja institutionaaliset erityispiirteensä saanut ekskluusion käsite ”istutettiin” ja ”sopeutettiin” eli adaptoitiin suomalaisen yhteiskunnalliseen ja institutionaaliseen järjestykseen sekä poliittiseen anatomiaan.

Käsiteadaptaatio lukutapana

Mitä adaptaatiolla määritelmällisesti tarkoitetaan? Adaptaation käsite näyttää sellaisenaan tutulta jo arkikielessä. Matkustettaessa ulkomaille saattaa turisti tarvita sähkölaitteilleen adapterin, jonka tarkoituksena on muuntaa pistorasian jännite vastaamaan siihen kytkettävää laitetta. Adaptaation määritelmälinjat ovat tieteenalasta riippumatta verrattain selkeitä. Adaptaatio merkitsee sopeutumista ja sovittamista, kuten latinan kantasanan ”adaptaren” määritelmä kuuluu.

Lähtökohtaisesti adaptaatio on luonnontieteiden käyttämä käsite. Nykysuomen tietosanakirjassa (1993) adaptaatio määritellään mukautumiseksi, mukauttamiseksi, sopeutumiseksi, sopeuttamiseksi tai sovittamiseksi. Biologian viitekehyksessä adaptaatio merkitsee eliön sopeutumista tiettyyn ympäristöön, jolloin pitkäaikainen, perinnöllinen adaptaatio on näin sukupolvesta toiseen siirtyvää ja johtaa evoluutioon. Psykologian kontekstissa adaptaatiolla on tarkoitettu yksilön tai ryhmän mukautumista tilanteeseen tai sopeutumista fyysiseen, sosiaaliseen tai kulttuuriseen ympäristöön. Näin adaptaatio on eräänlainen tasapainon palauttamispyrkimys. Kielen ja kirjallisuuden alueella adaptaatiolla kuvataan sanataideteoksen muokkaamista toisen lajiseksi muunnelmaksi, esimerkiksi romaanin sovittamista elokuvakäsikirjoitukseksi tai klassisen draaman kääntämistä kansantajuisiksi versioiksi. Näin erityisesti lapsille ja nuorille sovitettua kirjallisuutta adaptoidaan eli mukautetaan kieleltään ja maailmaltaan tietylle ikäkaudelle sopivaksi. (Mt. 1993, 20–21.) Kulttuuri- ja sosiaaliantropologiassa adaptaatiolla on puolestaan

tarkoitettu kulttuurien ja ihmisten sopeutumista luontoon ja uuteen ympäristöön.

Sosiaalitutkimuksen ja ennen kaikkea syrjäytymisen viitekehyksessä adaptaatiolla voidaan kuvata eräänlaista käsitteellistä sovittamista ja mukauttamista. Adaptaation sijaan voidaankin puhua käsiteadaptaatiosta. Syrjäytymisen hallinnan tutkimuksen kehyksessä käsiteadaptaatio pyrkii siis hahmottamaan sitä tapaa, jolla sosiaalisen eksklusion (social exclusion) kaltainen käsiteinnovaatio sovitettiin ja sopeutettiin suomalaisen kansallisvaltion poliittiseen anatomiaan ja kieleen.

Käsitteiden, ideoiden tai mallien siirtämisen ja siirtymisen tematiikkaa on mallinnettu lukuisissa merkittävässä tutkimuksissa viimeisten vuosikymmenten aikana. Näin käsiteadaptaation käyttämisen myötä joudutaan väistämättä – osin mutkikkaaseenkin – käsitteisiin. Mikäli syrjäytymisen käsitteen sopeuttaminen kansalliseen kontekstiin ja kieleen on adaptoimista, missä määrin sitä voidaan kuvata myös ”sovittamisena”, ”kotouttamisena” tai ”käännökseenä”?¹² Tai pikemminkin, missä määrin adaptaation tai käsiteadaptaation käsitteet poikkeavat sovittamisesta, kotouttamisesta tai käännöksestä? Miksi käsiteadaptaatio on syrjäytymisen viitekehyksessä toimivampi ja sopivampi kuin yksikään jo olemassa olevista käsiteapparaateista?

Käsiteadaptaation suhde sovittamiseen, kotouttamiseen ja käännökseen tulee nähdä ennen kaikkea muodostettujen näkökulmien erojen kautta. Ensimmäisenä käsitteiden osallistujista voidaan pudottaa pois niin sanottu rakenteellinen sovittaminen (structural adjustment). Siinä missä käsiteadaptaatiolla pyritään kuvaamaan jonkin ilmiön käsitteellistä ja kielellistä sovittamista kansallisvaltiolliseen poliittiseen anatomiaan, rakenteellisen sovittamisen käsite mallintaa (ks. Hämäläinen & Heiskala 2007) pikemminkin erilaisten innovaatioiden tai reformien, siis jo sovellettavissa ja toimenpidetasolla olevien mallien, sovittamista kansallisvaltion institutionaalisiin rakenteisiin.

---

¹² Sovittaminen (structural adjustment, ks. Hämäläinen & Heiskala 2007), kotouttaminen (domestication, ks. Alasuutari 2011a) ja käännös (translation, ks. Palmroth 2004).

Toisaalta kielellisen sovittamisen ja sopeuttamisen merkityksessä käsiteadaptaatio tulee hyvin lähelle erityisesti Alasuutarin (2011a ym.) Suomessa sosiaalitutkimuksen kentälle tuomaa domestikaatiotematiikkaa. Alasuutari kuvaa domestikaatiolla prosessia, jossa globaaleja muotivirtauksia ja malleja kotoutetaan kansallisvaltion kontekstiin. Itse domestikaatio viittaa kotouttamiseen ja kesyttämiseen, siihen miten innovaatioita standardoidaan kansainvälisellä tasolla ja kotoutetaan kansallisvaltioiden tasolla. Tematiikan keskiössä on kysymys siitä, miten erilaiset politiikan toimijat ovat kansainvälisestä näkökulmasta onnistuneet olemaan valmiita tekemään samat reformit kaikkialla toisiaan seuraten. Alasuutarin kotouttamistematiikan katse on suunnattu lähtökohtaisesti siihen, mistä erilaiset mallit ovat peräisin, miten erilaiset toimijat operoivat kotouttamisprosessissa ja millaisiin tekijöihin mallien menestys perustuu. Kotouttamisen prosessien kautta entuudestaan vieraasta tulee tuttu, jopa niin tuttu, että se saa itsestäänselvyyden aseman. Alasuutari kuitenkin muistuttaa, että mallien kotouttaminen ei merkitse yhden kansallisvaltion käytäntöjen kokonaisuuden omaksumista toisessa maassa sellaisenaan. (Alasuutari 2011a, 40–41, 47, 49.)

Mitä kotouttaminen siis on suhteessa käsiteadaptaatioon ja mitä se taas ei ole ja kata? Ensinnäkin Alasuutarin kotouttamistematiikka lähtee liikkeelle globaalista, niin sanotun maailmankulttuurin näkökulmasta. Tällöin kotouttamisen katse on erityisesti kansainvälisissä, esimerkiksi OECD:n kaltaisissa, organisaatioissa. Lähtökohtaisesti kotouttaminen tuleeekin nähdä tietynlaisten, transnationaalien mallien, ideoiden tai reformien kotouttamisena kansallisvaltiokontekstiin sellaisenaan. Kotouttamisessa katse ei siis ole itse malleissa tai ideoissa – ne pysyvät sekä transnationaalissa että kansallisvaltion kontekstissa suhteellisen samankaltaisina – vaan niissä toimijoissa ja rakenteissa, jotka operoivat mallien ja ideoiden kotouttamiseksi.

Käsiteadaptaatioissa katse puolestaan kiinnitetään käsitteelliseen muutokseen samalla, kun esimerkiksi toimijoiden intressit ja mobilisaatio sulkeistetaan. Käsiteadaptaatio ei siis ota kantaa adaptaatioiden toimijoihin ja rakenteisiin, vaan tarkastelun

kohteena ovat ainoastaan adaptaation vaikutukset. Samalla kyse on kaksisuuntaisuuden korostamisesta. Adaptoidut innovaatiot kyllä muokkaavat erilaisia käytäntöjä, diskursseja ja mentaliteetteja, mutta samalla itse käsiteadaptaation prosessi muokkaa ja sopeuttaa syrjäytymisen kaltaista innovaatiota kansallisvaltion poliittisen anatomian eli erilaisten käytäntöjen, diskurssien ja mentaliteettien mukaiseksi.

Kolmas ja todennäköisesti tunnetuin käsitteiden elementti lienee käsite translaatio. Translaation eli ”käännöksen” käsite on yksi toimijaverkkoteorian keskeisimmistä teoreettisista ja analyttisistä käsitteistä. Toimijaverkkoteoria (Actor-network-theory) syntyi 1980-luvulla Michael Callonin (1986 ym.), Bruno Latourin (1988; 2006 ym.) ja John Lawin (1986 ym.) teoretisointien toimesta. Myöhemmin toimijaverkkoteoriaa on sovellettu (ks. esim. Palmroth 2004, 146–149) erityisenä tutkimusmetodinä. Teoretisointien ja metodin tarkoitus voidaan yksinkertaistaa erilaisten toimijoiden kehityksen suuntaan vaikuttavien pyrkimysten analysointina. Samalla eri toimijat pyrkivät hallinnoimaan olemassaoloaan ja tavoitteitaan. Erityisesti Latourin painotuksissa toimijaverkkoteoria kuvaa vallan operatiivisia prosesseja eri toimijoiden toiminnan kautta.

Toimijaverkkoteoriassa translaatio eli käännös on yleensä jaettu (Callon 1986, ks. Palmroth 2004) neljään eri vaiheeseen: ongelmanasetteluun, suostuttelemiseen, roolien jakamiseen ja mobilisointiin. Ongelmanasettelu lähtee liikkeelle kysymyksestä, miten tulla korvaamattomaksi. Kyse on problematisointivaiheesta, jossa tunnistetaan ongelma ja määritetään toimijat, ja näin toimijat pyrkivät myös tekemään itsensä välttämättömiksi muille. Seuraava käännöksen vaihe on suostuttelemisen ja liittoutuman vakiinnuttaminen. Vaiheen tarkoituksena on nostaa kiinnostusta ongelmanasetteluun sekä pyrkiä vakauttamaan se. Kolmannessa vaiheessa jaetaan varsinaiset roolit. Tässä vaiheessa käännöstä kiinnostus ongelmanasettelua kohtaan on herännyt ja itse asetelma vakiintunut, jolloin tehtäväksi jääkin auktoriteettien roolien päättäminen ja heidän suhteidensa määrittäminen. Neljäs ja viimeinen vaihe on varsinainen mobilisaatio, jossa toimija ottaa käyttöönsä passiivisten toimijoiden voiman muuntamalla itsensä

heidän puhemiehekseen. (Callon 1986, 201–221; Palmroth 2004, 22–25.)

Mutta miten translaatio näyttäytyy käsiteadaptaatioon peilattuna? Ensinnäkin siinä missä translaatio painottaa toimijoiden toiminnan analyysia käsiteadaptaation näkökulma on käsitteellisessä muutoksessa ja kielen tasolla. Esimerkiksi Latour (1988) antaa toimijaverkkoteorian käyttäjille neuvoksi seurata ainoastaan toimijoita. Toisaalta syrjäytymisen adaptaation tarkastelussa kyse on toimijaverkkoteorian kaltaisesta analyysiasetelmasta, jossa tarkastellaan tietyn käsitteen, idean tai mallin määrittämistä eräänlaisissa laboratorio-olosuhteissa sekä tätä seuraavaa laboratorion seinien kaatamisen seurausten tarkastelua.

Käsiteadaptaatio jakaa – ainakin osittain – kaksi translaation ensimmäistä vaihetta eli ongelmanasettelun ja suostuttelemisen vaiheet. Sen sijaan translaation toimijoiden ja toimijoiden välttämättömäksi tekemisen analyysi ei syrjäytymisen rakentumisen näkökulmasta näyttäydy relevanttina, sillä syrjäytymisen vastaisen suuren, mobilisoidun tarinan keskiöön kuuluu moraalinen, vastustamaton painotus, joka operoi lausein kuten ”lasten ja nuorten syrjäytymisen vastustaminen” tai ”syrjäytyminen on vakava uhka”.

Käsillä olevassa tutkimuksessa syrjäytymisen moraalinen ulottuvuus tekeekin toimijoiden analyysin eräällä tapaa tarpeettomaksi, tai ainakin toisenlaisten tutkimusasetelmien kohteeksi. Suostuttelemisen näkökulmasta käsiteadaptaation voidaan määrittää suhtautuvan ongelmanasetteluun lähtökohtaisesti neutraalisti kysymällä esimerkiksi, ”millaisia todellisuuskäytäntöjä ongelmalla on yhteiskunnassamme” tai ”miten operationalisoitu ongelma soveltuu yhteiskuntamme empiiriseen todellisuuteen”. Translaatiossa toimijoiden taas katsotaan operoivan vallankäyttäjinä; heillä on intressit ja motiivit pyrkiä nostamaan kiinnostusta ongelmanasettelua kohtaan.

Miten käsiteadaptaatio tulisi siis juuri syrjäytymisen muodostumisen tarkastelun näkökulmasta määritellä? Entä miksi käsiteadaptaatio on sovittamiseen, kotouttamiseen ja kääntämiseen verrattuna tutkimusasetelman kannalta parempi ja relevantimpi

apparaatti lähestyä syrjäytymisen käsitteen sopeuttamista 1980-luvulla suomalaiseseen todellisuuteen?

Ensinnäkin käsiteadaptaatio voidaan erottaa sovittamisesta, kotouttamisesta ja kääntämisestä sen käsitteiden muotoa ja kielellistä ulottuvuutta painottavan näkökulman kautta. Käsitepelin kolmeen muuhun osallistajaan verrattuna käsiteadaptaatiossa sekä painotetaan käsitteiden muodostumisen keskeisyyttä että samalla sulkeistetaan toimijat intresseineen ja pyrkimyksineen. Käsiteadaptaation keskeisenä tarkoituksena voidaankin pitää pyrkimystä valottaa niitä ongelmallistamisen ja artikulaatioiden rakenteita, joilla erilaisten käsitteiden käyttökelpoisuutta tietyssä ajassa ja paikassa pohditaan sekä samalla sopeutetaan eli adaptoidaan kyseiseen poliittiseen anatomiaan sopivaksi.

Käsiteadaptaatiossa on yksinkertaisimmillaan kyse laboratoriokokeesta: Tutkijat ottavat kansainvälisestä keskustelusta ilmiötä kuvaavan käsitteen, kääntelevät ja tarkastelevat sitä ja pohtivat sen soveltuvuutta kieleen, institutionaaliseen rakenteeseen ja yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Käsiteadaptaatio tapahtuukin korostetusti juuri näissä laboratorio-olosuhteissa, tutkijoiden kammioissa ja tieteesä – ennen varsinaista käsitteen vapauttamista empiiriseen todellisuuteen ja keskusteluun.

1980-luvun sosiaalitutkijoiden keskeinen kysymys syrjäytymisen kohdalla olikin, miten eksklusion, siis syrjäytymisen, käsite soveltui suomalaisen kieleen, yhteiskuntaan, institutionaaliseen järjestelmään, kulttuuriin ja poliittiseen anatomiaan? Adaptaatiovaiheen mielenkiintoisin ulottuvuus on se, miten erilaiset paradigmaattisen eksklusiopainotukset adaptoitiin syrjäytymisen käsitteen suomalaisen muotoon ja miten suomalaista yhteiskuntaa ja huono-osaisuuden tilaa ongelmallistettiin näiden kautta sekä miten sosiaalisen eksklusion käsitteelle ylipäätään löydettiin tarttumapintoja tai yhtäläisyysmerkkejä suomalaisesta yhteiskunnasta?

Adaptaatio rajattuna ongelmana

Syrjäytymisen ja syrjäytymisongelman käsitteet saavuttivat 1980-luvulla suomalaisen sosiaalitieteen ohella ainakin pienessä mittakaavassa myös julkisen keskustelun. Tieteellisessä tai julkisessa keskustelussa syrjäytymiskysymystä ei kuitenkaan määritetty syrjäytyneiden kansalaisten määrän jatkuvan kasvun, vaan pikemminkin syrjäytyneiden ja ei-syrjäytyneiden ”välimatkan” pitenemisen kautta (Karisto 1985, 126). Osalla kansalaisista siteet yhteiskuntaan siis löystyivät entisestään, mikä käytännössä merkitsi huono-osaisista tulleen entistä huono-osaisempia.

Erityisesti Sipilän teos *Sosiaalipolitiikan tulevaisuus* vuodelta 1985 raivasi syrjäytymisen käsitteelle toden teolla tietä sosiaalityöntekijöiden pöydille. Sipilä katsoi syrjäytymisen merkitsevän paitsi palkkatyöstä syrjäytymistä ennen kaikkea joutumista keskeisen sosiaalisen yhteisyyden piirin tai yhteisön ulkopuolelle – siis yksinkertaistettuna yksinäisyyttä. Samalla syrjäytyminen tarkoitti Sipilän mielestä prosessia, jonka aiheuttajien määrittäminen näyttäytyi erittäin vaikeana. Yksittäisen ihmisen kohdalla Sipilä tulkitsi durkheimilaisesta näkökulmasta olevan kyse jonkinlaisesta avuttomuudesta tai sopeutumattomuudesta, jonka seurauksen yksilö suljetaan pois erilaisilta sosiaalisilta areenoilta. Syrjäytymisestä puhuminen oli kuitenkin Sipilän mukaan ”hämärää” ilman tietoa siitä, mistä ihmiset syrjäytyvät, miksi ja millä tavalla. Syrjäytymisestä puhumisen edellytys on oletus yhteisöstä, jolle syrjäytyneet ovat toisia. Tällöin syrjäytymisen käsitteessä korostuivat itse käsite, sen spatiaalinen luonne sekä yhteiskunnan oletama tietty elämäntapa. (Sipilä 1985, 72–76.)

Syrjäytyminen kiteytyi Sipilän (1985, 88) mielestä yksinkertaisesti kysymyksiin rahasta, yhteisyydestä ja elämän päämääristä. Yksi 1980-luvun adaptaatiovaihetta määrittänyt ulottuvuus olikin, että temaattisesti kyse ei ollut suomalaiselle sosiaalityöntekijöille vieraasta tai uudesta alueesta, vaan lähinnä taloudellisen pärjäämisen, yhteisöllisyyden ja elämän päämäärien kysymysten organisoimisesta uuden käsitteen eli syrjäytymisen alle.

Perinteisestä huono-osaisuuden käsitteistöstä poiketen syrjäytyminen määrittyi sekä syiden että seurausten kautta. Syrjäytyminen siis oli tietynlainen ilmiö, joka oli seurausta tietynlaisista ilmiöistä. Esimerkiksi Heikki Lehtonen (ym. 1986, 24) kiinnitti syrjäytymisen toiminnan ja tarpeen tyydytyksen puutetiloihin, jotka ovat seurausta tuotantoprosessien, työvoiman uusintamisprosessien ja edunvalvontaprosessien ja organisaatiomuotojen ulkopuolelle jäämisestä tai joutumisesta. Lehtoselle syrjäytymisen käsite määrittyi siis seurauksen kautta puutetilana, jonka syyt paikantuivat erilaisten prosessien ulkopuolelle jäämiseen. Lehtonen tarkensi määritelmäänsä seuraavasti:

Kysymys on ulkoisten rajoitusten aiheuttamasta yksilöllisten toimintamahdollisuuksien supistumisesta. Pitkään jatkuessaan eri alueiden puutetilat voivat vaikuttaa toisiinsa. Esimerkiksi pitkäaikainen työttömyys työntää henkilön edunvalvontaorganisaation ulkopuolelle. Hän voi säilyttää jäsenyytensä, mutta on joutunut tilanteeseen, joka ei enää kuulu ko. organisaation piiriin. Pitkään jatkuessaan ulkoiset toimintarajoitukset saattavat alentaa yksilöllistä toimintakykyä. Tällöin elämän hallinta heikkenee. Tämä ilmenee mm. kykenemättömyytenä ilmaista tarpeitaan tai suunnitella tulevaisuuttaan. (Lehtonen ym. 1986, 24.)

1980-luvun syrjäytymiskeskustelussa syrjäytymistä kuvattiin myös ajautumisena marginaaliasemaan, jossa kulutuksen ja ajankäytön mallit poikkeavat selvästi keskimääräisestä, ja se merkitsee jäämistä keskeisten informaatiovirtojen ja kommunikaatioverkostojen ulkopuolelle. Syrjäytymisessä oli aina kyse muutoksesta, ainakin jollain tasolla. Syrjäytyminen merkitsi siis ajautumista tai ulosheittoa sosiaalisesti ja kulttuurisesti arvostetun elämäntavan valtavirrasta ja keskiöstä tilanteeseen, jossa sekä kulutus että elämäntapa tyypistyvät. Syrjäytyä saattoi koulutuksesta, työmarkkinoilta, sosiaalisesta, vallankäytöstä tai hallitsevista normeista. Toisaalta syrjäytymisen ylle langetettiin eräänlainen epätoivon varjo. Syrjäytymisestä puhumisen katsottiin vaativan ongelmien samanaikaista kasautumista tai yksittäisten ongelmien pitkittymistä yksilön elämässä niin, ettei niistä löydy enää

ulos pääsyä. Syrjäytymistä kuvattiin kokonaisvaltaisena ulosajautumisena – syrjäytymisenä sosiaalisesti ja kulttuurisesti arvostetusta elämäntavasta, jossa syrjäytyminen nähdään sitä totaalisempana ja syvempänä, mitä useammalta areenalta yksilö joutuu samanaikaisesti väistymään. Syrjäytyneet näyttäytyivät siis ei-työvoimana, ei-jäsenenä, ei-äänestäjänä ja ei-perheellisinä, ihmisten välisen yhteisyyden instituutioista ulos joutuneina. (Karisto 1985, 125; Raunio 1986, 38; Suikkanen 1990, 45; Jyrkämä 1986, 40; Vähätalo 1987, 5–6; Heikkilä 1990, 237; Rauhala 1988, 2.)

Määrittelyille tunnusomaista oli erilaisten syiden ja seurausten sekoittumisen syrjäytymisen prosessiin. Syrjäytymisen syyt ja seuraukset loivat jälleen uusia syrjäytymisen syitä ja seurauksia. Toisaalta luonnollinen selitys tälle voidaan paikantaa käsillä olleen tematiikan mutkikkouteen. Syiden ja seurausten verkon muuttuessa entistä tiheämmäksi myös itse syrjäytymisen käsite ongelmallistui entisestään. Esimerkiksi Risto Eräsaari (1990, 207) ivaili piruillen tehdyksi Lehtosen määritelmää, jossa syrjäytyminen oli yhteydessä kaikkeen, mutta samalla yksilöllistyvän yhteiskunnan yksilöllisesti kohdattavia syrjäytymisriskejä korostettaessa ei mihinkään.

Syrjäytymisen muodostumisen näkökulmasta merkittävä piirre adaptaatiovaiheen määrittelyissä oli syrjäytymisen asettaminen perinteisten huono-osaisuuden käsitteiden kehyksiin. Syrjäytymisellä pyrittiin kuvaamaan kurjistumista, toisin sanoen huono-osaisuuden muuttumista monimuotoisemmaksi syiden ja seurausten ketjuksi. Määrittelyiden piirtämän kuvan kautta syrjäytyminen näyttäytyi kuitenkin sosiaalipolitiikan näkökulmasta vain pienen ongelmaryhmän kysymyksenä, jossa huono-osaisten kuvattiin putoavan täysin erilaisten turvaverkkojen läpi. Syrjäytyminen oli adaptaatiovaiheessa siis huono-osaisuuden kysymys, jossa huono-osaisten välimatka ei-huono-osaisiin kasvoi monella eri elämisen alueella. Sipilän (1979, 27) mielestä syrjäytyminen näyttäytyi entistä toivottomampana itse syrjäytyneiden kannalta.

Syrjäytymisen käsitteen ongelmallisuutta tarkastellessaan Lehtonen (ym. 1986) tiivisti 1980-luvun keskustelun viiteen eri

näkökulmaan. Käsiteadaptaation näkökulmasta syrjäytyminen määrittyi niin sosiaalihuollon näkökulman, köyhyyden ja sosiaalisten ongelmien kasautumisen kuin myös järjestelmäkoroiteisen näkökulman ja syrjäytymistä yhteiskunnallisena prosessina korostaneen näkökulman kautta. Kolme ensimmäistä Lehtosen määrittämää ulottuvuutta peilasivat syrjäytymistä seurauksena siihen, millaiseen tilaan tai olosuhteeseen syrjäytyminen johtaa tai missä ja miten se on havaittavissa. Kaksi jälkimmäistä näkökulmaa eli järjestelmä- ja prosessikoroiteinen näkökulma taas pyrkivät kiinnittämään syrjäytymiseen ilmiön syitä erilaisten syrjäytymisen seurausten sijaan.

Ensimmäkin syrjäytymisen käsiteadaptaation voidaan nähdä tapahtuneen pitkälti suomalaisen sosiaalihuollon kautta: syrjäytynyt näyttäytyi yksinkertaisesti sosiaalihuollon pitkäaikaisasiakkaan kaltaisena. Näin myös syrjäytymisen käsite adaptoitiin hallinnollisin kriteerein. (vrt. Lehtonen ym. 1986 6–7.) Sosiaalihuolto näyttäytyi syrjäytymisen näkökulmasta eräänlaisena vedenjakajana, kuiluna tai karsijana. Kari Vähätalon (1987) mielestä kuulu määrittyi yleisen sosiaaliturvan ja syrjäytyneisiin kohdistetun sosiaalityön sekä huoltomuotoisemman sosiaalipolitiikan välille. Hallinnolliset kriteerit määrittivät näin, kuuluiko yksilö tilapäisesti esimerkiksi työelämästä karsiutuneisiin, mutta monin tavoin suhteellisen suojattuihin ei-syrjäytyneisiin vai minimitoimeentulolla eläviin ja tarveharkinnalla kontrolloituihin syrjäytyneisiin. Vähätalon mielestä suomalainen hyvinvointivaltio keskittyi mielellään ”tavallisiksi” tai ”normaaleiksi” katsomiensa ihmisten syrjäytymisriskien selvittämiseen – ja samalla unohti varsinaiset syrjäytyneet. (Vähätalo 1987, 5–6.)

Toiseksi käsiteadaptaatiossa syrjäytymisen käsite sidottiin monihaarisella punoksella köyhyyden käsitteeseen. Syrjäytyminen nähtiin uutena köyhyyden muotona, Lehtosen (ym. 1986, 8) sanoin ”uusköyhyytenä”, joka on:

...näkökulma, joka ilmentää köyhyyskäsitteen käytön ongelmia ns. hyvinvointivaltioillisen kapitalismin oloissa. Sekä yleisesti kohonnut elintaso ja hyvinvointivaltioideologiset seikat ovat tehneet

köyhyyskäsitteen käytön ongelmalliseksi siitäkin huolimatta, että taloudellinen kasvu on hidastunut, työttömyys yleistynyt ja toimeentulo-ongelmista kärsivien ihmisten määrä vastaavasti kasvanut. Yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa on osoittautunut vaikeaksi kutsua näitä toimeentulo-ongelmia köyhiksi... Köyhyys on siis muuttunut ilmenemismuodoltaan. Tästä seuraa, että itse käsite on monimerkityksellinen ja historiallisesti muuttuva. (Lehtonen ym. 1986, 8.)

Syrjäytymisen ja köyhyyden käsitteiden ja ilmiöiden asettaminen rinnakkain johti 1980-luvulla lähes poikkeuksetta määritelmään, jossa kaikkea syrjäytymistä ei nähty köyhyytenä, eikä toisaalta kaikkea köyhyyttä syrjäytymisenä (Heikkilä 1990, 26, vrt. Townsend 1979). Lehtosen määrittämänä köyhyys näyttäytyi tilana ja seurauksena, kun taas syrjäytyminen ”uusköyhyytenä” sulki sisäänsä oletuksen muutoksesta tai murtumasta yksilön elämässä, elämäntavassa tai erilaisissa muissa elämänprosesseissa. Siinä missä köyhyys Lehtosen mielestä implikoi vain lopputilaa, syrjäytyminen osoittaa myös tähän tilaan johtaneeseen prosessiin. Näin köyhyys ja syrjäytyminen näyttäytyivät hallinnolle toisistaan poikkeavina – vain syrjäytyminen voitiin kokea sosiaalihalinnollisena kriisinä. (Lehtonen ym. 1986, 11–12.)

Lehtosen (ym. 1986) *kolmannessa* syrjäytymisen ongelmallisuuden näkökulmassa syrjäytymisen käsiteadaptaatiota määrittäi sosiaalisten ongelmien kasautuminen. Lehtonen sijoitti syrjäytymisen hyvin lähelle klassista, yksilötasolla kasautuvaa huono-osaisuutta. Eroavaa syrjäytymisen ja huono-osaisuuden välillä oli kuitenkin Lehtosen mukaan se, että siinä missä huono-osaisuuden katsottiin kasautuvan yksilön elämänhistoriaan heikosta sosiaalisesta taustasta ja koulumenestyksestä, on syrjäytymisessä kasautuminen koostunut vaikeiden tilannetekijöiden kasautumisesta ilman, että elämänhistoriallisesti perättäisten tekijöiden kausaalisuhdetta on tuotu korostuneesti esiin. (Lehtonen ym. 1986, 14–15.)

Neljäs Lehtosen määrittämistä näkökulmista, järjestelmäkoroiteinen näkökulma, erosi kolmesta ensimmäisestä. Tämä käsiteadaptaation elementti kohdisti katseensa pelkästään syrjäytymisen syihin – syrjäytyneessä asemassa eivät olleet yksilöt

vaan sosiaalipoliittiset ongelmat. Ongelmat paikallistettiin näin sosiaalipolitiikan toimintajärjestelmän häiriöihin, joissa syrjäytyminen oli osa työmarkkinoilta putoamisen seurausvyyyhtiä. (Lehtonen ym. 1986 7–8.)

Syrjäytymisen näkökulmasta järjestelmäkoroasteisen näkökulman ongelmana voidaan pitää yksinkertaisesti sen linkittymistä syrjäytymisen käsitteeseen. Myös Lehtonen myönsi, että näkökulman kielivalintoihin kuului vain harvoin käsite syrjäytyminen. Järjestelmäkoroasteinen näkökulma käytännössä mahdollisti syrjäytymisen käsitteen liittämisen sen seurausta ja tilaa painottavassa muodossa mihin tahansa sosiaalipoliittiseen ongelmaan. Samalla näkökulma loi tutkijoiden mielikuvitukselle tilaa, ja syrjäytymisen käsite oli vapaa tiukkojen määritelmäkamppailujen kahleista. Useiden tulkintojen (esim. Vähätalo 1987, 5) mukaan juuri syrjäytymisen käsitteen suurin ongelma 1980-luvun keskusteluissa oli sen määritelmällinen taipuisuus, joka mahdollisti mitä erilaisimpien sosiaalisista yhteisöistä karsiutumisen mekanismien yhdistämisen melko vallattomasti syrjäytymisen käsitteen sisään.

Viides ja viimeinen Lehtosen (ym. 1986) syrjäytymiselle asettama näkökulma määritti syrjäytymistä yhteiskunnallisena prosessina. Prosessinäkökulma korosti käsitteen dynaamisuutta ja sen kiinnittymistä yhteiskunnalliseen muutokseen ja prosesseihin. Tällöin myös syrjäytymistä lähestyttäessä pyrittiin täsmentämään syrjäytymistä aiheuttavia tekijöitä sen sijaan, että katse olisi näiden prosessien lopputuloksissa. (Lehtonen ym. 1986, 16–17.) Näkökulma on hyvin lähellä sitä nykyistä yleistä konsensusta ja hallitsevaa paradigmaa, jossa syrjäytyminen nähdään juuri erilaisista yhteiskunnallisista tekijöistä koostuvana prosessina.

Lähtökohtaisesti Lehtosen syrjäytymiselle antamat näkökulmat heijastelivat suomalaisen 1980-luvun adaptaatiovaiheen konsensushakuisuutta. Tarve sekä käsitteen suomalaiseen adaptaatioon että syrjäytymisen tarkan määritelmän löytämiseen ikään kuin ajoi kytkemään syrjäytymisen sisään lähes kaiken. Käsitteen merkityssisällöstä ei suljettu ulos esimerkiksi köyhyyttä tai pitkäaikaistyöttömyyttä tarkkojen erontekojen kautta.

Vaikka suomalaista 1980-luvun syrjäytymiskeskustelua voidaan pitää ensisijaisesti konsensushakuisena, itse sana syrjäytyminenäkään ei tuntunut istuvan kaikkien suuhun. Syrjäytyneet olivat välillä ”syrjäytettyjä”, toisinaan taas ”ulosheitettyjä” ja ”poispudonneita”. Leimallista syrjäytymiskeskustelun nollapisteelle oli konsensuksen ja kamppailun muodostaman akselin sijaan uuden käsitteen käyttömahdollisuudet. Syrjäytymisen ymmärtäminen tilana, seurauksena ja lopputuloksena mahdollisti erilaisia asetelmia yhteiskunnallisten prosessien analyysiin ilman, että käsitettä määriteltiin tarkasti tai kytkettiin ylipäätään tutkimusasetelmaan.

Tulkinnat yhteiskunnallisesta murroksesta

Mielipiteen vaihto sosiaalisesta syrjäytymisestä on ollut eräs keskeisimpiä viimeisen kymmenen vuoden suomalaisen sosiaalipoliittisen keskustelun uusia aihepiirejä. Näin on ollut sekä julkisessa keskustelussa, sosiaalipoliittikan eräiden hallinnonhaarojen hallinnollisessa keskustelussa kuin myös sosiaalipoliittikatieteellisessä keskustelussamme. (Vähätalo 1987, 4.)

Syrjäytymisen käsite punoutui 1980-luvun suomalaisessa tieteellisessä keskustelussa erilaisiin murroshypoteeseihin. Syrjäytyminen nähtiin ennen kaikkea yhteiskunnallisen muutoksen ja murroksen lapsena. Taustalla häilyi 1960-luvun hyvinvointivaltion kasvukauden luoman optimismin hiipuminen. Tulkintojen (esim. Sipilä 1979, 15) mukaan elämän kurjistumisesta oli tullut yksilön kannalta nopeaa, yllättävää ja ennakoimatonta, eikä edes hyväosainen mallikansalainen ollut enää entisessä määrin turvassa. Murros heijastui myös jatkuvasti lisääntyvänä numerotietona. Esimerkiksi huoltoapumenojen vuosia jatkunut kasvu tulkittiin (Sipilä 1985, Vähätalo 1987 ym.) sosiaalisen ongelmien rajuna kasvuna. Mutta miten erilaiset tulkinnat yhteiskunnallisten olosuhteiden murroksesta tai muutossuunnista artikuloitiin osaksi syrjäytymistä? Entä voidaanko

yhteiskunnallisesta murroksesta käyty keskustelu nähdä syrjäytymisen käsiteadaptaation oikeuttamisen tapana?

1980-luvun syrjäytymistulkinnoissa syrjäytyminen kietoutui niin koulutukseen, perheeseen kuin kuluttamiseenkin. Kilpailu koulutuspaikoista kiristyi, koulutuskulttuurin ulkopuolelle putoaminen jätti yksilön toivottomaan asemaan, työmarkkinat ja työelämä elivät murroksessa, perheinstituutio kriisiytyi, lähiyhteisöt murenivat, vallankäyttö muuttui entistä monimutkaisemmaksi, kontrollikoneistot kasvoivat ja yhteiskunnallinen ilmapiiri koveni. (Vähätalo 1987, 6–7; Jyrkämä 1986, 40.)

Syrjäytymisen käsiteadaptaatio saikin polttoaineensa – käsillä olleesta tai oletetusta – murroksesta ja rakennemuutoksesta. Yleisesti katsottiin (Lehtosen ym. 1986, 3–4; Heikkilä 1990, 234; Helne & Karisto 1992, 527), että hyvinvointivaltion 1960-luvun kasvukauteen kiinnittynyt optimistinen ideologia loi taloudellisen kasvun hidastumiseen törmätessään syrjäytymiselle käsitteellisen tyhjiön. Esimerkiksi Lehtonen (ym. 1986) muistuttikin aiheellisesti, että kansainvälisen syrjäytymiskeskustelun seuraaminen toi mukanaan 1980-luvun suomalaisille sosiaalitutkijoille lukuisia sellaisenaan tutkimuksiin poimittuja oletuksia siitä, mitä on tapahtumassa ja mitä on jo tapahtunut. Ansiotyöhön perustunut yhteiskunta oli kriisissä, palkkatyö katoamassa, työttömyysongelmat olivat räjähdyspisteessä ja työmarkkinat segmentoituvat vauhdilla. Myös hyvinvointivaltion oletettiin olevan kriisissä ansiosidonnaisuuden ja tarveharkinnan lisääntyessä sekä väliinputoajien määrän kasvaessa. (Lehtonen ym. 1986, 37–56.)

Suomalaisen yhteiskunnallisen rakennemuutoksen ja institutionaalisen murroksen tarkastelu ei sinänsä ole kysymyksenasettelun kannalta relevanttia. Ei ole myöskään tarkoituksenmukaista asettaa 1980-luvun käsiteadaptaation yhteiskunnallisia perusteluja syrjäytymisen käsitteen tarpeellisuudelle punnittavaksi oikean ja väärän tai todellisen ja epätodellisen kaltaisille asteikoille.

Sen sijaan Latourin (1986, 264–267) translaatiomääritelmää mukailien yksi tulkintavaihtoehto onkin, että syrjäytymisen

käsiteadaptaation polttoaineena ollut oletus yhteiskunnallisesta murroksesta peitti hallinnan tavassa ja vallankäytön prosesseissa tapahtuneen muutoksen ikään kuin luoden savuverhon hallinnan tapojen muutosten ympärille. Käsiteadaptaatio mahdollisti erilaisten rakennemuutosten ja murrosten mutkattoman kytkemisen syrjäytymiseen. Voidaan jopa väittää, että aikaisemmin 1980-luvun keskustelusta havaittu kausaalisuhteiden sekoittuminen vaati syrjäytymisen käsitteen liittämistä oletettuihin tai havaittuihin yhteiskunnallisiin murroksiin. Syrjäytymisen määrittyessä syrjäytymisprosessina syrjäytyminen näyttäytyi samalla seurauksena, jolle etsittiin syitä juuri rakennemuutoksesta ja yhteiskunnallisesta murroksesta.

1980-luvun adaptaatiovaiheelle suuntaa määräsi myös köyhyyden, asunnottomuuden ja työttömyyden kaltaisten ”vanhojen” sosiaalisten ongelmien tulkitseminen tulenaroiksi teemoiksi (Urponen 1979, 5). Vanhojen ongelmien paluun tunnustaminen olisi ainakin implisiittisellä tasolla merkinnyt sosiaalipolitiikan jonkinasteista epäonnistumista – olihan köyhyys, työttömyys ja asunnottomuus käytännössä julistettu lähes voitetuiksi hyvinvointivaltio-optimismin vuosina. Käsiteadaptaatiossa (ks. Ritakallio 1986 ym.) syrjäytymisen käsitteen avulla myös köyhyys voitiin ”löytää uudelleen” myös Suomessa ja poliittisesti hyväksytyssä muodossa.

Siinä missä syrjäytymisen käsitteen tarvetta perusteltiin oletetulla yhteiskunnallisella murroksella, siis kollektiivisella tasolla, syrjäytyneiksi määritellyt vaativat huomiota myös yksilöllisellä tasolla. Varsinkin julkisessa keskustelussa (ks. Vähätalo 1987) alkoi esiintyä 1970-luvun lopussa ja 1980-luvun alussa jakolinjoja ensimmäisen ja toisen luokan kansalaisiin. Kehitystä ruokki osaltaan asiantuntijoiden psykologisoivat säälittelytaipumukset. Näissä keskusteluissa etenkin työttömyyttä alettiin tarkastella yhä enemmän työttömiksi joutuneiden omana syynä. (Vähätalo 1987, 4.) Antti Karisto (1985, 126–127) kuvasi tilannetta kollektiivisena harhana, jossa koulutuksen ja työelämän myllystä tippuneiden, ankeasti asuvien sekä fyysisesti ja psyykkisesti sairaiden ongelmat alettiin yksinkertaisesti vain nähdä yksilöllisenä epäonnistumisena. Yhteiskunnallisen murroksen ja

syрjäytymisen punoksesta syntyi kuva uudesta yhteiskunnasta, jossa kaikki eivät yksinkertaisesti pysyneet mukana.

Adaptaation tieteelliset oikeutukset

Yhteiskunnallisella tasolla syrjäytymisen käsitteen tarpeellisuutta perusteltiin adaptaatiovaiheessa siis oletetuilla yhteiskunnallisilla murroksilla ja laajentuvalla keskustelulla huono-osaisuudesta yksilöllisenä epäonnistumisena sekä näihin yhdistetyllä hyvinvointivaltioideologian työkalujen kyvyttömyydellä kuvata uudenlaista, muuttunutta yhteiskuntaa. Mutta entä miten pohdinnat syrjäytymisen käsitteen tieteellisestä tarpeellisuudesta ja tilauksesta määrittivät syrjäytymisen adaptaatiovaihetta?

Lähtökohtaisesti syrjäytymiseltä tuntui puuttuvan yksinkertaisesti riittävä teoreettinen ja käsitteellinen pohja, kivijalat, joihin nojata. Adaptaatiovaiheessa Suomessa uusi syrjäytymistematiikka ammensi teoreettisia lähestymistapoja niin ruotsalaisesta työmarkkinatutkimuksesta, erityisesti Iso-Britanniasta ponnistaneesta deprivatiokeskustelusta, mannereurooppalaisesta eksklusiivistematiikasta kuin esimerkiksi perinteisestä köyhyystutkimuksesta ja vieraantumisteorioista. Toisaalta taas vuosikymmenen yhtenä hallitsevimpana piirteenä voidaan pitää varovaisuutta syrjäytymiskäsitteen teoretisoinnissa. Syrjäytymisen käsitteestä pyrittiin löytämään ennen muuta käsitteellisiä työkaluja suomalaisen empiirisen huono-osaisuuden ja yhteiskunnallisen rakennemuutoksen tarkasteluun.

Syrjäytymisen tieteellistä tarpeellisuutta koskevasta keskustelusta voidaan erottaa ainakin kolme päälinjaa. *Ensimmäkin* keskustelussa katsottiin syrjäytymisen taustalla olevien huono-osaisuuden tekijöiden kasautumista koskevan tiedon olevan puutteellista. Toiseksi keskustelussa katse kiinnitettiin syrjäytymisen prosessiin eli siihen, miksi toinen syrjäytyi, kun toinen selviytyi. Kolmas päälinja koski syrjäytymisen käsitteen tarpeellisuutta osana suomalaista huono-osaisuuden tutkimusta.

Adaptaatiovaiheessa syrjäytymisen empiirinen tutkimus merkitsi ennen kaikkea huono-osaisuuden ja köyhyyden eri

tekijöiden kasautumisen analyysiä (ks. Karisto 1985, Heikkilä 1990 ym.). Kasautumistematikka oli kuitenkin haasteellista ennen kaikkea toivotun tutkimusdatan puuttumisen seurauksena. Esimerkiksi Karisto (1985, 125–126) katsoi, että kunnollisten tutkimusaineistojen puuttuessa on vaikea analysoida tekijöiden kasautumista saati sanoa, millaisia muutoksia huono-osaisuuden kasautumisessa on tapahtunut ja tapahtumassa. Vaikka tulkinnoissa huono-osaisuuden katsottiin kasautuvan yhä voimakkaammin, varsinainen empiirinen näyttö kasautumisesta puuttui, tai ainakaan sen määrä ei ollut merkittävä.

Tutkimusaineistojen puutteen lisäksi syrjäytymisen analyysilta vaadittiin (mm. Vähätalo 1987, 8) irtautumista palkkatyön, koulutuksen tai kulutuksen korostamisesta erillisinä elementteinä ja siirtymistä näitä tekijöitä yhdistävään, elämäntapaa korostavaan syrjäytymisnäkökulmaan. Syrjäytymisen analysoiminen huono-osaisuuden kasautumisena oli siis 1980-luvun tutkijoille haastavaa paitsi puutteellisten empiiristen aineistojen myös erillisiin huono-osaisuuden elementteihin syrjäytymistä purkavan tutkimusperinteen seurauksena.

Näkökulma näihin alueisiin on etsittävä lähtien syrjäytymisestä ilmiönä. Tästä johtuen kehittelyn ensi vaiheessa tulisi pohtia, mikä on se sisällöllisesti yhdistävä tekijä tai näkökulma, joka voisi liittyä kaikkiin alueisiin tai dimensioihin. Tällöin ne eri dimensioihin liittyvät ainekset, jotka tuntuvat joko käsitteellisesti liian eritasoisilta tai muihin dimensioihin yhteen sopimattomilta pitäisi pyrkiä karsimaan pois kunnes dimensiot yhdistävä näkökulma alkaa tuntua pitävältä. (Lehtonen ym. 1986, 19.)

Lehtosen peräänkuuluttamaa erilaisia näkökulmia ja elementtejä yhdistävää lähestymistapaa syrjäytymiseen alettiinkin rakentaa 1980-luvulla syrjäytymisen prosessinäkökulmasta. Syrjäytymisen käsiteadaptaation *toinen* tieteellisen legitimaation pilari muodostui juuri syrjäytymisen prosessia koskevan tiedon puutteesta. Lehtonen (ym. 1986) linjasikin suomalaiselle empiiriselle syrjäytymistutkimukselle uusia painopistealueita. Ensinnäkin tutkimuskohde tuli muodostaa niistä makrotason prosesseista, jotka tuottavat syrjäytymistä. Lehtonen painotti myös makro- ja

mikrotasojen välisiä syrjäytymisen seurantavaikutuksia erilaisten yhteiskunnallisten rakennemuutosten, yhteiskuntapoliittisten toimintajärjestelmien tai yksilöiden arkipäivän tasolla. Toisaalta syrjäytymistutkimuksen painopistettä vaadittiin siirrettäväksi myös syrjäytyneiden yksilöiden tai ihmisryhmien identifioinnin tematiikkaan. (Lehtonen ym. 1986 17–19.)

Prosessinäkökulman nostaminen empiirisen syrjäytymistutkimuksen lähtökohdaksi ei kuitenkaan ollut ongelmatonta, kuten Lehtosen painopisteiden erottelu osoittaa. Erityisesti makrotasolta mikrotason analyysihin siirryttäessä syrjäytymisen ymmärtäminen tilana sivuutti prosessiominaisuuden tai ainakin asetti sen lähtökohtaisen aseman kyseenalaiseksi. Esimerkiksi juuri Lehtosen mainitsemissa ”syrjäytymisen seurantavaikutuksissa” tai ”syrjäytyneiden identifioinneissa” eronteko syrjäytymisestä prosessina tai olosuhteen kaltaisena tilana oli jokseenkin häilyvä.

Samalla huomio havainnollistaa osaltaan juuri sitä ongelmakenttää, missä adaptaatiovaiheen suomalainen syrjäytymistematiikka paini – yhteinen ja yksimielinen pyrkimys syrjäytymisprosessien korostamiseen törmäsi jatkuvasti käsitteen epätäsmällisyyteen ja teoreettiseen ohuuteen.

Sipilän (1979) esiin nostamassa tulkinnassa keskeiseksi nousi kysymys siitä, miksi useiden deprivaatiotekijöiden yhtäaikainen paine aiheuttaa toisille totaalisen syrjäytymisen yhteiskunnasta, kun taas toiset eivät saman ulkoisen paineen alaisina syrjäydy. Samalla Sipilän kysymyksenasettelu kohdistui siihen, missä keskinäisessä järjestyksessä ja miksi erilaiset huono-osaisuuden tekijät tai olosuhteet ilmentyvät syrjäytymisprosessin edetessä. Sipilän kysymyksenasettelu havainnollistaakin sitä adaptaatiovaiheelle leimallista piirrettä, jossa erilaisia syrjäytymisen kasautumisen tekijöitä ja niiden kausaliteetteja kyllä kyettiin osin jo tunnistamaan, mutta itse syrjäytymisen yhteiskunnallista prosessia ei kyetty esittämään kaikkia tyydyttävällä tavalla. Samalla empiirisen tason syrjäytymistematiikalle esitettiin myös vaatimuksia (Jyrkämä 1985 ym.) elämän normatiivisuuden ongelmallisuuden tarkastelusta eli siitä, mistä syrjäydytään, jos, tai kun, syrjäytyminen tapahtuu.

Kolmas 1980-luvun käsiteadaptaatioissa esiintynyt syrjäytymisen käsitteen legitimaatioperuste oli keskustelu syrjäytymisen liittämisestä osaksi suomalaista huono-osaisuustematiikkaa. Keskustelussa syrjäytymisen käsitteen asemasta huono-osaisuuden sanastossa keskeisin kysymys kuului yksinkertaisuudessaan: Kuinka paljon syrjäytymisproblematiikkaa tulisi sisällyttää suomalaisen huono-osaisen muotokuvaan (Rauhala 1988, 2)?

1980-luvun käsiteadaptaatiovaihe ei suinkaan ollut yksipuolisesti syrjäytymisen käsiteinnovaation tarpeellisuuden ylistystä. Useiden tulkintojen (mm. Lehto 1985, 4) mukaan syrjäytyminen oli yksinkertaisesti muotikäsite, jolle ei sen Euroopasta tuodussa määritelmässä löytynyt empiiristä kytköstä suomalaiseen yhteiskuntaan. Heikkilä (2000, 168) onkin myöhemmin esittänyt väitteen, että 1980-luvun kiinnostus syrjäytymisen tematiikkaan heräsi syrjäytymisen käsitteen epämääräisyyden salliessa metodologista monimuotoisuutta sekä kielen ja mielikuvituksen vapaata lentoa.

Adaptaatiovaiheelle oli leimallista, että syrjäytymisen asemaa suomalaisessa huono-osaisuustematiikassa pohdittaessa käsite nähtiin (Ritakallio 1986, Heikkilä 1990 ym.) usein pikemmin sosiaalisen deprivaaation ja köyhyyden tutkimuksen osana tai näkökulmana, ei varsinaisesti omana temaattisena kokonaisuutenaan tai problematiikkanaan. Syrjäytymisen käsitteellinen ongelmallisuus oli osa köyhyyden käsitteen kriisiytymistä. Tutkijoiden katse oli edelleen kvantitatiivisissa tuloksissa, vaikka niiden lukuja voitiin pitää oikeina vasta, kun niiden taustalla olevien käsitteiden määritelmät oli hyväksytty (Rauhala 1988, 2).

Näin syrjäytymisen ongelmallistaminen iskuvoimaa sisältävänä muotikäsitteenä, metodologisesti ja empiirisesti heikosti sovellettavana käsitteenä sekä vain huono-osaisuustematiikan osana myös osaltaan legitimoivat käsiteadaptaatiota ja kannustivat tutkijoita löytämään syrjäytymisen käsitteelle yhtymäkohtia ja tarttumapintoja myös suomalaisesta yhteiskunnallisesta todellisuudesta.

Syrjäytyminen laboratoriossa – keitä suomalaiset syrjäytyneet olivat?

Ketkä muodostivat 1980-luvun adaptaatiovaiheessa syrjäytyneiden joukon – ja ennen kaikkea, millaisten ongelmallistamisien ja artikulaatioiden kautta tämä ryhmä sai muotonsa? Sipilän (1985, 74) mielestä yhteiskunnan syrjäyttämien tuntomerkit olivat pysyneet jo pitkään verrattain muuttumattomina.

Nykyisin he ovat tavallisimmin keski-ikäisiä miehiä, lähtöisin alimmasta sosiaaliryhmästä. Heillä on pienet resurssit työelämään, heidän sosiaalinen ankkuroitumisensa vakiintuneisiin yhteisöihin, kuten perheeseen, naapuristoon ja organisaatioihin on heikko. Sosiaalinen eristyisyys ilmenee myös siviilisäädystä: he ovat usein naimattomia, eronneita tai leskiä. (Sipilä 1985, 74.)

On kuitenkin hyvä huomata, että Sipilän määritelmä sulki sisäänsä vasta vain ”syrjäytettyjen” joukon. 1980-luvun tulkinnoissa varsinainen syrjäytyneiden joukko olikin huomattavasti laajempi. Syrjäytyneet olivat lähtökohtaisesti työttömiä ja etenkin pitkäaikaistyöttömät muodostivat syrjäytyneiden kovan ytimen. Syrjäytyneiden pitkään listaan luettiin myös työrajoitteiset, psyykkisesti tai fyysisesti sairaat, vammaiset, vanhat, ammattitaidottomat, vangit, perheettömät, asunnottomat, poikkeavasti käyttäytyvät, moniongelmaiset, yksinäiset ja päihdeongelmaiset. Syrjäytymisen mallitapaus olikin köyhä, yksinäinen ja viinaan menevä keski-ikäinen mies, jonka otsassa oli leimat perheetön ja marginaalinen työmarkkina-asema. (Vähätalo 1987, 4, 6; Vähätalo 1983, 161–164; Lehtonen ym. 1986, 6–7; Karisto 1985, 124–125; Rauhala 1988, 97; Sipilä 1985, 75–77.)

Adaptaatiovaiheessa syrjäytyneet määrittyivätkin pitkälti hallinnollisten kriteerien kautta: sosiaalihuollon pitkäaikaisasiakkaita, minimitoimeentuloilla eläviä ja tarveharkintakontrolloituja. Samaan aikaan kuitenkin jo ennustettiin (Lehtonen ym. 1986) adaptaatiovaiheelle tyypillisen syrjäytymisen käsitteen laaja-alaisen soveltamisen ja sisällöllisen epämääräisyyden johtavan vähitellen tilanteeseen, jossa ainoastaan

keski-ikäiset, palkkatyötä tekevät, perheelliset ja terveet miehet jäävät ilman syrjäytyneen leimaa. Millaisista tekijöistä syrjäytyneiden määrittäminen siis koostui? Eli toisin sanoen, mitä entuudestaan irrallisia elementtejä syrjäytymisen käsitteeseen adaptaatiovaiheessa liitettiin?

Syrjäytymistä tarkasteltaessa joudutaankin hylkäämään perinteiset yhdestä syrjäytymistekijästä, muun muassa työttömyydestä, asunnottomuudesta, perheettömyydestä lähtevät ”palalähestymistavat” ja laajentamaan perspektiiviä elämäntavan hallitsemiseen. Kysymys syrjäytymisestä on tällöin pitkälle kysymys siitä kuka tai mitkä mekanismit kulloinkin hallitsevat ihmisten tai ihmisryhmien elämäntapoja ja ennen kaikkea niitä prosesseja, jotka saavat aikaan syrjäytymisen. (Vähätalo 1987, 8.)

Syrjäytymisen käsite toi esiin entistä voimakkaampana yksilön koko elämän hallinnoimisen. Sanastossa vahvistuivat käsitteet, kuten elämänprosessi, elämänhallinta, elämänvaiheet ja elämänkaari. Samalla erilaisia ”syrjäytymismahdollisuuksia” (ks. Jyrkämä 1986, 40–53) artikuloitiin juuri eri elämänvaiheisiin. Elämänhallinnassa syrjäytymisen tilallinen ja prosessimainen ulottuvuus sekoittuivat. Vaikka syrjäytyminen yleensä ymmärrettiin prosessimaisena ilmiönä, viittasi syrjäytyminen myös lopputilaan, joka oli seurausta tapahtuneesta muutoksesta yksilön elämässä ja elämäntavoissa. Lehtonen (ym. 1986, 8–14) muistuttikin aiheellisesti, että siinä missä tilana ymmärretty köyhyys tai usköyhyys implikoi vain lopputilaa, syrjäytyminen havainnollistaa myös lopputilaan johtanutta prosessia.

Syrjäytyneitä määritettiin ja luokiteltiin adaptaatiovaiheessa myös pitkälti spatiaalisen palkkatyön ja työttömyyden rajalla operoivan mallin kautta. 1980-luvun suomalainen yhteiskunta, jossa oli mahdollista syrjäytyä, tulla ulosheitetyksi tai ulkopuolelle joutuneeksi, jaotteli kansalaisiaan pitkälti palkkatyön kautta. Palkkatyön ongelmallistaminen jatkoi työttömyystutkimuksen perinteitä, mutta kohdensi katsettaan ennen kaikkea sellaisiin työttömyystilanteisiin, joista on vaikea nousta vakaalle työuralle (Vähätalo 1987, 6–8).

Työttömyys katsottiinkin (Lehtonen ym. 1986, 18–37; Sipilä 1985, 73; Karisto 1985, 124–125) syrjäytymisen lähtökohdaksi ja alkupisteeksi. Tätä seurasi syrjäytyminen koko palkkatyötä nimittävän tuotannon alueelta (Lehtonen ym. 1986, 18–37), marginaalinen työmarkkina-asema (Heikkilä 1990) ja pitkäaikaistyöttömyys (Vähätalo 1987, 4). Ongelmallistamiset eivät käsittäneet pelkästään palkkatyön ulkopuolelle joutumista, vaan myös heikon aseman itse palkkatyössä. Tällaisia ongelmallistamisen alueita olivat muun muassa työn sisällön puuttuminen, huonot työolot ja palkkatyössä olevan kokema työttömyyden uhka (Jyrkämä 1986, 40).

Työttömyyden merkittävydessä syrjäytymisen käsiteadaptaation keskeisenä osana ei 1980-luvun keskustelua tarkasteltaessa ole mitään yllättävää, käänteentekevää tai dramaattista. Hypoteesi palkkatyön puuttumisen seurauksena tapahtuvasta ajautumisesta yhteiskunnan ulkopuolelle hyväksyttiin lähes poikkeuksetta – käytettiin hypoteeseissa syrjäytymisen käsitettä tai ei. Keskeistä ja osaltaan myös käänteentekevää oli kuitenkin työttömyyden syrjäytymisperusteiden rationalisointi.

Esimerkiksi Sipilä (1979, 1985) katsoi tietojen, taitojen ja tehokkuuden kaltaisten määreiden korvanneen iän ja sukupuolen työvoiman karsinnassa ja syrjäyttämässä. Viimeistään 1980-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa käsite työelämän vaativuus oli saanut uuden, tehokkuudella verhotun, merkityksen. Tehokkuus työelämän syrjäytymiskriteerinä sulki sisäänsä myös henkisen toimintakyvyn, joka oli Sipilän mukaan tuotannon luonteen muutoksessa tullut paljon entistä tärkeämmäksi. Henkinen toimintakyky sisälsi esimerkiksi tietämisen, älykkyyden sekä loogisen ajattelukyvyn, minkä lisäksi henkisten toimintakykyjen käytön edellytys oli hyvä itseluottamus. (Sipilä 1979, 27; Sipilä 1985, 75–76, 78.)

Yksilötason tekijät (ikä, sukupuoli, siviilisääty, ammattiala, koulutuksen puutteet ja vajaakuntoisuus) ovat yhteydessä pitkäaikaistyöttömäksi selektoitumiseen. Työttömyyden jatkuminen muodostaa itseään ruokkivan prosessin, joka osaltaan vaikuttaa työttömyyden jatkumiseen ja johtaa lopulta työmarkkinoilta putoamiseen, ellei kehitystä katkaista. Työttömyyden pitkittymiseen liittyy toimeentulon

heikkeneminen, työhön liittyvän identiteetin horjuminen, passivoituminen ja psykosomaattiset vaikutukset. Perhelämän tarpeelliset järjestelyt ja erilaiset työttömän kokemat sosiaaliset paineet muodostavat prosessin, joka osaltaan vaikuttaa työttömyyden jatkumiseen. (Lahelma & Mannila 1981, 114–119.)

Henkisen toimintakyvyn kaltaisten tekijöiden ongelmallistaminen työelämän kautta syrjäytymisen tekijöiksi loi käsiteadaptaatiolle uutta tilaa ja laajensi samalla syrjäytymisprosessin tulkinta-aluetta. Yksi tällaisista laajenemisen alueista oli syrjäytymisen laajeneminen sosiaalisen alueella. Syrjäytymisen sosiaalinen ulottuvuus ei laajenemisen seurauksena enää ollut vain implikaatioita sosiaalisen yhteisyyden ulkopuolelle joutumisesta tai sosiaalisten ongelmien kausaalisuhteita. Ongelmallistamisen kohteeksi joutuivat myös perheen ja kodin kaltaiset instituutiot sekä esimerkiksi naapuruuden kautta määrittynyt lähiyhteisöllisyys.

Jos syrjäytyminen merkitsi joutumista sosiaalisen yhteisyyden ulkopuolelle, indikoi tätä adaptaatiovaiheessa esimerkiksi ”vääränlainen” kotitalous, sen rakenne tai yksilön perhe, perheettömyys tai naapuruuden ja muiden yhteistyöryhmien puuttuminen (Hautamaa 1984; Lehtonen ym. 1986, 21; Sipilä 1985, 73; Vähätalo 1987, 6–8). 1980-luvun syrjäytynyttä leimasivat siis siteettömyys, ystävien puuttuminen, sivullisuus ja syrjäytyminen asuinyhteisössä (Jyrkämä 1986, 40).

Avioeron tai läheisen kuoleman kaltaiset muutokset yksilön kodissa, kotitalouden muodossa tai perheessä ennakoivat useissa tulkinnoissa myös taloudellista syrjäytymistä, jonka puolestaan katsottiin linkittyvän yksilön palkkatyössä pysymisen edellytyksiin. Puhuttiin elämäntavan hallintaongelmista, esimerkiksi yksin elämään joutuvan miehen vaikeuksista valmistaa ruokaa, huolehtia hygieniasta tai rytmittää vapaa-aikaa. (ks. Lehtonen ym. 1986, 22.) Kierteen koventuessa yksilön todennäköisyyksien ajautua asunnottomuuteen, laitoksiin, asuntoloihin, epävakaisiin tai kunnallisiin vuokra-asuntoihin katsottiin (Vähätalo 1987, 6–8) taas kasvavan.

Myös köyhyyden tematiikka oli keskeisellä paikalla syrjäytyneitä määriteltäessä. Köyhyys artikuloitiin osaksi syrjäytymistä, se oli osa

sekä syrjäytymisen prosessia että syrjäytymisen tilaa. Köyhyys ei kuitenkaan ollut pelkästään staattista, materiaalista ja puutteen omaista. Syrjäytymisen käsitteeseen köyhyys artikuloitui ennen kaikkea kulutuksesta syrjäytymisenä, eräänlaisena köyhyyden säätelemänä tinkimiskulutuksena sekä stigmatisoivana köyhäksi leimaantumisenä (Vähätalo 1987, 6–8; Vähätalo 1983, 161–164; Karisto 1985, 124–125).

Työttömyyden, henkisen toimintakyvyn, sosiaalisten tilanteiden ja köyhyyden ongelmallistamisen lisäksi 1980-luvun adaptaatiovaiheesta voidaan erottaa vielä ainakin kaksi syrjäytyneitä määrittänyttä ongelmallistamisen kohdetta. Ensinnäkin koulutuksen, tai pikemmin sen puutteen, ongelmallistaminen laajeni läpi 1980-luvun. Esimerkiksi Sipilän (1979) jo 1970-luvun lopussa esittämässä tulkinnassa koulujärjestelmän muuttumisen yhä yksipuolisemmin rationaalisuutta suosivaksi oli syynä siihen, että jo koulussa syrjäytyminen tai koulutuksesta putoaminen johtavat tulevaan syrjäytymisprosessiin.

Kouluinstituution läpi tulleilla syrjäytyneillä katsottiin (mm. Vähätalo 1987, 6–8) olevan usein juuri puuttuva, keskeytynyt tai vanhentunut koulutus, joka osaltaan oli estänyt yksilön sijoittumista työelämään. Syrjäytyneiden ominaisuuksiksi luettiin (Jyrkämä 1986, 40) myös erilaisten tietojen, taitojen ja valmiuksien vähäisyys tai puuttuminen, mikä osaltaan implikoi juuri puutteelliseksi tai heikoksi katsottua koulumenestystä.

Adaptaatiovaiheessa niin peruskoulutuksesta kuin toisen asteen ammatillisesta koulutuksesta muodostuikin eräänlainen syrjäytymisen vedenjakajan tavoin operoinut mekanismi, joka mahdollisti syrjäytymisennusteen laatimisen koulumenestyksen ja koulutusjärjestelmään sopeutumisen perusteella.

Viimeinen 1980-luvun käsiteadaptaation ongelmallistamisen kohde voidaan paikantaa vallasta ja osallistumisesta syrjäytymiseen. Syrjäytyneet nähtiin aktiivisesta kansalaisuudesta vieraantuneina, passiivisina ja alisteisina. Näitä määrittävinä tekijöinä nähtiin (Lehtonen ym. 1986, 23; Vähätalo 1983, 161–164) edunvalvontaintresseistä syrjäytyminen, sosiaalinen leimaantuminen, eristäytyneisyys sekä fyysiset ja psyykkiset

sairaudet. Leimallisena piirteenä vallasta ja osallisuudesta syrjäytymisessä oli heikko sosiaalinen kiinnittyminen, useiden passiivisuustekijöiden yhdistyminen ja kasautuminen.

Vallankäytöstä ja osallistumisesta syrjäytyneet eivät halua jatkuvasti asettua alttiiksi vertailulle ja toisten nokkimiselle. Heidän on helpompi vetäytyä kokonaan pois vaikeista vertailutilanteista ja jättäytyä samanlaiset elämänkohtalot kokeneiden ihmisten pariin. Juuri tämä tekee vaikeaksi sosiaalityön käynnistämisen vaikeasti häiriintyneiden nuorten parissa. Heillä ei ole voimaa ottaa vastaan uusia haasteita. Ilmeisesti tarvittaisiin jonkinlaisia minimalistisia toimintaohjelmia, jossa pääpaino olisi rentoutuksessa, kuntoutuksessa ja hermolevossa. (Rauhala 1988, 97.)

Keskustelussa (ks. Rauhala 1988, 83–86) syrjäytyminen liitettiin eräänlaiseen opittuun avuttomuuteen: häiriintyneeseen suhteeseen ympäristöä kohtaan, passiivisuuteen, vetäytymiseen, puutteelliseen elämänhallintaan, sosiaalisen tuen puutteeseen ja toimintakykyisyyden puutteeseen.

Käsiteadaptaation seuraukset

Millaiseksi suomalainen syrjäytyminen siis muodostui 1980-luvulle sijoittuneessa adaptaatiovaiheessa? Lähtökohtaisesti vaikka syrjäytymisen käsitteen tieteellinen ja yhteiskunnallinen tarve hyväksyttiin lähes yhteisenä rintamana. Samalla syrjäytymisen eurooppalaisten käsitevastineiden todettiin istuvan heikosti kuvaamaan suomalaisen yhteiskunnan ja sosiaalipolitiikan epäkohtia. Syrjäytymisen käsiteadaptaation tarkoituksena olikin käsitteellistää havaittu ilmiö suomalaisen poliittisen anatomian kontekstissa.

Toisaalta käsiteadaptaation kolikon toisella puolella oli useiden tulkintojen (Heikkilä 1990, Karisto 1985) mukaan vaara, että syrjäytyminen saisi suomalaisessa kontekstissa ennen kaikkea vain propagandistista, ei analyyttistä arvoa. Heikkilä (1990, 26, 33–34) arvioikin myöhemmin, että julkinen keskustelu syrjäytyneistä vei huomiota kohti kuormittavien tekijöiden ja huonojen elinolojen

kasautumista, vaikka itse syrjäytymiskeskustelun yhteiskuntapoliittinen merkitys ja käyttöarvo jäivät vielä 1980-luvulla suhteellisen vähäiseksi.

Adaptaatiovaiheessa syrjäytyminen määrittyi sekä syiden että seurausten kautta, niin köyhyyden kaltaisena tilana kuin huono-osaisuuden kasautumisen kaltaisena prosessina. Määrittelyyritysten tai -kamppailujen sijaan leimallista vuosikymmenelle oli syrjäytymisen käsitteen uudenlaiset käyttömahdollisuudet. Syrjäytymisen määritelmällisen sisällön epämääräisyys mahdollistikin hyvin erilaisten asetelmien ja kohteiden kytkemisen syrjäytymisen yhteiskunnallisten prosessien analyysiin ilman, että käsitettä määriteltiin tarkasti tai kytkettiin ylipäätään tutkimusasetelmaan. Se puolestaan oli omiaan laajentamaan entisestään syrjäytymisen kattamaa horisonttia. Samalla myös syrjäytymisen sosiaalisten ongelmien kenttää uudelleen organisoinut luonne operatiivisena käsitteenä korostui.

Adaptaatiovaiheelle oli samalla leimallista syrjäytymisen ongelmallistaminen oletettujen yhteiskunnallisten muutosten ja murrosten syynä ja seurauksena. Syrjäytymisen käsite adaptoitiin suomalaisen poliittisen anatomian kehyksiin tilanteessa, jossa 1960-luvun hyvinvointivaltion kasvukauden luoma optimismi oli hiipumassa, yhteiskuntarakenne muuttamassa muotoaan, entiset ja voitetuiksi luulleet sosiaaliset ongelmat palaamassa uusissa muodoissaan ja talouskasvu hidastumassa.

Olennaista ei ole pohtia syrjäytymisilmiön suhteita näihin yhteiskunnallisiin murrostekijöihin, vaan pyrkiä ymmärtämään niitä ongelmallistamisen ja artikulaatioiden tapoja, joilla syrjäytymisen käsitteen adaptoiminen tuli 1980-luvulla tarpeelliseksi, miltei välttämättömäksi. Yksi keskeisimmistä artikulaatitavoista oli se, että toisin kuin poliittisesti epäkorrekti köyhyys, syrjäytyminen mahdollisti erilaisista, hyvinvointivaltion kehyksissä epämieluisista, ilmiöistä puhumisen sekä niiden kytkemisen yhden ainoan, sisällöltään häilyvän käsitteen alle.

Keskeistä adaptaatiovaiheelle oli myös uudenlaisen tiedon muodon kehystäminen sekä ylipäätään syrjäytymistä käsittelevän tiedon lisääminen. Tutkijat vaativatkin perinteisten huono-osaisuuden ja köyhyyden kaltaisten ilmiöiden purkamista osiin eri

tekijöiden kasautumisen analyysien saamiseksi. Osiin purkamisen lisäksi syrjäytymisen analyyseilta vaadittiin irtautumista esimerkiksi palkkatyön, koulutuksen tai kulutuksen korostamisesta erillisinä elementteinä – uusien syrjäytymisen määrittämien tulkintojen kohde oli elämäntavoissa ja elämänhallinnassa. Samalla syrjäytymisen käsitteen epämääräisyys salli osaltaan metodologisen monimuotoisuuden ja mielikuvituksen vapaan lennon.

Suomalaisen syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan polveutumisen näkökulmasta 1980-luvun adaptaatiovaihe voidaan tiivistää kahteen keskeiseen elementtiin: syrjäytymisen määrittämiseen ensisijaisesti operatiivisena käsitteenä sekä juuri suomalaiseen poliittiseen anatomiaan adaptoituun syrjäytymisen moniongelmaisuusparadigmaan. Syrjäytymisestä rakentui siis jo adaptaatiovaiheessa operatiivinen käsite, työkalun kaltainen tiedon muoto, johon erilaisia huono-osaisuuden tekijöitä voitiin artikuloida. Oli tämä kahdeksankymmentäluvun suomalaisten sosiaalityöntekijöiden auki kirjoitettu tavoite tai ei, syrjäytymisen käsitteen ohut teoreettinen tausta, funktionaalinen määrittelyperinne ja heikko empiirinen erottelukyky tekivät tämän mahdolliseksi. Syrjäytymisestä muodostui väline piirtää huono-osaisuuden kuva uudelleen, organisoida sen eri elementit uuteen järjestykseen.

Adaptaatiovaiheen syrjäytymiskeskustelun hallitseva piirre oli moniongelmaisuuden korostaminen syrjäytymisen määrittämisessä. 1980-luvulla syrjäytymisen esimerkitapaus oli köyhä, työtön, perheetön, yksinäinen ja viinaan menevä keski-ikäinen mies. Syrjäytyneet olivatkin ennen kaikkea hallinnollisten kriteereiden kautta määrittyneitä, toisin sanoen sosiaalihuollon pitkäaikaisasiakkaita, minimitoimeentulolla eläviä tai tarveharkintakontrolloituja.

Punnittaessa adaptaatiovaiheen moniongelmaisuusparadigmaa suhteessa nykyiseen syrjäytymisen käsitteeseen huomionarvoista on ennen kaikkea se tapa, jolla syrjäytymisen tekijät artikuloihin toisiinsa. Nykyisen erilaisten syrjäytymisen riskitekijöiden välisiä suhteita artikuloivan syrjäytymisen ketjuuntumismallin¹³ sijaan

---

¹³ Syrjäytymisen riskitekijöitä ja riskien ketjuuntumismallia eritellään väitöskirjan seuraavassa luvussa.

adaptaatiovaiheessa eri tekijöiden yhteyksille ja kausaalisuhteille asetettiin todistusvelvoite. Moniongelmaisuusparadigma ei siis sivuuttanut syrjäytymisen ymmärtämistä prosessina, vaan vaati tämän prosessin eri tekijöiden suhteiden tunnistamista tieteellisen tiedon kautta.

Juuri moniongelmaisuusparadigman voidaankin nähdä olleen se suomalaisen poliittisen anatomian ulottuvuus, johon ulkoa tuotu syrjäytymisen käsite istutettiin. Yhteisöllisyyttä, integraatiota, perhettä ja vaarallisten yksilöiden luomaa uhkaa korostaneesta ranskalaisesta eksklusiokeskustelusta, Iso-Britannian köyhyyden ja luokkayhteiskunnan tematiikasta juontuneesta syrjäytymistematiikasta sekä yhdysvaltalaisesta kulttuurien välisiä rajoja ja konflikteja mallintaneesta marginalisaationäkökulmasta poiketen suomalainen syrjäytyminen juurrutettiin moniongelmaisuuden kehyksiin.

2.2 Keskustelukehysten laajentuminen

Tuula Helne (2002, 29) on osuvasti todennut, että kysymykset syrjäytymisen määrittämisestä tai käsitteen empiirisestä erottelukyvystä ovat vain ahtaan akateemisesti syrjäytymiseen suhtautuvien tutkijoiden päänsärky – tiedotusvälineiden kielessä ja useissa tutkimuksissakin näyttää olevan selvää, keitä ja millaisia syrjäytyneet ovat.

Jo 1980-luvun adaptaatiovaiheen tarkastelu osoitti, että lähtökohtaisesti tässä tutkimuksessa käytettyä syrjäytymiskeskustelun käsitettä ei voida pitää rajoiltaan tai temaattisilta muodoiltaan selväpiirteisenä. Kyse on pikemminkin laajasta, hyvin erilaisten tutkimusten muodostamasta kokonaisuudesta, jonka ainoa kaikkia yhdistävä nimittäjä on syrjäytymisen käsite.

Siinä missä jo puhuminen suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta temaattisesti ja käsitteellisesti linjakkaana kokonaisuutena on ongelmallista, määrään ”kansainvälinen syrjäytymiskeskustelu” käyttö ilman tarkkaa rajausta olisi jopa harhaanjohtavaa. Syrjäytymiskeskustelulla ei ole ollut varsinaista

ydintä, isoa keskiössä olevaa temaattista ongelmaa. Kansainvälinen syrjäytymiskeskustelu¹⁴ taas on muodostunut erilaisista poliittisista ja etymologisista näkökulmista, sanastoista, kansallisista ja kielellisistä erityispürteistä ja historiallisista painotuseroista koostuvaksi löyhäksi kokonaisuudeksi. Niin suomalaista kuin kansainvälistä syrjäytymiskeskustelua onkin yhdistänyt ennen kaikkea se, että molemmissa suhteellisen samankaltaisista asioista ja ilmiöistä on keskusteltu erilaisilla käsitteillä sekä samanaikaisesti hyvin erilaisista ilmiöistä suhteellisen yhtenevällä sanastolla.

Syrjäytymisen näkyvä pinta

Vuonna 1987 julkaistu Raija Sailaksen tutkimus Köyhät keskuudessamme yllätti taloudellisessa päivänpaisteesta iloinneen Suomen laskemalla maassa elävän yli puoli miljoonaa ihmistä vähimmäistoimeentulon rajamailla tai alapuolella. Suomalaiset reagoivat toimittajien myötävaikutuksesta nousseeseen kokuun ihmetellen: onko heitä niin paljon! (Hänninen 1990, 4.)

Ennen 1990-luvun alun talouslammasta Suomessa laskettiin (Heikkilä 1990) olevan 14 000 ”syrjäytyneitä”: moniongelmaista ihmistä, joita kuormitti samanaikaisesti vähintään viisi tutkittua köyhyyden, sairauden tai puutteellisen asumisen kaltaista elinoloa. Toisaalta samanaikaisesti sairaksi, työttömiksi ja köyhiksi luokiteltujen huono-osaisten määrä oli 1980-luvulla pienentynyt huomattavasti, lähinnä köyhyyden vähenemisen vuoksi. Mutta jo tuolloin köyhäksi luokiteltu oli yhä todennäköisemmin myös terveydeltään heikko ja työmarkkinoilta pudonnut (ks. Tuomikoski 1989; Kortteinen & Tuomikoski 1998).

1990-luvun laman myötä arviot syrjäytyneiden määristä nousivat entistä voimakkaammin myös julkiseen keskusteluun. Jos 1980-luvun lopun Suomessa oli 10 000–14 000 syrjäytyneitä, määrä oli laskelmissa (Heikkilä 1990, Kortteinen & Tuomikoski

---

¹⁴ Käsillä olevassa luvussa käytettäessä käsitettä ”kansainvälinen syrjäytymiskeskustelu” viitataan ainoastaan ruotsalaisen, ranskalaisen, englantilaisen ja yhdysvaltalaisen syrjäytymistematiikan keskeisiin määrittelyihin, teoretisointeihin ja puheenvuoroihin.

1998) kohonnut 1990-luvun lopussa 30 000–60 000 kansalaiseen. Toinen huolta herättänyt numero oli syrjäytyneiden nuorten määrä. Nuorisobarometrin perusteella pääteltiin (Saarela 1998 ym.) noin 15 000 nuoren olevan syrjäytymisvaarassa luvun kasvaessa 1990-luvun voimakkaasti. Vuosituhannen vaihteeseen siirryttäessä syrjäytyneiden alaluokan ennustettiin (Vähätalo 1998) kattavan kohta jo kymmenen, jopa viisitoista prosenttia Suomen väestöstä. Köyhyystutkija Asko Suikkanen arvioi (Lapin Kansa 1998) syrjäytyneiden lukumääräksi jo huimat 200 000.

Kymmenen vuotta myöhemmin, vuonna 2008, Helsingin Sanomat uutisoi näyttävästi syrjäytymisvaaran koskettavan 65 000 suomalaisnuorta. Lukumäärä oli saatu pyytämällä Stakesin – oletettavasti vastahakoisesti tehtävään suhtautuneita – tutkijoita kalkyloimaan tarkka syrjäytymisvaarassa olevien nuorten määrä. Kolme vuotta myöhemmin kesäkuussa 2011 samainen lehti ilmoitti ainakin 25 000 nuoren elävän täysin yhteiskunnan ulkopuolella. Luvut voivat olla myös huomattavan tarkkoja: esimerkiksi Pekka Myrskylän (2012, 1–2) rekisteriaineistosta tekemien laskelmien mukaan vuonna 2012 iältään 15–29 -vuotiaita syrjäytyneitä oli 51 341.

Toisissa arvioissa (Kaukonen 2007) tilastoista syrjäytyneiden nuorten määräksi saatiin 14 000. Sosiaali- ja terveysministeriön arvioissa syrjäytyneiden lukumäärä on pyörinyt 30 000 kansalaisen tuntumassa. Sosiaalibarometrit (2011 ym.) ovat näyttäneet suuntaa antavasti puolen miljoonan suomalaisen voivan huonosti ja lähes 70 000 todella huonosti. Kaiken kaikkiaan uudella vuosituuhannella arviot syrjäytyneiden määristä ovat vaihdelleet kymmenestä tuhannesta aina yli sataantuhanteen (ks. Häggman 2007). Luku riippuu paitsi laskijasta ja laskutavasta myös siitä, kalkyloidaanko ”syrjäytyneitä” vai ”syrjäytymisvaarassa olevia”.

Suomalaisen syrjäytymiskeskustelun esiin nostama sekä median ja politiikan edesauttama huoli syrjäytymisestä on usein peittänyt alleen sen, että laskelmissa erityisesti nuorten syrjäytymisen ei ole katsottu lisääntyneen, vaan pikemminkin päinvastoin. Esimerkiksi syrjäytyneiksi nuoriksi määritettyjen osuus kaikista 15–29 -vuotiaista on pudonnut 1990-luvun alun lähes yhdeksästä prosentista vuoteen 2012 mennessä viiteen prosenttiin (Myrskylä

2012, 1–5). Uudella vuosituhannella syrjäytymisen kasvu on ollut hyvin marginaalista. Syrjäytymisen indikaattoreissa kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneiden nuorten määrät olivat nousseet hieman, kun taas koulutuksen ulkopuolelle jääneiden, pitkäaikaistyöttömien tai asunnottomien yksinäisten nuorten määrät olivat samaan aikaan laskeneet. (ks. THL 2011, 222)

Heikkilän ja Karjalaisen (2000, 10–11) mielestä kysymykseen paljonko Suomessa on syrjäytyneitä, voidaanakin käytännössä vastata kysymyksellä ”minkä luvun haluatte”. Tarkasteltaessa suomalaista syrjäytymiskeskustelua yksi keskeisimmistä esiin nousevista päämääristä on ollut tiivistää syrjäytyminen numeroksi. Syrjäytyneiden määrät, syrjäytyneet tietyissä sosioekonomisissa ryhmissä tai ikäluokissa sekä yleinen ja jaettu huoli näistä syrjäytyneistä näyttäytyykin eräänlaisena syrjäytymiskeskustelun näkyvänä pintana.

Arviot syrjäytyneiden määristä tai syrjäytymiseksi kutsutun ilmiön laajuudesta ovat vaihdelleet – ja tulevat todennäköisesti vaihtelemaan myös tulevaisuudessa. Syrjäytymiskeskustelun näkyvälle pinnalle tunnusomaista onkin sen hätkähdyttävyyteen perustuva iskuvoima. Lähes poikkeuksetta erityisesti mediaan päätyvät syrjäytymisen numerot ovat uusia tai numeroiden heijastamat syrjäytyneiden määrät kasvussa.

Mikäli syrjäytymiskeskustelun polkuja halutaan seurata, ymmärtää syrjäytymisen käsitteen ominaisuuksia ja lopulta rekonstruoida syrjäytymisen muodostumista, katse tulee suunnata syrjäytymisen lukujen ja syrjäytymiseksi kutsutun ilmiön näkyvän pinnan taakse. Laskettiin syrjäytyneiden määräksi sitten 50 000 tai 200 000, laskelmat peittävät alleen mekanismin, joka on mahdollistanut erilaisten ilmiöiden, tekijöiden ja elementtien artikuloimisen syrjäytymiseksi kutsutuksi ja numeroin kalkyloitavaksi kategoriaksi ja ilmiöksi.

Syrjäytymiskeskustelun rajalinjat

Suomalainen syrjäytymiskeskustelu on nojannut aina 1980-luvulta alkaen Sipilän (1985) metatason määritelmään, jossa syrjäytymisellä tarkoitetaan yksilön ja yhteiskunnan välisten siteiden heikkenemistä. Sipilän määritelmään voidaan hieman kärjistäen kuvata suomalaisen syrjäytymiskeskustelun määritelmällisen selväpiirteisyyden samanaikaiseksi alku- ja päätepisteeksi. Syrjäytyminen on laajentunut kolmen viime vuosikymmenen aikana kuvaamaan lähes kaikenlaista huono-osaisuutta, epävarmuutta tai normatiivisesti poikkeavaa.

Syrjäytymiskeskusteluissa syrjäytyminen on ollut jotain negatiivista, siitä puhuminen merkitsee toivottomuutta ja näköalattomuutta. Samaan aikaan käsite on deterministinen, täynnä syrjäytymiskierteitä ja syrjäytymisvaaroja, jotka odottavat yksilöä kohtalomaisina ja peruuttamattomina. Toisinaan poleemisuuteen ja yhteiskunnan vastuun korostamiseen pyrittäessä on puhuttu syrjäytyneiden sijaan syrjäytetyistä tai uloslyödyistä. Syrjäytymisen käsite tuntuu intuitiivisesti viittaavan johonkin tärkeään ja ajalle ominaiseen – seikka, joka itsessään tuntuu riittävän perusteeksi syrjäytymisen käsitteen toimivuudelle. Samaan aikaan käsitteestä huokuu kuitenkin ulkoa päin tuodun leima, päihdeongelmainen asunnoton tai huostaan otettu nuori kun harvoin identifioi itseään syrjäytymisen kautta. Syrjäytyminen tuntuukin sateenvarjokäsitteeltä, jonka alle on organisoitu erilaisia sosiaalisia ongelmia kokonaan uudella tavalla. Määritelmällisesti se on samaan aikaan niin syrjäytymistä tuottava prosessi ja syrjäytyneen tila kuin yhteiskunnan normaalisuudesta tai normin mukaisesta elämänkaaresta irtautumista. Syrjäytyminen on yksilöllisten toimintamahdollisuuksien kaventumista ja moniongelmaisuuutta, jossa ihmiset eivät saa otetta elämästään ja osattomuutta suhteessa yhteiskunnassa hyväksytyihin hyvinvointipäämääriin – se on siis normaaliksi määritellyn elämänkulun poikkeama. Syrjään joudutaan joko vähitellen tai rajussa pudotuksessa, ja huonon aseman vakiintuessa

pitkäaikaiseksi olotilaksi lankeaa hallinnollisesti määritelty syrjäytyneen asema.¹⁵

Määritelmät havainnollistavat syrjäytymisen merkitysjärjestelmää, joka ei ole missään vaiheessa sulkeutunut. Syrjäytymiskeskustelun kuvaaminen syrjäytymisen määritelmien kautta näyttäytyykin loputtomana punoksena, jonka ainoa yhteinen nimittäjä on sana syrjäytyminen. Siinä missä 1980-luvun adaptaatiovaiheen sosiaalitutkimuksen laboratorioissa syrjäytymisen käsitettä peilattiin suomalaiseen yhteiskuntaan sen todellisuuskytösten kautta sekä suhteessa kasvaneeseen työttömyyteen, 1990-luvulla syrjäytyminen nousi yhdeksi vuosikymmenen substanssiteemoista (Rauhala & Simpura & Uusitalo 2000, 191–192).

Vuosikymmentä voidaankin kuvata syrjäytymiskeskustelun voimakkaan laajenemisen kaudeksi. Syrjäytyminen yhdistettiin erilaisissa metatason tulkinnoissa sekä empiirisissä analyyseissa muun muassa köyhyyteen ja huono-osaisuuteen, työttömyyteen, 1990-luvun alun laman vaikutuksiin, hyvinvointivaltion murrokseen, lasten ja nuorten syrjäytymiseen ja terveyteen¹⁶.

Uudelle vuosituhannelle siirryttäessä syrjäytyminen vakiinnutti erityisesti käsitteen erilaisia teemoja yhteen sitovan ja organisoivan luonteensa. Syrjäytyminen ei ollut enää vain yksi suuremman, hyvinvointivaltion murroksen kaltaisen, kysymyksen dimensio tai käsite. Syrjäytymisestä tuli entistä enemmän oma temaattinen kokonaisuutensa sekä juuri erilaisia tutkimusaiheita ja näkökulmia yhteen sitova teemattinen kattokäsite. Samalla syrjäytymisen käsite

---

¹⁵ Suomalaisia syrjäytymisen määritelmiä esimerkiksi Granfelt 1998, Helne 2002, Laine & Hyväri & Vuokila-Oikkonen 2010, Kortteinen & Tuomikoski 1998, Bardy 2001, Raunio 2006, Siljander 1996, Haapola 2002, Vähätalo 1998.

¹⁶ Syrjäytymisen käsite yhdistyi köyhyyteen ja huono-osaisuuteen (Heikkilä 1990, Hänninen & Karjalainen 1994, Ritakallio 1991, 1994, ym.), työttömyyteen (Kortteinen 1992, 1994, Kortteinen & Tuomikoski 1998, Vähätalo 1996, 1998, ym.), 1990-luvun alun laman vaikutuksiin (Heikkilä 1993, 2000, Heikkilä & Uusitalo 1997 ym.), hyvinvointivaltion murrokseen (Helne 1994, Suikkanen & Kauppinen & Viinamäki 1996, Karjalainen 1996), lasten ja nuorten syrjäytymiseen (Takala 1992, Virtanen 1995, Siljander 1996, Reiman 1996, Ruoho & Ihatsu 1997, Järventie 1999; Nyssölä 1994, 1999 ym.) ja terveyteen (Mannila 1997, Kontula & Viinamäki & Koskela 1998).

sai yhä keskeisemmän roolin sosiaalityön näkökulmana ja lasten ja nuorten pahoinvoinnin selittäjänä.

Syrjäytymiskeskustelu laajeni köyhyyden, koulutuksen, tuloerojen kasvun ja työelämän kaltaisten kokonaisuuksien lisäksi selitysmalliksi esimerkiksi mielenterveysongelmien, rikollisuuden ja yksinäisyyden kuvaajana. Uudella vuosituhannella keskustelun painopiste on myös siirtynyt uusiin sosiaalisiin innovaatioihin, joita on peräänkuulutettu erityisesti nuorten syrjäytymisen kohdalla.¹⁷

Peilattaessa suomalaista syrjäytymiskeskustelua käsillä olevan tutkimuksen tavoitteeseen rekonstruoida syrjäytymisen muodostuminen tunnistetuksi, määritetyksi ja mitattavaksi ilmiöksi ja politiikan kohteeksi, keskustelusta voidaan paikantaa kolme puutekokonaisuutta.

Ensimmäinen näistä mustista aukoista kytkeytyy suomalaisen syrjäytymisen käsitteelliseen polveutumiseen, ennen kaikkea käsitteen määritelmälliseen monimuotoisuuteen ja käsitteelliseen joustavuuteen. Syrjäytymiskeskustelun laajentumisen vuosikymmenten aikana syrjäytyminen on säilyttänyt ainoastaan lähtökohtaisen, metatason määritelmänsä yksilön ja yhteiskunnan välisten siteiden löystymisenä. Sateenvarjokäsitteen tapaan syrjäytymisen käsitteen ympärille on punoutunut kokonainen tiedonala, joka kattaa mitä erilaisimpia yhteiskunnallisia ilmiöitä, elämisen alueita ja kohteita.

---

¹⁷ Syrjäytyminen omana temaattisena kokonaisuutena (Väärälä 2000, Helne 2002, Helne & Hänninen & Karjalainen 2004, Eräsaari 2005, Ruotsalainen 2006, Kautto 2006, Virtanen & Hautaluoma 2007, Simpura 2008), erilaisia tutkimusaiheita ja näkökulmia yhteen sitovana teemattisena kattokäsitteenä (ks. Halonen ym. 2007, Kivelä ym. 2007, Lehtonen ym. 2008), sosiaalityön näkökulmana (Raunio 2000, 2006, 2009; Strandell & Julkinen & Lamminen 2002, Forsberg & Roivainen & Juhila 2002, Laine & Hyväri & Vuokila-Oikkonen 2010), lasten ja nuorten pahoinvoinnin selittäjänä (Järventie 2000, Taskinen 2001, Bardy ym. 2001, Järventie & Sauli 2001, Pulkkinen 2002, Vanttaja & Järvinen 2004, Vanttaja 2005, Lämsä 2009, Anttila & Kuussaari & Puhakka 2010, Myrskylä 2011) sekä köyhyyden (Kangas 2002, Haapola 2004, 2002, Moisio 2000, 2004, 2006, Saari 2005a, 2010b), koulutuksen (Kouvonen 2001 Kuuri & Ulvinen 2002 Lavikainen ym. 2006 Järvinen & Jahnukainen 2008), tuloerojen kasvun (Erola 2002, Erola & Moisio 2002), työelämän muutosten (Ala-Kauhaluoma 2005, Ala-Kauhaluoma ym., 2004 Ek ym. 2004, Kauhanen 2005 Karjalainen & Lahti 2005, Gould 2006), mielenterveysongelmien (Laaksonen & Alho & Luotoniemi 2000), rikollisuuden (Granfelt 2008, 2007) ja yksinäisyyden (Saari 2010a, Heiskanen & Saaristo 2011) kuvaajana.

Toiseksi syrjäytymiskeskustelussa ei ole kyetty empirisellä mikrotasolla saati teoreettisella metatasolla osoittamaan juuri suomalaisen syrjäytymisen käsitteen ominaispiirteitä. Syrjäytymistä ei siis ole tarkasteltu juuri tietyssä ajassa ja paikassa muodostuneena empirisenä kysymyksenä ja käsitteenä. Usein tulkintojen taustalla on käytetty hyvin moninaisia premissejä, joiden tausta paikantuu niin rajoiltaan häilyvään suomalaiseen syrjäytymiskeskusteluun kuin esimerkiksi ranskalaiseen perhettä ja yhteisöllisyyttä korostavaan tai brittiläiseen luokkayhteiskunta-ajatteluun ainakin osittain nojaavaan eksklusiiviteematiikkaan.

Kolmas ja tutkimuksen näkökulmasta keskeisin suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta paikannettava aukko on syrjäytymisen käsitteellisten ominaisuuksien ja sen poliittisen painoarvon välisten suhteiden systemaattisten analyysien puuttuminen. Suomalaisen syrjäytymisen rakentumisen jäljittäminen juuri syrjäytymisen hallinnan näkökulmasta tarjoaakin mahdollisuuden nähdä syrjäytymisen polveutumistarina suomalaisen syrjäytymiskeskustelun puutekokonaisuuksia ja mustia aukkoja täydentäen.

Syrjäytymisen rinnakkaiskäsitteet

Syrjäytyminen ei ole saanut nykyistä määritelmäkirjoaan ja esiintulomuotojaan kansallisessa tyhjiössä. Lähtökohtaisesti syrjäytyminen tulee ymmärtää juuri suomalaisessa kontekstissa rakentuneeksi kysymykseksi, mutta pyrittäessä ymmärtämään tätä polveutumispolkua, on suomalaista syrjäytymisen anatomiaa peilattava myös kansainvälisiin syrjäytymismatiikan muotoihin.

Mitä syrjäytymisellä, kansainvälisessä kontekstissa yleensä eksklusion käsitteellä, on siis tarkoitettu ja miten käsite on noussut esiin erilaisissa yhteyksissä? Entä millaisia käsitteellisiä ja kontekstuaalisia yhteyksiä tai rajanvetoja suomalaisella syrjäytymisen käsitteellä on esimerkiksi ranskalaiseen, ruotsalaiseen, britannialaiseen ja yhdysvaltalaiseen synonyymiinsä?

Suomalainen nykymuotoinen syrjäytymisen käsite on nuori verrattuna useisiin eurooppalaisiin ja angloamerikkalaisiin

synonyymeihinsa. Uutta vuosituhatta edeltäneinä vuosikymmeninä eurooppalaiset sosiaalipoliitikot etsivät kuumeisesti innovatiivista käsitettä korvaamaan poliittisesti epäkorrektiksi ja stigmatisoivaksi muuttunutta köyhyyden käsitettä. Näissä yhteiskunnallisissa koordinaateissa syrjäytymisen (ekskluusion) käsite tarjosi tuoreen vaihtoehdon. Käsite oli tarttuva, uusi ja kiiltävä. Samalla se oli tunnistettavissa ja liitoksissa niin englannin kuin ranskankin kielessä.

Suomalaisen syrjäytymisen taustalla olevan exclusion-käsitteen juuret on usein paikannettu (Burchardt ym. 2002) kuusi- ja seitsemänkymmentäluvun Ranskaan, jossa käsitettä alettiin käyttää pinnalla olleissa kysymyksissä sosiaalisesta suojelusta. Ranskalaisessa keskustelussa köyhistä alettiin keskustella käsitteellä *les exclus*. Käsitteen verbimuoto *exclur* taas pohjautui latinan kielen käsitteeseen *excludo*, joka merkitsi ulos sulkemista, sisään päästämistä, kieltäytymistä, eristämistä, estämistä, pidättämistä ja pääsyn katkaisemista. Toisaalta latinan kielen alkukäsite merkitsi ulos sulkemista kahdella tapaa: jo ulkona olevan pitämistä siellä tai vaihtoehtoisesti sisällä olevan työntämistä ulos. Tässä merkityksessä exclusion-käsite sijoittuu lähelle kulttuurien välistä konfliktia kuvaavaa Chicagon koulukunnan marginalisaatiokäsitettä. (ks. Helne 2002.) Erityisesti juuri ranskalaisvaikutteisen syrjäytymiskeskustelun on katsottu (Raunio 2006, 9–10) juurruttaneen EU-tason yhteiskuntapolitiisiin linjauksiin syrjäytymisen ymmärtämisen yhteiskunnan kiinteyden, yhteisyyden ja solidaarisuuden kaltaisten määreiden kautta, ei yksilöiden näkökulmasta.

Toisaalta esimerkiksi Isossa-Britanniassa syrjäytymisen englanninkieliset synonyymit taas kiinnittyivät 1980-luvulla niin sanotun kriittisen sosiaalipolitiikan agendaan. Keskustelun taustalla ja sen eräänlaisena kivijalkana seisoivat Peter Townsendarin vuoden 1979 massiivinen eepos *The Poverty in the United Kingdom*, joka osaltaan juurrutti myös syrjäytymisen käsitteistöä brittiläiseen yhteiskuntaan. Myöhemmin 1990-luvulla syrjäytymisen sanastot otettiin käyttöön Tony Blairin valtakauden New Labour -politiikassa. Suomessa yliopistollisen sosiaalipolitiikan onkin katsottu (Eräsaari 2005, 253) seuranneen pohjoismaisen,

eriarvoisuutta esille tuovan tradition lisäksi juuri Britannian köyhyyspainotteista traditiota.

Eksklusion rinnalla marginalisaation¹⁸ käsitteen etymologia ulottuu aina latinankielen reunaan sekä rajaa merkitsevään sanaan *margo*. Marginalisaatio eroaa syrjäytymisestä kuitenkin niin merkityksessä kuin kulttuurisessa kontekstissa. Marginalisaatiossa yksilön katsotaan siis ajautuvan ytimen, yhteisön tai keskustan reunalle. Yhdysvaltalaisessa keskustelussa syrjäytymisen (*exclusion*) käsite korvattiinkin marginaalin ja marginalisaatio lisäksi esimerkiksi kaupunkien rakenteistumiseen viittaavalla *segregaation* käsitteellä (Lämsä 2009, 24).

Ruotsalainen 1970-luvun työmarkkinatutkimus taas käänsi eksklusion käsitteen ”ulospotkimiseksi” tai ”uloslyömiseksi” (*utslagning*). Ruotsalaistutkijoiden sanastossa *uloslyöminen* merkitykset kiertyivät työelämän ulkopuolelle putoamiseen eli työttömyyteen, työkyvyttömyyteen ja ennenaikaiseen eläkkeelle siirtymiseen. Tässä merkityksessä *uloslyöminen* rantautui myös suomalaisten työelämän tutkijoiden käsitteistöön.

Esimerkiksi Sipilä (1979, 1985) käytti syrjäytymiskuvauksessaan syrjäytymisen rinnalla syrjäyttämisen käsitettä, jolla oli suoranainen määritelmällinen yhteys ruotsalaiseen *utslagning*-käsitteeseen. *Uloslyönnin* käsite sijoittui eurooppalaisen, *exclusion*-käsitteen hallitseman syrjäytymiskeskustelun alaisuuteen: luonteeltaan pysyvään avuttomuuteen tai sopeutumattomuuteen, jonka seurauksena henkilö suljetaan ulos erilaisilta sosiaalisilta alueilta.

Siinä missä marginalisaatio pyrki kuvaamaan kulttuurien välisiä konflikteja ja ruotsalainen *utslagning*-keskustelu työmarkkinoiden kautta tapahtuvaa *uloslyöntiä*, on eurooppalainen, erityisesti ranskalaiseen painotukseen nojannut eksklusiokeskustelu ollut ennen kaikkea keskustelua yhteiskunnallisista ja sosiaalisista rajoista. Se on ammentanut voimansa luokkajajoista ja läntisen

---

¹⁸ Sisarkäsitteistä marginalisaation ja marginaalin käsittehistoria ulottuu aina Chicagon koulukuntaan sekä Talcot Parsonsiin asti. Tuolloin Robert Park (1928, myös 1937) kuvasi eri kulttuurien väleihin tai reuna-alueille ajautuneita ihmisryhmiä termillä ”marginal”. Parkin hahmotelmassa marginaalisuus oli jotain kahden kulttuurin välissä olevaa, luokittelematonta, määrittelemätöntä ja paikantamatonta.

Euroopan kaikilla sosiaalisen elämän sektoreilla ilmenneestä polarisaatiosta.

Määritelmällisesti sosiaalisella eksklusiolla on yleensä tarkoitettu (Rose 1999, Levitas 2006, 2005; Castel 2007 ym.) suomalaisen syrjäytymisen määritelmän tapaan sosiaalisten siteiden ja suhteiden katkeamista ja heikentymistä. 1990-luvun eurooppalaisen syrjäytymiskeskustelun tulkinnoissa (Byrne 1997, Silver 1994 ym.) eksklusion käsite nähtiinkin muodikkaaksi tavaksi määritellä näiden sosiaalisten jakojen ja rakenteellisten rajojen muotoja. Eurooppalaisessa, erityisesti ranskalaisessa, keskustelussa eksklusioidiölle katsottiinkin (Eräsaari 2005, 261) löytyneen ainakin jonkinlaisia kontekstualisoivia tarinoita ja täsmentäviä lukutapoja.

Pyrittäessä ymmärtämään tämän pelinä näyttäytyvän käsittekartaston ulottuvuuksia keskeinen kysymys lienee, miten ja millaiseen positioon suomalainen syrjäytymisen käsite sijoittui tässä käsittepelissä? Suhteessa suomalaiseen syrjäytymiskeskusteluun marginalisaation ja ulospotkimisen käsitteitä yhdisti, että niille ei ole suoraan löydetty tartuntapintoja suomalaisesta yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Marginalisaatio oli ennen kaikkea kulttuurisidonnainen käsite, sen tarkoituksena oli kuvata jotain kahden kulttuurin välistä tai välissä olevaa. Ruotsalaisessa keskustelussa yksi keskeinen ulottuvuus taas kiinnittyi siirtolaisten erityisesti työelämää koskeviin integraatiokysymyksiin, toisin sanoen marginalisaation tavoin voimakkaaseen kulttuurisia eroja ja integraatiota painottaneeseen suuntaan.

Toisin kuin esimerkiksi Helne (2002) syrjäytymisanalyysissaan teki, myöskään suomalaista ja ranskalaista syrjäytymiskeskustelua ei sellaisenaan voida istuttaa samaan tulkintakehykseen. Ranskalainen yhteisöllisyyttä, yhteiskunnan kiinteyttä sekä esimerkiksi ongelmalähiöiden tematiikkaa painottavalle syrjäytymiskeskustelulle ei ole koskaan löydetty suorita tartuntapintoja suomalaisesta yhteiskunnasta. Samankaltainen tulkinta voidaan tehdä myös brittiläisen luokkaeroja painottavan syrjäytymistematiikan ja suomalaisen syrjäytymiskeskustelun välillä.

Sosiaalitutkimuksen sanastossa eksklusion ja marginalisaation käsitteet ovat ainakin jossain määrin ja pienessä mittakaavassa olleet kuitenkin osa myös suomalaista syrjäytymiskeskustelua. Käsitteet ovat kulkeneet syrjäytymisen käsitteen rinnalla, sen eräänlaisina pakollisina haastajina. Käsittepelissä syrjäytymisen käsite julistettiin implisiittisellä tasolla voittajaksi kuitenkin jo 1980-luvulla – hyvin pitkälle siksi, että sana syrjäytyminen katsottiin suoraksi käännökseksi eurooppalaiselle eksklusion käsitteelle. Syrjäytymisellä oli esimerkiksi eksklusioon, marginalisaation tai Sipilän varhaiseen syrjäyttämisen käsitteeseen verrattuna yksi ylivoimainen ominaisuus – se oli kielellisesti suoraviivainen, voimakas ja iskevä.

Tarkasteltaessa rinnakkain kansainvälisen ja suomalaisen syrjäytymiskeskustelun sanastoja tehdyt tulkinnat ovat hyvin pitkälle riippuvaisia tulkinnan tasosta ja näkökulmasta. Esimerkiksi Helne (2002) kykeni käsittelemään ranskalaista eksklusioteematiikkaa suomalaisen syrjäytymiskeskustelun osana pitämällä analyysin metatasolla ja teoreettisen tason tulkintakehyksessä. Niin ranskalainen eksklusiokeskustelu, brittiläinen luokkaeroja painottava keskustelu kuin yhdysvaltalainen marginalisaatioteematiikkakin ovat siis juuri – ja vain – teoreettisella tai metatasolla ymmärrettävissä ja tarkasteltavissa rinnakkain suomalaisen syrjäytymiskeskustelun kanssa.

Ehkä keskeisin kysymys kansainvälisen syrjäytymiskeskustelun kohdalla on, miksi ja miten syrjäytymisen käsitteen ympärille muodostui laaja-alainen keskustelu (Silver 1995, Levitas 1996, 1998, Room 1995, Byrne 1997, Abrahamsson 1996 ym.) juuri 1990-luvun puolivälin Euroopassa. Tuolloin syrjäytymistematikka saavutti eurooppalaisen sosiaalitutkimuksen päänäyttämöt, erityisesti vilkkaalla ja laajalla teoreettisella keskustelulla eksklusion käsitteestä. Keskustelun taustalla oli turhautuminen käsitteen laajenemisesta tilalliseksi ja spatiaaliseksi, köyhyyttä laaja-alaisemmaksi ja määritelmiltään epätarkaksi yleiskäsitteeksi.

Eksklusion teoretisointiin pyrkineen suuntauksen kritiikki kohdistui juuri köyhyyteen ja sen indikaattoreihin, ennen kaikkea niiden tehottomuuteen ja kykenemättömyyteen tarkastella huono-

osaisuuden moniulotteisuutta ja prosessimaisuutta. Keskustelussa syrjäytyminen kiinnitettiin (esim. Levitas 1998) tukevasti köyhyyteen – taloudellisen puutteen katsottiin johtavan kyvyttömyyteen osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan vallitsevien normatiivisten odotusten vaatimalla tavalla.

1990-luvun yleiseurooppalaisen teoreettisen syrjäytymistematiikan yksi keskeisistä lähtökohdista oli syrjäytymisen käsitteellinen epämääräisyys, joka leimasi niin ranskalaista kuin brittiläistä syrjäytymistematiikkaa. Ekskluusiokäsite oli monimuotoinen, elastinen, eivätkä sen merkitykset näyttäneet ikinä sulkeutuvan. Näin käsitteen käyttö monilla eri tavoilla sekä ennen kaikkea moniin erilaisiin poliittisiin tarkoituksiin oli tullut syrjäytymiskeskustelun kiihtyessä yhä vaivattommaksi (ks. Silver 1994, 536).

Erityisesti eurooppalaisen syrjäytymiskeskustelun laajentuessa ja kiihtyessä 1990-luvun alussa käsitteellistäminen vaatikin yhä mielikuvituksellisempia tematisointeja ja määrittely-yrityksiä. Syrjäytyminen oli ulossulkemista sosiaalisen nousun tikapuilta, tai kuten Ruth Levitas (1998, 157) asian muotoili, näiden tikapuiden jalansijojen etäisyyksien kasvamista. Toisissa tulkinnoissa (O’Cinnéide 1995, Abrahamson 1991) syrjäytymisen käsite nähtiin väylänä luokkayhteiskuntakeskustelun häivyttämiseksi uudesta 1990-luvun Euroopasta.

Keskustelussa ekskluusio pilkottiin esimerkiksi kulttuuria, taloutta ja valtaa painottavaan näkökulmaan (Silver 1994). Syrjäytymisen katsottiin (Levitas 2001, 2006) sulkevan sisäänsä uudelleenjaon diskurssin, huolen sosiaalisesta integraatiosta sekä moraalisen alaluokkadiskurssin. Käsite kytkettiin myös esimerkiksi kansalaisyhteisyyden toteutumattomuuteen (Room 1995) ja yleiseurooppalaiseen moraaliyhteisöön kuulumisen hajoamiseen (Rose 2000). Laajemmassa kuvassa koko myöhäismoderni länsimainen hyvinvointivaltio alettiin nähdä (Young 1999) ulossulkevana, eikä sen katsottu (Giddens 1998) olleen suunnattu kattamaan syrjäytymiseen liittyviä riskejä.

Samalla 1990-luvun syrjäytymiskeskustelun ekspansiota edesauttoi käsitteen saama poliittinen huomio. Useiden tulkintojen (Silver 1995, Byrne 1997) mukaan syrjäytymisen käsite ja huoli

syryjytymisestä ikään kuin brändättiin julkisuuteen viimeistään vuoden 1994 Euroopan yhteisön Valkoisessa kirjassa. Samalla nousi poliittisten toimijoiden halu rinnastaa itsensä syryjytymisen vastaisen taistelun osallistujiksi (Béland 2007, 128).

Mutta millaisia tulkintalinjoja sekä syryjytymisen sisarkäsitteistä että 1990-luvun teoreettisesta syryjytymiskeskustelun aallosta voidaan vetää suhteessa suomalaiseen syryjytymiskeskusteluun? Syryjytymisen käsitettä ei voida erottaa tai irrottaa eksklusion, marginalisaation tai ulospotkimisen käsitteiden ympärille muodostuneista keskusteluista. Lähtökohtaisesti voidaan ainoastaan tehdä oletus, että tämän käsitteepelin elementit vaikuttivat suomalaiseen syryjytymiskeskusteluun – vaikka ranskalainen yhteisöpainotus, britannialainen luokkayhteiskuntakehys tai yhdysvaltalainen kulttuurien rajojen analyysi voidaankin nähdä suomalaiselle poliittiselle ja hyvinvointivaltiolliselle anatomialle verrattain vieraina. Toisaalta suomalainen sosiaalitutkimus ammensi vaikutteita erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla ruotsalaisesta työmarkkinatutkimuksesta samansuuntaisen yhteiskunnallisen ja hyvinvointivaltiollisen kehityksen johdattamana. Näiden vaikutusten systemaattinen arvioiminen käytettyjen aineistojen kautta ei kuitenkaan ole tutkimusasetelman näkökulmasta relevanttia saati edes käytännössä mahdollista.

Kuvauksen tehtävänä voidaankin pitää kansainvälisestä syryjytymiskeskustelusta esiin nostettujen teemojen asettamista suomalaisen syryjytymisen muodostumisen rekonstruktion kontekstiin. Niin suomalaisten kuin kansainvälisten syryjytymiskeskustelujen polveutuminen ja temaattiset sisällöt ovatkin keskeisiä kontekstin asettajia siirryttäessä analysoimaan suomalaisen syryjytymisen käsitteen esiintulomuotoja ja ominaisuuksia.

2.3 Syryjytymisen käsitteelliset muodot

Metatasolla Sipilän määritelmä syryjytymisestä yksilön ja yhteiskunnan siteiden heikkenemisenä on relevantti yhä tänäkin

päivänä. Määritelmä havainnollistaa käsitteen kohteena olevaa ilmiötä, mutta samanaikaisesti myös osoittaa syrjäytymisen suurinta käsitteellistä ongelmaa – sen epämääräisyyttä, epätäsmällisyyttä ja määritelmällistä joustavuutta.

Syrjäytymisen kohdalla keskeistä ei ole pyrkiä etsimään käsitteelle tyhjentävää ja yleisen konsensuksen jakavaa määritelmää. Sen sijaan katse voidaan ohjata erilaisiin käsitteen esiintulomuotoihin, ongelmallisuuksiin ja ominaisuuksiin. Mikä tekee ja on tehnyt syrjäytymisestä ongelmallisen ja äärimmilleen joustavan käsitteen? Miten tähän ongelmallisuuteen tulisi tutkimusasetelman ja kysymyksenasettelun näkökulmasta suhtautua? Ja ennen kaikkea millaisia juuri suomalaiselle syrjäytymisen käsitteelle tunnusomaisia ominaisuuksia käsitteen analyttinen avaaminen valottaa?

Käsitteellinen perusta

Suomen kielen sanana syrjäytyminen merkitsee ulkopuolelle tai reunalle joutumista. Ulkopuoli tai reuna vaatii keskipisteen turvatakseen olemassaolonsa: keskustan, yhteenliittymän, ytimen, toisin ilmaistuna esimerkiksi yhteisön, yhteiskunnan, valtion tai normin. Lähtökohtaisesti syrjäytyä voi siis mistä tahansa. Suomen kielessä sana syrjäytyminen on joustava.

Syrjäytymisen käsite kietoutuu lähtökohtaisesti kaksinkertaiseen rajanvetoon. Yhtäältä kaikki käsitteet ovat poissulkevia ja erottelevia. Jokainen me-ilmaus tekee eron niihin, jotka ovat ”tuolla puolella”. Toisaalta syrjäytyminen on myös merkitykseltään rajaan kytkeytyvä – tosin hieman eri tavoin sen mukaan, tulkitaanko se todellakin syrjäytymiseksi vai pikemmin ulossulkemiseksi. (Helne 2002, 170.)

Sana syrjäytyminen on siis rajoja vetävä, se piirtää viivan ”syrjäytyneiden” ja ”muiden” välille. Helneen (2002, 7) mielestä juuri tämän rajanvedon edessä pysähtyminen on syrjäytymisen kohdalla ensiarvoisen tärkeää: syrjäytymisen käsitettä ei ole otettu

tarpeeksi kirjaimellisesti! Syrjäytymisen voidaankin sanoa jossain määrin etääntyneen kielestä, jossa se saa muotonsa.

Mitä populaarit tietosanakirjat kertovat syrjäytymisestä? Esimerkiksi Nykysuomen tietosanakirjassa (1993, 569–570) syrjäytymisen katsotaan tarkoittavan Sipilän määritelmää seuraten ”yksilöä tai yhteisöä yhdistävien siteiden heikkenemistä”.

Syrjäytyminen voi ilmetä paitsi työttömyytenä ja työkyvyttömyytenä, myös köyhyytenä, yksinäisyytenä sekä sulkeutumisenä yhteiskunnallisten vaikuttamismahdollisuuksien ulkopuolelle. Ongelmaa pahentaa syrjäytyneiden ja muiden ihmisten kulttuurisen välimatkan piteneminen. Syrjäytyminen on sosiaalipoliittisena ilmiönä tullut Suomessa keskustelun kohteeksi erityisesti 1980-luvun jälkipuoliskolta lähtien. (Nykysuomen tietosanakirja 1993, 569–570.)

Syrjäytyminen siis ”voi ilmetä” esimerkiksi työkyvyttömyytenä. Tietosanakirjassa syrjäytyminen kuvataan näin ollen työkyvyttömyyden kaltaisena tilana tai olosuhteena. Syrjäytymistä taas ilmentävät määritelmässä työkyvyttömyyden lisäksi klassiset sosiaaliset ongelmat työttömyys ja köyhyys, analyttisesti tehoton yksinäisyys sekä määritelmällisesti epämääräiset yhteiskunnallisten vaikuttamismahdollisuuksien ulkopuolelle sulkeutuminen sekä pidentynyt kulttuurinen välimatka ”muihin ihmisiin”. Tietosanakirjamääritelmä ei siis puhu syrjäytymisen rajoja vetävästä luonteesta. Syrjäytyminen ei ikään kuin ole osa suomalaista sanastoa, kirjaimellisesti otettava termi, vaan sosiaalitutkimuksen käsite myös tietosanakirjan kaltaisessa populaarissa yleisteoksessa.

Mutta onko määritelmien etsiminen merkityksellistä suomalaisen syrjäytymisen rakentumisen näkökulmasta? Esimerkiksi Seppo Ruotsalaisen (2005) tulkinnan mukaan syrjäytymistä on Suomessa tarkasteltu ensisijaisesti juuri käsitteen määritelmien ja ulkoisten ilmenemismuotojen tasolta käsin. Sen sijaan taka-alalle on Ruotsalaisen mielestä jäänyt itse syrjäytymisen luonne ja olemus – se mitä syrjäytyminen todella on. Syrjäytyminen ei näin avaudu käsitteenä itsensä eli määritelmiensä kautta, vaan syrjäytymistä tulee tarkastella suhteessa ympäröivään

yhteiskuntaan sekä sen yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin lainalaisuuksiin. (Ruotsalainen 2005, 10–11.)

Toisaalta Ruotsalaisen tulkinta voidaan nähdä jossain määrin myös ristiriitaisena. On luontevaa väittää, että syrjäytyminen ei avaudu käsitteen itsensä kautta ja korostaa syrjäytymisanalyysien kytkemistä yhteiskunnallisiin lainalaisuuksiin. Samaan aikaan Ruotsalaisen korostama ydinkysymys ”mitä syrjäytyminen todella on” saa sisältönsä syrjäytymisen käsitteellistysten ja näiden empiiristen sovellusten sekä Ruotsalaisen kritisoimien ulkoisten ilmenemismuotojen kautta. Tulkittiin syrjäytymistä tiukasta konstruktivistisesta näkökulmasta tai ei, ”todellinen syrjäytyminen” määrittyy syrjäytymisen käsitteellisten, kielellisten, poliittisten sekä ennen kaikkea hallinnan sovellusten kautta.

Syrjäytyminen tulee ymmärtää kirjaimellisesti rajoja piirtävänä käsitteenä. Samalla syrjäytyminen seisoo tukevasti tiedon ja tieteen rakentamalla perustalla. Syrjäytyminen ei ole essentialistista – ei yksinkertaisesti voida tyhjentävästi tietää, nähdä tai sanoa tuossa olevan syrjäytynyt tai tämän olevan syrjäytymistä. Syrjäytyminen piirtää rajoja yksilön ja yhteisön, normaalin ja poikkeavuuden sekä valinnan ja pakon välille, se rajaa arkea ja arjen ulkopuolisuutta, koettua ja kalkyloitua. Mutta missä nämä rajanvedot ovat ja miten ne ovat rakentuneet? Ensisijaisesti nämä rajat sekä liikkuvat ja elävät että ovat uudelleenasettelun ja hallinnan kohteena.

Toisaalta syrjäytymisen käsitteen kohdalla yksinkertaistamisesta on tullut lähes kirosana. Eräsaaren (2005, 260) mukaan viimeisten vuosikymmenten syrjäytymiskeskustelua ovat värittäneet ennen kaikkea totaalikuvauksien välttäminen, relativismin yhä selkeämpi hyväksyminen ja uuden pelivaran tuoma syrjäytymisen kuvaustavan venyttäminen. Syrjäytymisen käsite on yksinkertaisesti pirstaloitunut liian laajalle alueelle ja eri tasoille. Syrjäytymisen lähestymisyrittäjiä on tehty yhteiskunnan, ryhmien ja yksilöiden tasolla, mutta myös filosofisesti, sosiaalisesti, antropologisesti, sosiaalipsykologisesti, neutraalisti, myönteisesti, kielteisesti, utopistisesti, ideologisesti, implisiittisenä, eksplisiittisenä, sosiaalisena konstruktiona, symbolisena kategoriana ja moraalisena määritelmänä ja niin edelleen.

Vaikka syrjäytymisen piirtämät rajaviivat elävät jatkuvasti, niiden olemassaolon perusteista ei keskustella – ne ovat samanaikaisesti olemassa ja ongelma. Ongelmallistettaessa elämistä rajalinjat laajenevat ja rajojen sisällä olevien määrä supistuu. Juuri tähän syrjäytymisen iskuvoima perustuu: syrjäytymisen piirtämät rajat leikkaavat koko yhteiskuntaa. Helneen (2002) yksi keskeisimmistä väitteistä olikin, että syrjäytymisestä puhuminen on puhetta yhteiskunnasta.

Yhteiskunta taas näyttäytyy suomalaisessa kielenkäytössä kuitenkin niin valtion synonyyminä, käytäntöinä, joita valtion kuuluu säädellä, tämän säätelyn tuloksena syntyneenä järjestyksenä sekä kokonaisuutena, jonka sisällä myös valtio sijaitsee (Kettunen 2003, 184). Syrjäytymisen tematiikkaa ja polveutumista onkin lähes mahdotonta erottaa yhteiskunnasta, hyvinvointivaltiosta tai kansallisvaltiollisesta poliittisesta anatomiasta.

Syrjäytymisen esiintulomuodot

Suomalaista syrjäytymistematiikkaa sosiaalityön näkökulmasta tarkastellut Kyösti Raunio (2006) jakoi syrjäytymisen kuuteen erilaiseen, tosiaan täydentävään näkökulmaan. Raunion mukaan syrjäytyminen voidaan ymmärtää yksilön hyvinvoinnin ongelmana, syrjäytymistä ilmaisevista ongelmista voimavaroihin siirtymisenä ja suhteessa marginalisaation tai tulkita syrjäytymistä yksinkertaisesti syrjäytymisenä, yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävien siteiden heikkoutena tai syrjäytymiseen kohdistuvien toiminnan erilaisten tasojen tarkastelun näkökulmasta. (Raunio 2006, 24–124.)

Raunion syrjäytymiselle asettamat näkökulmat voidaan kuitenkin ymmärtää myös syrjäytymisen esiintulomuotoina. Syrjäytymisen määrittelemisen tai erilaisten näkökulmien erittelemisen sijaan analyysin kohteeksi voidaan nostaa se, mitä käsite on imenyt itseensä, miten se on yhdistellyt erilaisia tekijöitä, mihin se on piiloutunut ja missä taas tullut esiin ja näkyväksi. Tällöin kyse on juuri syrjäytymisen esiintulomuodoista, niistä usein yllättävistäkin ilmiöistä löytyvistä ongelmallistamisista ja artikulaatioista, joita syrjäytymisen käsite on sulkenut sisäänsä.

Millaisissa erilaisissa yhteyksissä, kysymyksenasetteluissa, näkökulmissa, ilmiöissä tai käsitteellistyksissä syrjäytymisen käsite on siis suomalaisessa syrjäytymistematiikassa noussut esiin?

Niin arkikielessä kuin usein myös tieteellisessä keskustelussa tai erilaisissa politiikkaohjelmissa syrjäytyminen nousee esiin köyhyyden kaltaisen *tilana tai olosuhteena*. Yksilö on tällöin syrjäytynyt, ulkona yhteisyydestä, tärkeiksi katsotuista instituutioista, yhteiskunnasta. Tilallisessa näkökulmassa syrjäytymisen yllä leijuu lopullisuuden varjo. Syrjäytyminen on tällöin kuin päätepiste elämän koettelemusten janalla. Tilaan tai olosuhteeseen viittaava syrjäytymisen käsite on juurtunut syvään suomalaisen kielenkäytön huono-osaisuussanastoon. Syrjäytyminen on solminut käsiteliittoja, on syntynyt tapa puhua köyhistä ja syrjäytyneistä tai koulunsa keskeyttäneistä ja syrjäytyneistä. Syrjäytyminen onkin huomionarvoisesti aina käsiteparin sanoista jälkimmäinen. Jälkimmäisenä käsitteistä se iskee, jää ikään kuin soimaan kuulijansa tajuntaan.

Tilana tai olosuhteena ymmärretyn syrjäytymisen jäljet johtavat traditioiltaan pitkään köyhyystutkimuksen perintöön, ja syrjäytyminen näyttäytyy suhteellisen deprivaaation tavoin. Syrjäytymisen tilana ymmärtämisen taustalla vaikuttaa hypoteesi, jossa ilmiöt eivät olleet enää erillisiä, köyhät ja työttömät eivät olleet enää vain köyhiä ja työttömiä. Kausaaliketjujen punoksessa köyhyys ja syrjäytyminen olivat kuitenkin lähes aina seurauksia, erilaisten tekijöiden aiheuttamia lopullisia olosuhteita.

Toisaalta taas syrjäytymisen ymmärtäminen tilana tai olosuhteena oli juuri suuntaus, josta syrjäytymiskeskustelu on pyrkinyt erottautumaan kuvaamalla syrjäytymistä *prosessina*. Keskustelussa syrjäytymistä tilana ja olosuhteena käsittelevä näkökulma pyrittiin kumoamaan perustutkimuksellisella otteella, syrjäytymisen käsiteanalyysilla sekä syrjäytymistematiikan teoreettisen taustan vankistamisella. Keskusteluissa pitkälti teoreettisella ja metatasolla operoineet erottelut syrjäytymisen tilallisuuden ja syrjäytymisen prosessin välillä eivät kuitenkaan onnistuneet sivuuttamaan näkökulmien yhteen punoutumista. Syrjäytymisen ymmärtäminen tiettyjen prosessien lopputuloksena oli tavallaan yhtä lailla syrjäytymisen ymmärtämistä tilaksi.

Esimerkiksi tiettyjen tekijöiden tai tapahtumien katsottiin johtavan – prosessin kaltaisesti tosin – lopulliseen tilaan, syrjäytymiseen.

Syrjäytyminen tilana oli hyvin pitkälti käsitteellisesti yhtenevä köyhyyden kaltaisten perinteisten sosiaalisia ongelmia kuvaavien käsitteiden kanssa. Syrjäytymisen tuli olla käsite, joka vie yhteiskunnallisen analyysin pidemmälle – ja vastaa niihin kysymyksiin sekä kuvaa niitä uudenlaisia ongelmia ja ilmiöitä, joihin vanhat köyhyyden kaltaiset käsitteet eivät länsimaissa enää kyenneet vastaamaan. Toisaalta syrjäytymisen ymmärtämiseen tilana liittyi myös moraalinen ongelma. Tilallinen ulottuvuus piirsi jakolinjoja, luokitteli ihmisiä syrjäytyneisiin ja ei-syrjäytyneisiin yhteiskunnissa, joiden poliittinen rationaalisuus perustui moraalisilta muodoiltaan integraation, hyvinvointivaltion ja yhteisöllisyyden moraalii-ideaaleihin.

Problematisointien kautta syrjäytyminen haluttiin siis määrittää tilan sijaan prosessiksi. Siinä missä köyhyys ja deprivatio edustivat mennyttä, staattisuutta, syrjäytymisellä pyrittiin kuvaamaan näiden dynaamista ja pitkittäistä luonnetta. Syrjäytymisessä katsottiin olevan kyse muutoksesta, jonkin tekijän muuttumisesta yksilön elämässä, sarjasta yksilölle haitallisiksi katsottuja tapahtumia, joilla ei ole tarkan eksplisiittistä alkua tai loppua. Syrjäytyminen on näin samaan aikaan sekä huono-osaisuuden kierre että tämän kierteen päätepiste.

Syrjäytymisen käsite sisältää prosessin kuvauksen ja yksilöiden sekä ryhmien aseman muuttumisen toisiaan edellyttävinä tekijöinä. Syrjäytymistä voidaan kuvata yhdestä tilasta toiseen, vastakkaiseen, siirtymisenä: hyvin toimeentulevasta tulee huono-osainen, terve sairastuu ja menettää työkykynsä, perheyhteisö hajoaa ja tuottaa yksinäisyyttä. Prosessikuvauksessa tilanne muuttuu hyvästä huonoksi tai vaikeaksi. Usein syrjäytymisessä tunnistetaan riski- ja vaaratilanteita (esimerkiksi nuoren jääminen ilman koulutusta tai työtä), jotka edellyttävät heikkoon asemaan joutumista. Prosessin lopputuloksen ajatellaan tuottavan syrjäytymisen tilan ja syrjäytyneen aseman. (Laine & Hyväri & Vuokila-Oikkonen 2010, 13.)

Syrjäytymisen määrittäminen ensisijaisesti prosessiksi vahvisti prosessin tekijöiden suhteiden ja näiden kausaaliketjujen

tutkimisen keskeisyyttä. Prosessinäkökulmaksi kutsuttu esiintulomuoto on hallinnut syrjäytymiskeskustelua jo yli kaksi vuosikymmentä. Syrjäytyminen onkin ymmärretty erityisesti dynaamiseksi, monen suuntaiseksi ja vaikeasti ennakoitavissa olevaksi prosessiksi. Toisaalta, vaikka syrjäytymisen prosessinomaisuudesta on vallinnut liki täydellinen yksimielisyys, ei seurauksena kuitenkaan aina ole ollut syrjäytymisen käsitteleminen prosessina (Helne 2002, 78; Heikkilä 2000, 173).

Syrjäytymistä voidaan tarkastella myös muutosprosessina, joka tuottaa syrjäytyneisyyttä. Kun esimerkiksi köyhyys ja huono-osaisuus ovat staattisia tiloja, syrjäytymisessä on kyse dynaamisesta prosessista, jossa erilaiset hyvinvoinnin ongelmat kasautuvat ja kietoutuvat yhteen. (Heino & Kuure 2009, 14.)

Lainauksessa syrjäytyminen määritetään muutosprosessiksi, kun taas tämän prosessin lopputulosta, tilaa, määritetään ”syrjäytyneisyydeksi”. Toisaalta taas syrjäytyminen erotetaan köyhyyden ja huono-osaisuuden kaltaisista ”staattisista tiloista” nimenomaan ”dynaamisena prosessina, jossa erilaiset hyvinvoinnin ongelmat kasautuvat ja kietoutuvat yhteen”.

Kuvaukseen kätkeytyy kuitenkin yksi keskeisistä prosessimuodon ongelmista: syrjäytyminen kuvataan dynaamisena prosessina, jossa staattiset hyvinvoinnin ongelmat eli perinteiset sosiaaliset ongelmat kasautuvat ja kietoutuvat yhteen. Syrjäytymisen voidaankin sanoa määrittävän prosessina niin kauan kuin sen eri tekijät pysyvät liikkeessä.

Paitsi, että syrjäytyminen nousi esiin tilana tai olosuhteena sekä erillisenä prosessina, syrjäytymistä käsitteellistettiin myös *köyhyyden jälkimodernina ja kehittyneenä muotona*, eräänlaisena uusköyhyytenä. Siinä missä köyhyys näyttäytyi jo hyvinvointivaltion osin nujertamana sosiaalisena ongelmana, syrjäytyminen merkitsi eräänlaista köyhyyden uudelleenmuotoutumista. Köyhyyden tutkimisen traditio on jatkuvasti laajentanut tulkinta- ja analyysirepertuaariaan absoluuttisesta ja suhteellisesta materiaalisesta puutteesta köyhyyteen kytkeytyviin fyysisiin ja psyykkisiin sairauksiin, työttömyyteen ja muihin huono-osaisuustekijöihin.

Tilaa korostavan muodon, prosessimaisuuden ja uusköyhyyden rinnalla syrjäytyminen nousi esiin myös *moniongelmaisuu den ja huono-osaisuuden kasautumisen* kaltaisten ilmiökuvausten kautta. Mikäli yksilö oli esimerkiksi pitkäaikaistyötön, alkoholiongelmainen ja toimeentulotukiasiakas, hänet tulkittiin usein myös syrjäytyneeksi. Diagnoosi oli melko tavallinen: monen yhtäaikaisen sosiaalisen ongelman kohtaaminen merkitsi syrjäytymistä.

Vielä vuosituhannen vaihteessa suomalaisessa keskustelussa (ks. Heikkilä 2000, 170) vallitsi vankka käsitys syrjäytymisestä juuri moniulotteisena huono-osaistumisena – moni syrjäytymistutkimus keskittyi yhä ryhmiin, joita luonnehtii vain yksi, asunnottomuuden, alkoholiongelman tai ylivelkaisuuden kaltainen, hyvinvointiongelma. Syrjäytyminen oli syrjäytymistä koulutuksesta, palkkatyöstä, toimeentulosta tai sosiaalisista suhteista ja vielä 1990-luvun syrjäytymiskeskustelussa suomalaisen syrjäytyneen mallityyppi olikin juuri moniongelmainen, monella eri ulottuvuudella syrjäytynyt: matalasti koulutettu, pitkäaikaistyötön ja perheetön.

Samalla moniongelmaisuu snäkökulmaa voitaisiin kuvata teknisenä lomakenäkökulmana. Kuvitellaan lomake, jossa on ruudut työttömyydelle, päihdeongelmille, asunnottomuudelle, perheettömyydelle, fyysiselle tai psyykkiselle sairaudelle, heikolle koulutukselle, toimeentuloasiakkuudelle ja rikosrekisterimerkinnöille. Rasti esimerkiksi neljään ruutuun – ja olet syrjäytynyt. Moniongelmaisuu tta korostava ulottuvuus on näyttäytynyt esimerkiksi vapautuneiden vankien kohdalla. Heidät on uudella vuosituhannella paikannettu (Hypén 2004, Granfelt 2007, Karjalainen & Viljanen 2009) toistuvasti Suomen syrjäytyneimmäksi ihmisjoukoksi.

Suomalaistutkijoiden analyyseissa syrjäytymisen niin käsitteenä kuin konkreettisena ilmiönäkin on katsottu määrittävän perinteistä huono-osaisuutta ja kasautuvaa huono-osaisuutta. Samalla huono-osaisuuden elementtien väliset ketjut ja rakenneyhtäläisyydet ovat tutkijoiden mielestä selittäneet syrjäytymisen käsitteen laaja-alaisuutta. Heikkilän (2000) mielestä suomalaisen syrjäytymistutkimuksen kaksi keskeisintä empiristä kysymystä kietoutuivat huono-osaisuuden kasautumisen ympärille.

Ensinnäkin työttömyystutkimus on osoittanut uudelle vuosituhannele tultaessa yhä suurempaa kiinnostusta pitkäkestoisen työttömyyden vaikutuksiin hyvinvoinnin muihin osiin. Toisaalta taas köyhyystutkimus suuntasi katsetaan yhä enemmän aineellisen köyhyiden vaikutuksiin yksilöiden muihin elinoloihin. (Väärälä 2000, 76; Raunio 2006, 22–23; Heikkilä 2000, 170.) Mutta missä määrin ja miten syrjäytymisen käsitteellistäminen kasautuvana huono-osaisuutena toisaalta eroaa esimerkiksi tilaa tai prosesseja korostavista esiintulomuodoista?

Ongelmat ovat luonteeltaan kumuloituvia ja alkavat usein jo ennen yläastetta ala-asteella, kotona ja ovat havaittavissa joskus jo päiväkodissa. Syrjäytymiskehitystä kuvataankin usein prosessina, jossa syrjäytyminen vaihe vaiheelta syvenee muodostaen eräänlaisen noidankehän. (Hämäläinen-Luukkanen 2004, 7.)

Syrjäytymiseen kiinnitetty tekijät, esimerkikikatkelmassa ”ongelmat”, ymmärretään usein kumuloituvina, kasvavassa määrin kasautuvina. Syrjäytymisen näkeminen huono-osaisuuden kasautumisena perustuu juuri näiden tekijöiden yhdistelemiseen. Samaan aikaan huono-osaisuuden kasautumisen tutkimuksella on pitkä perinne niin köyhyiden, työttömyyden kuin muidenkin sosiaalisten ongelmien tutkimuksen parissa. Näkökulma tarjoaa siis valmiiksi mallinnettuja huono-osaisuuden ketjuja syrjäytymisen käsitteelle.

Samalla huono-osaisuuden kasautumista ja esimerkiksi syrjäytymistä prosessina erottaa lähestymiskulma, tutkijan katse ja tutkimusperinne. Kun tutkija tarkastelee huono-osaisuuden kasautumista, hän analysoi erilaisten sosiaalisten ongelmien kerääntymistä samoille yksilöille kysyen kumuloitumiselle syytä ja sen tekijöille kausaalisuhteita. Prosessinäkökuulmassa taas tutkija ottaa lähtöhypoteesikseen oletuksen syrjäytymisestä prosessina ja pyrkii tarkastelemaan prosessin käynnistäviä, usein huono-osaisuuden kasautumista edeltäviä, tapahtumia yksilön elämässä. Erotteleva tekijä näyttäytyykin tutkimuskohteiden kautta. Keskustelun huono-osaisuudesta ja sen kasautumisesta on katsottu (Rauhala 2000) säilyttäneen pääpiirteissään samat elementit 1940-luvulta aina tähän päivään asti: huono-osaisuutta ja

sen kasautumista luonnehtivia tekijöitä ovat olleet pääasiassa työttömyys tai työllistymisen ongelmat, köyhyys, asumiseen liittyvät ongelmat sekä perheongelmat.

Määritelmällisten esiintulomuotojen rinnalla syrjäytyminen on noussut esiin myös yksilökeskeisessä ja yksilön toimintaa syrjäytymiseen liittävässä muodossa. Esimerkiksi elämänhallinnan käsite on ollut viimeisten vuosikymmenten aikana yksi syrjäytymiskeskustelun keskeisistä käsitteistä. Elämänhallinta lähtee perusajatuksesta, jonka mukaan yksilön tulee tehdä elämänsä aikana oikeaksi katsottuja ja rationaalisia valintoja; hallinnoida talouttaan, sosiaalisia suhteitaan ja terveyttään. Oikeiden valintojen laiminlyönti on elämänhallinnallinen ongelma, jonka seurauksena yksilöllä on vaara syrjäytyä.

Elämänhallintaa korostavat esiintulomuodot ovat korostuneet erityisesti uuden vuosituhannen syrjäytymiskeskusteluissa. Syrjäytymiskeskustelussa elämänhallinta on määrittynyt yhä vaativammaksi ja samalla syrjäytymisen alue jatkuvasti laajemmaksi. Kyse on siis sisällä, välissä tai ulkona olemisen janasta, jonka rajanvedot elävät jatkuvasti. Toisaalta elämänhallinnan esiintulomuodot ovat kytkeytyneet voimakkaasti – ainakin implisiittisellä tasolla – hyvinvointivaltion ideaalin ja syrjäytymisen suhteeseen. Elämänhallinnan korostaminen on ollut yksi vastaus ongelmanasetteluun, jossa syrjäytyminen on ymmärretty hyvinvointivaltion mekanismien ja turvaverkkojen tavoittamattomissa olevana ja uudenlaisena sosiaalisena ongelmana.

Syrjäytyminen on noussut esiin myös *yksilöpsykologisena ongelmana*. Esiintulomuodolle voidaan paikantaa pitkä historiallinen tausta. Esimerkiksi 1970-luvun lopulla Suomessa uudestaan virinnyt työttömyys käynnisti julkisen keskustelun (ks. Vähätalo 1987, 4), jossa työttömyyttä käsiteltiin lähtökohtaisesti yksilön henkilökohtaisena epäonnistumisena. Keskustelujen eetos näyttäytyy myös viimeisten vuosikymmenten syrjäytymiskeskusteluissa. Siinä missä palkkatyön tai pikemminkin työelämässä pysymisen asema sosiaalisen kansalaisuuden mittarina pysyi vahvana tai jopa vahvistui, vahvistui myös tulkinta syrjäytymisestä yksilöpsykologisena ongelmana. Syrjäytyneisiin

yhdistettiin passiivisuuden ja avuttomuuden kaltaisia määreitä juuri erilaisten yksilöpsykologisten näkökulmien kautta.

1990-luvulle tultaessa suomalaisen syrjäytymiskeskustelun yksi haaraumista olikin eräänlainen epäonnistumisen psykologia (Nurmi ym. 1992 ym.), jossa elämän alueilla epäonnistumiseen etsittiin syitä heikon itsetunnon lisäksi toimintatavoista, jotka veivät epäonnistumisesta toiseen. Näkökulmassa epäonnistumisen ennakoinnin ja tavoitteisiin liittymättömän toiminnan nähtiin luovan epäonnistumisensa, jossa yhden epäonnistumisen nähtiin ruokkivan toista ja heikentävän itsetuntoa entisestään. Näkökulmassa omaksuttujen normien ja arvojen katsottiin heijastuvan myöhempään sopeutumiseen esimerkiksi työelämään ja siten vaarantavan mahdollisuudet yhteiskunnassa toimimiseen. (Nurmi ym. 1992, 485–492.)

Syrjäytymisen ymmärtäminen yksilöpsykologisena ongelmana on säilynyt yhtenä keskustelun haarana tai sivujuonteena uudelle vuosituhannele asti. Tutkimuksissa syrjäytymistä on tarkasteltu yksilöpsykologisten ongelmien kietoutumisena köyhyyteen, työttömyyteen, ammattitaidottomuuteen ja päihdekulttuuriin (Granfelt 2007; 2008 ym.) sekä esimerkiksi yksilön emotionaalisenä tyhjyytenä (Vuokila-Oikkonen & Ruotsalainen 2010). Niin syrjäytymisen ymmärtäminen yksilöpsykologisena ongelmana kuin elämänhallinnan puutteenakin kietoutuvat eräänlaiseen syrjäytyneeksi luokiteltuun tiivistyvään viallisuuteen.

Esimerkiksi Helénin tulkinnassa (2004) syrjäytyneet on monissa yhteyksissä käsitteellistetty ”epätyypilliseksi” tai ”vääränlaisiksi” sekä kykenemättömiksi tai ainakin vaillinaisiksi tavoittelemaan omaa parastaan, harkitsemaan omia tavoitteitaan ja järjestämään omaa elämäänsä.

Syrjäytyminen on määrittynyt ja luonut muotojaan myös erilaisten *hallinnollisten kategorioiden* kautta. Monissa tapauksissa voidaan piirtää yhtäläisyysmerkit yhteiskunnasta syrjäytymisen ja erilaisista institutionaalisista rekistereistä syrjäytymisen välille. Hallinnolliset kategoriat ovat tarjonneet syrjäytymisen käsitteelle ja ilmiölle mitattavat rajat sekä mahdollistaneet ainakin jonkin tavan osoittaa yhteys syrjäytymisen käsitteen ja empiirisen todellisuuden välille. Mitä siis tapahtuu, jos esimerkiksi pitkäaikainen

toimeentulotuen saaja katsotaan syrjäytyneeksi tai syrjäytymisvaarassa olevaksi?

Jos tuensaajia on suhteellisen vähän, kyse on verraten marginaalisesta ryhmästä, joka erottuu ominaisuuksiltaan ja olosuhteiltaan selvästi muusta väestöstä. Jos saajia taas on paljon ja tukeen turvautumisen todennäköisyys suuri, toimeentulotukea saaneiden ja muun väestön välinen raja hämärtyy. Samalla mielikuva syrjäytymiskierteessä olevasta marginaaliryhmästä käy hyvin ongelmalliseksi. (Haapola 2002, 26.)

Tietty hallinnollisen rekisterin käyttö auttaa siis syrjäytymisen kategorioitten luomisessa silloin, kun kyseinen ihmisjoukko ”erottuu ominaisuuksiltaan ja olosuhteiltaan selvästi muusta väestöstä”. Hallinnolliset kategoriat ovat tapoja erotella ominaisuuksiltaan ja olosuhteiltaan muusta väestöstä erillään, syrjässä, olevat. Siinä missä tiettyyn, esimerkiksi pitkäaikaisen toimeentulotuen saajien, rekisteriin kuulumisen saattaa merkitä syrjäytyneiden kategoriaan joutumiseen, myös näiden rekisterien ulkopuolisuus saattaa hallinnollisten kategorioiden näkökulmasta tehdä henkilöstä syrjäytyneen.

Esimerkiksi Myrskylä (2011) laski tutkimukseen *Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella* Tilastokeskuksen rekisteriaineistojen avulla ulkopuolisiksi jääneitä ja työttömiä nuoria olevan kokonaisuudessaan lähes viisikymmentätuhatta. Nuoret muodostivat Myrskylän analyysissa heterogeenisen joukon, joka ei ollut varsinaisesti syrjäytynyt vaan syrjäytymisvaarassa. Nuoret eivät olleet yhteiskunnan instituutioiden piirissä, eivät työssä, mutta eivät myöskään rekisteröityneinä työttömiksi työnhakijoiksi, koulutuksessa tai sosiaalietuuksien piirissä.

Syrjäytyminen onkin noussut usein esiin *poikkeavuuteen liittyvänä subdekäsitteenä*. Suhdekäsitteenä ”syrjäytyminen” on muokannut ”syrjäytyneitä” nimetyiksi, näkyviksi, laskettaviksi ja näin hallittaviksi syrjäytyneiksi erojen tekemisen kautta. Syrjäytyminen tapahtuu aina suhteessa johonkin. Se edellyttää siis lähtökohtaisesti aina yhteisön, yhteiskunnan tai instituution, jolle syrjäytyneiksi määritellyt ovat toisia, tähän yhteyteen kuulumattomia.

Poikkeavuuteen liittyvänä suhdekäsitteenä syrjäytyminen operoi suhteessa yhteisöihin, yhteiskuntaan tai instituutioon. Samalla se on myös yhteiskunnan ja sen instituutioiden määrittelemistä vallitsevista normeista poikkeamista. Vähätalon (1987, 6) sanoin syrjäytyneet ovat ei-työvoimaa, ei-perheellisiä, ei-äänestäjiä ja ei-jäseniä. Toisaalta syrjäytymisen näkeminen poikkeavuuteen liittyvänä suhdekäsitteenä on hyvin lähellä vanhaa anglosaksista sosiaalisten ongelmien tutkimisen traditiota, jossa sosiaaliset ongelmat on usein tulkittu hyväosaisten kansalaisten kokemina ja toisten yksittäisten kansalaisten aiheuttamina uhkina.

Funktionaalinen voima

Syrjäytyminen on määrittynyt leksikaalisten, sanakirjan tapaan aseteltujen merkitysten rinnalla ennen kaikkea funktionaalisesti. Yksi syrjäytymisen keskeisistä ominaisuuksista on sen kyky ikään kuin kadottaa analyttinen erottelukyky ja kuvaamisen voima vietäessä käsite empiirisen maailman eteen. Mitä tutkija tai asiantuntija tällöin kysyy itseltään ja tutkimuksen tai ohjelman kohteelta? Kysymyksenasettelut voisivat olla esimerkiksi: mitä nämä yksilön ja yhteiskunnan välisen siteet ovat, mitkä siteistä ovat heikentyneet, miten tämä tiettyjen siteiden heikkeneminen vaikuttaa muihin yksilöä ja yhteiskuntaa yhteen sitoviin punoksiin, miten ylipäätään tutkia näitä siteitä ja niin edelleen.

Ratkaisuna tilanteeseen on lähes poikkeuksetta ollut määritellä tai tarkentaa syrjäytymisen määritelmää funktionaalisesti: syrjäytyminen on määritely tutkijan tulkinnan ja tutkimusasetelman kautta. Tällöin Sipilän syrjäytymiselle antaman määritelmän kaltaiset metatason mallinnukset ovat toimineet vain eräänlaisena venyvänä kehyksenä tai sateenvarjona, mutta eivät syrjäytymisen määrittelemistä tai empiirisistä havainnoista johdettuja tulkintoja tai malleja ohjaavina lähtökohtina.

Syrjäytymisen funktionaalinen määrittelyperinne onkin avannut mahdollisuuden käytännössä kutsua mitä tahansa syrjäytymiseksi tai analysoida lähes kaikkia yhteiskunnallisia ilmiötasoja syrjäytymisenä. Yhtenä merkittävimpänä seurauksena on ollut

erilaisten syrjäytymisen artikulaatioiden eli syrjäytymiseen liitettyjen, entuudestaan käsitteestä irrallisten elementtien voimakas lisääntyminen ja ekspansio erilaisiin elämisen alueisiin, tapahtumiin ja ilmiöihin.

Riitelyn useus, tunneilmaisuuden avoimuus, alkoholin käytön runsaus, väkivallan käytön useus, taloudellinen toimeentulo, lapsuuden kasvuolosuhteiden laatu, lapsuuden ympäristön laatu, kodin koettu onnellisuus, viihtyvyys peruskoulussa, todistuksen keskiarvo, luokallejäänti, koulutustaso, opiskelukuukausien määrä peruskoulun jälkeen, työn merkitys, työnhakuaktiivisuus, työpaikkojen lukumäärä, työkokemuksen pituus, työttömyyden pituus, ystävien lukumäärä, kavereiden työttömyys, tuttujen huumeidenkäyttö, fyysinen terveys, oma arvio terveydentilasta, sosiaalinen tuki, psyykinen rasittuneisuus, koherenssin tunne, pelokkuus ja pelot, itsetunto, koettu pystyvyys, masennusoireet, sosiaalinen rohkeus, alkoholinkäyttö, huumeiden käyttö, tupakointi, unettomuus, lääkärin arviot suunnitelmien selkeydestä, halu keskustella mielenterveysongelmista, nukkumaanmenon säännöllisyys, väsymys, asumistaso, tuttujen tapaamistiheys, rangaistusten vakavuus (ks. Johansson & Vuori 1999, 17).

Tällaisella muuttujapatteristolla nuorten työttömien syrjäytymisvaaroja tutkittiin lähes viisitoista vuotta Sipilän suomalaisen syrjäytymiskeskustelun virittäneen määritelmän jälkeen. Juuri syrjäytymisen funktionaalisen määrittelyperinteen vakiintumista voidaankin pitää yhtenä sekä syrjäytymiskäsitteen ongelmallisuuden että sen suosion räjähdysmäisen kasvun keskeisenä selityksenä. Esimerkiksi yllä esitetty muuttujalista on kaikessa laajuudessaan kirjava ja eri tekijöiden siteet ja temaattiset suhteet tuntuvat vähintäänkin löyhiltä. Toisaalta syrjäytymisen käsite on luonut mahdollisuuden limittää ja yhdistää hyvin erilaisia elämisen alueita ja tapahtumia yhteen eräänlaisiksi ketjuiksi – ja mikä tärkeintä – yhden ainoan operatiivisen käsitteen alle. Syrjäytymiskäsitteen joustavuus sekä toisaalta määritelmällinen epätäsmällisyys ovatkin johtaneet funktionaalisessa määrittelyssä tilanteeseen, jossa syrjäytymistutkimuksella ei ole mahdollisuutta

vastata kysymykseen, onko käytettävä käsittemääritelmä käytännöllinen vai epäkäytännöllinen.

Syrjäytymisen käsitteen epämääräisyys ja heikko empiirinen toimintakyky ovat laajalti viimeisten vuosikymmenten aikana sosiaalitutkijoiden taholta tunnustettuja. Syrjäytymistä käsittelevien tutkimusten, selvitysten ja poliittisten ohjelmien johdannot ovat toistaneet toistamisen perään käsitteen epätasällisuuden huomioimista. Keskustelu syrjäytymisestä ei yksinkertaisesti ole löytänyt yhtä ja kaikkien keskusteluosapuolien hyväksymää empiiristä sovellustapaa sen paremmin julkisissa, poliittisissa kuin akateemisissakaan keskusteluissa. Syrjäytymisen käsitteellinen määritelmä onkin julistettu ikään kuin kuolleeksi kirjaimeksi.

Toisaalta taas syrjäytymisen tematiikkaa ansiokkaasti väitöskirjassaan käsitellyt Helne (2002, 29) on aiheellisesti huomauttanut, että kysymys syrjäytymisen määrittelemisestä saattaa olla vain ahtaan akateemisesti asiaan suhtautuvien tutkijoiden päänsärky. Kyse tuntuu olevan siis myös näkökulmasta. Jäljitettäessä jälleen uutta syrjäytymisen käsitteen empiiristä sovellus- ja määrittelytapaa voidaan todeta iskulauseen ”syrjäytymistä ei voi määritellä” sijaan, että syrjäytymisen voi määritellä ja käsitellä voi soveltaa empiiriseen todellisuuteen lukuisin, jopa lukemattomin eri tavoin.

Voidaankin väittää, että hypoteesi tai väite ”syrjäytymistä ei voi määritellä” ei vie keskustelua tai tutkimusta eteenpäin. Syrjäytymisen käsite pysyy määritelmänsä vankina. Syrjäytymisen käsitteellinen ongelmallisuus ei todellakaan ole pitänyt itse käsitettä poissa parrasvaloista. Käsitteen ongelmallisuus tai empiirinen sovellettavuus eivät ole pysäyttäneet yleistä tulkintaa, jonka mukaan syrjäytymisestä on tullut yksi jälkimodernin ajan polttavimmista sosiaalisista kysymyksistä. Syrjäytymisen vastainen taistelu ja syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet ovat saavuttaneet myös suomalaisessa yhteiskunnassa paradigmaattisen aseman. Samalla syrjäytymisilmiön uhka on jättänyt erilaiset ristiriidat alleen. Syrjäytymisen kohdalla ei ole missään vaiheessa saavutettu varmuutta, millaisesta ilmiöstä lopulta on kyse tai mitä siitä seuraa – mutta suurella varmuudella kyse on valtavasta ja todellisesta ongelmasta.

Aikaisemmin luetellun syrjäytymisen muuttujapatteriston luomisesta on kulunut vuonna 2014 noin viisitoista vuotta. Juuri nyt näiden yksilön ja yhteiskunnan siteiden heikkenemisen muuttujien määrän voidaan laskea jälleen moninkertaistuneen. Oli ilmiötä kuvaava käsite täsmällinen tai ei, piirretty kuva syrjäytyneiksi kutsutuista on kuin huomaamattamme murtunut. Vielä 1990-luvun Suomessa syrjäytyneen (ks. Kortteinen & Tuomikoski 1998) perustyyppi oli pitkäaikaistyötön, työkykyä haittaavasta sairaudesta kärsivä, perheetön ja keski-ikäinen mies.

Kymmenen vuotta myöhemmin syrjäytymisen profiilit ovat siirtyneet edellisestä kohti kohtua, ei hautaa. Syrjäytyneet ovat peruskoulutuksen tai ammatillisen koulutuksen sekä työelämään siirtymisen laiminlyöneitä nuoria. Heitä ei myöskään kutsuta aina syrjäytyneiksi, sillä sana syrjäytynyt leimaa ja stigmatisoi. Nämä nuoret ovat syrjäytymisvaarassa tai syrjäytymisriskin alaisia. He ovat ikään kuin pelastettavissa. Riskiin voidaan vielä reagoida, kunhan syrjäytymisen mekanismit tunnistetaan, syrjäytymisen riskien todennäköisyydet kalkyloidaan ja näille lukuisille riskeille luodaan ennakointijärjestelmä. Keskustelun yhtenä varjopuolena näyttäytyy yllä mainittujen, 1990-luvun laman jälkeisen Suomen syrjäytyneiden, pitkäaikaistyöttömien miesten, katoaminen keskustelusta.

Syrjäytymisen ongelmallisuus mahdollisuutena

Siinä missä edellä kuvatut yksilöt, 1980- ja 1990-luvun tai uuden vuosituhatosen syrjäytyneiksi luokitellut, ovat syrjäytymisen käsitteen vangitsemia, myös itse syrjäytymisen käsitteestä on osittain tullut määritelmiensä ja sovellustensa vanki. Käsite on ollut kritiikille helppo maali: se ei täytä tehtäväänsä, kuvaa ilmiötään. Syrjäytymisen käsite on siis samanaikaisesti merkinnyt niin tilaa, prosessia tai kasautunutta huono-osaisuutta kuin yksilöllistä epäonnistumista tai puutteellista elämänhallintaa. Samalla syrjäytymiselle on ollut leimallista funktionaalinen määrittelyperinne, heikko empirinen erottelukyky ja ohut teoreettinen tausta.

Syrjäytymisen käsitteellisen ongelmallisuuden ja paradoksien täyttämien määritelmien erittelemine onkin ollut sangen suosittua. Suomalaiset sosiaalitutkijat ovat – täysin aiheellisesti – aivan ensimmäisistä (Sipilä 1985, Lehtonen ym. 1986) analyyseistaan asti muistuttaneet niin syrjäytymisen käsitteellisestä ongelmallisuudesta, käsitteen empirisestä soveltumattomuudesta kuin sen analyyttisestä tehottomuudestakin. Miten syrjäytymisen käsitteelliseen ongelmallisuuteen tulisi käsillä olevan tutkimuksen näkökulmasta sitten suhtautua?

Lähtökohtaisesti syrjäytyminen on käsitteenä paradoksaalinen – jopa siinä määrin, että Helne (2002) paikansi käsitteestä kaikkiaan seitsemäntoista erilaista metatason paradoksia. Helneen mukaan paradoksien havaitsemisen ja merkitsemisen keskeisenä tehtävänä on ”haravoida niitä miinoja, joita syrjäytymiskeskustelun kentällä kulkevilta poluilta ja niiden risteyksistä löytyy sekä pohtia sitä, millaisten suuntaoletusten perusteella polkuja kuljetaan”. (Helne 2002, 76–99.)

Sinänsä kysymyksenasettelulla on paikkansa. ”Syrjäytymiskeskustelun polkujen suuntaoletusten” ymmärtäminen on erittäin keskeistä pyrittäessä ymmärtämään suomalaisen syrjäytymisen rakentumisen mekanismeja. Toisaalta taas näitä polkujen suuntaoletuksia ei tule lukita ainoastaan syrjäytymisen käsitteen yhteyteen. Suomalaisen syrjäytymisen polut ovat muodostuneet tietyssä ajassa ja paikassa, mutta niiden näkemisen, paikantamisen ja ymmärtämisen tapojen, joilla polkuja ja niiden suuntia paikannetaan, voidaan olettaa olevan nykymuotoista syrjäytymistä varhaisempia.

Samalla tulee huomioida, että pelkkä syrjäytymisen paradoksien tai ongelmallisuuden paikallistaminen ja erittelemine on vain yksi osa syrjäytymisen polkujen analyyttistä luentaa. Syrjäytymisen ongelmallisuutta keskeisempänä tuleekin pitää syrjäytymisen ”ongelmallisuuden ongelmallisuutta”. Juuri ongelmallisuus saattaa sulkea sisäänsä jotain syrjäytymistematiikan ja syrjäytymisen hallinnan kannalta keskeistä. Tällöin katse kääntyy Helneen sanastoa lainaten syrjäytymisen polkujen sijasta näillä poluilla makaaviin miinoihin. Näin myös syrjäytymisen ongelmallisuus ja

paradoksaalisuus osoittautuvat tutkimusasetelman näkökulmasta ongelmallisuuden sijaan pikemminkin mahdollisuuksiksi.

Lähes kaikki suomalaisen syrjäytymiskeskustelun metatason vastakkainasettelut ovat pyrkineet purkamaan syrjäytymisen käsitettä sen monimerkityksisyyttä hyödyntäen. Samalla voidaan kuitenkin kysyä, onko syrjäytymisen käsitteen kritiikki liian helppoa saati edes hyödyllistä? Voidaan myös todeta, että jokaisella ilmiötä kuvaamaan luodulla käsitteellä tai sosiaalisen ongelman kategorialla on mustat ja sokeat pisteensä. Jokainen huono-osaisuuskeskustelun käsite vetää rajoja jakolinjalle me ja ne muut. Syrjäytymisen käsitteen voidaan myös sanoa paljastaneen ja avanneen yhteiskunnastamme jotain, jota entiset käsitteet eivät tavoittaneet. Tai nostaneen keskusteluun pinnan alla kyteneen ilmiön, joka on haitallinen niin yksilön kuin yhteiskunnan tasolla.

Voidaankin sanoa, että juuri syrjäytymisen käsitteen asema sekä sosiaalitutkimuksen toistuvana maalitauluna että vahvasti kielenkäyttöön juurtuneena voimasanana osoittaa sen olevan yksinkertaisesti suomalaisen yhteiskuntapoliittisen keskustelun keskiössä.

2.4 Syrjäytyneiden normalisointi

Syrjäytymisestä on muodostunut paitsi yksi keskeisimmistä jälkiteollisen yhteiskunnan sosiaalisista haasteista ja poliittisista kysymyksistä. Mutta miten syrjäytymisilmiötä voidaan pitää keskeisimpänä länsimaaisia yhteiskuntia uhkaavana sosiaalipoliittisena kysymyksenä samaan aikaan, kun syrjäytyminen kattaa ja sitoo yhteen lähes koko sosiaalisen ja sosiaalipoliittisen ongelmakentän?

Esimerkiksi Helne, Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen (2004) ovatkin kyseenalaistaneet koko implisiittisen oletuksen yhteisyydestä – keskuksesta, yhteiskunnasta – johon syrjäytyneet tulisi pyrkiä palauttamaan. Mikäli yhteisyyden olettamus ei olekaan perusteltu, vaan yhteinen alue on monin tavoin repaleinen ja pirstaleinen, syrjäytymisestä puhuminen kyseenalaistuu; ei ole enää

selvää, mikä on se kokonaisuus, johon syrjäytyneet voitaisiin liittää (Helne, Hänninen & Karjalainen 2004, 8).

Toisin kuin Helne, Hänninen ja Karjalainen väittävät, tämä ”kokonaisuus, johon syrjäytyneet voitaisiin liittää” voidaankin nähdä normien ja normalisoinnin kautta, eräänlaisena oikean kansalaisuuden normina. Tarkasteltaessa syrjäytymistä normien, normaalin ja normalisoinnin näkökulmasta, vahvistuu myös ymmärrys syrjäytymisestä ensisijaisesti normalisoinnin ja kontrollin tiedon muotona uudenlaisten ulossulkemisen muotojen sijaan. Syrjäytyminen onkin sopimuksenvarainen ja merkityksiä itseensä imevä käsite, erojen tekemistä sekä ennen kaikkea normalisoinnin ja hallinnan tiedonmuodostelma. Syrjäytyneet tehdään erilaisten syrjäytymisen tekijöiden kautta näkyväksi kaikkine poikkeuksineen, joiden perusteella syrjäytyneitä arvioidaan ja pyritään normalisoimaan (Vrt. Foucault 2005, 343–344).

Mutta miten kysymyksiä syrjäytymisen normeista ja syrjäytyneiden normalisoinnista sitten tulisi lähestyä? Entä miten hypoteesia syrjäytymisestä voimakkaan normalisoinnin ja kontrollin tiedon muotona voitaisiin näin valottaa ja tarkentaa? Vastauksia kysymyksiin voidaan paikantaa toisaalta siitä, mitä normilla, poikkeamisella tai normalisoinnilla tarkoitetaan syrjäytymisen kehyksessä, toisaalta taas niistä hyvän kansalaisuuden ehdoista, joita syrjäytyminen on asettanut ja kiristänyt.

Normi, poikkeaminen ja normalisointi

Ajatus syrjäytymisestä normatiiviseen poikkeavuuteen liittyvänä suhdekäsitteenä ei luonnollisestikaan ole Suomessa uusi (ks. Raunio 2006, Siljander 1996, Vähätalo 1991). Esimerkiksi nykyaikaisen suomalaisen hyvinvointivaltion harjoittaman sosiaalityön tehtäväksi on nähty (Raunio 2000, 14) ”syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten integroiminen yhteiskuntaan, palauttaminen yhteiskunnan normaaleiksi kansalaisiksi”.

Mikäli metafora yhteiskuntaan integroimisesta sivuutetaan, syrjäytyminen ja syrjäytyneet tulee näin ymmärtää jonain, mikä ei istu määriteltyihin ”normaalin” tai ”normaalin kansalaisen” kehyksiin. Nämä normaalin kehykset taas on suomalaisessa syrjäytymistematiikassa ymmärretty keskustelun alkuvaiheista asti (esim. Sipilä 1979, 11) sellaiseksi sosiaalisten normien vastaisuudeksi, joka aiheuttaa yksilölle itselleen tai häntä ympäröivälle yhteisölle haittoja.

Erilaiset normit ovat aina Emile Durkheimin ja Talcott Parsonsin analyyseista lähtien olleet sosiaalitutkimuksen ydinaluetta. Yleensä normit on määritetty sosiaalitutkimuksessa muodoiksi, joilla yhteisö on organisoanut jäsentensä toiminnan ja ajattelemisen yhdenmukaiseksi.

Syrjäytymisen näkökulmasta normitematiikka avautuu ensinnäkin poikkeavuuden kautta. Poikkeavuuden näkökulmasta normit ja ideaalit normaalista ovat määrittäneet sitä, minkälainen käyttäytyminen määritellään siinä määrin poikkeavaksi, että siihen on jollain tavoin puututtava, millaista poikkeavuutta yhteiskunta sietää ilman kontrollitoimenpiteitä, miten tarkasti niin erilaisia ihmisryhmiä ja yhteiskunnan jäseniä kuin eri normeja valvotaan sekä miten normeista poikkeavia, tässä tapauksessa syrjäytyneitä, ylipäätään hallinnoidaan.

Helneen (2002) mielestä eräänlainen minimivaatimus on, että ihminen täyttää normaliteetin kriteerit, jotka ovat säännöllinen palkkatyö, tietty kulutustaso ja tietynlainen sosiaalinen verkostoituminen. Pelkkä normaliteetti ei silti takaa paikan säilyttämistä, arvostuksesta puhumattakaan. Suurempi arvostus edellyttää muutakin: kauneutta, rikkautta, nuoruutta, tehokkuutta ja menestystä. Tällaisia ominaisuuksia vaativassa yhteiskunnassa jokainen ihminen on potentiaalinen syrjäytyjä. (Helne 2002, 82.)

Helneen ajatuksessa syrjäytymistä määrittävät säännöllisen palkkatyön, tietyn kulutustason ja tietynlaisen sosiaalisen verkostoitumisen kaltaiset normaliteetin kriteerit. Nämä normaliteetin kriteerit, normit, määrittävät yksilön aseman yhteiskunnassa. Siis sen, onko hän sisällä vai ulkona. Kuitenkin, kuten Helne kirjoittaa, yhteiskunnan näkymättömät jäsenyyden ehdot ovat kiristyneet tai muuttaneet muotoaan. Uudella

vuosituhannella ehtojen punnitseminen on alkanut jo esi- tai peruskouluvaiheessa.

Toisaalta yleensä sosiologisissa analyyseissa (ks. Sulkunen 1998, 99–101) nykyisten länsimaisten modernien, työnjaoltaan eriytyneiden ja moniarvoisten yhteiskuntien on katsottu sietävän poikkeavuutta ja normatiivista erilaisuutta hyvin pitkälle, eikä normiristiriitoja ole enää pidetty uhkana yhteiskuntajärjestelmälle. Mutta mikäli syrjäytyminen ymmärretään normeista poikkeamisena ja normatiivisena erilaisuutena, implikoiko voimakas pyrkimys syrjäytymisen hallinnointiin yllä mainitun sietokyvyn kapenemista tai yhteiskuntajärjestelmän kokemaa uhkaa?

Syrjäytyminen kytkeytyykin normiin ja normaalin ideaaliin paitsi poikkeavuuden tematiikan kautta myös laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla. Esimerkiksi Parsons (1952 ym.) mallinsi normit juuri yhteiskunnan toimivuuden ja jatkuvuuden turvaajiksi. Parsonsin normiteoriassa¹⁹ erilaiset yhteiskunnalliset instituutiot näyttäytyvät normien määrittäminä sosiaalisen elämän elementteinä. Millaisena siis esimerkiksi suomalaisen yhteiskunnan toimivuus ja jatkuvuus voidaan nähdä tarkastelemalla Parsonsin neljän elementin mallia syrjäytymisen näkökulmasta?

Voidaan ainakin perustellusti väittää, että syrjäytyminen ja syrjäytymisen hallinta ovat lävistäneet kaikki neljä elementtiä. Ensinnäkin syrjäytyminen julistettiin viimeistään Lissabonin huippukokouksen julkilausumissa Suomen ja muiden eurooppalaisten kansantalouksien keskeiseksi viholliseksi. Syrjäytyminen uhkasi kilpailukykyä ja kansantalouksien voimia ja oli ylipäättään uhka resurssien tuottamiselle. Toiseksi syrjäytymisestä muodostui viimeistään 1990-luvun lopussa suomalaiselle yhteiskunnalle iso poliittinen kysymys. Se vaikutti poliittisten laitosten päätöksentekoon viemällä poliittista elintilaa muilta kysymyksiltä, ensisijaisesti muilta huono-osaisuuden

---

¹⁹ Parsonsin AGIL-teoria rakentui neljän elementin ympärille: taloudesta, tieteestä ja teknologiasta koostuvasta resurssien tuottamisesta (adaptation), poliittisten laitosten päätösten tekemisestä (goal achievement), perheen, koulutuksen ja uskonnon luomasta jatkuvuuden ylläpitämisestä (latency) sekä yhteisöjen ja oikeuslaitoksen kautta tapahtuvasta kiinteydestä huolehtimisesta.

muodoilta sekä perinteisiltä köyhyyden, asunnottomuuden ja päihdeongelmien kaltaisilta sosiaalisilta ongelmilta.

Kolmanneksi syrjäytymisen kautta ongelmallistettiin juuri perheen ja koulutuksen kaltaisia instituutioita. Näistä etsittiin toisaalta syitä syrjäytymiseen, toisaalta taas vastauksia ja mahdollisuuksia syrjäytymisen hallintaan ennakoinnin ja ennaltaehkäisyyn menetelmin. Syrjäytymisen voidaankin nähdä rapauttaneen uskoa juuri perheen, koulutuksen ja uskonnon kaltaisten instituutioiden kykyyn turvata ja ylläpitää normatiivista jatkuvuutta. Samalla syrjäytyminen näyttättyy Parsonsin neljännen elementin mukaisesti yhteisöllisyyden hajoamisen implikaationa, yhteiskunnan kiinteyden murenemisena.

Normit ja yhteiskunnan normatiivisuus tuleekin nähdä syrjäytymisen ydinalueena. Samalla syrjäytyminen tavoittaa normitematiikan keskiön. Syrjäytyminen määrittyy poikkeamisena yhteiskunnan hyvän elämän ihanteena olevista osallisuuden normeista. Raunion (2006) mukaan tämä on yksi keskeisimmistä syrjäytymisen vastaisen sosiaalityön lähtökohdista: Kenenkään ei tule olla syrjäytynyt, vaan sen sijaan kaikkien tulee olla osallisena yhteiskunnan normaaleista elinoloista, elämäntavasta ja elämänhallinnasta. Näin Raunion mielestä normatiivisessa mielessä syrjäytymisestä ei yksinkertaisesti voida puhua yksilön omana valintana tai vapaaehtoisena syrjäytymisenä. Normatiivisessa mielessä kaikki kansalaiset ovat velvoitettuja mahdollisuuksiensa mukaan osallistumaan normaaliin yhteiskunnalliseen toimintaan. (Raunio 2006, 13.)

Normit ja syrjäytymisen hallinta

Mutta miten normit tulee ymmärtää suhteessa syrjäytymisen hallintaan? Lähtökohtaisesti kiinnostus normiin – ja ennen kaikkea siitä poikkeamiseen – sekä normalisointiin on jo pitkään ollut yksi hallinnan tutkimuksen kulmakivistä. Esimerkiksi Helén (1994, 287) huomioi jo 1990-luvun alussa juuri normien etsimisen, määrittämisen ja tarkentamisen olevan oleellista syrjäytymispuheen vallan ja tiedon punosten näkökulmasta. Hallinnan tutkimuksen,

normien ja syrjäytymisen suhteet voidaankin Milleriä ja Rosea (2010) mukailten tiivistää siihen, miten esimerkiksi hyvän tai oikean kansalaisuuden normia voidaan vahvistaa yhä voimakkaammaksi sekä erilaisin keinoin saada jokainen suomalainen toimimaan normin mukaisella tavalla ilman, että joku kertoo heille jokaisena hetkenä, kuinka heidän tulisi elää ja millaisia päätöksiä tehdä. Kiinnostus kohdistuu siis tässä tapauksessa niihin syrjäytymisen kielisiin ja normeihin, jolla yksilöt arvioivat itseään – ja muut heitä. (ks. Miller & Rose 2010, 14–16.)

Voidaankin todeta, että syrjäytymisen hallinnan näkökulmasta normin kiinnostavin puoli ei liity itse normin luonteeseen, muotoon tai ominaisuuksiin, vaan normin arviointiin. Näin normi määrittyy Ewaldin (2003, 24, 52) sanoin vertailun mittapuuna, sääntönä, jonka avulla jokainen voi mitata ja arvioida itseään. Tämä normin ja normaalin erikoislaatuinen rajanveto muotoillaan kynnysten ja rajojen terminologiaa käyttäen. Normi on mittapuu, joka yksilöllistää, mahdollistaa jatkuvan yksilöinnin ja samalla tekee yksilöistä keskenään vertailukelpoisia. Normin avulla voidaan paljastaa loputtomasti yhä hienojakoisempia eroja. Normi on vertailun ja vertailtavuuden periaate, yhteinen mittapuu, joka edellyttää ryhmän suhdetta vain itseensä. (Ewald 2003, 23.)

Ewaldin (2003) mielestä normit eivät kuitenkaan operoi yhteiskunnassa irrallisina. Ne edellyttävät arkkitehtonisia järjestelyjä, kokonaista vallan ja hallinnan fysiikkaa, minkä ansiosta tietty ihmisryhmä – esimerkiksi juuri syrjäytyneet – voivat tulla näkyviksi. Samalla normit edellyttävät Ewaldin mukaan menettelytapoja, havaintoja, laskelmia, ylipäätään sellaista tiedon kokonaisuutta, jonka on määrä muuntaa moninaisuus yhdeksi. (ks. Ewald 2003, 52.) Ewaldin mallintama eriskummallinen logiikka siis sulkee esimerkiksi syrjäytyneiden ryhmän väistämättömästi itseensä, eikä kerran vakiinnuttuaan salli enää kenenkään irtaantua sen vaikutuspiiristä.

Toisaalta hallinnan tutkimuksen kiinnostus on yleensä kohdistunut normin sijaan normaaliuden tematiikkaan – joskin rajanveto käsitteiden välillä on ongelmallista. Hallinnan tutkimuksessa normaali on erityisesti tietoa, valtaa ja hallintaa painottavassa merkityksessä jaettu (ks. Hacking 1997) yleensä

kahteen eri ulottuvuuteen. Ensinnäkin normaali voidaan ymmärtää patologisena eli jonkin poikkeavan vastakohtana. Näin yksinkertaistettuna, mikäli syrjäytyminen ymmärretään poikkeavuutena, normaalius määrittyy ei-syrjäytymisen kautta. Toinen normaalin ulottuvuus ja ymmärtämisen tapa on nähdä normaali sanakirjamaisen määritelmän tapaan jonakin tavallisena, keskivertona ja yleisenä. Toisaalta esimerkiksi Rosen (1998) mielestä rajanteko patologisen normaaliuden ja sanakirjamaisen normaaliuden välillä on nykyisissä yksilön omaa vastuullisuutta korostavissa länsimaisissa yhteiskunnissa muuttunut häilyväksi. Samalla Rose kuitenkin väittää, että juuri syrjäytyneet olisivat näiden normaalin rajapintoja rikkoneiden kontrollimekanismien ulottumattomissa. (Hacking 1997, 242–245; Rose 1998, 20–21.)

Yleensä syrjäytymisen ja normaaliuden rajanvetojen mekanismeina on suomalaisessa syrjäytymistematikassa käytetty tilastollisia keskiarvoja. Syrjäytymisen ja normaaliuden mittapuut nojaavat siis suhteellisuuteen. Brittiläisestä köyhyys- ja deprivatiotematikasta (erityisesti Townsend 1979) kumpuavassa ajattelussa esimerkiksi köyhyys määrittyi (suhteellisenä) syrjäytymisenä väestön yleisistä, tavanomaisiksi luokitelluista eli tilastollisesti keskellä olevista elinoloista.

Normaalin ja syrjäytymisen rajanveto- ja hallintamekanismit siis lähtevät muuttujista, jotka puolestaan määrittyvät suhteessa kuvattavaan yhteiskuntaan. Näin esimerkiksi työttömyyden tai ongelmia aiheuttavan päihteiden käytön kasvaessa syrjäytyminen ei kasva automaattisesti, vaan rajanvetomekanismi reagoi muutokseen kuvaamalla syrjäytymisriskien kasvua sekä määrittämällä muuttujat uutta tilannetta vastaavaksi. Yleinen ongelma tilastollisten keskiarvojen kautta operoivissa hallintamekanismeissa on kansalaisten muuttuminen hallinnan asettelemiksi objekteiksi, joille normaalin mittapuut ja parhaat elämäntavat annetaan esimerkiksi viranomaisten edustamasta normaalisuuden näkökulmasta.

Foucault'n (2010) kurivallasta johtamassa päätelyssä normaalia on yksinkertaisesti se, mikä pystyy mukautumaan – syrjäytymisen tapauksessa esimerkiksi tilastollisten keskiarvojen luomaan tai hyvän kansalaisuuden – malliin ja epänormaalia se, mikä ei tähän

pysty. Foucault'n mukaan kurinpidollisessa normalisaatiossa perustavaa ja ensisijaista ei näin ole normaali, epänormaali tai normalisaatio, vaan normi ja normittaminen. Normi on Foucault'lle ennen kaikkea eriävien normaaliuksien välinen peli, jossa erilaiset normaalin jakaumat pyritään saamaan toimimaan keskenään niin, että epäedullisimmat yhdistyvät edullisimpiin. (Foucault 2010, 69, 73–74.)

Foucault'n mallintaman pelin kautta voidaankin ajatella, että syrjäytymisen hallinta, jossain määrin myös syrjäytymisen ilmiö itsessään, lähtee liikkeelle normaalista, esimerkiksi hyvästä tai oikeasta kansalaisuudesta. Pelin edetessä keskiöön nousevat normin ja normaalin sijaan ne vertailun ja rajanvetojen mekanismit, joilla normaaliudesta syrjäytyneet pyritään saattamaan hallinnoitaviksi ja yhdistämään takaisin normaalin ja yksilölle edullisen piiriin. Syrjäytymisen näkökulmasta nämä vertailun mekanismit koostuvat toimeentulon, elinolojen, elämänhallinnan ja elämäntavan kaltaisista tiedon muodoista.

Mutta miten on mahdollista, että Foucault'n juuri kurivallalle – siis viimeistään 1800-luvulla nousutta liberalistista hallintaa edeltäneelle hallinnan muodolle – keskeiset normittamisen tavat ovat niin keskeisessä osassa tämän päivän syrjäytymisen hallinnassa? Syrjäytymiselle piirretään rajoja normaalin ja patologisen kautta: syrjäytyneet ovat ei-työvoimaa, ei-koulutettuja, ei-terveellisesti eläviä, eikä heillä ole elämänhallinnan taitoja.

Yksi selitys kurivallan normien nykyisille ilmenemismuodoille löytyy hallinnan regiimeihin ja rationaalisuuksiin liitetystä ominaisuudesta, jossa niiden ei ole nähty korvanneen edeltäjiään suoraan tai täydellisesti. Hallinnan tutkimuksessa mallinnetuissa tapahtumissa kurivalta korvattiin liberalistisella hallinnalla sekä myöhemmin uusliberalistisella hallinnan muodolla tavalla, jossa vanha ei korvannut uutta, vaan sulautti sen hallinnon tapoja itseensä, muokkasi ja nimesi uudelleen. Esimerkiksi Rosen (1999, 254) mielestä kansalaisuuden normit ovat uusliberalistisesta näkökulmasta eräänlaisia moraalisia sopimuksia, jotka rankaisevat vallitsevissa hyvän kansalaisuuden normien noudattamisessa, siis elämässä, epäonnistuvia.

Syrjäytynyt törmää normatiivisiin vaikutuksiin jatkuvasti. Normin rikkoja, poikkeava, työn vieroksija ja muut työyhteiskunnan kirot aiheuttavat jatkuvasti paineita. (Takala 1992, 16.)

Näin syrjäytyneiden suhdetta vallitseviin normeihin kuvasi Takala nuorten ”kouluallergiaa” ja syrjäytymistä käsitelleessä tutkimuksessaan vuonna 1992. Miten ja millaisina nämä ”normatiiviset vaikutukset” tulee nähdä nyt, yli kaksikymmentä vuotta myöhemmin? Yksi erinomainen tapa havainnollistaa syrjäytyneiden kohtaamia normatiivisia vaikutuksia on ymmärtää syrjäytymisen normatiivisuus juuri hyvän kansalaisuuden ehtoina ja vaatimuksina.

Kyse on siis eräänlaisesta oppaasta, joka sisältää määritelmät, miten asiat tulisi kansalaisen elämässä järjestää ja miten tämän kansalaisen tulisi käyttäytyä. Syrjäytynyt ei täytä tämän hyvän tai oikean kansalaisuuden ehtoja, syrjäytymisriskin alainen taas on asetettu tarkkailuun näiden ehtojen kautta.

Syrjäytyminen ei ensisijaisesti ole vain syrjäytymistä yhteiskunnasta tai sen instituutioista, vaan myös tai sen sijaan poikkeamista tai irtautumista hyvän kansalaisuuden normista. Asetelma on kaksisuuntainen: juuri syrjäytyminen asettaa ja muokkaa hyvän kansalaisuuden ehtoja jatkuvasti. Syrjäytymisen ja hyvän kansalaisuuden ehtojen näkökulmasta normatiivisuuden voidaankin nähdä kokeneen viimeisten vuosikymmenten aikana renessanssinsa ja nousseen yhä tärkeämmäksi ja keskeisemmäksi syrjäytymisen sekä koko huono-osaisuuden kentän hallinnan muodoksi. Syrjäytyminen ja syrjäytymisen hallinta kytkeytyvät hyvän kansalaisuuden kaltaisiin normeihin ja ovat normittamisen ja normalisoivan hallinnan kohteena. Syrjäytymiskeskustelu onkin voimistanut merkittäväällä tavalla normaaliuden kriteerien kiristämisen, uudelleen asettamisen ja organisoinnin mekanismeja.

Yhteiskunnan jäsenyyden ehtojen rajanveto

Lähtökohtaisesti hyvässä kansalaisuudessa ei ole kyse poliittisesta tai oikeudellisesta kansalaisuudesta. Hyvä kansalaisuus tulee

pikemminkin ymmärtää syrjäytymisen operationaalisenä määritelmänä (vrt. Eräsaari 2005, 264). Syrjäytyminen ja kansalaisuus ovat perustavalla tavalla yhtä. Keskusteltaessa kummasta tahansa puhe kohdistuu aina yhteiskuntaan, jäsenyyden ehtoihin. Hyvä kansalaisuus tuleeikin ymmärtää sosiaalisesti määrittävänä ja näin myös marshallilaiseen sosiaalisen kansalaisuuden tematiikkaan punoutuvana.

Politiittista ja oikeudellista kansalaisuutta täydentävä kansalaisuuden sosiaalinen ulottuvuus on muurattu koko hyvinvointivaltioajattelun peruskiveen. Yhteiskunnalliseen tasa-arvoon pyrkiessä T. H. Marshallin (1964) kansalaisuusajattelussa korostettiin sosiaalisen kansalaisuuden oikeuksia tiettyyn hyvinvointiin ja turvallisuuteen sekä oikeutta täyteen osallisuuteen yhteiskunnallisessa perinnössä ja yhteiskunnan jäsenenä sen vallitsevien käytäntöjen mukaisesti. Erityisesti uudella vuosituhanella marshallilaista kansalaisuustematiikan kolmijakoa on viety suuntaan, jossa kansalaisuus näyttäytyy sekä kansalaisoikeudet, poliittiset oikeudet ja sosiaaliset oikeudet mahdollistavana asemana että myös käytäntönä, jossa yksilöltä edellytetään laajojen yhteisten velvollisuuksien hyväksymistä (Johansson 2010, 40).

Toisaalta viimeisten vuosikymmenten aikana erilaiset aikalaianalyysit ovat mallintaneet tarkasti kehityskulkua, jossa oikeuksiin perustuva kansalaisuustulkinta on ongelmallistettu ja siirrytty eräänlaiseen kansalaisuuden käsitteen post-marshallilaiseen ajatteluun. Esimerkiksi uuden vuosituhanen aikalaistulkinnossa (ks. Saastamoinen 2010, 230) kansalaisuus ei ole näyttäytynyt stabiilina oikeuksien ja velvollisuuksien suhteena vaan yhteisöllisenä statuksena, jonka eteen on tehtävä työtä ja johon liittyy juuri mukana pysymisen ja putoamisen – syrjäytymisen – riski. Tulkinnoissa (Turner 2001 ym.) uudenlainen kansalaisuus toteutuukin marshallilaisten poliittisten, oikeudellisten ja sosiaalisten sijaan normatiivisina oikeuksina ja velvollisuuksina. Kansalaisuustulkinnat eivät ole jääneet tähän. Viimeisten vuosikymmenten aikana kansalaisuustematiikkaa on mallinnettu esimerkiksi terveyskansalaisuuden, biologisen kansalaisuuden, monikulttuurisen kansalaisuuden, joustavan

kansalaisuuden, teknologisen kansalaisuuden, tieteellisen kansalaisuuden, farmaseuttisen kansalaisuuden ja terapeutin kansalaisuuden näkökulmasta (Wehling 2011, 227).

Marshallilaista kansalaisuustematiikkaa myös syrjäytymisen näkökulmasta tarkastelleen Jan Johanssonin (2010) mielestä erityisesti sosiaalinen kansalaisuus onkin saanut nykyhetkeen tultaessa lukemattomia erilaisia määritelmiä, variaatioita ja mallinnuksia. Samalla tutkijat ovat Johanssonin mukaan venyttäneet sosiaalisen kansalaisuuden käsitettä paljon sen alkuperäistä, Marshallin antamaa, merkitystä pidemmälle. (Johansson 2010, 10.)

Miten hyvä kansalaisuus tulisi siis syrjäytymisen näkökulmasta sekä juuri tietyssä, tässä tapauksessa suomalaisen poliittisen anatomian kontekstissa, ymmärtää ja määritellä? Entä millaisia ehtojen ja premissien varaan hyvä kansalaisuus on tässä viitekehyksessä rakentunut, miten nämä ehdot muodostuvat ja miten ne ovat viimeisten vuosikymmenten aikana muuttuneet?

Kysymysten lähestyminen voidaan aloittaa pelaamalla asetelmaa Helénin ja Mikko Jauhon (2003b) suomalaista terveysterveystieteellistä käsitteelliseen analyysiin. Helénin ja Jauhon mukaan terveysterveystieteellisyys avautuu kahdessa merkitysluottavuudessa. Terveysterveystieteellisyys rakentuu sekä tavoitteesta kansalaistaa jokainen ihmisyksilö terveydenhoidon kautta että pyrkimyksestä eriarvoistaa kansalaisia kansanterveyden vaalimisen nimissä. Helénin ja Jauhon ajattelussa terveysterveystieteellisuuden keskeisin muodostumismekanismi piiryykin sen ulkopuolen ja toiseuden kautta. Tämä jatkumo tai kehä määrittää yksilöitä jatkuvasti enemmän tai vähemmän kansalaisiksi ja samalla operoi valvonta-, eristys- ja integrointikäytäntöjen kolmiyhteyden varassa. (Helén & Jauho 2003b, 14–15.)

Samalla tapaa syrjäytyneiden palauttaminen hyvän kansalaisuuden normatiiviseen piiriin nojaa Helénin ja Jauhon kuvaamaan kaksoismerkitykseen. Syrjäytymisen vastaisen politiikan tavoitteena on ollut jokaisen syrjäytyneen, syrjäytymisriskin alaisen tai potentiaalisen tulevaisuuden syrjäytyneen kansalaisen – eli käytännössä lähes koko väestön –

saattaminen takaisin hyvän kansalaisuuden ehtojen määrittämään elämäntapaan. Samaan aikaan hyvä kansalaisuus kiristyneine ehtoineen on eriarvoistanut kansalaiset syrjäytymisen vastaisen politiikan ja syrjäytymisen tiedonalan nimissä. Syrjäytymisen hallinta nojaakin jatkuvaan ja dynaamiseen hyvän kansalaisuuden ehtojen asettamiseen, määrittelyyn, arviointiin ja koetteluun.

Hyvän kansalaisuuden mittapuut

Tämän päivän suomalainen kansalainen toteuttaa itseään vapaana yksilönä. Toisaalta kansalaisten arvot ja painotukset erilaisten elämänvalintojen kohdalla ovat melko samankaltaisia. Yksinkertaistettuna suomalaisen voidaan sanoa arvostavan palkkatyötä, koulutusta ja hyvinvointivaltiota – elämisen alueita, jotka ovat syrjäytymiskeskustelun ydinteemoja. Syrjäytyneiltä on katsottu (Eräsaari 2005) puuttuvan pohjoismaisen hyvinvointivaltion lajityypin mukainen rationaalinen pyrkimys palkkatyön ja koulutuksen kautta avautuvaan hyvinvointiin, joka on Marshallin kansalaisuusoppien mukaisesti kaikille kansalaisille mahdollinen. Samoin heiltä puuttuu tähän hyvinvointiin perustuva ja sen mahdollistava kontribuutio yhteiskunnan hyväksi. Näin syrjäytyminen näyttäytyy syrjäytymisenä hyvän kansalaisuuden oikeuksista ja velvollisuuksista.

Syrjäytymisen asettaman hyvän kansalaisuuden asetelmaa ei kuitenkaan tule nähdä näin staattisena ja yksinkertaisena. Se ei näyttäydy stabiilina sosiaalisten oikeuksien ja velvollisuuksien suhteena marshallilaisen sosiaalisen kansalaisuuden tapaan. Kyse ei siis varsinaisesti ole kansalaisen oikeudesta esimerkiksi palkkatyöhön, sosiaaliturvaan tai koulutukseen tai velvollisuudesta yhteiskunnan elinvoiman ylläpitämiseen, tuottavuuteen tai verojen maksuun. Syrjäytymisen määrittämät hyvän kansalaisuuden oikeudet ja velvollisuudet ovatkin pieniksi, mitattaviksi ja määriteltäviksi osiksi pilkottuja normatiivisia oikeuksia ja velvollisuuksia, joiden luonne on dynaaminen ja jatkuvan muutoksen alainen.

Suomalaisessa syrjäytymiskeskustelussa ja syrjäytymisen vastaisessa politiikassa hyvän kansalaisuuden ehdot ovat näyttäytyneet verrattain selkeinä. Nämä normatiiviset velvollisuutensa täyttävä suomalainen on hyvä kansalainen, eikä siis syrjäydy tai joudu riskiryhmään. Hänellä on rationaalinen pyrkimys ensin keskeyttömään koulutukseen ja sen jälkeen palkkatyöhön. Hyvä kansalainen on osa eheää perheyhteisöä ja lähiyhteisöä. Näin hän ei luo syrjäytymisriskejä lapsilleen tai naapureilleen. Hyvä kansalainen ei kärsi fyysisistä tai psyykkisestä terveyden menetyksestä, ei riko lakia, on osa sosiaalista yhteisöä, äänestää ja kuuluu mielellään yhdistyksiin. Hän ei käytä vaarallisia tai haitallisia määriä päihteitä, hänellä on harrastuksia ja hän huolehtii ulkonäöstään.

Listaa voidaan jatkaa toisin sanoin (Laurikari & Niemelä 1999). Hyvä kansalainen on työ- ja toimintakykyinen, hänellä on takanaan myönteisiä elämäntapahtumia, taskussa hyvä perus- ja ammattikoulutus sekä hyvä ammatti- ja arvoasema. Hyvällä kansalaisella on koti, perhe, verkostot ystäviin ja naapureihin, sosiaalinen tukiverkosto. Hän asuu laadukkaasti, keskusalueella, hänellä on työpaikka ja riittävät tulot. Hyvä kansalainen on sisäistänyt yhteiskunnan arvot ja normit, hän on sopeutuva ja osallistuva, hän osallistuu järjestötoimintaan ja harrastaa myönteisiä, kehittäviä harrastuksia. (Vrt. Laurikari & Niemelä 1999, 4)

Syrjäytymisen asettama hyvä kansalaisuus näyttäytyikin oikeuksien sijaan normatiivisten vastikkeellisuuksien ja velvollisuuksien kyllästäjänä. Ei-syrjäytynyt tai syrjäytymisriskeihin reagoiva kansalainen on aktiivinen kansalainen, aloitteellinen yksilöllisen elämänkulun riskien hallinnassa. Samaan aikaan hän on työkansalainen, onhan osallistuminen palkkatyöhön kansalaisuuden tärkein väylä. Tästä näkökulmasta syrjäytyminen näyttäytyy yksilötason ilmiönä eli passiivisuutena omassa riskienhallinnassa. Syrjäytymiskeskustelun yksi pääpremissistä on palkkatyön ymmärtäminen keskeisenä osana sosiaalista integraatiota ja syrjäytyneiden palauttamista yhteiskuntaan. Työn karttaminen, implisiittisesti lähes työn puuttuminen, on sosiaalisesti sopimatonta käytöstä. Samaan aikaan

syрjäytyneiksi luokitelluista tuntuu emotionaalisesti vaikealta kysyttäessä vastata, ettei tee mitään. (Saastamoinen 2010, 232; Holvas & Vähämäki 2005, 188.)

Vaikka syрjäytymisen määrittämää hyvää kansalaisuutta määrittävät pirstaloituneisuus, monimuotoisuus ja dynaamisuus, suomalaisen hyvän kansalaisuuden ehdot eivät ole murtuneet saati syntyneet hetkessä. Työn, koulutuksen, terveellisten elämäntapojen ja oikealla tavalla rakennetun elämänkaaren arvostuksen rakentuminen on pitkä historiallinen prosessi. Jo Pekka Kuusi (1961, 327) moitti ”epäsosiaaliseksi ihmiseksi” yksilöä, jolle kansalaissääntöjen noudattaminen on tavallista vaikeampaa.

Niin syрjäytymisen kuin kansalaisuudenkin käsitteet ovat jatkuvassa liikkeessä. Yksi tulkinta voisi olla, että syрjäytymiskeskustelu on kirkastanut yhteiskunnan jäsenyysvaatimuksia ja muokannut niitä mitattavaan muotoon. Tai vaihtoehtoisesti keskustelu heijastelee yhteiskunnan ja työelämän – sekä näin hyvän kansalaisuuden ehtojen – jatkuvaa koventumista.

Normin paikka syрjäytymisessä

Suomalaisen syрjäytymisen näkökulmasta hyvän kansalaisuuden normien täyttäminen on muuttunut vuosi vuodelta vaativammaksi. On tietenkin mahdollista sanoa, että täystyöllisyyden tavoitteesta luopuneessa ja lukemattomia erilaisia vaihtoehtoja tarjoavassa yhteiskunnassa hyvän kansalaisuuden ehtojen täyttäminen on muuttunut vain työläemmäksi. Keskeisintä on kuitenkin ymmärtää, miten syрjäytyminen on asettanut kansalaisuuden ehtoja uudella tavalla.

Ehtojen asettaminen ei suinkaan merkitse vain niiden kiristämistä tai lukumääräistä lisäämistä. Syрjäytymisen näkökulmasta kyse on pikemminkin ehtojen uudelleenasettamisesta tai -järjestämisestä. Hyvän kansalaisuuden ehdot eivät syрjäytymisen aikakaudella täyty pelkän palkkatyön ja toimeentulon kautta, vaikka tekijät ovat säilyttäneet keskeisen

asemansa syrjäytymiseltä suojaavina elementteinä. Syrjäytymisen voidaankin sanoa vieneen hyvän kansalaisuuden ehtoja uusille alueille ja näin järjestäneen normit uudellaiseksi kokonaisuudeksi.

Työn ja toimeentulon lisäksi hyvä kansalainen käyttäytyy määrättyllä tavalla, sopeutuu erilaisiin peruskoulun tai koulutusputken kaltaisiin instituutioihin tai institutionaalsiin järjestelmiin, hallinnoi itse terveyteensä, päihteiden käyttöön ja sosiaalisin suhteisiinsa liittyviä kysymyksiä ja tekee ylipäättään jatkuvasti valintoja, joiden kautta syrjäytymisen luomat ansat, erilaiset riskitekijät, ovat vältettävissä.

Hyvän kansalaisuuden normien näkökulmasta huomioitavaa onkin se, että syrjäytyminen ei ole vain pienen huono-osaisten joukon ongelma tai kysymys, vaan syrjäytymisen riskit koskettavat lähes koko väestöä. Kärjistettynä syrjäytymistematikan näkökulmasta yksilö joutuu syntymästään käynnistyvään peliin, jossa on vain hävittävää. Syrjäytymisen riskit asettavatkin hyvän kansalaisuuden ehtoja läpi yksilön elämän. Syrjäytymisriskejä on laskettavissa lapsuuteen ja lapsen perheeseen, peruskouluun, koulutusten välisiin nivelvaiheisiin, työllistymiseen, työelämään sekä jatkuvasti läsnä oleviin elämäntapavalintoihin, kykyyn sopeutua erilaisiin olosuhteisiin ja ympäristöihin, terveyteen, työkykyyn ja koko elämisen hallintaan.

3 SYRJÄYTYMISRISKIEN MOSAIIKKI

Kaikki eivät kuitenkaan pysy tehokkuuden lisäämisen vauhdissa mukana. Nykyisin syrjäytymisen riski on siis olemassa myös muilla kuin alun perin jonkin vamman, sairauden tai epäsosiaalisen käyttäytymisen nojalla marginaaliasemaan joutuneilla. (STM 2003c, 150.)

Suomalaisen yhteiskunnan ”tehokkuuden lisääntymisen” on usein katsottu tuoneen jatkuvasti uusia vauhdista tippuvia ja keltasta pudonneita. Syrjäytymisen varjo, riski syrjäytyä, onkin laajentunut uudella vuosituhannella käytännössä koko väestöön. Lainauksen keskeisin käsite ei kuitenkaan ole tehokkuuden lisääminen, vaan riski. Yksi sekä suomalaista syrjäytymisen vastaista politiikkaa että koko syrjäytymistematiikkaa hallitseva piirre onkin ollut syrjäytymisen ymmärtäminen ja käsitteellistäminen syrjäytymisriskiksi. Keskustelu syrjäytymisestä on käytännössä puhetta syrjäytymisriskeistä, toisin sanoen syrjäytymiseen liitetyn prosessin eri tekijöistä ja niiden suhteista.

Mistä suomalaisessa syrjäytymisen tematiikan keskiössä oleva syrjäytymisriski siis muodostui, miten se rakentui ja miten tämä mosaiikki on purettavissa osiin? Entä miten syrjäytymistä, erityisesti syrjäytymisprosessin tekijöitä ja riskitekijöitä, on käännetty mitattavaan muotoon ja miten vaatimus syrjäytymistä käsittelevästä numerotiedosta on vaikuttanut suomalaisen syrjäytymisen muodostumiseen? Syrjäytymisen käsitteen operatiivisen luonteen näkökulmasta taas voidaan kysyä, mitä syrjäytymisriski tekee tai on tehnyt.

Luvun ensimmäisessä osassa pyritään hahmottelemaan syrjäytymisriskin määritelmällistä luonnetta ja sen asemaa suomalaisen syrjäytymisen rakentumisessa sekä puretaan syrjäytymisriski analysoitaviksi elementeiksi. Toisessa osassa taas tarkastellaan syrjäytymisriskin mittaamisen kysymyksiä ja

numerotietoa koskevien vaatimusten vaikutuksia syrjäytymisen muodostumiseen. Luvun kolmannessa ja viimeisessä osassa tehdyt havainnot ja tulokset avataan laajemmalle tulkintakehykselle ja suhteessa syrjäytymisen muodostumiseen sekä pohditaan syrjäytymisriskien hallinnan suuntaviivoja.

3.1 Syrjäytymisriskit ja niiden rakennusosat

Yleiseurooppalainen paradigma syrjäytymisestä keskeisimpänä uuden vuosituhannen sosiaalisena ongelmana on yleensä määrittänyt syrjäytymistä riskinä. Syrjäytymisen riskejä on kuvattu kysymyksinä, joihin hyvinvointivaltiota ei ole luotu vastaamaan. Syrjäytymisen riskeistä on tullut hallitsemattomia, eikä erilaisia riskiryhmiä ole kyetty suojaamaan. (Ks. Giddens 1998, 116.)

Myös suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan saavuttaessa ohjelmallisen muotonsa 1990-luvun alussa syrjäytyminen määrittyi hallitsevasti juuri syrjäytymisriskinä. Erityisesti ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategian tavoitteena oli kauaskatseisuus ja tehokkuus, toisin sanoen syrjäytymisen riskien ehkäiseminen ennen kuin ne aktualisoituisivat sosiaalisiksi ongelmiksi. Mutta miksi juuri sana riski nostetaan tutkimuksessa niin keskeiseen asemaan ja miten riski eroaa esimerkiksi vaarasta ja uhasta? Entä millaisista artikulaatioista ja mekanismeista syrjäytymisen riskit ovat rakentuneet?

Turvallisuuden säröt

Suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan saavuttaessa ohjelmallisen muotonsa vuosituhannen vaihteen jälkeen myös sisäasiainministeriö kytki syrjäytymisen osaksi uutta sisäisen turvallisuuden selvitystä. Vuoden 2004 *Sisäisen turvallisuuden ohjelmasta* alkaen ”syrjäytymisen lisääntyminen” onkin nimetty ”suurimmaksi suomalaisen yhteiskunnan sisäisen turvallisuuden uhkaksi” (Sisäasiainministeriö 2004, 97). Miksi syrjäytyminen

määritettiin sisäisen turvallisuuden kohdalla juuri uhkaksi, vaikka syrjäytymistutkimuksen piirissä ja syrjäytymisen vastaisen politiikan ohjelmallisella tasolla käytettiin tavallisesti syrjäytymisriskin käsitettä?

Lähtökohtaisesti sisäasiainministeriö linjasi vuoden 2004 ohjelmassaan sisäiseen turvallisuuteen vaikuttavien ilmiöiden olevan syy-yhteydessä toisiinsa. Ohjelma lähti premisistä, jossa juuri syrjäytymisen lieveilmiöiden katsottiin altistavan niin massarikollisuudelle ja rikolliselle uralle kuin myös onnettomuuksille ja itsemurhille. Esimerkiksi henkirikosten tekijöiden ja uhrien katsottiin olevan tyypillisesti päihtyneitä sekä ”monin tavoin syrjäytyneitä”. Sisäisen turvallisuuden ohjelman seurantaan valittujen indikaattoreiden tasolla uhkaa ”syrjäytymisen lisääntyminen” mitattiin nuorisotyöttömyyden, toimeentulotuen saajien määrän, päihdeongelmaisten hoitovuorokausien lukumäärän, vankilakertaisuuden sekä huostaan otettujen lasten määrän kautta. (Sisäasiainministeriö 2004, 14, 29, 87.)

Sisäisen turvallisuuden ohjelmissa syrjäytymisen uhka näyttäytyikin ensisijaisesti yhteiskunnan tasolla tulkittuna, ”meidän” kokemanamme ja ”heidän” aiheuttamana. Syrjäytyminen loi siis turvattomuutta, eikä huoli kohdistunut ensisijaisesti ”syrjäytyneisiin”, vaan yhteiskunnan kokemaan uhkaan. Samalla tämä lähtökohta teki sisäisen turvallisuuden ohjelmista poikkeuksia suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa. Erityisesti lasten ja nuorten syrjäytymiseen kohdistetun huolen korvasi pelko, ja kuva syrjäytyneestä maalattiin päihdeongelmaisten, rikolliselle uralle ajautuneiden ja väkivaltaan taipuvaisten yksilöiden kautta. Vuonna 2007 eli kolme vuotta ensimmäisestä syrjäytymisen määrittämisestä sisäisen turvallisuuden ohjelmasta uhka-arvion onnistuminen arvioitiin oikeaksi.

Syrjäytymisen lisääntymisen arvioitiin olevan suurin uhka sisäiselle turvallisuudelle. Arviota voidaan pitää oikeaan osuneena. Useat eri seikat osoittavat, että ongelmat kasaantuvat yhä enemmän, ongelmien kasaantuminen voi johtaa syrjäytymiseen ja tämä taas saattaa johtaa rikoskierteeseen. Poliisit ja sosiaalityöntekijät kohtaavat päivittäisessä työssään yhä nuorempia lapsia, jotka ovat jo syrjäytymässä. Perheiden vaikean tilanteen johdosta saattaa

syntyä tilanne, jossa lapsella ei ole mitään käsitystä ns. normaalista elämästä. Yhä suurempi osa suomalaisista voi kuitenkin aiempaa paremmin. Samalla niiden, joilla on ongelmia, ongelmat ovat entistä vakavampia ja vaikeammin ratkaistavissa. (Sisäasiainministeriö 2007b, 14.)

Punnittaessa lainausta voidaan havaita analogia, jossa lisääntynyt ”ongelmien kasautuminen” saattaa ”johtaa syrjäytymiseen” ja tätä kautta myös mahdollisesti ”rikoskierteeseen”. Käytännössä siis syrjäytymisen sijaan sisäisen turvallisuuden uhkan aiheuttaa rikollisuus. Syrjäytyminen operoi ikään kuin mahdollisen rikollisuuden tai rikollisen elämäntavan kasvun havainnolistajana ja indikaattorina. Esimerkiksi sisäisen turvallisuuden ohjelmia edeltäneissä oikeusministeriön julkaisuissa *Turvallisuustalkoot* (Oikeusministeriö 1998, 2) kytkös on nähtävissä vielä eksplisiittisempänä eli käytännössä syrjäytymiselle määritettiin yhteys rikollisuuteen – ja tulevaisuuden uhkaksi juuri rikolliset luokat.

Mutta miten näin eksplisiittinen korrelaation vetäminen syrjäytymisen ja rikollisuuden tai väkivallan välille tuli siis ylipäätään mahdolliseksi? Sisäisen turvallisuuden ohjelmissa syrjäytymisen, rikollisuuden ja sisäisen turvallisuuden uhkan kausaliteetti ja ketju artikuloitiin ennen kaikkea syrjäytymisen prosessin ja erilaisten syrjäytymisen riskitekijöiden kautta.

Syrjäytymiseen johtaa kehitys, joka alkaa usein jo varhaislapsuudessa. Turvaton varhaislapsuus johtaa helposti oireiluun päiväkodissa ja koulussa. Nuoruusvaiheessa alkoholin ja huumausaineiden käyttö vahvistaa syrjäytymiskehitystä. Nuoruudessa tehdään tulevaisuuden kannalta merkittäviä valintoja, kuten koulutusta ja ammatinvalintaa koskevia päätöksiä. Huonot valinnat voivat johtaa työelämästä syrjäytymiseen jo ennen varsinaiseen työelämään siirtymistä. Jos näin käy, kasvaa todennäköisyys vakavaan syrjäytymiseen. Tällöin rekrytoituminen rikolliselle uralle on mahdollisuus tilanteessa, jossa yksilöllä on vain vähän vaihtoehtoja. Pikkurikollisuuden, alakulttuurien, päihteiden ongelmakäytön kautta voidaan joutua rikolliselle uralle, jota on hyvin vaikea enää katkaista. Siten syrjäytymisen estäminen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa on merkittävä tekijä, jos halutaan vaikuttaa

rikosten ja häiriöiden määrään. (Sisäasiainministeriö 2004, 17–18.)

Vuoden 2004 sisäisen turvallisuuden ohjelmassa syrjäytyminen mallinnettiin siis vakiintuneen paradigmaattisen tavan mukaan prosessiksi, jossa rikollisuus oli prosessin yksi mahdollisista päätepisteistä tai lopputuloksista. Samalla syrjäytymisen ehkäiseminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa katsottiin merkittäväksi ”rikosten ja häiriöiden määrään” vaikuttavaksi tekijäksi. Lainatussa tekstikatkelmassa syrjäytyminen kuvattiin ”kehityksenä”, jonka tekijöinä olivat ”turvaton varhaislapsuus”, ”oireilu päiväkodissa ja koulussa”, ”nuoruusvaiheen alkoholin ja huumausaineiden käyttö”, ”koulutusta ja ammatinvalintaa koskevat” huonot päätökset ja ”työelämästä syrjäytyminen”. Yksilön syrjäytymisen katsottiin johtavan lopulta mahdollisesti ”vaihtoehtojen puuttuessa” ”pikkurikollisuuteen”, ”alakuultuureihin” ajautumiseen, ”päihteiden ongelmakäyttöön” ja ”rikolliselle uralle”.

Mikäli juuri ”rikosten ja häiriöiden” lisääntyminen oli uhka, miksi sisäisen turvallisuuden ohjelmat sitten ylipäättään käsitteellistettiin syrjäytymisen kautta? Vastaus kysymykseen voidaan paikantaa lainauksen loppuosasta: rikosten ja häiriöiden määrään katsottiin voitavan vaikuttaa parhaiten ”estämällä syrjäytyminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa”. Ohjelmissa rikollisuuteen ja häiriöihin katsottiin voitavan puuttua juuri syrjäytymisen prosessin tekijöihin kohdistuvilla toimenpiteillä aina varhaislapsuudesta alkaen.

Voidaankin perustellusti esittää tulkinta, että sisäisen turvallisuuden ohjelmien päämääränä oli rikollisuuden ja häiriöiden aiheuttamien uhkien estäminen ehkäisemällä syrjäytymisen riskejä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tämä on nähtävissä eksplisiittisesti myös myöhemmissä ohjelman versioissa. Esimerkiksi vuoden 2008 sisäisen turvallisuuden ohjelmassa syrjäytyminen määritettiin edelleen sisäisen turvallisuuden keskeiseksi uhkaksi, mutta samalla syrjäytymistä käsitteellistettiin esimerkiksi työttömyyden, toimeentulovaikeuksien tai heikon koulutustason kautta määrittävänä riskinä (Sisäasiainministeriö 2008a, 6).

Riskit syrjäytymisen hallinnan näkökulmasta

Yleiskielessä riski on tavallisesti ymmärretty vaarana, uhkana tai epäedullisena tapahtumana, joka voi kohdistua keneen tahansa. Riski on siis objektiivinen uhka tai vaara. Oli keskustelun konteksti sitten arkikielessä, sosiaalitutkimuksen keskustelussa tai poliittisessa retoriikassa riskit, vaarat ja uhat ymmärretään usein toistensa synonyymeiksi. Käsitteiden sekoittuminen oli nähtävissä myös sisäisen turvallisuuden ohjelmien kohdalla.

Synonyymeinä tarkasteltuna riskit, vaarat ja uhat ovat tapahtumia, joilta ei voida suojautua, mutta joihin toisaalta voidaan varautua. Vaikka suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa syrjäytyminen on tavallisesti käsitteellistetty syrjäytymisriskiksi, on käsitepeli riskin, vaaran ja uhkan välillä paikallistettavissa myös syrjäytymisen tematiikkaan. Lähtökohtaisesti näiden kolmen käsitteen tulkitseminen toistensa synonyymeina erityisesti lisääntyneen epävarmuuden ja elämän vaikean ennustettavuuden kontekstissa ei liene yllättävää. Toisaalta kuitenkin riskin määritelmällinen suhde juuri vaaraan ja uhkaan on syrjäytymisen riskimekanismin ymmärtämisen ja analysoimisen kannalta verrattain keskeinen.

Hallinnan näkökulmasta riski näyttäytyy juuri hallinnoituna vaarana tai uhkana – tapahtumana, joka on paljastettu, punnittu ja käsitteellistetty ja jolle on määritetty mitattava muoto. Riskien ymmärtämisen tämän kaltaisen hallinnan viitekehyksen kautta voidaan nähdä pohjautuvan ensisijaisesti François Ewaldin (1991, 2003, 2004 ym.)²⁰ ajatteluun. Siinä missä esimerkiksi

---

²⁰ Ewald tunnetaan parhaiten sosiaalivakuutuksen rakentumista Ranskaan 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa tarkastelevista tutkimuksistaan. Ewaldin riskitematiikan on katsottu (mm. O'Malley 2004, Dean 2010) sekä määrittäneen hallinnan ja vallan kulttuurien tutkimuksen riskikäsitystä että myös tuoneen vaihtoehdon tarjoavan kriittisen näkökulman Ulrich Beckin riskiyhteiskuntakeskusteluun. Ewaldin riskitematiikka onkin luonut lähes tutkimustraditioksi kutsutun suuntauksen (Ewald 1991, 2004; Ericson & Doyle 2004; Ericson 2005; O'Malley 1996, 1999, 2004; Baker & Simon 2002, Liukko 2013 ym.). Tämän tutkimuksen on yleensä katsottu (ks. O'Malley 2004, 7–13) jakautuneen ennen kaikkea kahteen historiallisten analyysien suuntaukseen: genealogioihin riskitekniologioiden levittäytymisestä kaikkialla sosiaalisen elämän alueille ja erilaisten riskin kautta hallinnoivien tekniikoiden genealogioihin.

eurooppalaista sosiologista keskustelua erityisesti 1990-luvulla hallinneessa ja Ulrich Beckiin henkilöidyssä riskiyhteiskuntatematikassa riskit ymmärrettiin sosiaalivakuutukselta ja muilta hallintatavoilta karanneiksi, globaaleiksi ja hallitsemattomiksi tapahtumiksi, Ewaldin ajattelussa riski näyttäytyy juuri tapana käsitteellistää ja punnita tapahtuma. Yksinkertaistettuna siis Ewaldin (1991, 199) mukaan mikään ei itsessään ole riski ja toisaalta mikä tahansa voi olla riski – kyse on ainoastaan siitä, miten tapahtuma punnitaan.

Beckin riskiyhteiskuntatematikan (1992, myös 1995, 2009 ym.) pääteesin mukaan länsimaiset yhteiskunnat astuivat viime vuosisadan lopulla kasvihuoneilmion, ydinvoiman, globaalin terrorismin ja geeniteknologian kaltaisten riskien uuteen aikakauteen. Beckin ajattelussa syrjäytymisen kaltaisten sosiaalisten riskien katsottiin siis yhä useammin luisuneen yhteiskunnan seuranta- ja turvainstituutioiden tavoittamattomiin (Beck 1995, 16). Näitä uusia riskejä määritti pääosin ennakoimattomuus, niitä ei ole voitu laskea todennäköisyyksien logiikalla ja ne aiheuttavat peruuttamattomia seurauksia, joiden hinta ei myöskään ole laskettavissa. Beckin riskitematiikassa myöhäismodernien yhteiskuntien kompleksisessa, pirstoutuneessa ja uudenlaisessa ongelmakentässä riskejä ei voitu tai kyetty enää hallinnoimaan esimerkiksi sosiaalivakuutuksen kaltaisten keinojen kautta.

Siinä missä siis riskiyhteiskuntatematikka tai esimerkiksi riskejä kulttuurisina konstruktiona käsittelevä näkökulma (esim. Douglas 1992; 1985) pikemminkin häivyttävät riskin, vaaran ja uhkan käsitteellisiä ja merkityksellisiä erontekoja, Ewaldin riskiajattelussa ero on selkeä. Esimerkiksi syrjäytymisuhka tai syrjäytymisvaara ymmärretään näin kontrolloimattomina, pelottavina ja hallitsemattomina, kun taas syrjäytymisriski on sosiaalitutkimuksen, tilastotieteen, asiantuntijatiedon ja politiikan kaltaisten keinojen avulla jo valjastettu määriteltyyn, nimettyyn ja mitattavaan – käytännössä siis hallittavaan – muotoon. Jotta siis vaarana tai uhkana nähtyä ja ongelmaksi määriteltyä ilmiötä on voitu hallita, se on tullut muokata mitattavaksi riskiksi. Käsitteenä riski voidaan määritellä sosiaalitutkimuksen, asiantuntijatiedon ja tilastotieteen kaltaisilla välineillä operoivaksi tiedon muodoksi,

jonka tehtävänä on kauaskatseisesti organisoida ja punnita tapahtumia mitattavaan muotoon. Ewaldin (2003) sanoin erilaiset riskit ja niiden teknologiat ovat tapoja hajottaa, koota uudelleen ja järjestää todellisuuden osia. (Vrt. Luhmann 1995, 16; 1993, 30–31; Ewald 1991, 199; 2003, 25–26.)

Robert Castel (1991) on havainnollistanut tätä riskien muodostumisen prosessia tapausesimerkinään vaaralliseksi ja henkisesti sairaiksi diagnosoitujen aiheuttama vaara. Castelin kuvaamassa klassisessa psykiatriassa riskillä alettiin määrittää sitä vaaran tunnetta, jonka henkisesti sairaiden mahdolliset odottamattomat ja väkivaltaiset toimet loivat. Itse vaara voitiin kuitenkin todistaa faktoilla, joissa tämä vaara aktualisoitui mielisairaiden väkivaltaiseksi teoksi. Eli käytännössä yhteyttä ei voitu todistaa aina toteutuvaksi, vaan tietyllä todennäköisyydellä toteutuvaksi. Näin mielisairaiden yhteyteen muodostui lähtökohta ”harmittomia tänään, mutta mahdollisesti vaarallisia huomenna”. (Castel 1991, 283–284.)

Castelin tulkinnan suuntaviivoissa on voimakkaita yhtymäkohtia aikaisemmin käsiteltyihin sisäisen turvallisuuden ohjelmiin, joissa syrjäytyminen yhdistettiin niin väkivaltaan kuin rikollisuuteenkin. Syrjäytyneen väkivaltaisuudelle tai rikolliselle uralle ajautumiselle voitiin siis asettaa tietty todennäköisyys, ja tähän ketjuun esimerkiksi juuri sisäisen turvallisuuden ohjelmat pyrkivät luomaan kiilaa. Samalla Castelin riskitulkinta vahvistaa osaltaan Ewaldin korostamaa riskimekanismien muuttumattomuutta. Käytännössä onkin tärkeä pohtia, määritetäänkö ihmismassojen ylle syrjäytymisen epäilyksen varjo – syrjäytymisriski – ainoastaan siksi, että aktualisoituessaan väestötasolla merkittävänä syrjäytymisen taloudellinen hinta olisi yhteiskunnalle massiivinen?

Riskin, uhkan ja vaaran käsitteiden yhteen kietoutumisen ja sekoittumisen taustalta voidaan siis löytää ennen kaikkea riskin käsitteen yleistäminen sen ennakoitavuutta ja todennäköisyyden arvioitavuutta korostavan luonteen ulkopuolelle. Tarkasteltaessa syrjäytymisen muodostumista ilmiöksi ja politiikan kohteeksi juuri hallinnan näkökulmasta riskit näyttävät ennen kaikkea organisoitumisen ja kvantitatiivisen punnitsemisen tapana. Siinä

missä esimerkiksi Ewald ymmärtää sosiaalivakuutuksen riskitekniikaksi, jolla riskeiksi määritettyihin ja artikuloituihin tapahtumiin reagoidaan, riski itsessään on tiedon muoto, jolla tätä tapahtumaa lähtökohtaisesti arvioidaan. Samalla riskit ovat Ewaldin (2004, 61) mukaan vallanneet jatkuvasti uusia alueita: ongelmia ei yksinkertaisesti voida enää hallita määrittämättä niitä ensin riskiksi. Deanin (2010, 214–219) tulkinnan mukaan riski on ennen kaikkea tapa muokata laskemattomasta laskennallinen, rajattomasta rajallinen ja tuntemattomasta tunnistettu.

Syrjäytymisriskin ketjut

Sirrettäessä katsetta kohti politiikkadokumenttien tapaa käsitellä syrjäytymistä juuri syrjäytymisriskinä ensimmäinen huomio kohdistuu syrjäytymisen prosessimaisen luonteen ja riskin punokseen. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön raportissa *Sosiaaliturvan suunta* (STM 2004b) syrjäytymisriskien välisiä yhteyksiä mallinnettiin seuraavalla esimerkillä:

Huumausaineet, pitkäaikaistyöttömyys ja syrjäytyminen nivoutuvat kiinteästi toisiinsa. Huumausaineiden käyttö lisää selvästi riskiä syrjäytyä niin koulutuksesta, työstä kuin asumisesta. Toisaalta pitkäaikaistyöttömyys ja syrjäytyminen luovat helposti hedelmällisen kasvualustan huumeiden käytölle. (STM 2004b, 77.)

Lainauksesta voidaan paikantaa viisi erilaista syrjäytymisriskin tekijää: huumausaineiden käyttö, pitkäaikaistyöttömyys, koulutuksesta syrjäytyminen, työstä syrjäytyminen ja asumisesta syrjäytyminen. Lähtökohtaisena premissinä katkelmassa operoi lause ”huumausaineet, pitkäaikaistyöttömyys ja syrjäytyminen nivoutuvat kiinteästi toisiinsa”, ne muodostavat siis dokumentin mukaan korrelaatio-suhteen toisiinsa. Syrjäytymisriskin näkökulmasta huumausaineiden käyttö ”lisää selvästi riskiä” koulutuksesta, työstä ja asumisesta syrjäytymiselle, toisaalta taas pitkäaikaistyöttömyys ja syrjäytyminen ”luovat helposti

hedelmällisen kasvualustan” – toisin sanoen riskin – huumeiden käytölle.

Kuten syrjäytymisen käsitettä purkaneessa edellisessä luvussa voitiin havaita, syrjäytymisen käsitteellistäminen erilaisista riskitekijöistä koostuvaksi prosessiksi on saavuttanut niin suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa kuin yleisessä syrjäytymiskeskustelussakin paradigmaattisen aseman. Syrjäytymiskeskustelussa on korostettu, kuinka juuri ilmiön dynaamisuus on erottanut sen vanhoista, yleensä tiloina käsitteellistetyistä sosiaalisista ongelmista. Siinä missä syrjäytymisen käsite siis sisältää ajatuksen syrjäytymisen prosessista, syrjäytymisriskit näyttäytyvät politiikan, hallinnon ja tieteellisen keskustelun kielessä syrjäytymiskierteenä, ajautumisena tai joutumisena pyörteeseen, jonka välietapit muodostuvat erilaisista riskitekijöistä ja jonka päätepidettä kuvataan toisinaan tilan kaltaisena syrjäytymisenä.

Syrjäytymiskeskustelussa tätä prosessimaista mallia on kutsuttu syrjäytymisprosessin lisäksi niin ongelmien kasautumiseksi ja ketjuuntumiseksi kuin esimerkiksi syrjäytymiskierteeksi tai huono-osaisuuden kehäksi. Näistä juuri ketjuuntuminen havainnollistaa parhaiten politiikkaohjelmien kuvaamia riskitekijöiden ketjuja. Siinä missä esimerkiksi kasautuminen kuvaa enemmänkin sosiaalista moniongelmaisuuutta ja kierre tai kehä taas merkitsee väistämätöntä, jo yhden riskitekijän aktualisoimaa prosessia, ketjuuntuminen kuvaa juuri syrjäytymisen riskitekijöiden löyhää, mutta säännönmukaista suhdetta toisiinsa.

Heikot sosiaaliset lähtökohdat ja haavoittava kasvuympäristö vaikuttavat elämäntapojen muotoutumiseen ja lisäävät riskiä huumeiden ja päihteiden käyttöön, joiden seurauksena koulutus jää heikoksi. Tämän seurauksena myös työmarkkina-asema jää heikoksi. Riski joutua työttömäksi ja sen seurauksena asunnottomaksi kasvaa. Kaikki nämä tekijät luovat otollisen maaperän syrjäytymiselle. (STM 1999a, 9–10.)

Edellinen lainaus *Sosiaali- ja terveysministeriön ehdotuksista syrjäytymisen vastaisiksi toimiksi* maalaa kuvan mahdollisesta tulevaisuudesta, johon tulee varautua, vaikka sen toteutuminen ei suinkaan ole

väistämätöntä. Syrjäytymisen ketjuuntumisen tekijöiksi määritellään heikot sosiaaliset lähtökohdat, haavoittuva kasvuympäristö, (vääränlaiset) elämäntavat, huumeiden ja pähteiden käyttö, heikko koulutus, heikko työmarkkina-asema, työttömyys ja asunnottomuus. Tekijöiden välille ei kuitenkaan aseteta mitattavaa suhdetta – niitä ei punnita suhteessa toisiinsa saati viimeisessä lauseessa vaanivaan tilan kaltaiseen syrjäytymiseen. Syrjäytymisen riskitekijöiden yhteydet tuodaankin esiin vain implisiittisellä tasolla, korrelaatioina tai säännönmukaisina mahdollisuuksina.

Syrjäytymisen riskit ovatkin muodostuneet pitkittyneen työttömyyden ja toimeentulo-ongelmien, henkisten ongelmien ja työkyvyn kaltaisista syrjäytymisprosessin tekijöistä. Nämä riskitekijät taas kytkeytyivät syrjäytymisen prosessimaisen luonteen kautta toisiinsa muodostaen ketjun tai kierteen, jossa käytännössä jokainen esimerkiksi pitkäaikaistyöttömyyden kaltainen riskitekijä, ketjun lenkki, on artikulaatioltaan yhtä vahva kuin ”syrjäytyminen” itsessään. Hyvin usein nämä syrjäytymisriskien ketjut on artikuloitu itsestäänselvyyksien kaltaisina mekanismeina. Esimerkiksi vuoden 2007 sisäisen turvallisuuden ohjelma maalasi huolestuneen kuvan näihin ketjuihin ja kierteisiin putoavista ikäluokista.

Nuoret, jotka peruskoulun jälkeen ajautuvat syrjäytymiskierteeseen, ovat kasvava huolen aihe. On esitetty arvio, että näitä nuoria olisi noin 10–20 prosenttia ikäluokista. (Sisäasiainministeriö 2007a, 28.)

Mutta mikä syrjäytymisriskissä on siis se yhteen sitova mekanismi, jonka avulla hyvinkin erilaisia riskitekijöitä on kyetty kytkemään toisiinsa tai luomaan näiden tekijöiden välille korrelaatioita tai jopa kausaalisuhteita? Mekanismi voidaan käsitteellistää syrjäytymisen ketjuuntumismalliksi, joka artikuloi syrjäytymisen riskitekijöiden välille tiettyjä säännönmukaisuuksia. Ketjuuntumismalli kytkee sisäänsä mallin erilaisten huono-osaisuuden tekijöiden kasautumisesta tai syrjäytymisen prosessista, jossa käytännössä jo kahden paikallistetun riskitekijän kausaalisuhde riittää näiden riskitekijöiden kytkemiseen osaksi syrjäytymisriskiä.

Samalla sen iskostuminen syrjäytymisen keskeiseksi mekanismiksi on johtanut tilanteeseen, jossa käytännössä mikä tahansa yhteiskunnallinen ilmiö tai sosiaalisen ongelman yksittäistekijä on käsitteellistettävissä syrjäytymisriskiksi. Ketjuuntumismalli onkin mahdollistanut erilaisten punnittujen riskitekijöiden artikuloimisen sekä syrjäytymiseen että toisiin riskitekijöihin.

Ketjuuntumismalli tulee nähdä ennen kaikkea syrjäytymisriskin säännönmukaisen mahdollisuuden artikulaationa. Altistumiselle yhteen syrjäytymisen riskitekijään tai kuulumiselle syrjäytymisen riskiryhmään rakennetaan siis säännönmukainen mahdollisuus johtaa toiseen riskitekijään tai riskiryhmään. Ketjuuntumismallia ei kuvata automaationa, eikä esimerkiksi työttömyyden kaltaisen syrjäytymisen riskitekijän katsota vielä merkitsevän riskitekijöiden kasautumista. Se sulkee kuitenkin sisäänsä lähtöoletuksen syrjäytymisriskien kasautumisen säännönmukaisesta mahdollisuudesta – mikä taas perustelee tarvetta riskitekijöihin reagoimiseen.

Samalla ketjuuntumismalli kavaltaa osaltaan oletuksen, että syrjäytymisessä on kyse lähtökohtaisesti uudenlaisesta riskialttiimmasta yhteiskunnasta. Syrjäytymisriskit ovat pikemminkin vanhojen työttömyyden, köyhyyden, päihdeongelmien ja asunnottomuuden kaltaisten ilmiöiden ja sosiaalisten riskien organisoimista ja punnitsemisesta uudelleen ja uudella tavalla. Syrjäytymisen ja syrjäytymisriskin ketjuuntumismalli ei merkitse sitä, että näiden vanhojen, hyvinvointivaltio-optimismissa usein jo voitetuksi luultujen ja esimerkiksi sosiaalivakuutuksen riskienhallinnan avulla hallinnoitujen sosiaalisten ongelmien ketjuihin olisi määritetty vain yksi uusi lenkki.

Päihteiden käyttö sekä epäsosiaalinen toiminta tai rikollinen toiminta lisäävät riskiä syrjäytyä yhteiskunnasta ja johtavat usein toimeentulo-ongelmien kärjistymiseen sekä elämänhallinnan yleisiin ongelmiin (STM 2001b, 18).

Esimerkkikatkelmassa päihteiden käytön, epäsosiaalisen toiminnan ja rikollisen toiminnan katsotaan siis ”lisäävän riskiä

syрjäytyä yhteiskunnasta” sekä ”johtavan usein” toimeentulo-ongelmiin ja elämänhallinnan ongelmiin. Tekijöiden katsotaan olevan suorassa korrelaatiosuhteessa toisiinsa. Toisaalta tämän kaltaisten huono-osaisuuden ketjujen historia niin tutkimusperinteenä kuin politiikan kohteena on verrattain pitkä.

Keskeinen kysymys onkin, miten käsiteyhdistelmä ”riski syрjäytyä yhteiskunnasta” operoi näiden huono-osaisuuden tekijöiden välissä? ”Riski syрjäytyä” näyttäytyy ennen kaikkea erityisenä tapana ja ymmärryksen kategoriana, jolla huono-osaisuuden tekijöitä organisoidaan uuteen järjestykseen. Siinä missä siis syрjäytymisen käsite tuo toimenpiteisiin ajatuksen kasautumisen kaltaisesta prosessista, juuri riski organisoii tämän ketjuuntumismallin osat säännönmukaiseen ja mahdolliseen suhteeseen toisiinsa.

Syрjäytymisriskin ja syрjäytymisen prosessin liitos

Syрjäytymisriskien ketjuuntumismallin voidaan havaita olevan sisäänkirjoitettuna niin syрjäytymisen käsitteessä korostuneessa prosessiominaisuudessa ja funktionaalisessa määrittelyperinteessä sekä koko syрjäytymisen artikulaatioprosessien mahdollistumisessa. Voitaisiinko siis syрjäytymisen prosessit ja syрjäytymisriskit ymmärtää yhteen punoutumisen sijaan yksinkertaisesti yhtenä kokonaisuutena, jossa juuri riskin mekanismi on elimellisesti sisänrakennettuna syрjäytymisen prosessiominaisuudessa? Näin syрjäytyminen määrittäisi juuri huono-osaisuuden ketjuuntumisen tai yhteiskunnan tukirakenteista irtautumisen prosessina, jota ei voida havaita tai todentaa tai johon ei voida reagoida ilman prosessiin kiinnitettyjen tekijöiden yhteyksien säännönmukaisuuksien ja todennäköisyyksien havaitsemista.

Vuoden 2006 *Kansallisessa raportissa sosiaalisen suojelun ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden strategioista* (STM 2006b) tätä huono-osaisuuden ketjuuntumisen ja yhteiskunnan tukirakenteista irtautumisen prosessia kuvattiin ”syрjäytymiskierteenä”, joka koostui

”syrjäytymisriskeistä” ja jotka aktualisoituessaan vahvistivat toisiaan.

Syrjäytymiskiirteen käynnistää usein joko pitkäaikainen työttömyys tai erityisesti nuorten kohdalla vaikeus päästä työmarkkinoille. Taustalla voi olla erilaisia osaamisen puutteita, terveysongelmia tai sosiaalisia ongelmia. Löyhä työmarkkinakytkentä johtaa toimeentulovaikeuksiin sekä työhön liittyvien sosiaalisten verkostojen puutteeseen. Usein syrjäytymisriskiä pahentavat yksilöä leimaavat mielenterveysongelmat tai päihteiden käyttö. Myös taloudellinen huono-osaisuus voi aiheuttaa sosiaalisen huonomuuden tunnetta, joka johtaa eristäytymiseen ja vieraantumiseen normaalista arkielämästä. Lopulta kasaantuvat epäkohdat vievät yksilön syrjäytymiskiirteeseen, jossa useat haittatekijät vahvistavat toisiaan elinoloja kurjistaen. (STM 2006b, 23.)

Siinä missä syrjäytymiseen ja syrjäytymisriskiin sisäänrakennettu ketjuuntumismallin säännönmukaisuuden artikulaatio on siis kytkenyt erilaiset syrjäytymisen riskitekijät toisiinsa, ovat eri riskitekijöiden välisille suhteille annetut todistevaloitteet jääneet melko olemattomiksi. Miten syrjäytymisen prosessinäkökulma ja riskitekijöiden ketjuuntumismalli siis ovat ”todistaneet” erilaisten tekijöiden kytkenät, korrelaatiot ja kausaalisuhteet?

Kysymystä voidaan lähestyä nostamalla esimerkiksi Helena Valveen (2011) muuntogeenisiin koivuihin kohdistunutta politiikkaa käsitellyt tutkimus, jossa Valve tarkasteli kvantitatiivista riskianalyysia hallinnan tutkimuksen riskikäsitettä ja ewaldilaista riskitematiikkaa hyödyntäen. Syrjäytymisen riskitematiikan näkökulmasta olennaista Valveen analyysissa olivat riskiarvioinnille asetetut kuusi erillisvaihetta. Riskiarviointi lähti liikkeelle mahdollisten haitallisten ominaisuuksien tunnistamisesta sekä näiden seurausten arvioinnista. Seuraavat kaksi vaihetta käsittivät mahdollisten haittavaikutusten ilmenemistodennäköisyyksien sekä niiden aiheuttamien riskien arvioinnin. Kahta viimeistä vaihetta Valve kuvasi tarvittavan riskienhallintastrategian määrittelyksi ja kokonaisriskin määrittämiseksi. (Valve 2011, 97.)

Esimerkin riskianalyysia määrittää riskin punnitsemisen systemaattisuus alkaen haitallisten ominaisuuksien tunnistamisesta ja päättyen aina riskienhallinnan strategioiden ja kokonaisriskin määrittelyyn. Miten tämän kaltainen riskianalyysi on peilattavissa syrjäytymisriskiin ja ennen kaikkea, mitä syrjäytymisriskistä on tarkastelun kautta paljastettavissa? Suomalainen syrjäytymisen vastainen politiikka on nojannut ennen kaikkea kahteen ensimmäiseen riskianalyysin vaiheeseen, haitallisten ominaisuuksien tunnistamiseen ja niiden seurausten arviointiin. Syrjäytymisen vastaisessa taistelussa on peräänkuulutettu juuri erilaisten syrjäytymisen prosessin tekijöiden ja syrjäytymistä aiheuttavien ilmiöiden tunnistamista. Samalla myös erilaisten sosiaalisten seurausten arviointi on haluttu tuoda osaksi kaikkea päätöksentekoa.

Kolmas Valveen asettama riskiarvioinnin vaihe on jo syrjäytymisen näkökulmasta tulkintamahdollisuuksiensa puolesta suhteellisen häilyvä. Jos erilaisia tapahtumia, ilmiöitä tai elämisen alueita on tunnistettu syrjäytymisprosessin osiksi tai tekijöiksi eli haitallisiksi ominaisuuksiksi, missä määrin prosessin tekijöille juuri haittavaikutuksina on asetettavissa ilmenemistodennäköisyyksiä? Syrjäytymisen riskianalyysin voidaan nähdä tulkinnasta riippuen joko katkeavan tai vaihtavan suuntaa juuri haittavaikutusten ilmenemistodennäköisyyksien kohdalla: erilaisille haittavaikutuksille eli syrjäytymisprosessin osille tai riskitekijöille ei yleensä kyetä asettamaan kvantitatiivisia ilmenemistodennäköisyyksiä juuri syrjäytymisen viitekehyksessä.

Tämä hämärtää osaltaan myös Valveen riskianalyysin kolmen viimeisen vaiheen aseman. Miten erilaisten ”haittavaikutusten aiheuttamien” syrjäytymisriskien arviointi on mahdollista, mikäli juuri haittavaikutusten ilmenemistodennäköisyyksiä ei voida mallintaa? Entä mitä tapahtuu riskienhallintastrategian ja kokonaisriskin määrittelylle, mikäli riskianalyysi perustuu ainoastaan haitallisten ominaisuuksien eli syrjäytymisprosessin tekijöiden tunnistamiseen?

Mikäli siis suomalaisen syrjäytymisen näkökulmasta esimerkkipremissiksi otetaan perheettömyys syrjäytymisen riskitekijänä, miten edellä kuvattu riskin analyysiprosessi jäsentyy?

Esimerkiksi ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformissa katsottiin, että ”perheettömän riski syrjäytymiseen on Suomessa kansainvälisesti katsoen erittäin suuri” (STM 1997a, 8). Riskianalyysin näkökulmasta perheettömyys on siis ongelmallistettu haitalliseksi ominaisuudeksi ja artikuloitu syrjäytymisprosessin osaksi, ja perheettömyyden seuraukset punnittu juuri syrjäytymisprosessin näkökulmasta. Sen sijaan ilmenemistodennäköisyys, perheettömyyden seurauksena syrjäytyminen, on määritelty ”kansainvälisesti katsoen erittäin suureksi”.

Lainauksen taustalla olevaa ”erittäin suuren” ilmenemistodennäköisyyden epistemologista muotoa ei kuitenkaan tuoda politiikkadokumentissa esiin, vaan premissi esitetään sellaisenaan. Pohdittaessa ”perheettömyyden erittäin suurta riskiä syrjäytymiseen” riskianalyysin näkökulmasta premissin juuret voidaan paikantaa erityisesti 1980-luvun syrjäytymisen adaptaatiovaiheeseen, jonka moniongelmaisuusparadigmassa syrjäytyminen usein ymmärrettiin moniongelmaisuuden ja kasautuvan huono-osaisuuden kautta. Adaptaatiovaiheen syrjäytymistutkimuksessa syrjäytymisen eri tekijöiden väliset kausaliteetit olivat tarkemmin kvantitatiivisesti punnittavissa.

Havainnollisena esimerkkinä 1980-luvun syrjäytymistutkimuksesta voidaankin pitää Heikkilän (1990) analyysiä syrjäytymisestä erilaisten hyvinvointivajeiden kasautumisena. Heikkilä määrittä tutkimuksessaan syrjäytymistä yksinkertaisesti viiden hyvinvointivajeen kautta, jolloin ”syrjäytyminen” määrittyi, mikäli yksilön elämässä oli aktualisoitunut useampi näistä tekijöistä. Perheettömyys oli yksi Heikkilän määrittämistä syrjäytymistä indikoivista tekijöistä.

Adaptaatiovaiheelle olikin keskeistä juuri syrjäytymisen eri tekijöiden välisten tekijöiden kausaliteettien ja korrelaatioiden todentaminen ja punnitseminen. Samalla 1980-luvun suomalaiset syrjäytymistutkijat halusivat luoda eronteon syrjäytymisen ja klassisen, yksilötason kasautuvan huono-osaisuuden välille juuri eri tekijöiden välisten todennettujen kausaalisuhteiden kautta. Siinä missä huono-osaisuuden katsottiin kasautuvan yksilön elämänhistoriaan heikosta sosiaalisesta taustasta ja

koulumenestyksestä, oli syrjäytymisessä kasautuminen koostunut vaikeiden tilannetekijöiden yhdistymisestä ilman, että elämänhistoriallisesti perättäisten tekijöiden kausaalisuhdetta on tuotu korostuneesti esiin.

Palattaessa siis Valveen kuudesta vaiheesta koostuvaan riskianalyysiin ja esimerkkipremissiin perheettömyydestä suurena syrjäytymisen riskinä sekä punnittaessa kokonaisuutta suhteessa syrjäytymisen nykyiseen prosessimaiseen, lukemattomista eri tekijöistä koostuvaan muotoon, millaisia suuntaviivoja kokonaisuudesta voidaan vetää?

Lähtökohtaisesti siis perheettömyys syrjäytymisen riskitekijänä nojaa adaptaatiovaiheen moniongelmaisuuden paradigmaan, jossa myös eri tekijöiden väliset kausaalisuudet tai korrelaatiot olivat todennettuja ja kvantitatiivisesti punnittuja. Suhteessa nykyiseen prosessimaiseen syrjäytymiseen sekä riskianalyysiin premissi perheettömyydestä merkittävänä syrjäytymisriskinä törmää kuitenkin jo ilmenemistodennäköisyyden ongelmaan. Ei yksinkertaisesti ole vastausta kysymykseen, millä todennäköisyydellä perheettömyys johtaa syrjäytymiseen – ainakaan mikäli vastaus halutaan ilmaista ”suuren” kaltaisen määrään sijaan edes korrelaatioina.

Syrjäytymisen prosessin eri riskitekijät törmäävätkin lähes poikkeuksetta ilmenemistodennäköisyyden kysymykseen. Voidaankin perustellusti väittää, että on lähes mahdotonta antaa vastausta kysymykseen, millä todennäköisyydellä tietty syrjäytymisprosessin tekijä johtaa toiseen prosessin elementtiin saati itse syrjäytymiseen. Näin Valveen riskianalyysin näkökulmasta myös kolme viimeistä analyysin vaihetta, haittavaikutusten aiheuttamien riskien arviointi sekä riskienhallinnan strategian ja kokonaisriskin määrittely, voidaan asettaa syrjäytymisriskin näkökulmasta kyseenalaiseksi.

Suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan yksi keskeisimmistä julkilausutuista tavoitteista on aina ohjelmallisen muotonsa ensimmäisistä askelista asti ollut yksinkertaisesti tunnistaa syrjäytymisen riskitekijöitä ja riskiryhmiä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Samalla politiikan (esim. STM 1999a) keskeiseksi premissiksi on muodostunut se, että

syрjätymisen käsitteeseen ankkuroituva ongelmien tarkastelutapa korostaa ennaltaehkäisyn merkitystä ja pyrkii ennakoimaan kehitystä. Tällöin myöskään ”syрjätymisen ongelmien” syntyä ei tulkittu automaattiseksi, vaan puhutaan juuri syрjätymisen riskeistä. (STM 1999a, 9.)

Miten siis suhtautua esiin nousseeseen ristiriitaan, jossa vastakkain asettuvat suomalaisessa syрjätymisen vastaisessa politiikassa syрjätymisen määrittäminen juuri riskinä ja toisaalta syрjätymisprosessin eri tekijöiden ilmenemistodennäköisyyksien määrittämisen ongelmat? Entä mikäli syрjätymisen siis ymmärretään huono-osaisuuden ketjuuntumisen tai yhteiskunnan tukirakenteista irtautumisen prosessina, jota ei voida havaita, todentaa tai johon ei voida reagoida ilman prosessiin kiinnitettyjen tekijöiden yhteyksien säännönmukaisuuksien ja todennäköisyyksien havaitsemista, miten todennäköisyydet siis syрjätymisriskien tapauksessa havaitaan?

Suomalaisen syрjätymisen vastaisen politiikan saadessa ohjelmallisen muotonsa 1990-luvulla ja vuosituhannen vaihteessa yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi asetettiin syрjätymisen vaikutusketjujen tunnistaminen. Syрjätymisen määriteltiin prosessiksi, joka sisälsi eri ulottuvuuksia. Yhteiskunnasta ulos suistavan vaikutuksen katsottiin syntyvän useamman samanaikaisen tapahtuman aktualisoitumisesta yksilön elämässä, vaikka toisaalta korostettiin, että mikään syрjätymisen prosessin tekijöistä ei välttämättä yksinään aiheuta syрjätymistä. Tämän seurauksena myös syрjätyneiden lukumäärän ja määrällisen kehityksen arvioimista pidettiin äärimmäisen vaikeana. (Ks. esim. STM 1997a; STM 2000d)

Samalla esimerkiksi ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformin periaatteiden käytännön tason soveltamista tarkastelleessa raportissa *Elämänhallinta ja syрjätymisen Suomussalmella* (STM 1999f, 3–4) ”syрjätymisprosessin osatekijöiksi” määriteltiin asunnon puuttuminen tai liian pieni, heikkokuntoinen tai asuintarpeisiin sopimaton asunto, syrjäinen asuinalue, työttömyys tai vajaatyöllisyys, heikko sosiaaliturva, ylivelkaantuneisuus, osallistumattomuus, edunvalvonnan ja järjestöjen puute, vallitsevien arvojen ja normien sisäistämättömyys, harrastusten

puute, vieraantuneisuus, sairaus, työkyvyttömyys, hoidosta syrjäytyminen, kielteiset elämäntapahtumat, heikko koulutustaso, ammatin puute tai heikko ammatti ja arvoasema, kodittomuus, irrallisuus, yksinäisyys, laitoshoitoon joutuminen, rikokset ja vankilaan joutuminen.

Miten tämä uuvuttavan pitkä syrjäytymisprosessin osatekijöiden lista siis artikuloitiin yhdeksi kokonaisuudeksi syrjäytymisen käsitteen alle? Lähtökohtaisesti voidaan pitää selvänä, että tekijät eivät muodostaneet suhteessa syrjäytymiseen tai toisiin tekijöihin täsmälleen yhtä voimakasta kausaalisuhdetta tai korrelaatiota. Riskianalyysin näkökulmasta myöskään kaikille osatekijöille ei voitu määrittää kvantitatiivista todennäköisyyttä. Samalla onkin perustellusti mahdollista problematisoida esimerkiksi järjestötoiminnan ulkopuolella oleminen tai harrastusten puutteen ongelmallistaminen juuri syrjäytymisen ja syrjäytymisprosessin osatekijöiksi.

Syrjäytymisriski tekijöidensä summana

Syrjäytymisriskit ovat siis rakentuneet erilaisista tapahtumista ja ilmiöistä, jotka on punnittu ja organisoitu syrjäytymisen riskitekijöiksi ja näin samalla artikuloitu syrjäytymisen käsitteen merkityks maailmaan. Käytännössä siis mikä tahansa voi olla syrjäytymisriski, kyse on ainoastaan tavasta arvioida ja punnita ilmiö, tapahtuma tai elämisen alue syrjäytymisen näkökulmasta ongelmalliseksi. Väitettä voidaan lähteä havainnollistamaan esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön valtioneuvoston kuntoutusselontekoon toimittaman tausta-aineiston (STM 2002g) kautta.

Elämäntilanteesta johtuvia syrjäytymisriskiä lisääviä tekijöitä ovat muun muassa köyhyys, asunnottomuus, lievä sairaus, koulutuksen puute, henkilökohtainen elämänkriisi, päihteiden käyttö ja rikollisuus (STM 2002g, 54).

Lainauksessa käytetty määre ”syrjäytymisriskiä lisäävät tekijät” on ollut hyvin yleinen suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa

politiikassa. Syrjäytymisriskiä lisäävien tekijöiden tulkinta voidaan jakaa kahteen näkökulmaan. Ensinnäkin lienee virheellistä tai harhaanjohtavaa kyseenalaistaa tai kritisoida tekstinäytteen ”totuudellisuutta”. Köyhyyden, asunnottomuuden, lievän sairauden, koulutuksen puutteen, henkilökohtaisen elämänkriisin, päihteiden käytön ja rikollisuuden välille voidaan luultavasti nykyaikaisessa kompleksisessa huono-osaisuuden kuvassa löytää yhteyksiä, kausaalisuuksia tai korrelaatioita.

Samalla juuri näiden tekijöiden yhtäaikainen punos syrjäytymiseen ja tätä kautta myös toisiin riskitekijöihin tulee asettaa kriittisen katseen alle. Syrjäytymisriskien tekijöiden ongelmallisuus kiinnittyy juuri riskitekijöille asetettuun matalaan todistevalvoitteeseen. Ketjuuntumismallin analyysi osoitti käytännössä minkä tahansa syrjäytymisen riskitekijäksi määritetyn tekijän liittämisen syrjäytymisen prosessiin. Määritettäessä korrelaatio tai kausaalisuhde esimerkiksi liikuntaharrastuksen puutteen ja nuorten syrjäytymiseksi kutsutun ilmiön välille artikuloiuu riskitekijä ”liikuntaharrastuksen puute” osaksi syrjäytymisriskiä. Näin tämä riskitekijä kytkeytyy sekä syrjäytymisen prosessimaisen luonteen että riskin kautta myös muihin syrjäytymisen riskitekijöihin, vaikka näiden välillä ei olisikaan havaittu yhteyttä.

Viimeisten vuosikymmenten aikana syrjäytymistä käsittelevissä politiikkaohjelmissa syrjäytymiselle on määritetty²¹ yli viisikymmentä erilaista riskitekijää. Riskitekijöiden näkökulmasta syrjäytymisriski näyttäytyykin pienistä, hyvin erilaisista paloista rakentuvana mosaiikkina. Syrjäytymisen riskitekijöiksi on määriteltä niin köyhyyden, työttömyyden tai päihdeongelmien kaltaisia tunnettuja klassisia sosiaalisia ongelmia kuin myös esimerkiksi epäsosiaalisen toiminnan tai heikon tietoteknisen osaamisen kaltaisia ilmiöitä. Siinä missä syrjäytymisen prosessin ketjuuntumismalli on tämän mosaiikin paloja yhteen sovittava ja säännönmukaiseksi tekevä rakennusohje, riskitekijät muodostavat

---

²¹ Ensimmäisessä analyysivaiheessa tehty havainto riskin käsitteen korostumisesta aineistossa ohjasi koodaamaan aineistosta kaikki syrjäytymisriskiin artikuloidut tekijät.

rakennelman näkyvän pinnan. Tavallisesti nämä syrjäytymisen riskitekijät on jaettu politiikkaohjelmissa kuuteen eri kategoriaan.

Toimintasuunnitelmassa syrjäytymisen ja köyhyyden vastaiset toimenpiteet jaetaan erilaisten riskien mukaisesti. Tarkasteltavat syrjäytymisuhkaa aiheuttavat riskit ovat seuraavat: taloudellinen syrjäytyminen (ml. ylivelkaantuneet), terveydelliset ongelmat, työmarkkinoilta syrjäytyminen, asuntomarkkinoilta syrjäytyminen, koulutuksesta syrjäytyminen (ja alhainen koulutustaso) ja muu syrjäytyminen (rikollisuus, alkoholismi, huumeet jne.). (STM 2001b, 26.)

Jaon tarkoituksiksi määriteltiin paitsi tarkentaa erilaisten toimenpiteiden kohdistamista, mutta myös luoda eräänlainen ”syrjäytymiskehitystä indikoivien hälytysmerkkien” (STM 2003a, 17–28) kokoelma, jonka valossa syrjäytymiskehitystä tarkasteltaisiin. Yksi käytännöllinen selitys riskitekijöiden jakamiseen löytyy myös olemassa olleiden ministeriöiden jakolinjoista. Jakolinjaa voidaan käyttää myös terävöittämään syrjäytymisen riskitekijöiden analyysia. Tällöin riskitekijät jaetaan kuuteen erilaiseen yksilön elämään ja elämäntapaan linkittyvään alueeseen: työhön, toimeentuloon, koulutukseen, terveyteen, asumiseen sekä kategoriaan ”muu syrjäytyminen”.

Työhön kytkeytyvät syrjäytymisen riskitekijät eivät ole rajoittuneet vain palkkatyön puuttumiseen tai työelämästä ulosjoutumiseen. Syrjäytymisen näkökulmasta työttömyys on pikemminkin pilkottu lukuisiin pienempiin ja tarkemmin määriteltäviin riskitekijöihin. Lähtökohtaisesti syrjäytymisen riskitekijänä työttömyys on usein määrittynyt sen keston sekä työttömän asuinpaikan tai sosioekonomisen aseman kautta. Tällöin indikoivina määritteinä on käytetty esimerkiksi pitkäaikaistyöttömyyttä tai kaupunkityöttömyyttä. Samalla työttömyys on määritelty erityiseksi syrjäytymisen riskitekijäksi esimerkiksi nuorille, vajaakuntoisille ja maahanmuuttajille. Toisaalta palkkatyön puuttumisen tai työelämästä ulosjoutumisen rinnalla syrjäytymisen riskitekijöitä on ongelmallistettu korostetusti myös palkkatyön alueelle tilanteisiin, joissa työntekijällä on fyysisiä tai henkisiä

vaikeuksia selviytyä työelämässä. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa työssä väsyminen sekä työkyvyssä havaittavat puutteet.

Palkkatyön alueelle artikuloiduilla ja ongelmallistetuilla syrjäytymisriskeillä on syrjäytymisen prosessissa ja riskitekijöiden ketjuissa erityinen asema. Työttömyys kuvataan yhdeksi keskeisimmistä riskitekijöistä syrjäytymisen prosessin käynnistymisessä tai aktualisoitumisessa – se on ikään kuin tämän kuilun tai spiraalin lähtöpiste, toisaalta myös päätepiste. Paitsi että työttömyys on yksi syrjäytymisriskin keskeisimmistä tekijöistä, voidaan sitä samalla pitää itse asiassa eksplisittisimpänä syrjäytymisen varjolta suojaavana tekijänä.

Samalla on huomioitava, että syrjäytymisen riskejä on erityisesti uudella vuosituhannella artikuloitu palkkatyön alueelle fyysisen ja henkisen työkyvyn kautta. Laajenemiselle on kuitenkin määritettävissä ehdot: Mikäli yksilö ei työssä väsymisen, fyysisten tai henkisten vaikeuksien tai työkyvyttömyyden seurauksena ajaudu olemassa oleviin arviointijärjestelmiin, rekistereihin tai tilastoihin, joiden lähtökohtainen mittaamistapa on kvantitatiivinen, ei hänelle ole määritettävissä syrjäytymisen riskiä.

Käytännössä tämä merkitsee tilannetta, jossa pahoinvoiva tai työnsä seurauksena loppuun ajettu yksilö välttää palkkatyön kautta määrittyvät syrjäytymisriskit, mikäli hän yksinkertaisesti ei hae ongelmiinsa asiantuntija-apua tai terveydenhoitoa ja pysyy palkkatyössään. Työttömyyden ja erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden seurauksena määrittyvät syrjäytymisen riskitekijät nojaavatkin voimakkaasti jo olemassa oleviin tilastointi- ja seurantavälineisiin.

Myös työelämän sisällä operoivan syrjäytymispolitiikan voidaan nähdä voimistuneen erityisesti uudella vuosituhannella. Siinä missä 1980-luvun adaptaatiovaiheen syrjäytymistutkimus suuntasi huolensa työelämän ulkopuolelle joutuneisiin moniongelmaisiiin, usein keski-ikäisiin miehiin, uudella vuosituhannella syrjäytymisen hallinnan katse on kääntynyt ensisijaisesti työelämän ulkopuolella oleviin nuoriin tai työelämässä fyysisistä tai henkisistä vaikeuksista kärsiviin.

Hieman kärjistäen syrjäytymisen hallinnan päämäärät näyttävät siirtyneen pelastettavissa olevien pelastamiseen. Syrjäytymisen

vastaisten politiikkaohjelmien näkökulmasta erityisesti pitkäaikaistyöttömät miehet näyttäytyvät ohjelmien ulkopuolelle työnnettyiltä. Näistä ihmisryhmistä onkin keskusteltu pikemmin kuntoutuksen tai työkyvyttömyyseläkkeen käsitteillä.

Toinen laaja riskitekijöiden joukko on yleensä artikuloitu *toimeentulon* ympärille. Esimerkiksi köyhyys on liitetty politiikkaohjelmissa jo temaattisesti syrjäytymisen yhteyteen – köyhyys on ikään kuin syrjäytymisen alkupiste, yksi syrjäytymisen muoto, eikä kumpaakaan ilmiötä tullut tarkastella toisistaan erillisinä. Esimerkiksi vuosituhannen alussa julkaistut kansalliset köyhyyden ja syrjäytymisen vastaiset toimenpideohjelmat (STM 2001b, STM 2003b) eivät käsitelleet ilmiötä toisistaan erillisinä. Köyhyyden käsitteen rinnalla politiikkaohjelmissa käytettiin helpommin syrjäytymiseen kytkettävissä ja operationalisoitavissa olevaa toimeentulovaikeuksien käsitettä.

Toimeentulovaikeuksien pitkittyessä syrjäytymisriski kasvaa. Pitkittynyt köyhyys on pääsääntöisesti yhteydessä pysyvästi työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämiseen. Tilapäisiksi tarkoitettut toimeentulotukijärjestelmät eivät pysty tehokkaasti ehkäisemään pitkään jatkuneesta pienituloisuudesta johtuvaa syrjäytymisriskiä. (STM 2008c, 30.)

Kuten yllä olevassa *Kansallisesta sosiaalisen suojelun ja osallisuuden strategiaraportista* nostetussa lainauksessa, syrjäytymisen riskitekijöinä toimeentulo-ongelmat on yleensä kytketty juuri työmarkkinoiden ja -elämän ulkopuolelle jäämiseen tai joutumiseen. Riskitekijöiden muodostama punos näyttäytyikin yleensä siteenä, jossa juuri palkkatyön ymmärretään suojelevan toimeentulo-ongelmilta. Suurin osa syrjäytymisen riskitekijöistä onkin artikuloitu juuri työn ja toimeentulon ympärille. Työttömyyden ja köyhyyden yhteydet ja linkitykset eivät toisaalta ole vain viimeisten vuosikymmenten ilmiö, saati pelkästään syrjäytymiseen artikuloitu kytkös. Työttömyys ja toimeentulo-ongelmat olivat keskeisimmät syrjäytymisellä määritetyt tekijät 1980-luvun adaptaatiovaiheen syrjäytymistutkimuksessa. Kytköksessä kyse on pikemminkin vanhoista, sosiaalivakuutuksen

kaltaisilla tekniikoilla hallinnoiduista, sosiaalisista riskeistä, joilla on omat tiedonmuotonsa ja epistemologiset rakenteensa.

Syrjäytymisen riskitekijöinä köyhyydestä, toimeentulovaikeuksista ja pienituloisuudesta voidaan löytää pieniä painotuseroja, jotka tulevat esiin lähinnä riskitekijöiden mittaamisen kautta. Siinä missä riskitekijöistä esimerkiksi köyhyys ja pienituloisuus ovat perinteisten sosiaali- ja tilastotieteiden luomien indikaattoreiden mittaamia ilmiötä, ”toimeentulovaikeuksia” määrittää hyvinvointivaltiollisista tukijärjestelmistä, erityisesti toimeentulotuen saajista, kerätty ja käsitelty tieto. Samalla tekijöitä yhdistää myös mahdollisuus riskitekijöiden määrälliseen mittaamiseen. Toisaalta toimeentulovaikeuksien riskitekijöiden ryhmään voida liittää syrjäytymispolitiikassa käytettyjä, ei varsinaisesti köyhyyteen kiinnittyviä tekijöitä. Riskitekijöiksi onkin artikuloitu esimerkiksi abstraktin tason määreitä, kuten ”kulutustottumuksista luopuminen” ja ”toimeentulosta syrjäytyminen” sekä erityisesti uudella vuosituhannella vakavana riskitekijänä painottunut ”ylivelkaantuneisuus”.

Kolmas laaja riskitekijöiden joukko paikantuu *koulutuksen* alueelle. Juuri koulutus – niin koulutuksen puute tai koulujärjestelmään sopeutumattomuus syrjäyttävänä mekanismina kuin myös koulutus syrjäytymiseltä suojaavana tekijänä – on korostunut erityisesti uuden vuosituhannen syrjäytymisen riskitekijöiden alueena. Koulutuksen alueella riskitekijät jakautuvat sekä yksilöiden syrjäytymisriskiä lisääviin riskitekijöihin että itse koulutukseen ja suomalaisen kouluinstituution ongelmallistettuihin kysymyksiin. Syrjäytymisen vastaisessa politiikassa riskitekijäksi on artikuloitu muun muassa oppimisvaikeudet, koulutuksen ulkopuolelle jääminen, perus- tai ammattikoulutuksen keskeyttäminen, huonot kouluarvosanat, koulussa viihtyminen ja ylipäättään koulujärjestelmään sopeutumattomuus sekä esimerkiksi erilaiset elämäntilanteiden ja koulutusmuotojen törmäyskurssit.

Koulutukseen artikuloidut syrjäytymisen riskitekijät eivät muodosta lähtökohtaisesti selvälinjaista kokonaisuutta. Esimerkiksi siinä missä riskitekijöistä ”koulutuksen ulkopuolelle

jääminen” ja ”perus- tai ammattikoulutuksen keskeyttäminen” ovat erilaisten jo pitkään olemassa olleiden rekisterien kautta laskettavissa, kalkyloidaan ”oppimisvaikeuksien” tai ”huonojen kouluarvosanojen” kaltaisia riskitekijöitä pedagogian omien epistemologisten luokittelujen kautta. Toisaalta taas esimerkiksi ”koulussa viihtyminen” ja ”koulujärjestelmään sopeutumattomuus” ovat leimallisesti subjektiivisia sekä vaikeasti arvioitavissa ja mitattavissa olevia riskitekijöitä.

Kouluinstituution näkökulmasta taas syrjäytymisen riskitekijöiksi artikuloitiin esimerkiksi maksuttoman esiopetuksen puute, koulutuksen ja työelämän huono vastaavuus, terveystiedon puuttuminen koulun oppiaineista, nuorisotyön, koululaisten iltapäivätoiminnan ja peruskoulujen kerhotoiminnan puutteet sekä erityisopetuksen laatu. Riskitekijöinä tämä ryhmä poikkeaa muista riskitekijöistä jopa siinä määrin, että voidaan perustellusti kysyä, missä määrin tekijöiden kohdalla voidaan puhua syrjäytymisen riskitekijöistä? Lähtökohtaisesti kyse voidaan sanoa olevan syrjäytymisen riskitekijöistä, joiden määrittämistapa ja -kohde poikkeavat aikaisemmista riskitekijöistä. Instituutionäkökulmassa riskitekijä ei siis ole yksilölle kalkyloitava riski, vaan yhteiskunnan- ja väestötason riski.

Neljäs syrjäytymisen riskitekijöiden joukko on artikuloitu ja ongelmallistettu *yksilön terveyden* alueelle. Suomalaisessa syrjäytymispolitiikassa terveyden kautta syrjäytymisen riskitekijöiksi on artikuloitu niin pitkittyneiden sairauksien ja työkyvyttömyyden kaltaisia fyysisiä terveysongelmia kuin myös psyykkisiä, mielenterveysongelmien, lasten ja nuorten pahoinvoinnin ja väkivaltaisen käytöksen kaltaisia ongelmia. Terveysteen artikuloitujen syrjäytymisen riskitekijät voidaankin jakaa toisaalta työllistymisen ja palkkatyössä jaksamisen kokonaisuuteen, toisaalta taas erityisesti nuorten pahoinvoinnin, mielenterveysongelmien ja väkivaltaisen käyttäytymisen luomaan uhkaan.

Viides syrjäytymisen riskitekijöistä on artikuloitu elämisen alueista *asumisen* ympärille. Asumisen kohdalla juuri asunnottomuus on yksi keskeisimmistä syrjäytymisen riskitekijöistä. Asunnottomuus perinteisenä sosiaalisena

ongelmana oli jo 1980-luvun adaptaatiiovaiheen keskeinen moniongelmaisuusparadigman kautta hahmottuneen syrjäytymisen elementti. Toisaalta asunnottomuus on myös uudella vuosituhannella menettänyt asemiaan keskeisenä asumisen alueen syrjäytymisen riskitekijänä. Syrjäytymisen kautta on ongelmallistettu myös asumista, ennen kaikkea asunnon sijainnin ja koon kautta. Syrjäytymisen näkökulmasta riskitekijöiksi onkin katsottu esimerkiksi asuinalueitten erilaistumiskehityksen ja asukasrakenteen yksipuolistumisen perusteella ”heikoksi” määritelty asuinalue, asuinyhteisöjen ongelmat, asuntojen ja asuintalojen esteellisyys sekä tietynlainen kotitalouden rakenne ja koko.

Asumista syrjäytymisen riskitekijöiden alueena voidaankin pitää ehkä kaikista kuudesta alueesta yllättäen jopa ongelmallisimpana. Eri ministeriöiden kansliapäälliköiden muodostama epävirallinen syrjäytymisen vastainen työryhmä (STM 1998a) päätti 1990-luvun lopulla liittää myös ympäristöministeriön juuri asumisesta vastaavana ministeriönä osaksi suomalaista syrjäytymisen vastaista politiikkaa.

Erityisesti 1980-luvun suomalaisessa syrjäytymisen moniongelmaisuusparadigmassa asunnottomuus oli sosiaalisena ongelmana ensisijaisesti sosiaali- ja terveyssektorin kysymys. Erityisesti ehkäisevän sosiaalipolitiikan periaatteissa syrjäytymisen kaltaisten sosiaalisten seurausten analyysia vaadittiin ulotettavaksi osaksi kaikkea päätöksentekoa. Näin syrjäytymisen kysymyksestä tuli paitsi ympäristökysymys myös ennen kaikkea esimerkiksi osa kaupunkisuunnittelussa huomioon otettavaa kokonaisuutta.

Samalla voidaan perustellusti esittää kysymyksiä siitä, missä määrin asumisen alueen syrjäytymisen riskitekijät ovat ylipäättään suomalaisesta yhteiskunnallisesta todellisuudesta nousseita? Kysymysten esittäminen ei suinkaan merkitse esimerkiksi pääkaupunkiseudulla tapahtuneen polarisaatiokehityksen kyseenalaistamista. Kyse on ennen kaikkea tutkimuksen toisessa luvussa käsitellystä syrjäytymisen paradigmarakenteesta, jossa juuri ranskalainen eksklusiokeskustelu on painottanut perhettä, asumista, kaupunkisuunnittelua ja esimerkiksi tiettyjen kaupunkinosien ”slummiutumisen” ongelmaa.

Viimeiselle eli kuudennelle syrjäytymisen riskitekijöiden alueelle eli kategorialle ”*muu syrjäytyminen*” on ollut leimallista ensisijaisesti alueen jatkuva laajentuminen. Riskitekijöiden alue sulkeekin sisäänsä niin perinteisiä, rikollisuuden ja erilaisten päihdeongelmien kaltaisia sosiaalisia ja terveydellisiä riskejä kuin myös kirjavan joukon riskitekijöitä erilaisilta elämisen ja elämänkaaren alueilta. Keskeisimmät riskitekijät kiinnittyvät perheeseen ja käyttäytymiseen. Perheettömyys määritellään itsessään jo vakavaksi syrjäytymisen riskitekijäksi, perheettömän riski syrjäytymiseen katsottiin (STM 1997a, 8) jopa kansainvälisesti katsoen erittäin suureksi. Perheen alueella riskitekijöiksi artikuloitiin myös erilaiset perheongelmat, vanhempien köyhyys, kotitalouden rakenne ja koko sekä vanhemmuus ylipäätään.

Riskitekijöiden tasolla syrjäytymisen riskit koskettavat juuri perheiden lapsia ja nuoria ja sijoittuvat korostetusti syrjäytymisprosessin alkuun yksilön elämänkaarella. Samalla juuri esimerkiksi perheongelmien, vanhempien köyhyyden, kotitalouden ”väärän” rakenteen ja vanhemmuuden ongelmien kautta artikuloitunut syrjäytymisen riskitekijät ovat riskejä lähtökohtaisesti perheiden lapsille, ei vanhemmille. Muu syrjäytyminen -riskikategoriassa riskitekijöiksi on määritelty myös esimerkiksi epäsosiaalinen toiminta, henkisen osallisuuden, itsetunnon tai sosiaalisen vastuun puute, alhainen osallistuminen ja äänestysaktiivisuus sekä ylipäätään osallisuudesta syrjäytyminen.

Syrjäytymisen riskiryhmät

Sinä missä syrjäytymisriskien mosaiikin kaksi ensimmäistä elementtiä on paikannettu erilaisten syrjäytymisen tekijöiden kytkösten säännönmukaisuutta artikuloivan ketjuuntumismallin sekä syrjäytymisen lukuisten riskitekijöiden ympärille, kolmantena ja viimeisenä syrjäytymisriskin keskeisenä rakennusosana voidaan pitää syrjäytymisen riskiryhmiä. Syrjäytymisen vastaisessa politiikassa onkin korostettu erityisesti uudella vuosituuhannella syrjäytymisriskille alttiimpien ryhmien tai kohdennettuja

toimenpiteitä tarvitsevien riskiryhmien merkitystä syrjäytymisen ehkäisemisen onnistumisessa.

Ketkä siis ovat kuuluneet syrjäytymisen riskiryhmiin, miten nämä ryhmät ovat muodostuneet ja miten riskiryhmät ovat poikenneet syrjäytymisen riskitekijöiden määrittämästä syrjäytymisen kuvasta?

Tutkimustulosten, selvitysten sekä sosiaali- ja terveyssektorin toimintaa koskevien tietojen pohjalta voidaan erottaa väestöryhmiä tai alueita, joiden kohdalla syrjäytymisriski on suurin. Tällaisia ryhmiä ovat pitkäaikaistyöttömät, mielenterveysongelmaiset, haavoittuvissa oloissa elävät lapset ja nuoret, vammaiset, asunnottomat, päihdeongelmaiset, ylivelkaiset, hädätetyt ja heikoilla asuinalueilla asuvat. Köyhyys- ja syrjäytymiskehityksen katkaisun kannalta nämä ryhmät ovat avainasemassa ja niihin kohdistetuilla toimenpiteillä autetaan tehokkaimmin vaaravyöhykkeessä olevia ryhmiä. (STM 1998a, 10.)

Yllä oleva katkelma on peräisin sosiaali- ja terveysministeriön 1990-luvun lopun syrjäytymisen estämisen toimenpidekokonaisuudesta, jonka tarkoituksena oli nivoa eri politiikka-alueiden syrjäytymisen vastaiset toimet yhdeksi poikkihallinnolliseksi kokonaisuudeksi. Katkelma havainnollistaa osuvasti niin syrjäytymisen riskiryhmien taustalla olevia tiedon muotoja kuin ryhmien määrittämisen tarvetta ja keskeisyyttä syrjäytymispolitiikan kohdistajana. ”Tieto” ryhmistä, ”joiden kohdalla syrjäytymisriski on suurin” paikannetaan ”tutkimustuloksiin, selvityksiin ja sosiaali- ja terveyssektorin toimintaa koskeviin tietoihin”. Syrjäytymisen riskiryhmiksi taas määritellään ”pitkäaikaistyöttömät, mielenterveysongelmaiset, haavoittuvissa oloissa elävät lapset ja nuoret, vammaiset, asunnottomat, päihdeongelmaiset, ylivelkaiset, hädätetyt ja heikoilla asuinalueilla asuvat”. Syrjäytymisen vastaisten toimenpiteiden ja ”syrjäytymiskehityksen” näkökulmasta näiden riskiryhmien katsottiin olevan ”avainasemassa ja niihin kohdistetuilla toimenpiteillä autetaan tehokkaimmin vaaravyöhykkeessä olevia ryhmiä”.

Tarkasteltaessa kokonaisuudessaan suomalaisen syrjäytymispolitiikan politiikkaohjelmissa ja -dokumenteissa määritettyjä syrjäytymisen riskiryhmiä voidaan havaita niiden jakautuvan sekä perinteisten sosiaalisten ongelmien alueelle että esimerkiksi lapsuuteen ja nuoruuteen. Dokumenteissa näillä syrjäytymisen riskiryhmillä on yleensä tarkoitettu ihmisryhmiä, joita määrittää alttius, todennäköisyys, syrjäytymisriskeille ja riskitekijöiden kasautumiselle, ja jotka tarvitsevat syrjäytymisen riskiryhmänä kohdennettuja toimenpiteitä. Aikaisemman tekstikatkelman pitkäaikaistyöttömien, mielenterveysongelmaisten, haavoittuvissa oloissa elävien lasten ja nuorten, vammaisten, asunnottomien, päihdeongelmaisten, ylivelkaisten, hädättyjen ja heikoilla asuinalueilla asuvien lisäksi eri politiikkaohjelmista syrjäytymisen riskiryhmiksi voidaan lukea myös oppimisvaikeuksista ja heikosta koulumenestyksestä kärsivät lapset, koulutuksen ulkopuolelle jäävät ja ammattikoulutuksen keskeyttäneet nuoret, pitkäaikaissairaat, päihdeongelmaiset, maahanmuuttajat ja etenkin maahanmuuttajanuoret, perheettömät sekä rikolliset. (STM 1998, 10; STM 1999a, 12-13; STM 1999b, 10; STM 2003b, 34-40; STM 2001b, 19; STM 2001a, 9; VN 2003, 55 ym.)

Syrjäytymisen riskiryhmiä tarkasteltaessa ensimmäinen huomio kiinnittyy siihen, että riskiryhmiksi ei ole määritetty kaikkia syrjäytymisen riskitekijöiden alaisia ryhmiä. Vaikka syrjäytymisen riskit näyttäytyvät koko väestön kattavina riskeinä, riskiryhmissä on kyse väestönosista, joiden kohdalla syrjäytymisriski on suurin ja toimenpiteet tehokkaimpia vaaravyöhykkeessä olevien näkökulmasta.

Siinä missä syrjäytymisen ehkäisyn periaatteissa hallinnan kohteena on koko väestö ja hallintaa ohjaavana periaatteena mahdollisimman varhainen puuttuminen, syrjäytymisen riskiryhmät voidaankin nähdä valikoituna ja kohdennettuna syrjäytymisen hallinnan tapana organisoida kohteensa. Riskiryhmien määrittäminen onkin oikeutettu syrjäytymisen vastaisessa politiikassa lähes poikkeuksetta juuri riskiryhmiin kohdennettujen aktivointitoimenpiteiden, elämänhallinnan parantamiseen pyrkivien toimenpiteiden sekä täydentävien

tulonsiirtojen ja palveluiden kaltaisten toimenpiteiden kautta. Näin riskiryhmien kautta hallinnoitava syrjäytyminen operoi ikään kuin väestötason, hyvinvointivaltiollisen hallinnan ja esimerkiksi kansanterveysajattelun periaatteiden kautta operoivan syrjäytymisen ehkäisyn rinnalla.

Syrjäytymisen riskitekijöiden ja riskiryhmien välille ei siis voida asettaa jakolinjaa yksilön ja väestön tasolla. Riskitekijöihin kohdistuvan väestötason hallinnan ja riskiryhmiin suunnatun kohdennetun hallinnan rajaa ei siis tule nähdä mustavalkoisena tai kahtia jakavana. Syrjäytymisen riskiryhmät on ymmärretty esimerkiksi syrjäytymisen vastaisissa kansallisissa toimenpideohjelmissa (esim. STM 2001b, 25) tapana tunnistaa syrjäytymisvaarassa olevat nykyistä aikaisemmin sekä muokata näin erilaisia työtapoja ja palvelumuotoja ehkäisevämpään suuntaan. Tätä heijastelee esimerkiksi aikaisemman tekstikatkelmassa syrjäytymisen riskiryhmäksi määritely ja kategoriana verrattain laaja ”haavoittuvissa oloissa elävät lapset ja nuoret”.

Mikäli syrjäytymisen riskiryhmiä pelataan suomalaisen sosiaalipolitiikan riskiryhmämalliin (ks. Saari 2005b, 28), voidaan syrjäytymisen vastaisen politiikan nähdä painottaneen kohteidensa artikulointeja juuri lapsuuteen ja nuoruuteen esimerkiksi vanhuuden, sairauden ja pitkäaikaistyöttömyyden sijaan. Syrjäytymisen riskiryhmien määrittämisen tarkoituksena voidaankin nähdä ennen kaikkea hallinnan kohteiden artikuloiminen ja näkyväksi tekeminen.

Jotta syrjäytymiseen kohdistetut tavoitteet ja toimenpiteet on voitu muokata ja järjestää sovellettaviksi, päämäärätietoisiksi ja teknisiksi, niille on tullut määrittää ensisijainen kohde. Samalla kollektiiviset syrjäytymisen riskit ovat muuttuneet myös yksilöllisiksi: riskien hallinnointia ei ole enää kohdistettu asunnottomuuden tai koulutuksen ja työelämän niveltymisen kaltaisiin tapahtumiin, vaan riskiryhmiin ja riskiyksilöihin. Syrjäytymisen riskiryhmiä voidaankin kuvata riskitekijöiden seuraavaksi, yksilöidyksi tasoksi, jossa empiirisesti mitattavat kollektiiviset riskitekijät on operationalisoitu yksilöllisiksi,

toimenpiteiden kohteiksi ja erilaisilla indikaattoreilla ja kvantitatiivisilla mittareilla seurattavaksi.

On myös hyvä huomioida syrjäytymisen riskiryhmien rakentuneen niin sanottujen vanhojen sosiaalisten ongelmien ryhmien epistemologisille jalustoille. Käytännössä työttömien, köyhien tai asunnottomien ryhmien mittaamisen taustalta löytyvät pitkät tutkimusperinteet. Kyseiset väestöryhmät ovat myös olleet hyvin pitkään sosiaalipoliittisten toimenpiteiden kohteena. Näin riskiryhmistä on ollut olemassa paljon kvantitatiivista tutkimustietoa, tilastoaineistoa ja indikaattoripatteristoja. Voidaan tietenkin kyseenalaistaa, miksi esimerkiksi työttömät ylipäättään nostetaan keskeiseksi syrjäytymisen riskiryhmäksi tilanteessa, jossa työpolitiikalla on omat käsitteensä ja keinovalikoimansa.

Yksi riskiryhmien keskeisin ominaisuus tiivistyykin mitattavuuden kysymykseen. Syrjäytymisen riskiryhmiä on jatkuvasti pyritty pilkkomaan yhä pienempiin ja tarkempiin kalkyloitaviin osiin. Pitkäaikaistyöttömien riskiryhmää voidaan kalkyloidua esimerkiksi sukupuolen, sosioekonomisen aseman tai työttömyyden keston perusteella. Samalla juuri esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien riskiryhmä on usein pilkottu neljään ryhmään sen mukaan, kuinka mahdollisena työllistymistä avoimille työmarkkinoille on pidetty ja kuinka voimakasta tukea henkilö on työllistyäkseen tarvinnut.

Riskiryhmien sisään on siis syntynyt erillisiä mitattavia alaryhmiä. Samalla riskiryhmät ovat tarkentuneet sekä saaneet uusia määritelmiä ja indikaattoreita saaden näin entistä mitattavamman olomuodon. Tavallaan siis mitattavuus määrittää ja jopa luo riskiryhmiä. Mitä tarkempaa ja yksityiskohtaisempaa numerotietoa riskiryhmästä on saatavissa, sitä pienempiin elementteihin eli uusiin riskiryhmiin tai alaryhmiin se on pilkottavissa.

3.2 Riskien mittaamisen mahdollisuudet ja mahdottomuudet

Toisinaan saattaa vaikuttaa, että syrjäytymisen riskit määrittävät erilaisten tilastollisten kategorioiden tai indikaattorien kautta. Esimerkiksi syrjäytymisen riskitekijät ja -ryhmät näyttäytyvät tilastoista, rekistereistä tai muista kvantitatiivisen tiedon muodoista nousevina lukuina. Tällaisia ovat muun muassa pitkäaikais- tai nuorisotyöttömyyden indikaattorit, tilastot huostaanottojen määristä ja päihdehaittojen kehityksestä tai rekisteriaineistot peruskoulun keskeyttäneiden määristä. Usein syrjäytymiskierteen, syrjäytymisen riskiketjun, imaisema näyttää yksinkertaisesti syrjäytyvän käytetyiltä mittareilta, putoavan yhteiskunnan kalkyylien ulkopuolelle.

Syrjäytymisen mittaamisen kysymykset kytkeytyvätkin tiiviisti syrjäytymisen riskitematiikkaan. Koska riskin mekanismi on paikannettavissa syrjäytymisen prosessiluonteesta sisäänrakennettuna, myös syrjäytymisen mittaamisen kysymykset näyttäytyvät syrjäytymisprosessin tekijöiden mittaamisen kysymyksinä. Syrjäytymisriskien mittaamisen mahdollisuuksien näkökulmasta keskeistä onkin erityisesti se, miten syrjäytymisen ketjuuntumismalli mahdollisti käytännössä minkä tahansa ilmiön, elämisen alueen tai tapahtuman ongelmallistamisen, käsitteellistämisen ja artikuloimisen osaksi syrjäytymisen monisyisiä prosesseja.

Tämän ketjuuntumismallin ja korostuneen prosessimaisen aseman liitoksen voidaan nähdä murentaneen 1980-luvun adaptaatiovaiheessa esitetyt vaatimukset syrjäytymisen tekijöiden suhteiden ja kausaaliteettien toteennäyttämisestä sekä näin madaltaneen syrjäytymisen riskitekijöiden välisten suhteiden todistevalvoitetta.

Miten syrjäytyminen ja syrjäytymisriskit on siis Suomessa operationalisoitu mitattavaan muotoon ja millaisista elementeistä syrjäytymisen mittaaminen on rakentunut? Vastauksia kysymyksiin voidaan paikantaa niin syrjäytymisen numerotiedon takaa, sosiaali-indikaattoreista ja huono-osaisuuden mittaamisen paradigmoista

kuin erilaisista suomalaista syrjäytymisen operationalisointiyrityksistäkin, joissa syrjäytyminen pyrittiin kesyttämään mitattavaan muotoon.

Toisaalta on tarpeellista myös tarkastella, miten esimerkiksi sosiaali-indikaattorien perintö ja erilaiset syrjäytymisen kvantitatiiviseen muotoon operationalisoinnit näyttäytyvät suhteessa varsinaisiin syrjäytymisen indikaattoreihin. Syrjäytymisen käsitteellistä taustaa eli teoreettista ohuutta, funktionaalista määrittelyperinnettä ja heikkoa empiiristä erottelukykä vasten on myös hyvä kysyä, miksi syrjäytymisriskit ovat niin vaikeasti mitattavissa numeroin? Käännettäessä kysymys toisin päin kyse on myös siitä, miten syrjäytymisriskien mittaamisen mahdottomuus – tai lukemattomat mahdollisuudet – on vaikuttanut suomalaisen syrjäytymisen polveutumiseen.

Keskeisimmän ulottuvuuden syrjäytymisen mittaamisen kysymyksessä muodostavat kuitenkin varsinaiset syrjäytymisen indikaattorit. Miten syrjäytymistä on siis mitattu, millaisia indikaattoreita ilmiön vangitsemiseen on käytetty ja miten näitä valintoja on perusteltu tai oikeutettu? Entä miten syrjäytymisen riskitekijät ja riskiryhmät näyttäytyvät peilattaessa niitä syrjäytymisen vastaisen politiikan käyttämiin indikaattoreihin?

Syrjäytymisriskien operationalisointi numeroiksi

Vielä 1980-luvun adaptaatiovaiheen suomalaisissa syrjäytymistä käsittelevissä tutkimuksissa syrjäytymistä operationalisoitiin kalkyloitavaan muotoon verrattain karkeilla mittareilla. Yksinkertaisimmillaan syrjäytyneitä olivat ne – yleensä miehet – joilla ei ollut työtä eikä perhettä. 1990-luvun alun laman jälkeinen syrjäytymistutkimuksen uusi nousu taas sisälsi lukuisia syrjäytymisen ja syrjäytymisriskien operationalisointi- ja mittaamisyrityksiä. Tämä tapahtui usein kuitenkin vain temaattisella ja implisittisellä tasolla, esimerkiksi huono-osaisuuden ja hyvinvoinnin puutteiden eri muotojen kasautumisen

ja päällekkäisyyden sekä riskitekijöiden mittaamisena tai lasten syrjäytymisen mittaamisen operationalisointipyrkimyksiä²².

Käytännössä syrjäytyminen onnistuttiin organisoimaan 1990-luvulla mitattavaan muotoon vain poikkeustapauksissa. Näissä harvoissa tapauksissa (esim. Heikkilä & Sihvo 1997) syrjäytymistä mitattiin esimerkiksi suoraan kysymällä, tunteeko henkilö olevansa syrjäytynyt. Tyypillistä operationalisoinneille oli poikkileikkausaineistojen käyttö, joissa syrjäytymisen kasautumishypoteesiin perustuvaa dynaamista luonnetta ei huomioitu. Useissa määrällisiä aineistoja käyttäneissä tutkimuksissa ilmoitettiin mittaamisen kohteena olevan syrjäytyminen, vaikka todellisuudessa kalkyloinnin kohteena oli esimerkiksi huonojen elinolojen tai resurssien kasaantuneisuutta samoille yksilöille tai kotitalouksille. (Heikkilä 2000, 173; Moisio 2000, 219–225.)

Miten syrjäytyminen operationalisoitiin määrällisten mittareiden kohteeksi prosessimuodossaan, toisin sanoen niissä tapauksissa, joissa syrjäytymistä ei mitattu tilana tai poikkileikkausaineistoilla? Ensimmäisenä esimerkkinä esiin voidaan nostaa 1990-luvun alun Takalan (1992) tutkimus ”kouluallergiasta” nuorten syrjäytymisen tekijänä. Tutkimuksessaan Takala kehitti mittariston, jolla hän pyrki seuraamaan raporttoimansa työprojektin vaikutuksia nuorten oloihin. Takala jakoi syrjäytymisen koulutukselliseen, työmarkkinalliseen, sosiaaliseen, vallankäyttölliseen ja normatiiviseen ulottuvuuteen. Jokainen ulottuvuus pisteytettiin nollassa viiteen. (ks. Takala 1992, 121–122)

Takalan tutkimuksessa esimerkiksi koulutuksellisessa ulottuvuudessa nolla – eli ei-syrjäytynyt tai ei-syrjäytymisriskiä indikoiva luku – tuli, jos ammattikoulutus oli suoritettu ja henkilö oli valmis jatkokoulutukseen esimerkiksi työnantajan järjestämille kursseille. Viisi pistettä taas tuli, mikäli peruskoulu oli kesken tai yksilö suhtautui torjuen tai vihamielisesti kaikkeen koulutukseen.

---

²² 1990-luvun syrjäytymistä operationalisoivat mitattavaan muotoon muun muassa Heikkilä (1990), Kangas ja Ritakallio (1996), Kortteinen ja Tuomikoski (1998), Halleröd ja Heikkilä (1999), Kajava (1997), Järventie (2000) sekä Heikkilä ja Sihvo (1997).

Työmarkkinallisessa ulottuvuudessa nolla muodostui, mikäli henkilö oli työssä ja viihtyi siinä ja hänellä oli kyky vaikuttaa työorganisaatiossa omaan asemaansa ja työhönsä. Viisi pistettä taas tuli, mikäli henkilö oli omasta mielestään ulkona työmarkkinoilta, ei pystynyt mielestään minkäänlaiseen työhön, eikä uskonut osaavansa mitään. Viiden pisteen kategoriassa vähäisetkin työtoiveet olivat jäsentymättömiä tai utopistisia. Samassa Takalan kategoriassa tapahtui myös sosiaalinen leimaantuminen, mikä puolestaan vaikeutti työnsaantia entisestään. Kaava erilaisista syrjäytymisen ja syrjäytymisriskin tekijöistä sekä pisteitys nolosta viiteen toistui myös sosiaalisessa, vallankäytöllisessä ja normatiivisessa ulottuvuudessa.

Havainnollistavana esimerkkinä erityisesti 1990-luvun syrjäytymisen ja syrjäytymisriskin mittaamisen operationalisointityrityksistä voidaan pitää myös Kari Nyssölän (1997) tutkimusta syrjäytymisen riskitekijöiden yhteydestä työmarkkinoille pääsyyn. Hän määrittä tutkimuksessaan syrjäytymisen mitattaviksi riskitekijöiksi koulutuksen puuttumisen, miespuolisuuden, yksin asumisen ja työntekijätaustaisen perheen. Nyssölä myönsi suoraan ongelmalliseksi syrjäytymisen määrittämisen ja tarkastelun kvantitatiivisen aineiston pohjalta. Hän katsoi useiden syrjäytymisen riskitekijöiden kasautumisen samalle henkilölle indikoivan ainoastaan suurempaa syrjäytymisen riskiä, ei varsinaisesti syrjäytymistä. Syrjäytymisen riskitekijöiden kasaantumisesta voitiin kuitenkin Nyssölän mielestä implisiittisesti tehdä päätelmiä syrjäytymisen ja rikkonaisen työhistorian yhteyksistä.

Uudella vuosituhanella syrjäytymisen kvantitatiiviset operationalisoinnit ovat usein perustuneet joko pitkittäisaineistoihin tai paneeliasetelmiin, jossa syrjäytymisen tekijöiksi on määritetty vain muutama eri tekijä sekä näiden tekijöiden indikaattorit. Esimerkiksi Sakari Kainulainen (2006) tarkasteli Stakesin pitkittäisaineistosta syrjäytymistä asunnon varustetason, valtionveron alaisten tulojen, asunnon ahtauden, ennaaikaisen eläkkeelle siirtymisen, toimeentulotuen saannin ja työttömyyskorvausten saannin mittareiden kautta. Kainulainen päätyi operationalisointinsa kautta määrittämään syrjäytyneeksi

sellaisen henkilön, joka joko asuu puutteellisesti varustetussa asunnossa, asuu ahtaasti, kuuluu valtionveron alaisilla tuloilla mitaten alimpaan neljännekseen, on siirtynyt eläkkeelle ennenaikaisesti, on saanut toimeentulotukea tai on saanut työttömyyskorvausta. Ilkka Haapolan (2002) tutkimus toimeentulotuen piiriin 1990-luvun alussa joutuneen joukon elämänurista vuosikymmenen loppupuolelle taas analysoi paneeliasetelmassaan yksittäisten ongelmatilanteiden, eli työstä syrjäytymisen, perheettömyyden ja köyhyyden, esiintymistä, pysyvyyttä ja kasautumista samoille henkilöille. Paneeliasetelmaansa Haapola asetti syrjäytymisen (riski)tekijöiksi koulutuksen tai tutkinnon, perhetilanteen, työmarkkina-asema ja käyttötulot. (Ks. Kainulainen 2006, 375; Haapola 2002, 24.)

Vasta laajojen pitkittäisaineistojen käytön voidaankin katsoa tehneen ainakin periaatteellisella tasolla mahdolliseksi syrjäytymisen riskitekijöiden ja riskiryhmiin kuulumisen todennäköisyyksien laskemisen. Ensimmäiset syrjäytymisen prosessien hahmottamiseen pyrkinet pitkittäis- tai paneeliasetelmien²³ kerättiin Suomessa 1990-luvun lopulla. Stakesin ja muiden tutkimusinstituutioiden keräämien aineistojen tarkoituksena oli tarjota tutkijoille mahdollisuus selvittää juuri syrjäytymisen prosesseja eli riskitekijöiden mitattavia yhteyksiä.

Mutta millaisia hypoteeseja näistä esimerkkeinä käytetyistä syrjäytymisen operationalisoinneista voidaan siis tehdä? Esimerkiksi Nyyssölän tutkimuksen voidaan nähdä päätyneen päätelmään, joka on nähtävissä hallitsevana myös syrjäytymisen vastaisissa politiikkaohjelmissa: Syrjäytymisriski osoittaa vain riskitekijöiden kasautumisen säännönmukaisuuden ja mahdollisuuden, mutta ei varsinaisesti sitä, mitkä tekijät, mikä tekijöiden määrä tai tekijöiden kombinaatio johtaa riskitekijöiden ketjuuntumiseen tai syrjäytymiseksi kuvattuun tilaan.

Syrjäytymisen määrällisellä mittaamisella voidaan siis nähdä olevan voimakas historiallinen kytkös sekä deprivatio- että

---

²³ Esimerkiksi Stakesin Syrjäytymisen prosessit -hankkeen aineistot vuosina 1995–2000 sekä Turun yliopiston Suomen kulutus ja elämäntapa -aineistot vuosina 1999, 2004 ja 2009.

työttömyystutkimuksen mittaamisen perinteisiin²⁴. Toisaalta syrjäytymisen operationalisoinnit osoittavat osaltaan, että on lähes aina mahdoton havaita, pyritäänkö syrjäytymistä mittaamaan vanhoilla huono-osaisuuden mittareilla ilman, että näiden syrjäytymisen riskitekijöiden tai riskiryhmien suhteita ja vuorovaikutusta toisiinsa tarkasteltaisiin. Koska siis hyvinvointiongelmia ja huono-osaisuutta oli operationalisoitu mittareiksi jo puoli vuosisataa, keskeinen kysymys onkin se, milloin näitä mittareita alettiin organisoida toisiinsa juuri syrjäytymisen käsitteen alle.

Syrjäytymispolitiikan indikaattorit

Tarkasteltaessa suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan käyttämiä syrjäytymiseen kiinnitettyjä mittareita ja indikaattoreita sekä erilaisia yhdistelmäindikaattoreita voidaan ensimmäiseksi havaita niiden lukumäärään olevan huomattavan suuri. Esimerkiksi siinä missä ensimmäisessä kansallisessa syrjäytymisen vastaisessa toimintasuunnitelmassa (STM 2001b, 53–59) erilaisia indikaattoreita oli yhteensä 36, kaksi vuotta myöhemmin julkaistussa toisessa toimintasuunnitelmassa (STM 2003b, 62–71) indikaattoreita oli jo yhteensä 49. Yhteensä vuosituhannen vaihteen politiikkaohjelmista on laskettavissa yli kuusikymmentä eri syrjäytymistä tai syrjäytymisriskiä mittaavaa indikaattoria.

Miten tätä yli kuudestakymmenestä erilaisesta mittarista koostuvaa syrjäytymisen indikaattorien joukkoa tulisi lähestyä? Yksi tapa lähteä purkamaan kysymystä on jakaa indikaattorit syrjäytymisen riskiryhmien tavoin temaattisesti eri kategorioihin. Näin käsiteltynä indikaattorit jakautuvat riskitekijöiden alueita mukailleen toimeentulo-ongelmien, työttömyyden, terveyden,

---

²⁴ Erityisesti 1980-luvulla syntyi voimakas keskustelu sosiaalisen deprivaaation ja ”uuden köyhyyden” mittaamistavoista (Townsend 1979 ym.). Paradigma deprivaaation mittaamisesta alkoi murentua Euroopassa viimeistään 1990-luvun puolivälin kriittisessä kriittisen syrjäytymiskeskustelun aallossa. Yleisellä tasolla Suomessa sosiaali-indikaattorien suosio kiihtyi erityisesti 1970-luvun alkupuolella sekä nousi uuteen kukoistukseen uudella vuosituhannella (ks. Alatalo 2011, 176–178 Rauhala, Simpura & Uusitalo 2000, 194).

koulutuksen, asumisen, päihteiden käytön ja rikollisuuden sekä lasten ja nuorten syrjäytymisen kategorioihin. Toisaalta, vaikka jako viittaa voimakkaasti juuri riskitekijöiden kohdalla käytettyihin kategorioihin, ei voida liiaksi korostaa, että syrjäytymisen indikaattorit mittaavat ennen kaikkea – ja oikeastaan ainoastaan – syrjäytymisen riskiryhmien kokoa.

Ensimmäinen syrjäytymisen indikaattorikategoria muodostuu siis erilaisia *toimeentulo-ongelmia ja köyhyyden muotoja mittaavista indikaattoreista*. Indikaattorikategoriaan lukeutuvat

toimeentulotuen saajien määrä, 10–12 kuukautta toimeentulotukea saaneiden osuus tukea saavista kotitalouksista, ylivelkaantuneiden ja ulosottovelallisten määrä, kaupunkiköyhyyden määrä, eri ryhmien köyhyysasteet, tuloköyhyys, pienituloisuus, köyhyysriski eli suhteellinen köyhyysraja, pitkittäisköyhyys, köyhyysaste vaihtoehtoisilla suhteellisilla köyhyysrajoilla sekä tuloerot, alueelliset erot toimeentulossa, työttömyysturvan peruspäivärahan saajien määrä, köyhyysrajan alittaneiden kotitalouksiin kuuluvien henkilöiden lukumäärä sekä henkilöiden köyhyysaste ennen saatuja ja maksettuja tulonsiirtoja.

Tiivistetysti syrjäytymisen indikaattorikategoriana toimeentulo-ongelmien ja köyhyyden indikaattorit kiinnittyvät mittaamaan toimeentulotukea saaneiden määriä ja tukijaksojen kestoa, pienituloisuutta eri laskentamekanismeilla sekä ylivelkaantuneisuutta.

Toimeentulo-ongelmia ja köyhyyden muotoja indikoivien mittareiden keskeiset piirteet tulivat esiin jo syrjäytymisen mittaamisen piirteiden käsittelyssä. Toimeentulo-ongelmia mittaavat indikaattorit muodostavat siis suurimman syrjäytymisen indikaattorikategorioista. Esimerkiksi Suomen kansallisten toimintaohjelmien kohdalla kyse onkin jo otsikkotasolla juuri köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastaisista toimintaohjelmista, jolloin myös seurantaindikaattorit on rakennettu kattamaan syrjäytymisen lisäksi erillisen köyhyyden ilmiön. Toisaalta samaan aikaan toimintaohjelmissä (esim. STM 2003b, 15) osan indikaattoreista katsotaan kuvaavan köyhyyttä eräänlaisena taloudellisena syrjäytymisenä, mikä on omiaan hämmentämään sekä käsitteellisesti ja mittaamisen tasolla sekaisin

olevaa köyhyyden ja syrjäytymisen suhdetta. Toisaalta on hyvä muistaa, että juuri toimeentulo-ongelmat ja köyhyys on indikaattorikokoelman seitsemästä kategoriasta se, joka on historialtaan varustettu niin rikkaimmilla aineistoilla ja rekistereillä kuin myös pisimmällä kvantitatiivisen mittaamisen tutkimusperinteellä.

Toimeentulo-ongelmia kalkyloivien syrjäytymisindikaattoreiden kohdalla keskeiset kysymykset tiivistyvätkin siihen, missä määrin kyse lopulta on ylipäättään syrjäytymisen indikaattoreista. Problematiikka voidaan toki esittää myös muissa indikaattorikategorioissa. Yleensä syrjäytymisen määritelmäryityksissä toimeentulo-ongelmat on sijoitettu syrjäytymisen prosessin ytimeen, ne ovat ikään kuin läsnä syrjäytymisen ketjujen kaikissa vaiheissa. Punnittaessa toimeentulo-ongelmien indikaattoreiden keskeisyyttä suhteessa määritelmään, mittareiden asema vaikuttaa perustellulta.

Voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, miksi tässä tilanteessa keskeisenä päämääränä on syrjäytymisen ehkäiseminen ja syrjäytymisen vastainen politiikka, jos ongelmat ovat paikannettavissa huono-osaisuuden indikaattoreilla ja ennen kaikkea hoidettavissa köyhyyden vastaisilla toimenpiteillä? Syrjäytymisen toimeentulo-ongelmien indikaattorien keskeisen aseman voidaankin nähdä osaltaan kavaltavan koko syrjäytymisen vastaisen politiikan lähtökohdan, jossa uuteen ilmiöön ja ongelmaan tulee vastata uudella otteella.

Toimeentulo-ongelmien kategorian tavoin myös seuraavan syrjäytymisen indikaattorikategorian, *työttömyyden ja palkkatyön mittarien*, taustalla näyttäytyvät laajat rekisteri- ja viranomaisaineistot sekä pitkä ja perinteinen kvantitatiivinen tutkimustraditio. Työttömyyden alueella syrjäytymisen indikaattoreiksi on luettu pitkäaikaistyöttömien määrä, rakennetyöttömyys eli vaikeus sijoittua avoimille työmarkkinoille työvoimapolitiittisten toimenpiteiden jälkeen, ikääntyneiden työttömyys, vajaakuntoisten työttömyys, maahanmuuttajien työttömyys, nuorten työttömyys, tukitoimilla työllistettyjen määrä, työvoimapolitiittisessa koulutuksessa olevat sekä työhön osallistumattomien määrä.

Syrjäytymisen näkökulmasta työttömyyttä mitataan siis paitsi perinteisen pitkäaikaistyöttömyyden avulla myös eri sosioekonomisten ryhmien työttömyydellä sekä erilaisilla työvoimapolitiittisten toimenpiteiden kohteeksi joutuneiden määrällä. Toimeentulo-ongelmien tavoin työttömyyden kategoriolla on keskeinen asema syrjäytymisen ketjuuntumismallissa. Siinä missä toimeentulo-ongelmien on katsottu olevan jatkuvasti läsnä syrjäytymisen prosessissa, työttömyys erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden muodossa on näyttäytynyt sekä syrjäytymisen ketjujen alkupisteenä, kierteeseen sysäävänä mekanismina että myös loppupisteenä, jonka rasitukset kohdistuvat ensisijaisesti järjestelmälle ja kansantaloudelle.

Työttömyyden kohdalla juuri syrjäytymisen indikaattorikategoriana voidaan esittää toimeentulo-ongelmien tapaan kysymys, missä määrin työttömyyden eri muodot indikoivat juuri syrjäytymistä? Käytännössä toimeentulo-ongelmien tavoin työttömyyden indikaattorit ovat sellaisenaan, erillään tulkittuna, syrjäytymisen numerotiedon näkökulmasta hyödyttömiä. Mikäli esimerkki-indikaattoriksi poimitaan toimeentulo-ongelmien kategoriasta ylivelkaantuneisuus ja työttömyydestä nuorten työttömyys, indikaattoreiden voidaan ajatella heijastelevan ainoastaan ylivelkaantuneisuutta ja työttömyyttä – ei syrjäytymistä. Syrjäytymistulkintojen voidaan siis nähdä tarvitsevan numerotietoa monen samanaikaisen indikaattorikategorian kautta.

Kolmas syrjäytymisen indikaattorikategoria eli *terveyden indikaattorit* muodostavat monella tapaa kahta edellistä kategoriaa heterogeenisemmän mittarijoukon. Terveiden alueella syrjäytymisen indikaattoreina on käytetty kansallisia terveyseroja eli alkoholin käyttöä, tupakointia ja ravitsemusta eri ryhmissä, koettua terveydentilaa, eläkeikäisen väestön toimintakykyä eli ongelmia liikuntakyvyssä, sosiaalisia terveyseroja eli 35-vuotiaiden elinajanodotetta sosiaaliryhmittäin, mielenterveysongelmien määrää sekä tilastoituja mielenterveyskäyntejä.

Syrjäytymiseen artikuloidaan terveyden indikaattoreiden kautta siis niin alkoholin käyttö ja tupakointi eri ryhmissä kuin koettu terveydentila tai mielenterveysongelmat. Kyse on ennen kaikkea mitattavuudessa: mitä terveyden – tai ennen kaikkea sen puutteen

– elementtejä syrjäytymisen ketjuuntumismalliin on artikuloitu – ja mitä siihen on ylipäättään artikuloitavissa. Terveyden indikaattoreiden yhtenä keskeisenä piirteenä voidaan myös pitää niiden kansanterveydellistä luonnetta.

Neljäs, *koulutukseen kiinnittyvien mittareiden syrjäytymisen indikaattorikategoria* näyttäytyy syrjäytymisen mittaamisen kysymyksen näkökulmasta kaikkein havainnollisimpana. Lasten ja nuorten syrjäytymistä indikoivien mittareiden tavoin koulutuksen indikaattoreille on ladattu voimakas ennakoiva ja kauaskatseinen taustavire. Siinä missä kolme ensimmäistä indikaattorikategoriaa mittasivat staattisia huono-osaisuuden muotoja sekä sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia, koulutuksen indikaattoreissa korostuu syrjäytymisen prosessimainen luonne ja ennakoinnin vaatimus.

Syrjäytymisen numerotiedossa koulutuksen indikaattorikategoria rakentuu perusasteen suorittamatta jättäneiden tai vähäiselle koulutukselle jääneiden nuorten määristä, koulutuksen lopettaneiden ei-työllisten nuorten määristä, niistä nuorista, joilla ei ole perusasteen jälkeistä koulutusta ja jotka eivät ole työllisiä eivätkä ole koulutuksessa, peruskoulun jälkeiset jatko-opinnot laiminlyöneistä sekä erityisopetukseen siirrettyjen määristä. Koulutuksen indikaattorikategoria tiivistyykin syrjäytymisen ketjuuntumismallin nivoutumiseen tiettyyn, koulutuksen näkökulmasta keskeiseksi katsottuun elämänvaiheeseen eli peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen väliseen siirtymään.

Samalla koulutuksen indikaattorikategoria piirtää lukujen kautta kuvan siitä joukosta, johon sekä yleinen huoli syrjäytymisestä että syrjäytymispolitiikan terävin kärki on kohdistunut: koulutusputken keskeyttäneisiin nuoriin. Erityisesti uudella vuosituhaanella koulutuksen asema syrjäytymisen keskeisimpänä riskitekijäryhmänä ja sitä myöten myös indikaattorina on jatkuvasti kasvanut. Esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon KASTE-ohjelmassa (STM 2012a ym.) tavoitellun osallisuuden lisäämisen ja syrjäytymisen vähentämisen viidestä tavoiteindikaattorista kaksi, koulutuksen ulkopuolelle jääneiden 17–24-vuotiaiden sekä toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneiden 18–24-vuotiaiden määrät, kytkeytyivät koulutukseen.

Syrjäytymisen mittaamisen kysymyksessä koulutuksen indikaattorikategoriaa tulee tarkastella rinnakkain viidennen indikaattorikategorian eli *lasten ja nuorten syrjäytymistä mittaavien indikaattoreiden* kanssa. Lasten ja nuorten syrjäytymisen indikaattoreina on käytetty äitiys- ja lastenneuvolahuollon sekä kouluterveyden huollon käyntien määrää suhteutettuna kohderyhmään, päivähoidon tukitoimia saaneiden lasten määrää, lastensuojelu- ja huostaanottotapauksia, vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmia ja perheväkivaltaa, köyhyysrajan alapuolella olevien perheiden määrää, vanhempien työaikaa sekä lastensuojelun avohuollon piirissä olevien lasten ja nuorten määrä.

Niin lasten ja nuorten syrjäytymistä mittaavien indikaattoreiden kuin koulutuksen indikaattorikategoriaa määrittää siis voimakkaasti yhä aikaisempiin elämänvaiheisiin kohdistuvat syrjäytymisen ennaltaehkäisy ja varhaisen puuttumisen periaatteet. Samalla juuri indikaattorikategorioiden merkitys on myös jatkuvasti korostunut syrjäytymisen ennaltaehkäisy periaatteiden vahvistumisen myötä. Indikaattorikategoriaa voidaankin pitää juuri preventiivisen syrjäytymisen hallinnan keskeisenä seuranta- ja suuntaamisinstrumenttina.

Toisaalta koulutuksen sekä lasten ja nuorten syrjäytymisen indikaattoreita luonnehtii instituutiolähtöisyys ja siten myös laaja kvantitatiivinen aineisto. Koulutuksen kautta muodostetut ja lapsuuteen sekä nuoruuteen kiinnittyvät syrjäytymisen riskitekijät ovatkin helposti olleet operationalisoitavissa mitattavaan muotoon institutionaalisen ympäristön tuottaman koulumenestykseen, lastensuojelutapauksiin ja lapsiköyhyyteen liittyvän numerotiedon kautta.

Kuudes ja viimeinen syrjäytymisen indikaattorikategoria rakentuu erilaisten *asumisen, päihteen käytön ja rikollisuuden indikaattoreiden* ympärille. Kategoriaan ”muu syrjäytyminen” voidaankin lukea asumisen alueella asunnottomuustilastot, asunnottomien tilastollinen profiili, erittäin puutteellisesti varustetuissa asunnoissa tai ahtaasti asuvien määrät, aravavuokra-asuntoihin jonottavien määrät, yksinäisten asunnottomien määrät sekä asunnottomien perheiden lukumäärä. Päihteen käytön ja rikollisuuden indikaattoreista syrjäytymiseen on puolestaan

artikuloitu alkoholin kulutus, huumeilastot, rikostilastot, vankien määrä, väkivaltarikokset, huumausainerikoksista epäillyt, itsemurhat, päihdehuollon avohoidon asiakasmäärät vuoden aikana, alkoholisairauksien takia sairaaloissa hoidetut henkilöt, huumesairauksien takia sairaaloissa hoidetut henkilöt sekä huumausaineisiin liittyvät oikeuskemialliset löydökset kuolemantapauksissa.

Tarkasteltaessa suomalaisen syrjäytymispolitiikan käyttämiä mittareita voidaan nähdä, että kaikkia kuutta indikaattorikategoriaa yhdistää ainakin yksi yhteinen nimittäjä. Kaikki mittarit kytkeytyvät ainakin jollain tasolla suomalaiseen institutionaaliseen järjestelmään. Samalla syrjäytymisen indikaattoreille on myös leimallista indikaattoripattereiden laajuus. Indikaattorit mittaavat sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia, työelämäkysymyksiä, koulutusta, perheiden olosuhteita, lasten ja nuorten elämisen alueita, päihdekysymyksiä ja rikollisuuden alueita. Punnittaessa indikaattoreita esimerkiksi suhteessa toisessa luvussa analysoituihin syrjäytymisen määritelmällisiin esiintulomuotoihin, indikaattoreiden luoma syrjäytymisen kuva on samaan aikaan syrjäytymistä tilana, olosuhteena, prosessina ja moniongelmaisuuksina korostava, yksilön oma ongelma ja hallinnollinen kategoria.

Jo indikaattoreiden laajuus on ongelmallinen kysymys ennen kaikkea syrjäytymisen prosessimaisen luonteen ja erilaisten riskitekijöiden ketjuuntumisen näkökulmasta. Syrjäytymisen indikaattorit eivät sisällä lukuohjetta siitä, kuinka monessa eri mittarissa tapahtunut muutos indikoi muutosta syrjäytymisessä. Kuten esimerkiksi toimeentulo-ongelmien ja työttömyyden indikaattoreiden kohdalla todettiin, sellaisenaan esimerkiksi ylivelkaantuneisuuden tai pitkäaikaistyöttömyyden kasvu indikoivat yksinkertaisesti ylivelkaantuneisuuden tai pitkäaikaistyöttömyyden kasvua, eivät syrjäytymistä. Laajuuden problematiikka nouseekin kysymyksestä, monessako syrjäytymisen indikaattorissa tapahtunut muutos indikoi juuri syrjäytymistä? Entä tuleeko muutoksen tapahtua useassa eri indikaattorikategoriassa vai voidaanko esimerkiksi yhden tai

kahden indikaattorikategorian muutosten perusteella tehdä tulkintoja syrjäytymisestä?

Syrjäytymisriskien mittaamisen sisäinen logiikka

Suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa on aina 1990-luvun alusta alkaen vaadittu tarkempaa ja laajempaa mitattavaa syrjäytymistietoa. Numeroita on edellytetty paitsi syrjäytyneiden tai syrjäytymisriskien alaisten määristä myös erilaisten riskitekijöiden välisistä yhteyksistä ja syrjäytymisen prosessimaisten ketjujen muodostumisesta.

Syrjäytymisen määrällisen mittaamisen kysymys tiivistyykin siihen, mitä syrjäytymisen indikaattoreilta halutaan. Mikäli mittarit eivät kykene vangitsemaan uskottavasti ja luotettavasti määrällistä tietoa syrjäytyneiden määristä, syrjäytymisriskien yleisyydestä tai syrjäytymisen prosessimaisten ketjun eri tekijöiden suhteista, mikä niiden tarkoitus lopulta on? Lähtökohtaisesti vastaus löytyy sanasta heijastuminen. Kun esimerkiksi hyvinvointia lähestytään pahoinvoinnin kautta, heijastelee rikollisuuden, asunnottomuuden tai huostaanottotapausten määrä vaikeasti määriteltävää ja operationalisoitavaa sekä subjektiivista pahoinvointia. Samalla logiikalla tilastoitujen numeroiden pitkäaikaistyöttömien, peruskoulun keskeyttäneiden tai mielenterveyspalveluiden piiriin hakeutuneiden nuorten määristä katsotaan heijastelevan syrjäytymistä.

Vuoden 2003 Suomen *Kansallisessa köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisessa toimenpideohjelmassa* (STM 2003b) indikaattoreiden asettamista peilattiin syrjäytymisen prosessimaiseen luonteeseen. Ohjelmassa syrjäytymisen huono-osaisuuden vaikutusten katsottiin heijastuvan useisiin elämän osa-alueisiin, mikä taas aiheutti toimenpideohjelman mukaan suuria haasteita juuri syrjäytymisen mittaamiselle. (STM 2003b, 15.)

Työryhmän kokoamista indikaattoreista suuri osa kuvaa köyhyyttä taloudellisena syrjäytymisenä ja pienituloisuutena. Muut valitut mittarit kytkeytyvät erilaisten sosiaalisten riskien aiheuttamaan syrjäytymiseen, jotka ovat yhteydessä

työ- ja asuntomarkkinoihin, koulutukseen sekä terveydellisiin oloihin. Yksilö- ja perhetasoisesta kasautuvasta huono-osaisuudesta ei ole saatavissa kattavaa systemaattista empiiristä tietoa. (STM 2003b, 15.)

Esimerkki havainnollistaa yhtä syrjäytymisen mittaamisen hallitsevinta piirrettä: suuri osa syrjäytymisen indikaattoreista on itse asiassa köyhyyttä ja pienituloisuutta mittaavia indikaattoreita. Yhtenä luonnollisena selityksenä voidaan toki pitää sitä, että useissa syrjäytymisen vastaiset ohjelmat olivat ”köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisia ohjelmia”. Köyhyys ja erilaiset toimeentulo-ongelmat niin yksilö kuin perhetasolla on myös lähes poikkeuksetta luettu niin erilaisissa suomalaisissa kuin kansainvälisissäkin syrjäytymistulkinnoissa yhdeksi syrjäytymisen keskeisistä syistä.

Toisaalta perustelut kavaltaa erityisesti se tosiasia, että erilaiset köyhyyden ja pienituloisuuden indikaattorit ovat olleet uudella vuosituhanella lukumääräisesti todella hallitsevassa asemassa, oli mittaamisen kohteena sitten syrjäytyminen tai köyhyys ja syrjäytyminen.

Toinen havainnollinen esimerkki syrjäytymisen indikaattoreiden heijastamien kuvien sekä syrjäytymisen määritelmällisen todellisuuden kohtaamisesta voidaan paikantaa uuden vuosituhanen sisäisen turvallisuuden ohjelmista. Niissä (Sisäasiainministeriö 2004, 2008a ym.) syrjäytyminen määritettiin keskeisimmäksi suomalaisen yhteiskunnan sisäistä turvallisuutta uhkaavaksi ilmiöksi. Samalla ohjelmien pohjalta luodun ”turvallisuuustyön” seuraamiseksi tarvittiin erilliset arviointi- ja mittaamismekanismit.

Ohjelmissa (Ks. Sisäasiainministeriö 2009c) syrjäytyminen pilkottiin kolmeen eri alueeseen: yleiseen syrjäytymiseen, lasten ja nuorten syrjäytymiseen sekä ikääntyvien syrjäytymisen ulottuvuuksiin. Syrjäytyminen määriteltiin heikkoa koulutustasoa, riittävien osaamisvalmiuksien, erityisesti tietoyhteiskuntavalmiuksien, puuttumista ja harrastusten puutetta seuraavaksi syrjäytymisriskiksi, joka voi näyttäytyä myös osallistumattomuutena yhteiskunnalliseen toimintaan. Ohjelman mukaan syrjäytymisen erityispiirteenä oli moniongelmaisuu-
den

kasaantuminen sekä se, että viranomaisten kyky auttaa yksittäistä kansalaista vaikeutui juuri ongelmien kasaantuessa. Lasten ja nuorten kohdalla syrjäytyminen puolestaan ongelmallistettiin vanhempien ja kodin kautta. Syrjäytymisen taustalle piirtyi näin perheen, erityisesti aikuisuuden ja vanhemmuuden, puuttuminen, puutteelliset kotiolot, turvaton ympäristö sekä ennen kaikkea vanhempien lisääntyvä päihteidenkäyttö ja toimeentulovaikkeudet. Toinen nuorten syrjäytymisen ongelmallistamisen kohde oli nuorten oppivelvollisuuden laiminlyönti ja jääminen ilman peruskoulun päästötodistusta. Ikääntyvän väestön kohdalla taas syrjäytymiseen artikuloitiin lisääntyvä alkoholinkäyttö. Ohjelman mukaan oli nähtävissä merkkejä uudesta päihdeongelmaisesta ryhmästä: ikääntyvistä ja alkoholisoituvista naisista. (Sisäasiainministeriö 2009c, 23–24.)

Miten sisäisen turvallisuuden ohjelmassa syrjäytymisestä maalattu kuva siis muuttuu tarkasteltaessa sitä ohjelman käyttämien indikaattoreiden kautta? Kuvan kääntämiseksi mitattavaan muotoon turvallisuussuunnittelussa määritettiin yhteensä 17 erilaista indikaattoria. Mittareista viisi oli yleisiä syrjäytymisriskiä indikoivia muuttujia, kymmenen lasten ja nuorten syrjäytymisen indikaattoria ja kaksi viimeistä ikääntyvien syrjäytymisen mittareita. Yleiset syrjäytymisriskin indikaattorit olivat toimeentulotukea saaneiden määrä, yli vuoden työttömänä olleiden määrä, pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneiden määrä, asunnottomien määrä sekä hieman yllättäen unettomuutta tai masentuneisuutta viimeksi kuluneen kuukauden aikana kokeneiden 25–64 -vuotiaiden määrä. Lasten ja nuorten syrjäytymistä puolestaan indikoivat nuorisotyöttömien määrä, toimeentulotukea hetkellisesti ja pitkäaikaisesti saaneiden 18–24 -vuotiaiden määrä, koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17–24 -vuotiaat, kodin ulkopuolelle sijoitetut alle 18-vuotiaat, huostaan otettujen lasten määrä, alle 20-vuotiaiden alkoholi- tai huumekuolemien määrä, sosiaalitoimen avohuollon tuen piirissä olevien perheiden määrä sekä nuorten työpajatoimintaan osallistuneiden määrä. Ikääntyvien kohdalla indikaattoreita oli kaksi: yksin asuvat 75 vuotta täyttäneet sekä päihdehuollon

asiakkaina olleiden 65 vuotta täyttäneiden henkilöiden määrä. (ks. Sisäasiainministeriö 2009c, 38)

Ohjelman käyttämät indikaattorit ja niiden suhde syrjäytymisen määritelmälliseen kuvaan havainnollistavat jo aikaisemmin havaittua indikaattoreiden instituutiokeskeisyyttä. Käytännössä indikaattorit siis pyrkivät mittaamaan niitä syrjäytymiseen liitettjä ulottuvuuksia, jotka ovat poimittavissa jo olemassa olevista rekisteri- ja viranomaisaineistoista. Esimerkiksi ohjelman syrjäytymisen erityispiirteeksi määrittämä moniongelmaisuuksien kasautuminen ei yksinkertaisesti ole olemassa olevien indikaattoreiden kautta mitattavissa.

Syrjäytymisen numerotiedolle ominaista onkin, että monikerroksisena ja useita ulottuvuuksia sisältävänä ilmiönä lähes kaikkien olemassa olevien huono-osaisuuden ja sosiaalisten ongelmien indikaattorien tulkitaan heijastelevan syrjäytymiskehitystä, antavan siitä jonkinlaisia viitteitä tai hälytyssignaaleja. Sisäisen turvallisuuden ohjelman käyttämiä indikaattoreita tarkasteltaessa voidaan lähtökohtaisesti ajatella, että esimerkiksi käytetyt mittarit kodin ulkopuolelle sijoitettujen alaikäisten määristä tai huostaanottojen yleisyydestä heijastelevat ohjelmassa syrjäytymisen taustalle piirrettyjä perheiden ongelmia, puutteellisia kotioloja tai aikuisuuden ja vanhemmuuden puuttumista.

Mutta kuinka selväpiirteisenä, ylipäätään uskottavana ja luotettavana, tätä heijastusta voidaan pitää? Tilanteessa, jossa lähes kaikki mittarit ainakin jollain tasolla heijastelevat syrjäytymiskehitystä, voidaan helposti päätyä päinvastaisesti tilanteeseen, jossa mikään ei heijastele syrjäytymistä.

Kolmanneksi ja viimeiseksi syrjäytymisen indikaattorien käyttöä havainnollistavaksi esimerkiksi voidaan nostaa Matti Vanhasen toisen hallituksen hallitusohjelman (VN 2007a, VN 2007b) tavoite lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisystä. Lähtökohtaisesti hallitusohjelman syrjäytymisen ehkäisyn strategiassa käytetyt indikaattorit poikkeavat yleisesti syrjäytymisen vastaisessa politiikassa käytetyistä numerotietoon perustuvista seurantavälineistä. Indikaattorit käsittelevät ainoastaan lasten ja nuorten olosuhteita sekä ennen kaikkea pyrkivät

kauaskatseisuuteen, ennaltaehkäisyn onnistumiseen ennakoinnin kautta.

Hallitusohjelman erillisessä strategia-asiakirjassa (VN 2007b) lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisylle määritettiin kolme keskeistä tavoitetta. Ennaltaehkäisy tuli toteuttaa elämänhallintataitoja edistämällä ja nuorten koulutukseen motivoimisella, lasten ja nuorten harrastusten sekä liikuntaan, taiteeseen ja kulttuuriin osallisuudella sekä lasten ja nuorten hyvinvointia tukevalla ympäristöllä. Seuranta- ja tavoiteindikaattoreita lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisylle asetettiin yhteensä kaksikymmentä.

Ensimmäinen syrjäytymisen ennaltaehkäisyn alatavoitteista oli siis elämänhallintataitojen edistäminen ja nuorten koulutukseen motivoiminen, jolle asetettiin yhteensä kahdeksan mittaria. Tavoitteen onnistumisen indikaattoreiksi määritettiin rekisterien ulkopuolisten nuorten määrän kehitys ja näiden nuorten sijoittuminen työpajoihin, opiskeluun ja työelämään, suoraan peruskoulusta toiselle asteelle siirtyvien oppilaiden osuus ikäluokasta, työpajatoiminnan saavutettavuus ja vaikuttavuus, perusasteen jälkeistä koulutusta vailla olevien ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten osuus, nuorisotyöttömyysaste, huostaan otettujen lasten määrä ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä. Lasten ja nuorten harrastusten sekä liikuntaan, taiteeseen ja kulttuuriin osallisuuden indikaattoreiksi taas asetettiin nuorten määrät, jotka oman ilmoituksensa mukaan ovat kiinnostuneita politiikasta ja jotka ottavat osaa kahteen tai useampaan kansalaistoimintaan, lasten kulttuuri- ja taidepalveluiden käytön seuranta, lasten ja nuorten taideharrastuneisuus, urheiluseuratoimintaan osallistuvien lasten ja nuorten määrä, pienten koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaan osallistuvien määrä sekä kuntien määrä, joissa on nuorisolain mukainen lasten ja nuorten kuulemisjärjestelmä käytössä. Kolmatta tavoitekokonaisuutta eli lasten ja nuorten hyvinvointia tukevaa ympäristöä indikoimaan määritettiin lasten liikennetapaturmien määrä, alkoholin kokonaiskulutus, nuorten mopokuolemien määrä, nuorten aikuisten auto- ja moottoripyöräkuolemien määrä sekä alle 25-vuotiaiden

asunnottomien määrä. (VN 2007b, 50; myös Opetusministeriö 2007, 122.)

Vanhasen toisen hallituksen ohjelman lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisyn strategiassa käytetyt indikaattorit erosivat yleensä syrjäytymisen vastaisessa politiikassa käytetyistä indikaattoreista lähtökohtaisesti kahdella tapaa. Ensinnäkin mittarit oli operationalisoitu indikoimaan korostetusti lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisevien toimien tehokkuutta. Rajattaessa siis syrjäytyminen lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisyksi myös indikaattorikonaisuuden muoto muuttuu.

Toinen poikkeava linja tulee esiin indikaattoreiden korostetun tavoite- ja seurantaindikaattoreiden aseman kautta. Indikaattoreiden avulla ei siis edes pyritty muodostamaan ”kuvaa syrjäytymisestä”, vaan ainoastaan mittaamaan kahdeksikymmeneksi eri elementiksi puretun lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisyn tavoitetta.

Syrjäytymispolitiikan vaikuttavuus numerotietona

Tarkasteltaessa syrjäytymisen indikaattoreita on lähes mahdotonta tehdä rajanvetoa itse syrjäytymisen ilmiötä mittaavien ja poliittisten toimenpiteiden vaikuttavuutta indikoivien mittareiden välille. Lähtökohtaisesti ne näyttäytyvät samankaltaisina. Osaltaan tämä vahvistaa syrjäytymisen indikaattoreiden sisäisen logiikan puuttumista. Mutta miten indikaattoreiden luonne ja syrjäytymisestä piirtämä kuva muuttuu, kun mittareita tarkastellaan juuri syrjäytymisen vastaisen politiikan vaikuttavuutta indikoivana numerotietona? Erityisesti sosiaali- ja terveysministeriön syrjäytymistä käsittelevissä linjauksissa sekä syrjäytymiselle että erilaisille toimenpiteiden vaikuttavuustavoitteille annetuista indikaattoreista käytetään nimitystä ”tunnusluku”.

Esimerkiksi *Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan toiminta- ja taloussuunnitelmassa vuosille 2011–2014* syrjäytymisen vastaiselle politiikalle määritettiin yhteensä kuusi tavoitetta: ehkäisevän näkökulma ensisijaisuus, vaikeasti työllistettävien tukeminen,

heikommassa asemassa olevien toimeentulon takaaminen, maahanmuuttajien ja etnisten ryhmien osallisuuden tukeminen, mielenterveys- ja päihdetyön vahvistaminen sekä kansalaisjärjestöjen toimintamahdollisuuksien vahvistaminen (STM 2009d, 26–27).

Syrjäytymisen kvantitatiivisen mittaamisen näkökulmasta *ensimmäinen* havainto voidaan tehdä varsinaisten tavoitteiden, vaikuttavuustavoitteiden ja varsinaisten tunnuslukujen välillä. Sosiaali- ja terveysministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma ei sisällä tunnuslukuja indikaattoreiden muodossa. Sen sijaan vaikuttavuustavoitteita köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi määritetään yhteensä kymmenen. Toimenpiteiden vaikuttavuutta katsotaan indikoivan pitkäaikaistyöttömyyden ja rakennetyöttömyyden aleneminen, toimeentulotuen pitkäaikaisen tarpeen väheneminen, lapsiperheiden köyhyyden aleneminen, vanhemmuuden ja perheiden yhtenäisyyden tukeminen, lasten ja nuorten ennaltaehkäisevien terveyspalvelujen lisääminen, lasten turvallisten kasvu- ja kehitysympäristöjen vahvistaminen, päihdehuollon, mielenterveyden ja lastensuojelun palveluiden lisääminen, huumehoitopalvelujen saatavuuden parantaminen, hallinnonalojen yhteistyön tiivistäminen syrjäytymisen torjunnassa ja asunnottomien määrän vähentäminen (STM 2009d, 26).

Kuinka sosiaali- ja terveysministeriön määrittämät köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisemisen tavoitteet siis eroavat vaikuttavuustavoitteista ja miten varsinaiset numerotiedon kautta tuotetut tunnusluvut istuvat tähän palapeliin? Ensinnäkin voidaan havaita vaikuttavuustavoitteiden olevan numerotiedon näkökulmasta osin ristiriitaisia. Siinä missä pitkäaikaistyöttömyyden ja rakennetyöttömyyden aleneminen, toimeentulotuen pitkäaikaisen tarpeen väheneminen, lapsiperheiden köyhyyden aleneminen ja asunnottomuuden väheneminen ovat käännettävissä työttömyyden, toimeentulo-ongelmien ja asunnottomuuden indikaattoreiksi, esimerkiksi vanhemmuuden ja perheiden yhtenäisyyden tukeminen ja hallinnonalojen yhteistyön tiivistäminen syrjäytymisen torjunnassa ovat jo käsitteellisten sisältöjensä ja numerotiedoksi operationalisointien näkökulmasta verrattain haasteellisia.

Toinen havainto kiinnittyy vaikuttavuustavoitteiden ja syrjäytymisen tunnuslukujen suhteeseen. Sosiaali- ja terveysministeriön toiminta- ja taloussuunnitelman tapauksessa kyse on yksinkertaistettuna siitä, miten vaikuttavuustavoitteista lasten ja nuorten ennaltaehkäisevien terveyspalvelujen lisääminen, lasten turvallisten kasvu- ja kehitysympäristöjen vahvistaminen, päihdehuollon, mielenterveyden ja lastensuojelun palveluiden lisääminen sekä huumehoitopalvelujen saatavuuden parantaminen lopulta näkyvät syrjäytymisen tunnusluvuissa.

Kolmas varsinaisten tavoitteiden ja vaikuttavuustavoitteiden ristiriita voidaan paikantaa ensimmäisen päämäärän, ehkäisevän näkökulman ensisijaisuuden, suhteeseen varsinaisiin vaikuttavuustavoitteisiin. Lähtökohtaisesti ainoastaan yksi kymmenestä vaikuttavuustavoitteesta, ”lasten ja nuorten ennaltaehkäisevien terveyspalvelujen lisääminen”, kiinnittyy eksplisiittisesti ehkäisevän näkökulman ensisijaisuuteen. Sosiaali- ja terveysministeriön päämääräksi ehkäisevän näkökulman ensisijaisuudelle määritetään (STM 2009d, 26) muun muassa sosiaalisten näkökohtien ja vastuun huomioon ottaminen kaikilla politiikan sektoreilla, ongelmien varhainen tunnistaminen, ongelmien ennaltaehkäisyyn vakiinnuttaminen toiminnan normaaliksi osaksi ja päätösten sosiaalisten ja terveydellisten vaikutusten arviointien lisääminen kaikilla yhteiskuntapolitiikan lohkoilla.

Juuri ehkäisevä näkökulma on tarvinnut jatkuvasti uusia kauaskatseisuuden ja ennakkoinnin instrumentteja. Syrjäytymisen erilaisia indikaattoreita tarkastellessa näyttääkin siltä, että ehkäisevän näkökulman vaatimukseen ja kauaskatseisuuden tarpeeseen on reagoitu yksinkertaisesti kasvattamalla syrjäytymiseen artikuloitavissa olevan numerotiedon määrää.

Mutta miten syrjäytymisen torjunnan tavoitteet ja vaikuttavuustavoitteet sitten suhteutuvat varsinaisiin vaikuttavuuden tunnuslukuihin? Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön tämän vuosituhannen toimintasuunnitelmissa ”syrjäytymisen ehkäisylle ja hoidolle” on asetettu pitkäaikaistyöttömyyden ja rakennetyöttömyyden alenemisen tai toimeentulotuen pitkäaikaisen tarpeen vähenemisen kaltaisia

tavoitteita. Jokaista ”vaikuttavuustavoitetta” on vastannut ”tunnusluku”, tässä tapauksessa yli vuoden työttömänä olleiden määrä sekä 10–12 kuukautta toimeentulotukea saaneiden osuus työikäisestä väestöstä. Vielä esimerkiksi vuosina 2005–2007 (STM 2005a, STM 2006c, STM 2007a) tunnuslukuina oli muun muassa äitiys-, lastenneuvola- ja kouluterveydenhuollon käynnit, perusopetuksen tai ammatillisen koulutuksen keskeyttäneet, päihde- ja mielenterveyssyistä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet sekä huumesairauksien takia sairaaloissa hoidetut.

Vuosien 2008–2010 toimintasuunnitelmissa sosiaali- ja terveysministeriö tiputti yllä mainitut pois syrjäytymisen ehkäisyn ja hoidon tunnusluvuista. Jäljelle jäivät köyhyysaste, pienituloisiin kotitalouksiin kuuluvat, pienituloisiin kotitalouksiin kuuluvat lapset, yli vuoden työttömänä olleet, toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet, lapset avohoidon tukitoimissa, kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret sekä asunnottomat (STM 2008a, 10; STM 2009a, 14; STM 2010a, 11).

Huomiota herättävää toimintasuunnitelmissa onkin se, että käytettyjen tunnuslukujen artikulaatiot juuri syrjäytymiseen näyttäytyvät erittäin kyseenalaisina. Esimerkiksi hallinnonalan toiminta- ja taloussuunnitelmassa vuosille 2011–2014 ei syrjäytymisen käsitettä käytetä kertaakaan alaluvussa ”köyhyys ja syrjäytyminen”. Köyhyyden ja syrjäytymisen vähentäminen on siis ministeriön yksi neljästä keskeisestä päätavoitteesta ja painopistealueista, mutta toimintasuunnitelman köyhyyttä ja syrjäytymistä käsittelevässä alaluvussa kaikki huomio kiinnittyy köyhyyteen sen eri indikaattoreiden kautta. (Ks. STM 2009d, 11–13.) Samankaltainen vaikuttavuustavoitteiden ja tunnuslukujen asetelma on nähtävissä hallitsevana tarkasteltaessa kokonaisuudessaan suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan dokumenteissa käytettyjä tavoitteenasetteluja ja indikaattoreita.

Syrjäytymisen vastaisen politiikan vaikuttavuuden mittaamisessa käytetyn numerotiedon ja indikaattorien voidaankin nähdä osoittavan lähtökohtaisesti itse toimenpiteisiin ja vasta toissijaisesti, mikäli silloinkaan, itse kohteena olevaan syrjäytymisen ilmiöön. Samalla toimenpiteiden vaikuttavuuden

mittaamisen merkitys on korostunut erityisesti uuden vuosituhannen syrjäytymispolitiikassa.

3.3 Syrjäytymisen riskirationaalisuus

Syrjäytymisriskiä tarkastelevan luvun keskeisinä kysymyksinä ovat olleet, miksi riski näyttäytyy syrjäytymisen muodostumisen näkökulmasta niin keskeisenä sekä millaisen mekanismin sana syrjäytymisriski kätkee alle. Samalla syrjäytymisen vastaisen politiikan erilaisten dokumenttien sekä tieteellisten lähteiden tarkastelun viitekehystenä operoi Ewaldin (1991) riskitematiikka. Näkökulmassa syrjäytymisriskiä ei ole siis olemassa todellisuudessa. Yksikään ilmiö, elämisen alue, sosiaalinen ongelma tai tapahtuma ei ole itsessään syrjäytymisriski, toisaalta taas mikä tahansa voi olla riski, ja kaikki riippuukin siitä, kuinka ilmiöt ja tapahtumat punnitaan ja organisoidaan. (vrt. Ewald 1991, 199.)

Syrjäytymisriskien mosaiikin rakentumisen analyysi on havainnollistanut riskin merkitystä yhtenä keskeisimmistä syrjäytymisen rakentumisen edellytyksistä. Juuri riski ja siihen sisäänrakennettu järki ovat mahdollistaneet minkä tahansa huono-osaisuuden tekijän, sosiaalisen ongelman osa-alueen, aikaisemman tuntemattoman tapahtuman tai uuden havaitun ilmiön artikuloimisen osaksi syrjäytymisen prosessia, riskitekijäksi syrjäytymisriskiin.

Syrjäytymisriskien jäljittäminen on johdattanut katseen kokonaiseen syrjäytymisprosessia koossa pitävään ja kannattelevaan mekanismiin, tapaan kytkeä syrjäytymisen prosessin osat ja elementit niin syrjäytymiseen kuin myös toisiinsa. Juuri syrjäytymisriskien näkökulmasta syrjäytyminen näyttäytyykin huono-osaisuuden ketjuuntumisen tai yhteiskunnan tukirakenteista irtautumisen prosessina, jota ei voida havaita, todentaa tai johon ei voida reagoida ilman prosessiin kiinnitettyjen tekijöiden yhteyksien säännönmukaisuuksien ja todennäköisyyksien havaitsemista.

Mutta mitä syrjäytymisriskin mekanismista ja riskien mittaamisesta saadut havainnot, tulkintalinjat ja tulokset lopulta kertovat syrjäytymisestä? Toisin sanoen, miten tuloksia voidaan tulkita ja miten tulkinnat täydentävät rekonstruktion kohteena olevaa kuvaa suomalaisen syrjäytymisen muodostumisesta tunnistetuksi, määritetyksi ja mitatuksi ilmiöksi ja politiikan kohteeksi?

Riskirationaalisuus osana syrjäytymistä

Syrjäytymisriskien analyysissä riskit olivat purettavissa riskiä koossapitäväksi ketjuuntumismalliksi sekä näiden ketjujen syrjäytymisen riskitekijöiksi ja -ryhmiksi. Erityisesti syrjäytymisen riskien säännönmukaisuutta artikuloivan ominaisuutensa lisäksi syrjäytymisen ketjuuntumismalli on mahdollistanut jatkuvasti uusien ilmiöiden ja tapahtumien organisoimisen syrjäytymisen riskitekijöiksi. Juuri ketjuuntumismallin voidaan nähdä muodostaneen sen syrjäytymisen prosessin tekijöitä koossa pitäneen ja uudelleenjärjestelleen voiman, joka määrittä hajanaiselle riskitekijöiden joukolle rajat sekä teki tästä tekijäjoukosta mielekkään, jopa itsestäänselvän kokonaisuuden.

Samalla syrjäytymisen käsite joustavana, funktionaalisesti määrittävänä ja teoreettiselta taustaltaan ohuena mahdollisti syrjäytymisen ketjuuntumismallin, jossa syrjäytymisen riskit tai erilaiset riskitekijät eivät vaatineet taakseen suurta todistusvoimaa. Ewaldin riskitematiikan keskeisen teesin tapaan käytännössä mikä tahansa tapahtuma, ilmiö tai tekijä voitiin määrittää syrjäytymisriskiksi, koska riskitekijöiden organisoimisen ja punnitsemisen tavat olivat joustavia.

Syrjäytymisen riskitekijöille leimallista taas oli heterogeenisyys – ne eivät muodostaneet sellaisenaan millään tasolla yhtenäistä kokonaisuutta. Riskitekijöiden heterogeenisestä joukosta voidaan kuitenkin löytää useita jakolinjoja. Tekijät jakautuivat työttömyyden tai toimeentulo-ongelmien kaltaisiin perinteisiin sekä pitkään sosiaalitutkimuksen ja sosiaali-indikaattoreiden kohteena olleisiin tekijöihin sekä erityisesti terveyden, asumisen ja

muun syrjäytymisen syrjäytymisriskien kohdalla korostuneisiin uusiin, abstraktimpiin ja vaikeammin kalkyloitavaksi operationalisoitaviin tapahtumiin ja elämisen alueisiin. Riskitekijät eivät myöskään näyttäytyneet syrjäytymisen vastaisissa politiikkaohjelmissa sellaisenaan tasavertaisessa asemassa olevina. Erityisesti työttömyys ja pitkäaikaistyöttömyys määrittivät pikemminkin syrjäytymisen prosessin implisiittisinä päätepisteinä, joista syrjäytyneen pelasti vain paluu palkkatyöhön. Palkkatyöstä syrjäytyminen oli se riskitekijöiden joukko, johon esimerkiksi terveyden ja koulutuksen riskitekijät tavallisesti artikuloitiin: heikentynyt terveys tai työkyky ja koulutuksen puute tai laiminlyönti kasvatti ensisijaisesti juuri riskiä palkkatyöhön ulkopuolelle jäämiseen tai sen piiristä putoamiseen.

Myös toimeentuloon kytketyt riskitekijät muodostivat oman paikkansa syrjäytymisen riskiketjuissa. Toimeentulo-ongelmat näyttäytyivät sekä työttömyyden tavoin ketjun päätepisteenä tai seurauksena että myös koko syrjäytymisen riskiketjua määrittävänä tekijänä. Taloudellinen huono-osaisuus ja toimeentulon ongelmat sidottiin mukaan kaikkiin syrjäytymisriskeihin. Näin toimeentulo-ongelmat muodostivat riskitekijöinä kokonaisuuden, joka kyllä kiinnittyi muihin riskitekijöihin rinnakkaisella tasolla, mutta ei varsinaisesti prosessin osana.

Syrjäytymisriskin elementit voidaankin nähdä syrjäytymisen omana riskirationaalisuutena, hallinnan järkenä, jonka kautta erilaiset ilmiöt, tapahtumat ja elämisen alueet on tunnistettu, määritetty ja punnittu juuri osana syrjäytymisen prosessia. Syrjäytymisen riskirationaalisuus näyttäytyy tulevaisuuden hallintana, jossa erilaiset tapahtumat, esimerkiksi syrjäytymiseksi kuvatun ilmiön vaarat tai uhat, on organisoitu ja punnittu mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Erityisesti ketjuuntumismalli tuleekin nähdä syrjäytymisriskiä määrittävänä aloituspisteenä – se merkitsee sitä, että syrjäytymiseksi nimettyyn vaaraan ja uhkaan on jo reagoitu.

Riskirationaalisuus voidaan paikantaa syrjäytymisen prosessia korostavan käsitteen ytimeen, yhdeksi keskeisimmäksi syrjäytymisen hallintaa organisoivaksi mekanismiksi. Pyrittäessä tiivistämään syrjäytymisen riskimekanismia juuri riski mahdollistaa

esimerkiksi seuraavan kaltaisen tulkinnan: ”Syrjäytymisriskit näyttävät viime aikoina lisääntyneen erityisesti päihteiden käyttäjien keskuudessa sekä lasten ja nuorten joissakin ryhmissä” (STM 2008c, 11).

Toisaalta Foucault’n (2010) hallinnallisuuden muodostumista käsittelevistä luennoista koostuvassa *Turvallisuus, alue ja väestö* -teoksessa Foucault muistuttaa, että mikäli esimerkiksi jokin sairaus on tavoitettavissa sekä ryhmän että jokaisen yksilön tasolla, voidaan myös riski paikantaa jokaisen yksilön ja jokaisen yksilöidyn ryhmän kohdalla. Syrjäytymisen riskitematiikan näkökulmasta kiinnostavinta on kuitenkin Foucault’n tulkinta, jossa riskit eivät suinkaan näyttäyty samoina kaikille yksilöille, kaikille ryhmille, kaikissa olosuhteissa tai kaikissa ympäristöissä. Foucault’n mielestä onkin olemassa erilaisia riskejä, jotka tuovat esiin korkeammat ja samalla myös vastaavasti alemman riskin vyöhykkeet. (Foucault 2010, 71–72.)

Syrjäytymisen riskirationaalisuuden näkökulmasta keskeisimmäksi tulkinnaksi voidaankin nostaa se, että suomalaisessa syrjäytymisen hallinnassa erilaiset riskitekijät on käsitteellistetty ketjuuntumismallin kautta samanarvoisiksi, vaikka osiin purettuna riskitekijät muodostavat heterogeenisen joukon ja ovat suhteessa toisiinsa eriarvoisessa asemassa. Esimerkiksi riskitekijöiden tasolla toimeentulo-ongelmien kautta artikuloidut riskitekijät kytkettiin osaksi koko syrjäytymisen prosessia. Palkkatyön artikulaatiot taas näyttäytyivät voimakkaana riskinä, jonka mekanismi oli kaksisuuntainen – työttömyys oli syrjäytymisprosessin päätepiste, palkkatyö taas syrjäytymisen riskeiltä suojaava ja pelastava elementti. Toisaalta taas esimerkiksi koulutuksen ja terveyden kautta artikuloidut riskitekijät olivat alisteisia juuri palkkatyölle.

Miten Foucault’n määrittämä jakolinja korkean ja matalamman tason riskien välillä on nähtävissä syrjäytymisen kehyksissä? Syrjäytyminen on aina 1990-luvun ohjelmallisen muotonsa ensiaskeleista ollut koko väestön kattava riski. Syrjäytymisen riskeiltä ei ole päässyt karkuun kukaan. Riskitekijöiden näkökulmasta syrjäytymisen riskit tavoittavat esimerkiksi peruskouluun sopeutumisen, siellä menestymisen tai

käyttäytymisen ja päihteiden käytön kautta jokaisen lapsen ja nuoren, oli hänen sosioekonominen taustansa tai perhetaustansa mikä tahansa.

Syrjäytymisen käsitteeseen sisäänrakennettu ketjuutumismalli asemoikin erilaisia syrjäytymisen riskitekijöitä pikemmin samanarvoiseen asemaan kuin punnitukseksi korkeamman tai matalamman riskin tekijöiksi. Tämän voidaankin sanoa olevan ennen kaikkea juuri syrjäytymisen riskirationaalisuuden ominaisuus. Niin tieteellinen syrjäytymistematiikka kuin suomalainen syrjäytymisen vastainen politiikkakin ovat kiertäneet kysymykset syrjäytymisen riskitekijöiden painotuseroista juuri syrjäytymisen riskitekijöiden ketjuutumismallin kautta. Esimerkiksi neljän eri ministeriön muodostaman syrjäytymisen vastaisen työryhmän loppuraportissa (STM 2003a, 17) katsottiin, että ”yksittäinen ongelma ei sinänsä aiheuta syrjäytymistä, vaan kyse on nimenomaan kasaantuvista ongelmista ja eräänlaisesta huono-osaisuuden kehän muodostumisesta”. Samaan aikaan syrjäytymistä kuitenkin tarkasteltiin yksittäisten riskitekijöiden kautta.

Suomalaisessa syrjäytymiskeskustelussa syrjäytymisriskit on toisinaan tulkittu (esim. Raunio 2006, Kautto 2006) eräänlaisiksi retorisisiksi tai tilastointiin liittyviksi silmäkääntötempuiksi, joilla syrjäytyminen on pyritty esittämään toisella tavalla. Tulkintaa ei sellaisenaan voida pitää virheellisenä. Syrjäytymisriskeistä puhuminen lienee ainakin poliittisessa retoriikassa syrjäytymisestä tai syrjäytyneistä keskustelemista suositumpaa. Myös syrjäytymisriskien kytkös tilastointiin on ilmeinen – syrjäytymisriskit ovat käsitteellistettyjä ja usein tilastollisesti punnittuja syrjäytymisen prosessin tekijöitä.

Myös useissa vuosituhanen alun syrjäytymistulkintoissa (Esim. Järvinen & Jahnukainen 2001, Taskinen 2001) kyseenalaistettiin syrjäytymisriskeistä puhumisen mahdollisuus ja sopivuus lasten ja nuorten kohdalla ja kehoitettiin keskustelemaan korkeintaan syrjäytymisvaarasta. Myös esimerkiksi Varhaisen puuttumisen periaatteissa (STM 2004f, 25) katsottiin samoin, että ”nuorten kohdalla ei voida välttämättä puhua syrjäytymisriskeistä”, vaan syrjäytymisvaarassa olevista nuorista.

Mistä tässä eronteossa riskin ja vaaran välillä juuri lasten ja nuorten kohdalla oli kysymys? Yksi selityslinja paikantuu riskien tunnistamisen ja mittaamisen kysymyksistä. Juuri lasten ja nuorten kohdalla riskien ennakoiminen asetti jo puhtaasti teknisiä haasteita, joissa syrjäytymisen riskitekijöiden ketjua ei kyetty venyttämään tai haluttu venyttää esimerkiksi peruskoululaisen heikoista kouluarvosanoista aikuisiän syrjäytymiseen. Toinen osin edelliseen punoutuva selityslinja voidaan löytää lasten ja nuorten syrjäytymisen riskitekijöiden määrittämiseen liittyvistä moraalisisista muodoista ja eettisistä kysymyksistä. Kyse oli siis hyvin pitkälti pedagogisesta kysymyksestä, jossa elämässä onnistumisen kalkylointeja ei haluttu ulottaa peruskouluikäisten elämään liian voimakkaina.

Yllä kuvatut kannanotot tai riskitematiikan välttämisen eettiset premissit eivät kuitenkaan vaikuttaneet syrjäytymisen hallinnan suuntaan. Syrjäytymisen riskejä määritettiin ja laskettiin jatkuvasti yhä aikaisempiin elämänkaaren vaiheisiin, riskien tunnistamisen ja määrittämisen mekanismit ovat kehittyneet ja ennen kaikkea lasten ja nuorten syrjäytymisriskien hallinnasta on muodostunut yleisesti hyväksyttyä ja toivottua. Samalla ajatus riskin erottamisesta lasten ja nuorten syrjäytymisestä muodostaa ristiriidan itse syrjäytymisen käsitteeseen, jonka prosessimainen dynamiikka perustuu juuri määritettyihin, käsitteellistettyihin ja kalkyloitaviin riskeihin.

Voidaankin jopa väittää – toisin kuin kannanotoissa riskin sulkemisesta ulos lasten ja nuorten syrjäytymisen tematiikasta – syrjäytymisen riskimekanismin perimmäisenä tarkoituksena ja päämääränä olevan yksilön elämän saattaminen hallinnan piiriin jo kohdussa. Syrjäytymisriskit ovat uudella vuosituhanella olleet ulotettavissa syntymättömään sikiöön esimerkiksi lapsen vanhemmista saatujen tiedon muotojen kautta. Lasten ja nuorten syrjäytymisen riskien hallinnoinnin ideaalitalanne onkin suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa auki kirjoitettuna ollut (Esim. Sisäasiainministeriö 2007b, 16) muodossa ”lapset ja nuoret ovat jatkuvasti jonkin viranomaisen seurannassa äidin raskaudesta alkaen siihen asti kunnes oppivelvollisuus päättyy”.

Syrjäytymisen vastaisen politiikan tasolla syrjäytyminen näyttäytyykin operatiivisena käsitteenä sen riskirationaalisuuden organisoidessa ja punnitessa erilaisten tapahtumien, ilmiöiden tai elämisen alueiden välille uusia kiinnityksiä ja säännönmukaisuuksia. Erityisesti syrjäytymisen ketjuutumismalli paljastaa keskeisellä tavalla syrjäytymisen erityisyyden mallintamalla syrjäytymisen käsitteen tapaa organisoida huono-osaisuuden tekijöitä uudelleen ja uudella tavalla

Tiivistettäessä voidaankin sanoa, että syrjäytymistä ei voida artikuloida ilman riskiä. Riskirationaalisuus on syrjäytymisen prosessiin sisäänrakennettuna. Samalla syrjäytymisen riskirationaalisuuden yhdistyessä käsitteen ohueen teoreettiseen taustaan, funktionaaliseen määrittelyperinteeseen ja heikkoon empiiriseen erottelukykyyneen se on muodostanut oman määräävän logiikkansa, jossa ketjuutumismallin kautta käytännössä mikä tahansa yhteiskunnallinen ilmiö, elämisen alue, tapahtuma tai sosiaalisen ongelman tekijä on käsitteellistettävissä syrjäytymisriskiksi ilman, että riski oli määritettävä kvantitatiivisesti mitattavaan muotoon tai erilaisten kausaliteettiketjujen kautta havaittavaksi.

Syrjäytymisen mittaamisen järki

Syrjäytymisriskin elementtien rinnalla syrjäytymisen riskirationaalisuus sulkee sisäänsä syrjäytymisen mittaamisen kysymykset. Juuri riskin käsite tarjosi tilastollisen järjestyksen, sosiologian tai asiantuntijatiedon välineille tilaisuuden tunnistaa, punnita, mitata ja organisoida syrjäytymisenä kuvattuun uudenlaiseen huono-osaisuuteen liitettyjä tapahtumia. Syrjäytymisriski vaatii siis taakseen punnittua, yleensä tilastollista, tietoa, jonka kautta erilaiset syrjäytymisen riskitekijät tai riskiryhmät ovat mitattavissa. Syrjäytymisen riskirationaalisuuden katse onkin nykyisyyden kautta tulevaisuudessa.

Syrjäytymisen mitattavaan muotoon operationalisointien sekä erityisesti syrjäytymisen vastaisen politiikan käyttämien indikaattoreiden analyysissä tehdyt havainnot voidaan tiivistää

väitteeseen, jossa syrjäytymisen indikaattoreiden avulla ei mitata mitä halutaan, vaan mitä pystytään. Käytännössä siis indikaattorit mittaavat niitä syrjäytymiseen artikuloituja riskitekijöitä ja riskiryhmiä, jotka ovat poimittavissa jo olemassa olevista rekisteri- ja viranomaisaineistoista sekä sosiaali-indikaattoreista. Lähempi tarkastelu myös osoittaa, että valtaosa syrjäytymisen mittareista on itse asiassa köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien mittareita. Useissa dokumenteissa syrjäytymisen ehkäisemistä tai torjuntaa indikoivat mittarit on rakennettu täysin köyhyysmittareiden ympärille.

Samalla syrjäytymisen indikaattoreiden ongelmat kiinnittyvät mittaristojen laajuuteen ja ennen kaikkea niiden sisäisen logikan puutteeseen. Syrjäytymisen prosessimaisessa luonteessa ja ketjuuntumismallissa on lähdetty oletuksesta, jossa yksi syrjäytymisen elementti tai riskitekijä ei vielä merkitse syrjäytymistä. Indikaattorien tulkitsijan päätettäväksi jääkin, monessako eri indikaattorissa tapahtunut muutos heijastelee muutosta juuri syrjäytymisessä ja tuleeko muutoksia tapahtua vain esimerkiksi yhdessä syrjäytymisen indikaattorikategoriassa. Indikaattorit tuottavat laajoilta elämisen alueilta sekä eri instituutioista ja ihmisryhmistä valtavan määrän numerotietoa, jonka uskottavat tulkintayritykset ovat jo lähtökohtaisesti hyvin kyseenalaisia. Luonnollisesti indikaattoreiden sisäisen logikan puutteen takana on itse syrjäytymisen käsitteen sisällölliset ongelmat.

Heikon teoreettisen taustan, funktionaalisen määrittelyperinteen ja huonon empiirisen erottelukykynsä seurauksena syrjäytyminen on ollut hyvin vaikeasti operationalisoitavissa kvantitatiivisesti mitattavaan muotoon. Syrjäytymisen indikaattoreiden tavoitteena voidaan ajatella olevan syrjäytymiselle jonkin ilmiölle keskeisen ja oleellisen kuvaaminen ja indikoiminen kvantitatiivisessa muodossa. Niin kauan kuin tämä syrjäytymiselle ”keskeinen ja oleellinen” pysyy epäselvänä, pysyy myös syrjäytymisen numerotieto laajuudeltaan ja sisäiseltä logiikaltaan ongelmallisena.

Tarkasteltaessa syrjäytymisen riskitekijöiden kääntymistä politiikan ja hallinnan numerotiedoksi voidaan – ehkä hieman

yllättäen – havaita riskitekijöistä suurimman osan saavan vastinparinsa syrjäytymisen eri indikaattorikategorioista. Riskitekijöistä ainoastaan verrattain abstraktilla ja vähemmän terävällä määritelmällisellä tasolla liikkuvat tekijät, kuten työssä väsyminen, huonot kouluarvosanat, koulussa viihtyminen, koulujärjestelmään sopeutumattomuus, lasten ja nuorten pahoinvointi ja heikoksi määritelty asuinalue, eivät ole ainakaan syrjäytymispolitiikan ohjelmallisella tasolla saaneet omaa indikaattoriaan. Syrjäytymisen riskiryhmien kohdalla havainto on vielä riskitekijöitä selkeämpi: kaikkien syrjäytymisen riskiryhmien koko, niihin kuuluvien lukumäärät, on mitattavissa erilaisten syrjäytymisen indikaattorien avulla.

Mutta missä määrin riskitekijöiden ja indikaattorien suhde on kaksisuuntainen? Toisin sanoen, voidaanko juuri syrjäytymisen erilaisille riskitekijöille ja riskiryhmille asettaa edellisen kappaleen havainnon perusteella mitattavuuden kriteeri? Tuleeko havainto siis eksplikoida niin, että syrjäytymisen riskitekijät ovat kvantitatiivisesti mitattavissa vai että tekijät on määritetty riskitekijöiksi, koska ne ovat kalkyloitavissa? Lähtökohtaisesti vastaus molempiin kysymyksiin on kyllä.

Vastaus määrittää syrjäytymisen riskilogiikkaa hieman uudella tavalla. Syrjäytymisen riskitekijät ja riskiryhmät ovat siis syrjäytymisen numerotiedon kautta mitattavissa juuri yksittäisinä tekijöinä tai ryhminä – mutta eivät varsinaisesti useiden tekijöiden samanaikaisesta vaikutuksesta koostuvana syrjäytymisen prosessina. Tulkittaessa syrjäytymisen riskitekijöiden ja riskiryhmien suhdetta erilaisiin syrjäytymisen indikaattoreihin voidaan havaita, että tarkasteltiin sitten riskitekijöitä tai syrjäytymisen indikaattoreita, ei syrjäytymisen tekijöiden välille ole kyetty mallintamaan mitattavia todennäköisyyksiä tai korrelaatioita.

Ewaldin (2003) mukaan indikaattoreiden numerotiedon taustalla oleva todennäköisyyslaskenta toimii ”järjen viekkauden” tavoin. Ewaldin ajattelun kautta esimerkiksi syrjäytyminen ja sen erilaiset riskitekijät ovat tunnistettavissa, vaikka syrjäytymisen syitä ei tunnettaisi. Todennäköisyyslaskenta mahdollistaa syrjäytymisen tunnistamisen tavalla, jossa syrjäytymisen syihin ei tarvitse edes

pureutua. Syrjäytyminen näyttäytyy näin kategoriana, johon erilaiset tunnistetut tosiseikat on järjestetty. Samalla syrjäytymisen kategoria tyhjentyy näihin tosiseikkoihin, jotka se kokoaa ja joiden alle se järjestetään. (vrt. Ewald 2003, 30–31.)

Ewaldin tulkintaan peilaten syrjäytymisen riskitekijöitä ja indikaattoreita siis yhdistää tulkintakehys, jossa syrjäytymistä tarkastellaan lukuisista tekijöistä koostuvana kokonaisuutena. Samalla eri tekijät tyhjentyvät merkityksistään syrjäytymisen yleiskäsitteen alle. Käytännössä siis jo muutaman riskitekijän ja indikaattorin kautta on mahdollista tehdä ”uskottavia” tulkintoja syrjäytymisen kehityksestä tai syrjäytymispolitiikan vaikuttavuudesta. Riskitekijöiden ja riskiryhmien sekä niiden indikaattoreiden maalaama kuva syrjäytymisestä muodostuikin yksittäisistä heijastuksista. Heijastukset artikuloidut tunnistettavaksi, politiikan kohteeksi mallinnettavaksi ja näin hallittavaksi kokonaisuudeksi syrjäytymisen käsitteeseen sisäänrakennetun ketjuutumismallin kautta.

Syrjäytymisen muodostumisen näkökulmasta numerotietoa tai ”sen luomaa todellisuutta” ei tule erottaa syrjäytymisen riskirationaalisuudesta. Syrjäytymisen muodostumisen näkökulmasta juuri riski näyttäytyy hallinnan tapana vangita ilmiöitä, tapahtumia tai elämisen alueita ennen kaikkea tunnistettuun, käsitteellistettyyn ja yksilölle haitalliseen muotoon syrjäytymiseksi ja sen riskitekijöiksi. Numerotiedolla on tässä mekanismissa elimellinen rooli. Samalla numerotieto onkin paitsi erinomainen tuki erilaisille väitteille ja seurantaväline syrjäytymisen vastaiselle politiikalle myös keskeinen syrjäytymisen hallinnan tapa. Jotta syrjäytyminen tai syrjäytyneiden joukko olisi hallittavissa, siitä on tullut tehdä numero. Kauaskatseisuuden periaatteiden edessä se, millaista ”todellisuutta” syrjäytymistä koskeva numerotieto ja indikaattorit rakentavat, on lähtökohtaisesti toissijaista.

Juuri syrjäytymisen riskirationaalisuus – joka tekee tunnistamisesta ja laskettavasta järkevää, toivottua, jopa itsestäänselvää – voidaan paikantaa syrjäytymisen käsitteestä sisäänrakennettuna. Syrjäytymisen prosessi tarvitsee taakseen mekanismin, joka artikuloi tämän prosessin tekijät niin syrjäytymiseen kuin toisiinkin tekijöihin. Syrjäytymisriski

näyttäytyykin hallinnan tapana toisaalta syrjäytymisen eri tekijöiden syrjäytymisriskeiksi tunnistamisen ja kalkyloimisen kautta, toisaalta taas itse syrjäytymisen artikulaatiomekanismina. Riskimekanismin ja numerotiedon sisäänsä sulkeva syrjäytymisriski tuleekin nähdä ensisijaisesti tapana sekä rakentaa ja purkaa että organisoida ja muokata uudelleen.

Tarve pukea riski numeroiksi

Syrjäytymisriskien mittaamisen tarkastelun voidaan nähdä vahvistavan tulkintaa (Eräsaari 2005, 260), jonka mukaan suomalainen syrjäytymisen tutkimus on lähes kilpaillut siitä, kuinka monta numeroa otetaan käyttöön kuvattaessa syrjäytyneitä kvantitatiivisesti.

Syrjäytymisen mittaamisen kysymystä ansiokkaasti pohtineen Pasi Moision (2000) mielestä syrjäytymistä tulisi yksinkertaisesti käyttää ainoastaan tilastollisena kategoriana. Moision mielestä esimerkiksi kotitalouksia voitiin kyllä luokitella ja laskea sen mukaan, moneenko eri sosiaalisen syrjäytymisen riskitekijään tai -ryhmään ne lukeutuvat, mutta syrjäytymisen eri muotoja ei tullut yksiulotteistaa sillä perusteella, että ne suoraviivaisesti vahvistaisivat toistensa riskiä. (Moisio 2000, 219–225.)

Nuorisotutkija Leena Suurpää (ym. 2009) on puolestaan kyseenalaistanut koko puhtaasti numerotietoon perustuvan syrjäytymisen arvioinnin sekä syrjäytymisen vastaisista toimenpiteistä tehtävät tulkinnat. Suurpään mielestä koko syrjäytymisen numerotiedon perusta tulee asettaa kyseenalaiseksi: Mitä indikaattorit, rekisteriaineistot tai tilastot voivat kertoa syrjäytymisestä, ja syrjäytykö yksilö yhteiskunnan tiedonkeruujärjestelmistä vai yhteiskunnasta, tilastoitavista palvelujärjestelmistä vai arkisista sosiaalisista yhteisöistä, koetusta hyvästä elämästä vai objektiivisin mittarein osoitetusta hyvinvoinnista? (Suurpää ym. 2009, 4.)

Suurpään kritiikki tiivistyy neljään syrjäytymisen numerotiedon ominaisuuteen. Ensinnäkin syrjäytymistä koskeva tieto on ennen kaikkea sellaista, joka voidaan muuttaa selkeärajaisiksi

kokonaisuuksiksi, kuten nuorten mielenterveysongelmiin käytettäväksi euroiksi tai koulupudokkaiden tilastoluvuiksi. Toiseksi numerotieto vangitsee ainoastaan muodollisiin täysi-ikäisyyden kaltaisiin ikärajoihin ja koulun kaltaisiin institutionaalisiin järjestelmiin perustuvia nivelvaiheita ihmisten elämässä. Kolmanneksi syrjäytymistä käsittelevä tutkimus ja numerotieto näkevät turhan usein syrjäytymisen yksioikoisesti vain normatiivisen elämäntilanteen tai hyvinvointijärjestelmän poikkeavuutena. Neljänneksi useista tilastoista, kyselyistä ja virallisista kuulemisjärjestelmistä huolimatta syrjäytymistä vangitseva numerotieto ei tavoita kaikkia. (Suurpää ym. 2009, 4–8.)

Suurpään kritiikin keskeisin havainto tiivistyy syrjäytymisen mittaamisen poliittiseen luonteeseen – syrjäytymisen numerotieto on luotu palvelemaan syrjäytymisen vastaisen politiikan seurantaan. Se on ikään kuin laiha kompromissi syrjäytymisen numerotiedon ja laadullisen syrjäytymistutkimuksen välillä, jossa yksi ”todellisuus” on alistettu hallinnon ja politiikan numeroiden ”todellisuudelle”.

Ajatus syrjäytymisen riskitekijöiden suhteiden ja todennäköisyyksien kvantitatiivisesta mittaamisesta onkin jäänyt hypoteettiselle tasolle, osin kuolleeksi kirjaimeksi. Tai ainakaan kalkyloitavia syrjäytymisen tai syrjäytymisriskien todennäköisyyksiä ei ole kyetty operationalisoimaan syrjäytymisen vastaisiin politiikkaohjelmiin.

Suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan tasolla syrjäytymisen numerotiedon on lähtökohtaisesti katsottu kuvaavan tai heijastelevan syrjäytymistä ja syrjäytymisen vastaisen politiikan onnistumista. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön suomalaisen sosiaalipolitiikan olosuhteita kuvanneen *Sosiaaliturvan suunta* -raporttisarjan vuoden 2004 julkaisussa syrjäytymisen ja syrjäytymisen indikaattoreiden suhteita pohdittiin seuraavasti:

Kokonaiskuvaa syrjäytyneiden joukon kehityksestä on vaikea muodostaa tilastotietoihin nojautuen, koska syrjäytymisessä yhdistyvät useat eri riskit ja yksilökohtaista tietoa riskien kasautumisesta ei ole saatavana. Syrjäytymisriskiä kasvattavien yksittäisten tekijöiden kehitystä tulee siten tarkastella erikseen. Näin saadaan kuva

eri riskitekijöiden kehityksestä, jotka voivat yhdessä johtaa vakavaan syrjäytymiseen. (STM 2004b, 94.)

Syrjäytymisen riskitekijöitä, ”syrjäytymisriskiä kasvattavia yksittäisiä tekijöitä”, tarkastellaan siis lähtökohtaisesti toisistaan erillisinä. Numerotiedon tasolla syrjäytymisen riskitekijöiden ja syrjäytymisen prosessimaisen luonteen side on kuitenkin häilyvä. Aineistonäytteessä ei esimerkiksi edes pyritä numerotiedon luomaan kokonaiskuvaan ”syrjäytyneiden joukon kehityksestä”, vaan tavoitteena on tarkastella työttömyyden, koulutuksen ulkopuolelle jäämisen tai alkoholinkulutuksen indikaattoreita erillisinä syrjäytymisen riskitekijöinä, ”jotka voivat yhdessä johtaa vakavaan syrjäytymiseen”. Käytännön tasolla asetelma merkitsee sitä, että esimerkiksi työttömyyden ja päihteiden käytön kasvun katsotaan indikoivan myös syrjäytymisen tai syrjäytyneiden määrän kasvua.

Riskirationaalisuuteen nojaava syrjäytymisen hallinta siis vaatii numeronsa ja indikaattorinsa. Suomalainen syrjäytymispolitiikka onkin ohjelmallisen muotonsa saavutettuaan tarvinnut numerotietoa ja mittareita myös analysoidakseen politiikan tehokkuutta. Syrjäytymisen indikaattorit ovatkin usein ohjelmaindikaattoreita, joiden toivotaan reagoivan, mikäli mittareihin vangitussa syrjäytymisessä on tapahtunut – tai on tapahtumassa – jotain.

Esimerkiksi *Kansallisessa sosiaalisen suojelun ja osallisuuden strategiaraportissa vuosille 2008–2010* (STM 2008c) syrjäytymisriskien katsottiin ”lisääntyneen erityisesti lasten ja nuorten sekä päihteiden käyttäjien keskuudessa”. Miten ja millaisten mittareiden avulla tulokseen syrjäytymisriskien lisääntymisestä lasten ja nuorten sekä päihteiden käyttäjien keskuudessa on päädytty? Yksinkertaisesti tämä on tullut mahdolliseksi tulkitsemalla lastensuojelutoimenpiteistä sekä alkoholikuolemien ja -sairauksien määrästä saatavia tilastotietoja. (ks. STM 2008c, 29.)

Riskien todennäköisyydet on siis johdettu suoraan olemassa olevista tilasto- ja rekisteriaineistoista, joka ei sellaisenaan ole missään muodossa syrjäytymistä mittaava tilasto- tai rekisteritieto. Suomalaisessa tiedon ja vallan suhteita erittelevässä uudemmassa tutkimuksessa onkin usein muistutettu (Alastalo 2011, Raunio

2006, Pösö 2004 ym.), että toimenpidelähtöiset indikaattorit ja luvut osoittavat lähes aina juuri toimenpiteisiin, eivät ensisijaisesti indikaattorien ja lukujen takana oleviin ilmiöihin.

Kyse onkin ennen kaikkea tilanteesta, jossa syrjäytymistä koskeva numerotieto kuvaa ”todellisuutta” mahdollisuuksien mukaan, ei tavalla, jolla sitä olisi haluttu kuvata. Syrjäytymisen numerotiedoksi operationalisoinnin historia näyttäytyy kaikkea muuta kuin ongelmattomana. Nykymuotoisen syrjäytymisen operationalisointia mitattavaksi ja indikaattoreiden kesyttämäksi ilmiöksi voidaankin pitää perustaltaan lähes mahdottomana tehtävänä. Syrjäytyminen ei yksinkertaisesti ole kesyyntynyt operationalisointiyritysten edessä.

Toisaalta taas voidaan kysyä, missä määrin ”onnistuneesti” numerotiedoksi käännetty syrjäytyminen on muotoutunut syrjäytymisen todellisuudeksi? Numerotieto on tilastotieteen asiantuntijuuden ulkopuolella vaikeasti haastettavissa. Harva epäilee tai kykenee osoittamaan vääräksi väitteitä, kuten Suomessa on 65 000 syrjäytymisvaarassa olevaa nuorta tai yksi syrjäytynyt maksaa yhteiskunnalle miljoona euroa.

Tietopohjainen, kalkyloitavaan tietoon ja erilaisiin mittaristoihin perustuva, hallinnan tapa on jatkanut läntisessä maailmassa voittokulkuaan viimeiset vuosikymmenet. Marja Alastalon (2011) mielestä nykyaikaisen sosiaalisia ilmiöitä mittaavan tilastoinnin ominaisin piirre on, että tilastot muokkaavat käsityksiä tilastoitavista asiantiloista kuvatessaan niitä juuri tietyllä tavalla. Samaan aikaan tilastot sulkevat pois toisia asioita ja käsitteellistämisen tapoja. Tilastojen luoma maailma – mittareiden käsitys asioista – onkin merkityksellinen ennen kaikkea siksi, että se näyttäytyy asiantiloja kuvaavana faktana, ja näiden faktojen varaan rakennetaan yhteiskunnallista toimintaa. (Alastalo 2011, 167.) Voidaanko Alastalon määritelmää mukaillessa siinä puhua syrjäytymistä koskevan numerotiedon luomasta todellisuudesta?

Syrjäytymisen mittarit ovat lähtökohtaisesti pyrkineet syrjäytymisen riskitekijöiden indikaattoreiden tapoina muovaamaan sekä mennyttä että tulevaa mitattavaan muotoon. Syrjäytymisen numerotieto onkin punoutunut keskeiseksi osaksi jatkuvasti voimistuneita syrjäytymisen ennaltaehkäisyä periaatteita.

Syrjäytymistä ennakoidakseen ja reagoidakseen syrjäytymisriskeihin syrjäytymisen hallinta on vaatinut taakseen numerotietoa. Numerotiedon vaatimus ja tarve perustella ratkaisujaan faktapohjaisesti on yksi tämän päivän julkista hallintoa ja politiikkaa keskeisimmin luonnehtiva piirre.

Lukuisista erilaisista mittareista koostuvat indikaattoripatterit sekä tietoon perustuva päätöksenteko ovatkin voimistuneet 1990-luvun puolivälistä aina tähän päivään saakka jatkuvasti. Tämän 1990-luvulla alkaneen indikaattoriaallon keskeisenä tavoitteena on ollut edistää näyttöön perustuvaa päätöksentekoa (evidence-based policy) hyvin tuotetuilla, läpinäkyvillä, avoimesti saatavilla olevilla ja käyttäjäystävällisillä indikaattoreilla. Hallinnan tutkimuksessa tämän näyttöperustaisen päätöksenteon tavan on nähty laajentuneen politiikan alueille erityisesti lääketieteestä. Samalla se on ollut tapa jäsentää hallinnan ja tiedon suhde – ja näin koko hallinta – uudella tavalla. (Alastalo & Åkerman 2011, 21; Simpura & Uusitalo 2008, 59–60; Miller & Rose 2010, 290–295.)

Erilaisten politiikkaohjelmien vaikuttavuuden korostamisen taustalla on laajempi hallinnollinen käänne. Tätä jatkuvasti voimistunutta vaatimusta toimenpiteiden vaikuttavuudesta saatavasta numerotiedosta on kuvattu niin näyttöön perustuvaa päätöksenteon ja vaikuttavuushallinnan (evidence-based policy) nousuna kuin myös kokonaisena evidenssiliiikkeenä (Rajavaara 2007). Sulkusen (2006) mukaan vaikuttavuuden ja sen mittaamisen ihanne ei ole osoittanut murenemisen merkkejä, vaikka odotukset vaikutusten suhteen ovat pääsääntöisesti olleet kohtuuttomia. Sulkusen mielestä vaikuttavuuden mittaamisesta on yksinkertaisesti muodostunut niin merkittävä hallinnon ideologia ja rakenne, että sitä ei yksinkertaisesti voida muuttaa. Vaikuttavuuden osoittaminen on neutraalia ja teknistä, ja se abstrahoi erilaiset arvot sekä samalla asettelee uudelleen vastuun niistä niin asiakkaille, kansalaisille kuin myös heitä edustavalle valtiolle. (Sulkunen 2006, 35.)

Millerin ja Rosen (2010) numerotiedon ja hallinnan suhteesta tekemää tulkintaa mukailen syrjäytymisen määrittäminen teki ”syrjäytymisen todellisuudesta” pysyvän, liikuteltavan, vertailtavan ja erilaisia huono-osaisuuden tekijöitä yhteen organisoivan. Näin

tämä ”syrjäytymisen todellisuus” muokattiin sellaiseen muotoon, jossa syrjäytymisestä voitiin keskustella ja ilmiöstä tehdä taudinmääritys. Kyse oli sellaisesta määrittelyn tavasta, jossa syrjäytymiseksi kutsuttua ilmiötä voitiin arvioida sekä ennen kaikkea saattaa se laskennalliseen muotoon. Tilastotieto ja erilaiset jo olemassa olleet huono-osaisuuden indikaattorit suunnattiin juuri hallinnan kohteeksi otettuun ”syrjäytymisen todellisuuteen”. Näin syrjäytymiseen kytketty tilastotieto toi esiin ja synnytti normeja ja prosesseja, joiden avulla voitiin tehdä arvioita ja suunnata toimia. Tilastotieto ja erilaiset indikaattorit olivat siis olennaisesti luomassa syrjäytymisestä laskennallista oliota. (ks. Miller & Rose 2010, 97–99; myös Rose 1999, 197–232.)

Syrjäytymisen hallinnan mittaamisen ulottuvuuden voidaan nähdä mukailevan niin syrjäytymisen käsitteestä kuin syrjäytymisen riskilogiikasta tehtyjä tulkintoja. Erilaisia syrjäytymisen indikaattoreita yhdistää syrjäytymisen esiintulomuotojen, ulottuvuuksien tai riskitekijöiden tavoin syrjäytymisen käsitteellisen joustavuuden ja ketjuuntumismallin luoma sisäinen logiikka. Hallinnan kohteena syrjäytymisestä on muodostunut yksikkö, joka on purettavissa lukuisiksi mitattavissa oleviksi elementeiksi – ja hallittavissa käytännössä yksi elementti kerrallaan.

Syrjäytymisen riskitekijöiden tavoin käytännössä kaikki syrjäytymisen indikaattorit ovat ”perinteisten sosiaalisten ongelmien” mittareita, jotka on yksinkertaisesti käsitteellistetty ja ryhmitelty uudelleen syrjäytymisen operatiivisen käsitteen alle. Syrjäytymispolitiikassa vallinnut tulkinta syrjäytymisestä laaja-alaisena ja monisyisenä kysymyksenä on vaatinut syrjäytymisen määrittämistä mahdollisimman tarkkoihin ja numerotiedon kautta mitattaviin yksiköihin. Näin rakentunut kuva syrjäytymisestä on pyrkinyt saamaan hallintaansa syrjäytymisen menneisyyden eli näkemään syrjäytymisessä tapahtuneet muutokset.

Riskitekijöiden ja erilaisten syrjäytymisen indikaattoreiden keskeisin tavoite on kuitenkin nähdä tulevaisuuteen ja operoida kauaskatseisuuden periaatteiden kautta. Ohjelmallisissa muodoissaan syrjäytymisen ehkäisy ja mahdollisimman varhainen puuttuminen ovat vaatineet syrjäytymistiedon kohdalla uutta otetta, jossa erityisesti lapsuus ja nuoruus on tullut pilkkoa entistä

tarkemmin mallinnettavissa ja mitattavissa oleviksi yksiköiksi. Syrjäytymisen operatiivisen käsitteen rinnalla erilaisista muodoista koostuva syrjäytymisen riskilogiikka ja jatkuvasti lisääntynyt syrjäytymistä koskeva numerotieto ovatkin olleet keskeisiä elementtejä seuraavassa luvussa käsiteltävän preventiivisen hallinnan vahvistumisessa.

Kuka vakuuttaisi syrjäytymisriskit?

Kun syrjäytymisen riskirationaalisuus nähdään hallinnan muotona ja järkenä, jossa tapahtuma, ilmiö tai elämisen muoto on punnittu käsitteellistettyyn, rajattuun ja mitattavaan muotoon syrjäytymisriskiksi, riskitekijöiksi tai riskiryhmiksi, väistämätön kysymys kuuluu, miten näitä riskejä on pyritty suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa hallinnoimaan. Syrjäytymisen muodostumisen näkökulmasta itse hallinta on lähtökohtaisesti käsitteellistetty syrjäytymisen määrittelyinä, ennakoiteina ja laskettavaan muotoon muokkaamisena sekä samalla syrjäytyneiksi nimettyjen yksilöiden ja ryhmien ohjaamisena hallitusti, laskelmoidusti ja johdonmukaisesti kulloinkin tärkeiksi ymmärrettyjen päämäärien saavuttamiseksi.

Syrjäytymisen hallinnan näkökulmasta syrjäytymisen määrittäminen, punnitseminen ja mittaaminen riskinä, erilaisina syrjäytymisen riskitekijöinä tai syrjäytyneiden riskiryhminä tulee nähdä yhtenä syrjäytymisen hallinnan keskeisimmistä muodoista. Se on tapa tehdä syrjäytymisen prosessin tekijät ja huono-osaisuuden ketjut näkyviksi ja rajoiltaan selkeiksi sekä ajateltavissa ja ymmärrettävissä oleviksi.

Samalla kysymykset syrjäytymisriskien hallinnasta tulee myös asettaa siihen ”ongelmallistamisen peliin”, jonka kautta käsitepari ”syrjäytymisen hallinta” on ylipäätään tullut mahdolliseksi. Erilaisissa syrjäytymistulkinnossa ja syrjäytymisen vastaisen politiikan paradigmaattisella tasolla syrjäytymisen muodostaman ongelmakentän on usein katsottu karanneen suomalaisen hyvinvointivaltion ja sosiaalivakuutuksen kaltaisten reagoivien hallintamekanismien ulottumattomiin.

Hallinnan näkökulmasta syrjäytyminen on voitu todistaa vain faktoilla ja erilaisilla todennäköisyyslaskennan muodoilla. Käytännössä siis syrjäytymisen riskit voitiin todentaa faktoilla, joissa jokin syrjäytymisen riskitekijä oli aktualisoitunut toiseksi mitattavaksi riskitekijäksi ja tälle syrjäytymisen riskitekijöiden ketjuille voitiin asettaa korrelaatio.

Syrjäytymisriskien hallinnan voidaankin nähdä nojanneen lähtökohtaan, jossa jonkin syrjäytymisen riskitekijän alainen yksilö voi olla hyvä kansalainen tänään, mutta syrjäytynyt huomenna. (vrt. Castel 1991, 284.) Syrjäytymisen riskien hallinnan taustalla häilyykin usein niin sanottu huonoimman tapauksen premissi, jossa syrjäytymisen riskitekijät ja riskiryhmät näyttäytyvät syrjäytymisen prosessin surullisten lopputulosten kautta.

Suomalainen sosiaalipolitiikka on aina nojannut erilaisten sosiaalisten riskien vakuuttamiseen²⁵. Myös ajatusta sosiaalisten ilmiöiden ja hyvinvoinnin operationalisoimista sekä riskeiksi että mitattavaan ja kalkyloitavaan muotoon voidaan pitää yli puoli vuosisataa vanhana keksintönä. Sosiaalipolitiikassa (ks. Saari 2006c) tiettyyn riskiin vastaava institutionaalinen rakenne on yleensä muodostettu tietyssä yhteiskunnallisen kehityksen vaiheessa. Tällöin syrjäytymisen kaltaisen uuden riskin hallinta on eriytetty muista riskeistä ja riskiryhmistä, rajattu uudestaan ja muodostettu sille itsenäinen riskienhallinnan järjestelmä. Riskienhallinta on perustunut sosiaalipolitiikan näkökulmasta riskien määrittelyyn ja hallinnasta aiheutuvien kustannusten rajanvetoon. Toisaalta samalla epäselvät tai monia riskejä samanaikaisesti kohtaavat yksilöt ovat pudonneet riskienhallinnan ulkopuolelle tai vaihtoehtoisesti ajautuneet moninkertaisten riskienhallinnan järjestelmien piirissä. (Saari 2006c, 264–265.)

Jo käsite riski kietoo syrjäytymisen riskirationaalisuuden väistämättä sosiaalivakuutukseen. Eräs Ewaldin (2003, 2004)

---

²⁵ Sosiaalivakuutusta voidaan tarkastella toimeentuloturvan muodon ja tekniikan lisäksi juuri abstraktin tason riskirationaalisuutena (esim. Collier 2008). Tällöin on hyvä huomioida, että riskirationaalisuudella on muitakin ulottuvuuksia kuin sosiaalivakuutus (ks. O'Malley 2004, 18), vaikka Ewald analyseissään kytkee riskirationaalisuuden juuri sosiaalivakuutuksen muodostumiseen. Tässä tutkimuksessa sosiaalivakuutusta tarkastellaan juuri riskirationaalisuutena syrjäytymisen riskimekanismien peilaamiseksi.

riskianalytiikan keskeisimmistä väitteistä on ollut, että vakuutustoiminnassa muotoutuneiden riskitekniikoiden ekspansio on jatkunut kohta kaksisataa vuotta. Riskitekniikat ja -rationaalisuudet ovat valloittaneet jatkuvasti uusia elämisen alueita. Ewaldin mukaan yhteiskunnallisiin ongelmiin ei yksinkertaisesti enää voida löytää ratkaisuja, ellei niitä ensin käsitteellistetä riskiksi. Riskistä on siis erityisesti sosiaalivakuutuksen kautta tullut epistemologisesti, taloudellisesti, moraalisesti, juridisesti ja poliittisesti kaiken uuden poliittisen ja sosiaalisen organisoinnin periaate ja tapa, jolla yhteiskunta analysoi itseään ja ongelmiaan. Ewaldin analyysissä sosiaalivakuutus muodostui sosiaalisten ongelmien, pragmaattisen poliittisen filosofian, tasaamisen ajatukselle perustuvan oikeudenmukaisuuskäsityksen sekä ennaltaehkäisevän politiikan leikkauspisteeseen. Euroopassa 1800-luvun lopulla käyttöön otettu sosiaalivakuutus toi riskin teknologian myös poliittisen ja sosiaalisen organisoinnin periaatteeksi. Ewald kuvasi tällä sitä, miten yhteiskunnat alkoivat analysoida itseään ja ongelmiaan juuri riskin teknologian avulla. Vakuutusriskistä tuli paitsi poliittista myös moraalista: riskien arvioimisen ja elämän hallitsemisen moraaliperiaatteet kiinnittyivät 1700-luvulta lähtien sellaiseen moraliin, jossa suurin hyve oli kaukonäköisyys. (Ewald 2003, 26–27, 38; 2004, 57–61.)

Sosiaalivakuutuksen idea perustuu sekä sairauksien tai köyhyyden kaltaisten yksilöitä tai rajattuja ryhmiä vahingoittavien ”sosiaalisten patologioiden” tunnistamiseen että olemassa olevaan arkistotietoon näistä sosiaalisista patologioista. Näin mahdollistuu tilastollinen arviointi näiden riskien jakautumisesta väestötasolla suhteessa yksilöiden tiettyihin ominaisuuksiin sekä lopulta vakuutukseen perustuva riskin pilkkominen tietyn vakuutusmaksun maksajien joukon kesken. (Collier 2008, 5; ks. myös Liukko 2013.)

Mutta mitä tekemistä sosiaalivakuutuksella ja syrjäytymisriskillä lopulta on syrjäytymisen vastaisen politiikan empiirisellä tasolla? Suomalaisen syrjäytymispolitiikan yhtenä keskeisenä – joskin monin paikoin häilyvänä – lähtökohtana on ollut ”julkisen vallan ja hyvinvointivaltion suorittamien universaalien palveluiden ja sosiaalisen turvallisuuden takaaminen kaikille kansalaisille”.

Sosiaalivakuutuksen sijaan huono-osaisuuden hallinta on nojannut hyvin pitkälle sosiaalipalveluihin. Toisaalta myös koko suomalaisen hyvinvointivaltiojärjestelmän universaalia sosiaaliturvapolitiikkaa on pidetty vain yhtenä syrjäytymisriskeihin reagoimisen tapana. Keskeiset syrjäytymisen vastaiset ohjelmat ovat lähteneet premissistä, jossa ”suomalaisen hyvinvointipolitiikan katsotaan ehkäisevän syrjäytymisriskejä”. (esim. STM 1999a, 22; STM 2001b, 16–20; STM 2003b, 31.)

Suomalaisen hyvinvointivaltiollisen sosiaalivakuutuksista koostuvan järjestelmän voidaan kuitenkin nähdä vain kompensoivan tulojen menetystä ja tarjoavan yleisiä lapsilisän kaltaisia universaaleja etuuksia. Suomalaista sosiaalivakuutusta ei mielletä joitain ongelmia ehkäiseväksi, vaan se luettelee tarkasti kattamansa riskit – ja tähän riskien ryhmään syrjäytyminen ei kuulu. (Rauhala 1998, 25; Julkunen 2006, 250.)

Tarkasteltaessa siis suomalaista syrjäytymisriskiä ja puhuttaessa sosiaalivakuutuksesta tuleekin korostaa, että suomalainen sosiaalivakuutus ei ole missään vaiheessa ollut syrjäytymisen hallinnan väline. Suomalainen sosiaalivakuutus – vakuutusajattelun mukaisesti – luettelee tarkasti kattamansa riskit. Esimerkiksi juuri suomalainen hyvinvointivaltiollinen sosiaalivakuutus on yleensä ymmärretty palkkatyötä tekevien sairauden, työtapaturmien, työttömyyden, työkyvyttömyyden ja perheenelättäjän kuoleman kaltaisiin riskeihin reagoivana. Järjestelmä kohtasi haastajansa jo ennen syrjäytymisen nousua, erityisesti 1980-luvulla. Tuolloin turvattomuusproblematiikan, jossa jo valtaosin hyvinvointivaltion nujertamiksi erityisesti 1960-luvun hyvinvointivaltio-optimismin kaudella julistetut työttömyyden, köyhyyden tai työkyvyttömyyden kaltaisten klassisten sosiaalisten riskien, katsottiin nousseen esiin muodoissa, jossa ne olivat sosiaalivakuutuksen nujertamattomissa.

Syrjäytymisriskien hallinnan näkökulmasta sosiaalivakuutusta ei kuitenkaan voida nähdä täysin merkityksettömänä. Sosiaalivakuutus tulee ymmärtää ewaldilaisessa ajattelussa pikemminkin systemaattisena ja rajattuna rationaalisuutena kuin hallinnan tekniikkana. Suomalaista syrjäytymistä ei siis ole hallittu tai hallita sosiaalivakuutuksen kautta, mutta sosiaalivakuutus on mahdollistanut ne riskirationaalisuuden muodot, joilla

syrjäytymisen prosessi on voitu purkaa tarkasti määriteltyihin riskitekijöihin ja joihin esimerkiksi preventiivinen syrjäytymisen hallinta on perustunut.

Voitaisinko siis syrjäytymisen jopa sanoa muodostaneen oman riskimekanisminsa, joka ei Ewaldin tulkinnasta poiketen ole polveutunut suoraan vakuutustematiikan lainalaisuuksien kautta? Syrjäytymisen riskit ovat siis tunnistettuja, määriteltyjä ja nimettyjä, Ewaldin sanoin tarkasti punnittuja – mutta riskien toteutumiselle tai eri riskitekijöiden välisille suhteille ei ole kyetty määrittämään mitattavia todennäköisyyksiä.

Samalla erilaisten ilmiöiden, elämisen alueiden tai tapahtumien punnitseminen syrjäytymisriskiksi ja riskitekijöiden ketjujen osaksi on tullut mahdolliseksi ilman tätä kokonaisuutta yhdistävää ja olemassa ollutta hallinnan kokonaisuutta. Syrjäytyminen onkin noudattanut omaa määräävää riskimekanismin logiikkaansa, jossa käsitteen sisäänrakennettu ketjuuntumismalli artikuloi eri tekijöiden välisen korrelaation ja säännönmukaisuuden. Syrjäytymisen riskirationaalisuuden voidaan katsoa nojanneen vakuutuksen riskirationaalisuuteen – mutta omalla määräävällä tavallaan.

Syrjäytymisen riskirationaalisuuden voidaankin nähdä perustuvan sosiaalivakuutuksen tunnistusmekanismien sijaan nykymuotoisen syrjäytymisen käsitteen ominaisuuksiin. Kuten jo usein on tullut esiin, syrjäytymisen teoreettinen ohuus, heikko empiirinen erottelukyky ja funktionaalinen määrittelyperinne ovat johtaneet tilanteeseen, jossa käytännössä mikä tahansa tapahtuma, ilmiö tai elämisen alue on ongelmallistettavissa ja artikuloitavissa osaksi syrjäytymisen prosessia – ja syrjäytymisen riskitekijäksi. Samalla mekanismin moottorina toimii syrjäytymisen prosessimaisuudesta kumpuava käsitteeseen sisäänrakennettu ketjuuntumismalli, jonka kautta erilaisten syrjäytymiseen liitettyjen tekijöiden kausaaliiteetti ja säännönmukaisuus ovat artikuloitavissa.

Syrjäytymisriskien järki kauaskatseisuuden työkaluna

Syrjäytymisen polveutumisessa tunnistetuksi, määritetyksi ja mitatuksi ilmiöksi sekä politiikan kohteeksi riskirationaalisuus on ollut keskeisimpiä moottoreita. Syrjäytymisen ja riskin kytkös on kuin napanuora. Riski on samanaikaisesti sekä syrjäytymisen käsitteeseen sisään rakennettu tietomuoto että myös poliittinen ja sosiaalinen organisoinnin periaate ja tapa reagoida syrjäytymiseksi kutsuttuun ongelmaan. Siinä missä hyvinvointivaltion sosiaalivakuutus luetteli kattamansa riskit ja huono-osaisuuden hallintaa on kalibroitu sosiaalipalvelujen sekä avun ja huolen kaltaisilla käsitteillä, suomalainen syrjäytymisen vastainen politiikka on kääntänyt katseensa tulevaisuuteen ja kauaskatseisuuden periaatteisiin.

Suomalaisen syrjäytymisen tarina on jo monilta osiltaan tuttu. Usein voitetuiksi tulkitut työttömyyden, köyhyyden ja asunnottomuuden kaltaiset klassiset sosiaaliset ongelmat palasivat hyvinvointivaltion ongelmakenttään viimeistään 1990-luvun alun laman jälkiseurauksena. Näitä sosiaalisia ongelmia ei kuitenkaan käsitelty enää vanhassa muodossaan, vaan uudenlaisena yhteen kietoutuneena epävarmuuden, huono-osaisuuden ja uhkien kehänä. Organisoidessaan tätä uudenlaista epävarmuutta tunnistettavaksi sosiaalitutkijat ja politiikkaohjelmat alkoivat puhua paitsi syrjäytymisen riskeistä myös näiden riskien ehkäisemisestä.

Syrjäytymisriskien hallinnan voidaan nähdä operoivan nykyhetkessä, mutta sen tavoite on tulevaisuuden hallinnointi. Syrjäytymisriskien hallinta onkin lähes poikkeuksetta käsitteellistetty syrjäytymisen ehkäisyn kautta. Suomalaiselle syrjäytymisen vastaiselle politiikalle on ollut leimallista aina 1990-luvun alusta alkaen periaate, jossa syrjäytymisen kaltaisia hyvinvointia uhkaavia riskejä on pyritty hallinnoimaan ennakoimalla ja mahdollisimman varhaisella puuttumisella. Juuri syrjäytymisen prosessin määrittäminen ketjuuntumismallin ja riskitekijöiden kautta on asettanut syrjäytymisen käsitteen ennaltaehkäisyn ja ennakoinnin operatiiviseksi välineeksi. Ehkäisyn periaatteet ovat vaatineet yhä tarkempaa

syrjäytymisriskien tunnistamista, määrittämistä ja mittaamista, niiden säännönmukaisuuksien ja todennäköisyyksien osoittamista.

Toisaalta uuden vuosituhannen epävarmuuden yhteiskunnassa yksilön elämän polulla jokaista valintaa ja mahdollisuutta varjostaa uhka. Näin juuri riskistä on muodostunut yhteiskuntaa läpileikkaava uhkia ennakoiva ja mallintava rationaliteetti, jonka kautta sosiaalista todellista koskevat näkemykset organisoituvat – siitäkkin huolimatta, että elämä uuden vuosituhannen yhteiskunnassa ei olisi riskialttiimpaa kuin ennen. (ks. O’Malley 2004.) Syrjäytymisen riskit ja kasvanut epävarmuus muodostavat näin toisiaan kiihtyvän kehän, jossa sosiaalisessa todellisuudessa jokaista elämänpolulle ongelmallistettua syrjäytymisen tekijää seuraa sekä uusi epävarmuustekijä että ennakoinnin ja ennaltaehkäisyn kohteeksi asetettava syrjäytymisriski.

Syrjäytymisen riskirationaalisuuden ja kauaskatseisuuden periaatteiden yhteen punoutumisessa keskeistä onkin huomioida, että syrjäytymisen vastaisen politiikan voidaan nähdä rakentuneen politiikan kohteiden eli syrjäytyneiden tunnistamisen ja erilaisten syrjäytymisen hallinnan tapojen kollektiivisessa muodostumisprosessissa. Syrjäytymisen riskirationaalisuus on nojannut ennen kaikkea syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteisiin. Syrjäytymisen ehkäisyssä ovat korostuneet mahdollisimman varhainen syrjäytymisen riskitekijöihin puuttuminen – ja käytännössä jokainen erityisesti perheisiin, lapsuuteen tai nuoruuteen suunnattu kauaskatseinen interventio on nähty tarpeellisenä osana syrjäytymisen vastaista taistelua. Tutkimuksen seuraava looginen askel onkin siirtää katse syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteisiin.

4 SYRJÄYTYMISPOLITIIKAN UUSI OTE

Yksi keskeisimmistä syrjäytymisen paradigmaattista asemaa määrittäneistä tekijöistä on ollut sen jatkuva laajentuminen. Siinä missä vielä 1980-luvun adaptaatiovaiheessa suomalaisen syrjäytyneen muotokuva rakentui työttömistä, perheensä menettäneistä, päihdeongelmaisista miehistä, uuden vuosituhannen piirtämä kuva syrjäytymisestä ja sen hallinnasta on jotain aivan muuta. Viimeistään uudella vuosituhanella syrjäytymisriskit ovat saavuttaneet lähes koko väestön. Esimerkiksi koulutuksen alueella tapahtuneen ekspansion kautta syrjäytyminen on artikuloinut alleen niin sanottujen hyvien perheiden lapset tai terveyden alueen laajenemisen avulla vallitsevien normien näkökulmasta moitteettomasti työ- ja perheasiansa hoitaneet vanhemmat.

Syrjäytymisen vastaisten politiikkaohjelmien tasolla päämäärien, interventiodien ja ohjelmien tavoitteiden sanastot ovat kiertyneet yhden ainoan käsitteellisen tavoitteen ympärille: Syrjäytymistä tulee ennaltaehkäistä! Syrjäytymisen prosessimainen muoto ja määrittäminen erilaisten riskitekijöiden kautta ovat ohjanneet syrjäytymisen vastaista politiikkaa ennaltaehkäisyyn, ennakoinnin ja kauaskatseisuuden kaltaisten periaatteiden varaan.

Syrjäytymisen laajenemista nykyiseen muotoonsa voidaan perustellusti pitää syrjäytymisen muodostumisen rekonstruktion keskeisenä kohteena. Tärkeimmäksi kysymykseksi tuleekin nostaa se, millaisten ongelmallistamisen tapojen, artikulaatioiden ja kysymyksenasettelujen kautta syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan ekspansio tuli sekä mahdolliseksi että lopulta itsestäänselväksi? Entä miksi syrjäytymistä on haluttu juuri ehkäistä sekä ennen kaikkea: Miten ehkäisy periaatteet ovat vaikuttaneet suomalaisen syrjäytymisen muodostumiseen?

Toisaalta on syytä myös tarkastella millaisia rajanvetoja ekspansiolle voidaan antaa, toisin sanoen, mikä syrjäytymisen

ekspansiossa on ollut syrjäytymisen vastaisen politiikan kaikkialle ulottunutta levittäytymistä, mikä syrjäytymisen hallinnan uusien periaatteiden muotoutumista ja mikä taas syrjäytymistiedon voimakasta määrällistä kasvua. Luku jakautuukin näiden rajanvetojen kautta neljään osaan.

Ensimmäisessä osassa analyysin kohteeksi otetaan syrjäytymisen ohjelmallisen tason laajeneminen sekä ne ongelmallistamisen ja artikulaatioiden tavat, joiden kautta syrjäytymisen ekspansio tuli mahdolliseksi. Luvun toisessa osassa syrjäytymisen ekspansiota tarkastellaan suhteessa siihen kytkettyihin murrostulkintoihin. Kolmannessa osassa puolestaan tutkitaan syrjäytymisen vastaisen politiikan korostamaa ennaltaehkäisyn periaatteisiin nojaavaa ”uutta otetta” ja pyritään käsitteellistämään syrjäytymisen preventiivistä hallintaa. Luvun päättävässä neljännessä osassa huomio kiinnitetään niihin mekanismeihin, joiden kautta syrjäytymisriskien ja syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteiden ulottaminen koko väestön tasolle on tullut mahdolliseksi ja lähes itsestäänselväksi.

4.1 Yli sektorirajojen, kohti kohtua

Ohjelmallisen muotonsa 1990-luvulla saatuaan suomalaista syrjäytymisen vastaista politiikkaa on määrittänyt vaatimus uudeltaisesta otteesta ja lähestymistavasta. Syrjäytymiseksi kutsuttuun ongelmaan ei voitu sellaisenaan soveltaa hyvinvointivaltion ja sosiaalivakuutuksen kaltaisia hallintatapoja – syrjäytymistä ei katsottu köyhyyden tai asunnottomuuden tavoin vain sosiaalisesti tai sosiaalipoliittiseksi kysymykseksi. Syrjäytymisen vastainen politiikka lähtikin periaatteesta, jossa uuteen ongelmaan tuli reagoida uusien keino- ja tietoaparaatein.

Uusi ongelma vaati muutoksia entisiin rakenteisiin. Esimerkiksi Kataisen hallituksen vuoden 2011 hallitusohjelmassa (VN 2011a) syrjäytymisen ehkäiseminen määritettiin yhdeksi keskeiseksi painopistealueeksi ja hallituksen luvattiin ”toimivan voimakkaasti syrjäytymistä vastaan”. Mutta mistä tämä toiminta koostui? Hallitusohjelmassa syrjäytymisen vastaisten voimakkaiden

toimenpiteiden katsottiin ”edellyttävän eri sektorien ja hallinnonalojen yhteisiä toimia, työllisyyden, työkyvyn ja osallisuuden vahvistamista sekä sosiaaliturvasta huolehtimista” sekä vaativan ”poikkihallinnollisen syrjäytymistä, köyhyyttä ja terveysongelmia vähentävän toimenpideohjelman”. (VN 2011a, 55.)

Millaisten ongelmallistamisen tapojen tai kysymyksenasettelujen kautta syrjäytymisen laajeneminen tuli siis mahdolliseksi? Entä missä määrin syrjäytyminen on Suomessa ollut ”vain” esimerkiksi yhden sektorin kysymys tai pienen, marginaalisen väestöosan ongelma?

Syrjäytymisen ekspansion suuntaviivat

Suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan dokumenteissa on 1990-luvulta alkaen ja läpi uuden vuosituhaten alun korostettu syrjäytymisuhkien asettamien uusien haasteiden edellyttämiä uudenlaisia toimia ja eri hallinnonalojen välisten voimien yhdistämistä. Syntyi vaatimus uudenlaisesta ajattelusta, jossa syrjäytymisen kaltaisten yhteiskunnallisten murrosten edessä koko hyvinvointivaltion perusmekanismeja tuli arvioida uudelleen. Syrjäytymisen ongelmakenttä tulkittiin niin moniulotteiseksi, että perinteisellä hallinnollisella sektorijattelulla ja toiminnalla ei ollut enää riittäviä välineitä ilmiöön vastaamiseksi. Syrjäytymisen vastaisessa politiikassa lähdettiinkin poikkihallinnollisesta näkökulmasta, jossa syrjäytymisen ongelmien tarkastelemista prosessia pidettiin erityisen tärkeänä. Syrjäytymisen torjunnan katsottiin vaativan moninaisia toimenpiteitä yksinkertaisesti siksi, että se oli monisyinen prosessi. (esim. STM 2003a, 14; STM 1992, 5; STM 1997a, 3; STM 1999a, 4, 8–9.)

Piirrettäessä asetelma kaikessa yksinkertaisuudessaan syrjäytyminen muodosti siis uudenlaisen ongelman, joka vaati uudenlaisia toimia. ”Uusi” sai muotonsa ”vanhan” ongelmallistamisen kautta: köyhyiden, työttömyyden tai asunnottomuuden kaltaiset vanhat sosiaaliset ongelmat eivät vastanneet tulkintaa uuden vuosituhaten ongelmakentästä,

eivätkä perinteisen hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan tai sosiaalivakuutuksen kaltaiset hallintakeinot tavoittaneet monimuotoisen syrjäytymisen kaikkia tasoja.

Syrjäytyminen ei siis ollut sosiaalivakuutuksen tai -palveluiden keinovalikoiman ongelma, vaan vaati taakseen uudenlaisen sektorirajat ylittävän ja ennakoinnin periaatteisiin nojaavan järjestelmän. Esimerkiksi vuonna 2001 julkaistussa Suomen ensimmäisessä kansallisessa köyhyden ja syrjäytymisen vastaisessa toimenpideohjelmassa nämä periaatteet kirjoitettiin auki seuraavasti.

Syrjäytymisen riskejä ei voida koskaan kokonaan poistaa, mutta riskien toteutumisesta aiheutuvien ongelmien laajuutta ja syvyyttä sekä syrjäytymisriskien kasautumista yksilötasolla voidaan vähentää sosiaali-, terveys-, koulutus-, työllisyys- ja talouspoliittisten toimenpiteiden avulla (STM 2001b, 11).

Ohjelma siis lähti premisistä, jossa ”syrjäytymisen riskejä ei voida koskaan kokonaan poistaa”. Perinteiseen hyvinvointivaltiolliseen riskitematiikkaan peilattaessa eronteot löytyvät paitsi siitä, että ”syrjäytymisen riskeihin” ei pyritä reagoimaan riskejä vakuuttamalla, mutta myös reagoitivälineistä. Syrjäytymisen ei siis katsottu olevan hallittavissa sosiaalipoliittisten toimenpiteiden avulla, vaan syrjäytymisriskien yksilötason kasautumisen vähentämisen katsottiin vaativan taakseen myös terveys-, koulutus-, työllisyys- ja talouspoliittisia toimenpiteitä.

Vuoden 2001 kansallinen köyhyden ja syrjäytymisen vastainen toimenpideohjelma korosti (STM 2001b, 26) samalla myös ”syrjäytymisriskien hallinnan edellyttävän tulonsiirtoja ja palvelujen yhteensovittamista”, joissa syrjäytymisen vastaiset toimenpiteet jaettiin erilaisten syrjäytymisriskien mukaisesti. Syrjäytymisriskit muodostuivat näin taloudellisesta syrjäytymisestä, terveydellisistä ongelmista, työmarkkinoilta syrjäytymisestä, asuntomarkkinoilta syrjäytymisestä, koulutuksesta syrjäytymisestä ja kategoriasta muu syrjäytyminen.

Ohjelmallisella tasolla syrjäytymisen ekspansio eteni sektorirajojen ylittämistä ja poikkihallinnollisia toimenpiteitä korostavan periaatteen kautta. Siinä hyvinvointivaltiolliset, tiukasti

eri sektoreille asetetut huono-osaisuuden hallinnan tehtävät asetettiin ongelmallistamisen kohteeksi. Samalla syrjäytymisen hallinnan rajoja venyttivät yleisesti suomalaisissa syrjäytymisen vastaisissa linjauksissa käytetty toimenpiteiden kolmijako: politiikan tuli perustua pohjoismaisen hyvinvointivaltion periaatteisiin, oli pyrittävä ennaltaehkäisemään syrjäytymistä sekä kohdistettava ”vaikeimpiin tapauksiin” kohdennettuja interventioita.

Esimerkiksi hallinnonalojen välinen syrjäytymistyöryhmä (STM 2003a) vaati eri hallinnonalojen perustavan syrjäytymispolitiikkansa hyvinvointivaltion toimintaperiaatteiden varaan sekä erityisesti vahvistamaan näitä rakenteita. Samalla työryhmä kuitenkin korosti rajoiltaan hyvin häilyviä syrjäytymiseen suunnattuja ennaltaehkäiseviä toimia syrjäytymispolitiikan keskeisenä elementtinä. Lisäksi hyvinvointivaltion toimintaperiaatteiden rinnalle vaadittiin ”erityisen vaikeiden syrjäytymiskierteiden katkaisemiseen” kohdennettuja erityistoimia ja ohjelmia. (STM 2003a, 17, 61.)

Käytännössä syrjäytymisen vastainen politiikka haluttiin kirjata kaikkialle, hyvinvointivaltion perustehtävistä aina arjen tason sosiaali-interventioista ja koulutuspolitiikasta kaupunkisuunnitteluun. Syrjäytymispolitiikka lähti julkilausutusti (esim. STM 2000d ym.) tavoitteesta, jossa ”syrjäytymisen ehkäisy” tuli ottaa huomioon kaikilla elämänalueilla ja politiikan lohkoilla. Myös syrjäytymiseen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa kohdistettuja toimenpiteitä korostanut varhaisen puuttumisen periaate istutettiin uudella vuosituhannella lähes kaikkeen lapsia koskevaan toimintaan ja päätöksentekoon.

Syrjäytymisen moraalinen luonne ja asema yhteisenä huolen aiheena jättivät alleen kaikki muodostuneet ristiriidat. Hyvinvointivaltion, voimakkaan ennaltaehkäisevyyden tai kohdennettujen erityistoimien periaatteet eivät syrjäytymisen kohdalla muodostaneet ristiriitoja – syrjäytymisen vastaisiin talkoisiin vaadittiin yksinkertaisesti kaikkia.

Sektorirajojen ylittäminen ja poikkihallinnollinen syrjäytymispolitiikka

Sektorirajojen kaatamiseen pyrkineen ja poikkihallinnollisia toimenpiteitä korostaneen ohjelmallisen periaatteen vaatimus nousi suomalaisen syrjäytymispolitiikan keskiöön viimeistään vuosituhannen vaihteessa. Vaatimus nostettiin jalustalle muun muassa niin sosiaali- ja terveystieteiden, työministeriön, opetusministeriön ja ympäristöministeriön koordinoimassa syrjäytymisen vastaisessa työryhmässä kuin vuosituhannen alun kansallisissa köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisissa toimintaohjelmissa. Osaltaan periaatteet vaikuttivat jo 1990-luvun ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategiassa.

Mistä nämä sektorirajat ja politiikkalohkot, jotka haluttiin syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden edessä kaataa sekä läpäistä, käytännössä koostuivat? Esimerkiksi hallinnonalojen välinen syrjäytymisen vastainen työryhmä (STM 2001a) määritteli tämän kokonaisuuden koostuvan toimeentuloturva-, palvelujärjestelmästä, työllisyys- ja työvoimapolitiikasta, koulutuspolitiikasta sekä ympäristöpolitiikasta eli syrjäytymisen näkökulmasta käytännössä asuntopolitiikasta. Onkin keskeistä huomioida, että sektorirajojen kaatamisen ja poikkihallinnollisen politiikan periaatteet eivät sellaisenaan ole levinneet syrjäytymisen vastaiseen politiikkaan, vaan ne ovat pikemmin olleet elimellinen osa sitä aina suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan ohjelmallisen muodon synnystä alkaen.

Vaatimukset sektorirajojen kaatamisesta ja poikkihallinnollisista toimenpiteistä syrjäytymisen ehkäisemiseksi lähtivät premissistä, jonka mukaan syrjäytyminen oli monimuotoisuudessaan ja hallittavuudessaan jotain aikaisemmasta poikkeavaa. Oli syntynyt huoli niin yleisten poliittisten päätösten kuin koko yhteiskuntarakenteen tuottamista ”sosiaalisista seurauksista”. Juuri näiden sosiaalisten seurausten analysoinnin katsottiinkin edellyttävän ”kaikilla tasoilla” syrjäytymistä aiheuttavien mekanismien tunnistamista. Monimuotoisuustulkinnan toinen ulottuvuus oli päätelmä, jossa

monilla institutionaalisilla tasoilla, yhteiskunnallisissa prosesseissa ja hallinnollisilla areenoilla ilmenevänä syrjäytymisen ilmiön katsottiin vaativan samoin laajaa, hallinnolliset rajat ja esteet rikkovaa politiikkaa ja erilaisia toimenpideohjelmia. (STM 1997a, 13 ym.)

Sektorirajojen kaatamisen ja poikkihallinnollisen syrjäytymispolitiikan keskeisimmäksi pyrkimykseksi voidaankin katsoa syrjäytymisen vastaisten toimenpiteiden, ensisijaisesti syrjäytymisen ehkäisy, kirjaaminen kaikkialle. Ohjelmallisella tasolla eri hallinnonalojen tuli muotoilla oma syrjäytymisen vastainen politiikkansa, sektorien alaisten toimenpideohjelmien tuli huomioida nämä linjaukset ja jokaiseen päätökseen haluttiin ulottaa analyysi toimen aiheuttamista ”sosiaalisista seurauksista”.

Sanapari ”syrjäytymisen ehkäisy” läpäisi vuosituhannen vaihteen molemmille puolille sijoittuvana ohjelmallisen muodon kautena koko yhteiskuntarakenteen. Sosiaali- ja terveystaloudelta, työllisyys- ja työvoimapolitiikalta, koulutuspolitiikalta sekä asuntopolitiikalta vaadittiin päätöstensä ja mietintöjensä rinnalle sosiaalisten seurauksien analyysia sekä syrjäytymisen ehkäisy huomioimista. Myös koko hyvinvointivalttiollisen toimeentuloturvan ja palvelujärjestelmän tuli organisoida toimenpiteensä vastaamaan uudenlaista syrjäytymisriskien kyllästävä sosiaalista todellisuutta.

Esimerkiksi ministeriöiden välinen syrjäytymisen vastainen työryhmä (STM 2001a) määrittä eri hallinnonalojen väliselle yhteistoiminnalle syrjäytymisen vastaisessa politiikassa kolme keskeistä tavoitetta. Ensinnäkin sektorirajojen murtamisella pyrittiin tekemään näkyväksi ”syrjäytymisuhkia, riskejä ja prosesseja, jotta voidaan paremmin arvioida syrjäytymisongelman laajuutta, luonnetta ja vastuullisia tahoja”. Toiseksi tavoitteena oli ”suunnitella yhteisiä, hallinnonalojen rajat ylittäviä toimia syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja syrjäytymiskiirteen katkaisemiseksi”. Kolmas työryhmän asettamista keskeisistä tavoitteista oli ”koordinoida ja kehittää yhteisiä ja hallinnonalakohtaisia erityishankkeita syrjäytymistä vastaan”. (STM 2001a, 30.)

Sellaisenaan työryhmän ehdotus nojasi voimakkaasti suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan hyvinvointipolitiikasta, syrjäytymisen ehkäisyn periaatteista ja syrjäytymisen kohdennetuista toimenpiteistä rakentuvaan kolmijakoon. Syrjäytymisriskien näkyväksi tekeminen merkitsi käytännössä hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan päivittämistä tai virittämistä paremmin uudenlaisen riskikentän muokkaamiin tarpeisiin. Toisaalta taas hallinnonalojen rajojen ylittäminen ja poikkihallinnollisuus korostivat syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden ulottamista kaikille alueille ja sektoreille, ylipäättään kaikkeen päätöksentekoon. Yhteiset sekä hallinnonalakohtaiset syrjäytymisen vastaiset erityishankkeet taas nojasivat kohdennettujen syrjäytymisen vastaisten interventioiden ja preventioiden periaatteeseen.

Sektorirajojen murskaamiseen ja poikkihallinnolliseen koordinaatioon pyrkineessä syrjäytymisen vastaisessa politiikassa, keihäänkärkenään syrjäytymisen ehkäisemisen periaate, haluttiin luoda kokonaisuus, jossa syrjäytymisen riskejä kyettäisiin tunnistamaan kaikilta sektoreilta samanaikaisesti ja luomaan koko yhteiskunnan läpäisevä syrjäytymisen ehkäisyjärjestelmä. Ensimmäisissä syrjäytymisen vastaisissa kansallisissa toimintasuunnitelmissa (STM 2001b, STM 2003b) sektorirajojen ylittämisen jälkeen tavoitteena oli luoda kokonaisuus, jossa vanhat sektorit ja politiikka-alueet toimivat ainoastaan ilmiön tarkastelukehyksinä. Esimerkiksi vuoden 2003 kansallisessa toimenpideohjelmassa tätä eri periaatteiden liittoa kuvattiin ”toimintakokonaisuudeksi, jolla useilla eri aloilla tapahtuva samanaikainen kehittämistyö vahvistaa myös koko ohjelman vaikuttavuutta, vaikka asioita tarkastellaan sektoreittain ja kohderyhmittäin” (STM 2003b, 40).

Käytännön tasolla syrjäytymisen käsitteellistetty ja kalkyloitu kuva on tuotettu tähän päivään asti eri sektoreiden kautta. Esimerkiksi viidelle syrjäytymiselle keskeiseksi määritetylle riskitekijälle, pitkäaikaistyöttömyydelle, päihteiden käytölle, rikollisuudelle, koulutuksen puutteelle ja asunnottomuudelle, voidaan paikantaa viisi eri vastuuministeriötä. Sektorirajojen purkamisvaatimusten ja poikkihallinnollisen syrjäytymisen

vastaisen politiikan luomisen rinnalla syrjäytyminen on säilynyt usean eri politiikkalohkon substanssiteemana.

Yksi vaihtoehtoinen selitys syrjäytymisen sektorirajoja purkavalle laajenemiselle voidaan paikantaa jälleen itse syrjäytymisen käsitteestä. Esimerkiksi Saari (2010b) on tarjonnut syrjäytymisen vastaisen politiikan pyrkimykselle sektorirajojen purkamiseen selitystä niin sanotun dominoteorian kautta. Saaren mielestä syrjäytymistä ei yksinkertaisesti ole kyetty määrittelemään riittävän yksiselitteisesti, jotta sitä voitaisiin käyttää vain yhdellä politiikkalohkolla. Seurauksena onkin ollut se, että syrjäytymistä on voitu käyttää soveltaen eri alueilla – ja uusille alueille se on kaatunut dominopalikoiden tavoin. Saaren antamassa esimerkissä syrjäytymisen vastaisen politiikan ja talouspolitiikan yhteistyö leviää pian talouspolitiikan kanssa vuorovaikutuksessa olevaan työllisyyspolitiikkaan. Vastaavasti työllisyyspoliittinen yhteistyö leviää sen kanssa vuorovaikutuksessa oleviin sosiaali- ja koulutuspolitiikkoihin. (Saari 2010b, 131–132.)

Saaren tulkinta tarjoaa metatason mallin ymmärtää syrjäytymisen laajenemista eri politiikkalohkojen tiiviin vuorovaikutuksen ja punoksen kautta. Saaren analyysissä syrjäytymisen ekspansio Euroopan unionin politiikan tasolla selittyykin pitkälti järjestelmän rakenteiden, sektorirajojen kytkösten, kautta, ei varsinaisesti hallinnan tavassa tai politiikan suunnassa tapahtuneiden muutosten kautta. Saaren dominoteoria ei kuitenkaan tarjoa riittävää selitystä syrjäytymisen läpituokevalle luonteelle ja ekspansion laajuudelle. Malli ei myöskään selitä syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteiden ekspansiota politiikkalohkojen sisällä.

Koordinoitu syrjäytymisen ehkäisy

Miten syrjäytymisen laajenemista tulisi tarkastella eri politiikkalohkojen sisällä? Lähtökohtaisesti eri politiikkalohkojen alueella tapahtunut laajeneminen näyttäytyi ensisijaisesti vertikaalisena ja epistemologisesti laajentuvana. Esimerkiksi palkkatyön alueella erilaisia entuudestaan irrallisia tekijöitä

työttömyyden, työssä pysymisen ongelmien tai työssä viihtymisen kysymysten alueilta artikuloidaan jatkuvasti osaksi syrjäytymistä ja syrjäytymisriskiä. Uusi syrjäytymistieto on sekä syventänyt että laajentanut jo olemassa olevia syrjäytymisen tiedon muotoja.

Syrjäytymistä eri politiikkalohkojen välillä horisontaalisen laajenemisen näkökulmasta tarkasteltaessa piirtyvä kuva ei suinkaan ole yhtenäinen. Yksi tapa haarukoida vastauksia syrjäytymisen vastaisessa politiikassa korostettuun uuteen otteeseen ja esimerkiksi syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden näyttäytymiseen eri politiikkalohkoilla on punnita hallinnonalojen välisten syrjäytymisen vastaisia ohjelmia juuri tästä näkökulmasta.

Sosiaali- ja terveysministeriön koordinoiman ja yhdessä työministeriön, opetusministeriön ja ympäristöministeriön kanssa hallinnoiman ministeriöiden välisen syrjäytymisen vastaisen työryhmän tarkoituksena oli vuosituhannen vaihteessa tuoda syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet koordinoitusti neljälle eri politiikkalohkelle. Sosiaali- ja terveysministeriön politiikkalohkolla syrjäytymisen vastainen politiikka kytki (STM 2001a) syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet yhteiskunnan tasolle, sosiaalisesti turvallisen yhteiskunnan ideaaliin. Sosiaalisesti turvallisen yhteiskunnan katsottiinkin määrittyvän sen mukaan, kuinka tehokkaasti syrjäytymistä ehkäistään tai kuinka varhaisessa vaiheessa alkaneet syrjäytymiskierteet katkaistaan. Samalla sosiaaliseen turvallisuuteen kytkettiin myös terveellisten elinympäristöjen ja terveellisten elintapojen edistäminen. (STM 2001a, 12.)

Sosiaali- ja terveysministeriön linjauksessa huomio voidaan kiinnittää kahteen toisiinsa kietoutuvaan havaintoon. Ensimmäinen syrjäytymispolitiikan tavoitteiden, korkeimpana ”sosiaalisesti turvallinen yhteiskunta”, onnistumisen indikaattoreiksi artikuloidaan mahdollisimman ”tehokas syrjäytymisen ehkäisy” ja ”varhainen syrjäytymiskierteiden katkaiseminen”. Toiseksi sosiaalisesti turvallinen yhteiskunta taas ongelmallistetaan juuri syrjäytymisen sekä elinympäristöjen ja elintapojen terveellisyyden kautta.

Mihin sosiaali- ja terveysministeriön linjaama mahdollisimman tehokas ja varhainen syrjäytymisen ehkäisy viittasi ja mihin syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet tuli linjauksen mukaan

ylipäättään kohdistaa? Ministeriö määritteli syrjäytymisen näkökulmasta neljä keskeisintä haastetta. Ensinnäkin syrjäytymisen myötä ”sosiaalinen vastuu” oli kaventunut ja syrjäytymisen vastaisen politiikan tuli pyrkiä tämän vastuun ”laajentamiseen”. Toiseksi haasteeksi ministeriö linjasi ”työstä syrjäytymisen”. Kaksi viimeistä haastetta määritettiin myös syrjäytymisen käsitteen kautta: suomalaisen yhteiskunnan kannalta keskeisiä haasteita olivat ”toimeentulosta” ja toisaalta myös ”osallisuudesta” syrjäytyminen. (STM 2001a, 12–13.)

Ministeriön määrittämien haasteiden taustalla voidaan nähdä koko työryhmän perusasetelma. Sosiaali- ja terveystieteiden lähtöpremissinä voidaan pitää oletusta, jossa syrjäytymisen ongelmakenttä oli laajentunut politiikkalohkon ulkopuolelle ja ulos ministeriön käytössä olleiden työkalujen vaikutuspiiristä. Tämän vuoksi syrjäytymisen vastaisessa politiikassa tuli pyrkiä juuri sosiaalisen vastuun laajentamiseen niin eri politiikkalohkoille kuin myös laajemmalle sosiaaliselle alueelle. Ministeriön määrittämistä kolmesta muusta syrjäytymisen asettamasta haasteesta niin työstä ja toimeentulosta syrjäytyminen kuin myös osallisuudesta syrjäytyminen taas ovat tuttuja jo 1980-luvun syrjäytymisen adaptaatiovaiheesta.

Neljän ministeriön poikkihallinnollisessa syrjäytymisen vastaisessa toimenpideohjelmassa opetusministeriön hallinnonalalla syrjäytymisen katsottiin asettavan lukuisia haasteita. Keskeisiksi määriteltiin kysymys koulutuksen ja työelämän vastaavuudesta, syrjäyttävät piirteet eri elämäntilanteiden ja koulutusmuotojen saumakohdissa, oppimisvaikeudet ja koulutusjärjestelmään sopeutumattomat sekä henkinen osallisuus. Syrjäytymisen haasteiden edessä taas maksuttomalla esiopetuksella katsottiin olevan syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus. Samalla vaadittiin terveystietoa oppiaineeksi kouluun sekä syrjäytymistä ehkäisevää järjestelmää nuorisotyön tarpeisiin. (STM 2001a, 5–9.)

Syrjäytymisen ja koulutuksen ongelmallistaminen kytkeytyi siis käytännössä tilanteisiin, joissa yksilö ei siirtynytään kitkattomasti – tai huonoimmissa ennusteissa ollenkaan – koulutuksesta palkkatyöhön. Syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet tuli siis asettaa sovellettavaksi sekä ”saumakohtiin” että näissä saumakohdissa

syрjäytymistä ennustaneiden oppimisvaikeuksien ja koulutusjärjestelmään sopimattomuuden kaltaisiin syрjäytymisen riskitekijöihin. Opetusministeriön näkökulmasta syрjäytyminen näyttäytyi kaikenlaisten normatiivista koulutusputkea rikkovien ilmiöiden ja tekijöiden indikaationa. Tämän rinnalla syрjäytymisriskien alaiset nuoret nähtiin potentiaalisina hukattuina resursseina.

Kansallisesti merkittävää on huolehtia siitä, että koko ikäluokan osaamis- ja voimavarat saadaan mahdollisimman tehokkaasti käyttöön. Syрjäytymisen torjunnalla sekä nuorten tukemisella opintoihin ja opintojensa päättämiseen on koulutuspolitiikassa keskeinen yhteiskunnan tulevaan menestymiseen liittyvä tehtävä. (STM 2001a, 5.)

Syрjäytymisen katsottiin siis uhkaavan ”yhteiskunnan tulevaa menestystä” suistamalla nuoria ulos koulutuksesta tai vaihtoehtoisesti katkaisevan koulutuksen ja työelämän välisen siirtymän. Syрjäytymisen ehkäisyn periaatteiden levittämistä koulutuspolitiikkaan perusteltiinkin lasten ja nuorten syрjäytymistä kohtaan osoitetun huolen lisäksi juuri ”kansallisen merkityksen” tai ”yhteiskunnan menestyksen” kaltaisilla artikulaatioilla.

Siinä missä sosiaali- ja terveystieteiden ja opetusministeriön linjauksissa korostettiin ensisijaisesti sosiaalisen vastuun laajentamista ja syрjäytymisen ehkäisemisen kansallista merkitystä, työministeriön tulkinnassa syрjäytymisen ehkäisyn periaatteet kytkettiin tiukasti palkkatyöhön. Työministeriön näkökulmasta syрjäytyminen merkitsi siis työttömyyttä, työmarkkinoilta syрjäytymistä, pitkäaikaistyöttömyyttä tai työkyvyttömyyttä.

Tarkasteltaessa työministeriön osaa hallinnonalojen välisessä syрjäytymisen vastaisessa ohjelmassa väistämätön havainto onkin, että tulkinnan katse on ensisijaisesti työttömyydessä ja vasta toissijaisesti syрjäytymisessä. Syрjäytymisen käsite on ministeriön syрjäytymisanalyyseissä yksinkertaisesti täydellisessä sivuroolissa: se on mukana ainoastaan temaattisessa oletuksessa, jossa työmarkkinoilta ulosjoutumisen, pitkäaikaistyöttömyyden tai työkyvyttömyyden katsotaan indikoivan syрjäytymistä.

Neljäs ja viimeinen syрjäytymisen uuteen poikkihallinnolliseen ohjelmaan sidotuista sektoreista oli ympäristöministeriö.

Syrjäytymisen ehkäisyn periaatteita ei kuitenkaan laajennettu ”ympäristön” kaltaisiin määreisiin – kyse oli käytännössä vain asumiseen kytkeytyvästä politiikasta. Syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet istutettiin ympäristöministeriön hallinnonalalla paitsi asumisen ja asumisrakentamisen ongelmiin myös toimeentulovaikeuksiin ja ylivelkaantumiseen.

Asuntopula ja ylitarjonnasta johtuvat asuntomarkkinoitten häiriöt aiheuttavat syrjäytymisriskejä. Kasvavilla seuduilla asuntopula lisää asunnottomuuden ja ylivelkaantumisen riskiä ja supistuvissa yhdyskunnissa syrjäytymisriski koskee erityisesti vanhuksia ja pitkään työttömänä olleita. (STM 2001a, 27.)

Ympäristöministeriön tulkinta syrjäytymisen ehkäisemisestä poikkesi syrjäytymisen ekspansion linjasta. Ympäristöministeriön näkökulmasta syrjäytyminen ei näyttäydä lapsia ja nuoria koskettavana kysymyksenä, vaan esimerkiksi asunnottomuutena tai ylivelkaantumisenä esiintyvänä 1990-luvun alun talouslaman sitkeänä jälkitautina sekä rakennemuutoksen kouriin joutuneina ”supistuvina yhdyskuntina”, joissa syrjäytymisriskit koskevat ensisijaisesti nuorten sijaan vanhuksia ja pitkään työttömänä olleita. Samalla työministeriön tiukan palkkatyöhön punoutuvan syrjäytymistulkinnan tavoin ympäristöministeriön määritelmät syrjäytymisen ehkäisyn haasteista eivät olleet ensisijaisesti syrjäytymisen kysymyksiä. Ympäristöministeriön (STM 2001a, 27–28) näkökulmasta syrjäytymisen ehkäisyn keskeiset haasteet kiinnittyvät asunnottomuuden vähentämiseen, tuetun asumisen riittävään saatavuuteen sekä toimeentulovaikeuksien ja ylivelkaantumisen torjuntaan.

Miltä neljän eri ministeriön tulkinnat näyttävät punnittaessa ne kokonaisuutena, työryhmän tavoitteenasettelun mukaisesti sektorirajat ylittävänä ja poikkihallinnollisesti koordinoituna? Entä näyttäytyivätkö syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet ministeriöiden tulkinnoina ensisijaisesti erojen vai yhteyksien kautta?

Lähtöpremiseltään ministeriöiden linjaamat syrjäytymisen ehkäisemisen toimenpiteet ja keskeiset haasteet hajosivat voimakkaasti. Siinä missä sosiaali- ja terveysministeriö sekä opetusministeriö korostivat ”sosiaalisesti turvallisen

yhteiskunnan”, ”sosiaalisen vastuun laajentamisen” tai ”syrjäytymisen kansalliselle menestykselle aiheuttaman uhan” kaltaisia abstrakteja ja vaikeasti kalkyloitavia syrjäytymisen kokonaisuuksia, työministeriö ja ympäristöministeriö artikuloivat syrjäytymistä hyvin perinteisten pitkäaikaistyöttömyyden ja asunnottomuuden kaltaisten sosiaalisten ongelmien kautta.

Erojen ja yhtäläisyyksien sijaan syrjäytymisen ehkäisemisen poikkihallinnollisessa koordinaatiossa huomio kannattaa kiinnittää jälleen syrjäytymisen käsitteeseen. Syrjäytyminen ja syrjäytymisen ehkäisy mahdollistavat käytännössä minkä tahansa ilmiön, tapahtuman, ongelman tai alueen artikuloimisen osaksi syrjäytymisen käsitettä. Syrjäytymisellä voidaan sanoa olevan käsitteenä sisäänrakennettu ristiriitoja ja konflikteja eliminoiva ominaisuus. Samalla syrjäytymisen ehkäisy myös moraalisenä päämääränä on mahdollistanut asetelman, jossa ensimmäisen kriittisen kiven heittäjää ei yksinkertaisesti löydy. Miten voitaisiin esimerkiksi väittää, saati argumentoida uskottavasti, että syrjäytyminen ei uhkaa kansallista menestystä tai asunnottomuus ei ole osa syrjäytymisen käsitteellistä karttaa?

Koulutuksen nousu artikulaatioiden keskiöön

Suomalaiselle syrjäytymisen vastaiselle politiikalle on ollut 1990-luvulta alkaen leimallista instituutiokeskeisyys. Lasten ja nuorten kohdalla syrjäytymisen kautta tapahtuneet ongelmallistamiset ovatkin suuntautuneet lähes poikkeuksetta lapsuuden ja nuoruuden keskeisimpiin instituutioihin, esimerkiksi perheisiin, vanhemmuuteen ja koulutukseen. Erityisesti koulutuksen, niin kouluun sopeutumisen kuin koulutuksen merkityksen, korostaminen ovat olleet syrjäytymispolitiikan keskiössä aina ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformista asti.

Yhteiskunnan normeista poikkeaminen ja syrjäytyminen ovat yhteisön kannalta kielteisiä seikkoja, joita on syytä ehkäistä. Syrjäytyminen voi tapahtua vetäytymällä, pakenemalla, hyökkäämällä yhteiskuntaa vastaan, sairastumalla tai joutumalla alistetuksi ja eristetyksi.

Yhteiskunnan normit tuntuvat pakottavilta ihmisestä, joka joutuu alistumaan, jolla ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa tai joka joutuu elämään puutteessa. Myös lapset ja nuoret voivat syrjäytyä koulun ja koko yhteiskunnan normeista ja vaikutusmahdollisuuksista. (STM 1992a, 55.)

Ehkäisevän sosiaalipolitiikan ohjelman institutionaalinen näkökulma siis käytännössä veti yhtäläisyysmerkit koulussa ja elämässä pärjäämiselle. Syrjäytyminen ”koulun normeista” merkitsi syrjäytymistä ”koko yhteiskunnan normeista”. Instituutionäkökulmassa kausaliiteetin koordinaatit jäävät kuitenkin epäselviksi. Missä määrin esimerkiksi suomalainen eri instituutioihin nojannut yhteiskuntajärjestys tai voimakkaat hyvän kansalaisuuden normit ohjasivat syrjäytymisen hallinnan ekspansiota kohti kouluinstituutioita ja koulutusta syrjäytymisen yhteiskunnassa selviämisen kulmakivenä?

Koulutuksen pitäminen keskeisenä syrjäytymisen ehkäisijänä on säilynyt tähän päivään asti eri keskustelijoita yhdistävänä tekijänä. Samalla koulu itsessään on pitänyt pintansa yhtenä suomalaisen yhteiskunnan syrjäyttävistä mekanismeista. Nuori voi syrjäytyä sekä koulutuksessa, siis käytännössä esikoulussa, peruskoulussa tai toisen asteen koulutuksessa että koulutuksesta eli jättää kouluttautumisen kesken tai hankkia puutteellisen koulutuksen. Opetusministeriö julkaisi ensimmäisen hallinnonalan syrjäytymisen vastaisen ohjelman vuonna 2003 osana hallinnonalojen välistä syrjäytymisen vastaista ohjelmaa. Ohjelmassa (Opetusministeriö 2003) ministeriö korosti itse kouluinstituution roolia syrjäytymisprosessin analysoimisessa.

Syrjäytymisuhka koulussa ei ole välttämättä perheen ja oppilaan kasaantuneiden sosiaalisten ja yhteiskunnallisten ongelmien tulos. Syrjäytymisprosessi voi alkaa koulunkin toimintatapojen seurauksena. Osalla oppilaista voidaan olettaa, että puuttumaan jääneet opiskelutaidot ja tiedot saattoivat oppilaan tilanteeseen, jossa hän koki itsensä epäonnistuneeksi oppijana. (Opetusministeriö 2003, 15.)

Opetusministeriön tulkinnan voidaankin nähdä ongelmallistaneen niin vallitsevat koulujen toimintatavat kuin myös järjestelmän

kyvyn tarjota kaikille riittävät opiskelutaidot ja tiedot – käytännössä siis koko suomalaisen kouluinstituution perustehtävän.

Laatiessaan ehdotuksia ”syrjäytymisen ehkäisemiseksi koulutuksen alalla” opetusministeriö (2003) linjasi keskiöön ensinnäkin peruskoulun päättymisen nivelvaiheen ohjauksen kehittämisen ja ammatinvalinnan tehostamisen sekä korosti selkeän seurantajärjestelmän luomista nivelvaiheiden ongelmia indikoimaan. Toinen laaja koulutuksen alan syrjäytymisen ehkäisyn kokonaisuus oli mielenterveyden edistäminen kouluissa ja oppilaitoksissa niin kouluuyhteisöissä kokonaisuutena kuin myös yksilötasolla oppilaiden mielenterveystyössä. Kolmas kokonaisuus koostui kouluuyhteisön ilmapiirin ja toimivuuden parantamiseen tähtäävistä ja näin syrjäytymistä ehkäisevistä toimenpiteistä. Kokonaisuus piti sisällään esimerkiksi ehdotuksen lisätä ”opettajakoulutukseen taitoja kasvattaa lasten emotionaalista ja sosiaalista pääomaa”. Näiden kolmen kokonaisuuden lisäksi ministeriö ehdotti syrjäytymisen ehkäisemistä muun muassa lapsen sosiaalisen ja emotionaalisen kasvun ja kehityksen tukemisella, häiriöiden varhaisella havaitsemisella, lapsen ohjaamisella tarvittaessa tutkimukseen ja hoitoon, yleissivistävän koulutuksen erityisopetuksen strategiatyön luomisella sekä varhaisen puuttumisen periaatteiden vahvistamisella. (Opetusministeriö 2003, 55–57.)

Vaikka siis syrjäytymisen kautta kyettiin ongelmallistamaan koko koulutusjärjestelmän toimintaedellytykset, varsinaisissa opetusministeriön laatimissa syrjäytymisen ehkäisemisen toimenpidesuosituksissa ei näihin koulutusjärjestelmän perustehtäviin puututtu. Pikemminkin syrjäytyminen pürrettiin koulutuksen ulkopuolelle: peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen väliseen nivelvaiheeseen, lasten ja nuorten mielenterveysongelmiin, kouluuyhteisön, siis oppilaiden väliseen, ilmapiiriin sekä esimerkiksi lasten emotionaaliseen ja sosiaaliseen pääomaan. Opetusministeriön mielestä kouluinstituutio ei siis ollut syrjäyttävä mekanismi, vaan keino syrjäytymisen ehkäisemiseen. Koulut saattoivat kamppailla syrjäytymistä vastaan esimerkiksi mielenterveyden edistämisen, lasten ja nuorten häiriöiden

mahdollisimman varhaisen havaitsemisen tai erityisopetuksen kautta.

Verrattaessa juuri ehkäisevän sosiaalipolitiikan koulutuskeskeisyyttä uuden vuosituhaten viimeisiin syrjäytymisen vastaisiin ohjelmiin voidaan havaita koulutuksen ja kouluinstituution säilyttäneen keskeisen asemansa tai jopa nousseen entistä voimakkaammin syrjäytymistematikan ydinalueeksi. Ohjelmallisesta näkökulmasta ja syrjäytymisen vastaisten ohjelmien tasolla koulutuksen rooli syrjäytymistematikan osana ei ole kahdessakymmenessä vuodessa muuttunut merkittävästi. Koulutus on edelleen kaikkia tahoja yhdistävä ja keskeisin tekijä lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseen pyrkivässä politiikassa. Koulutuksessa tai koulutuksesta syrjäytyminen taas on pysynyt yhtenä keskeisimmistä syrjäytymisen syistä tai riskitekijöistä.

Mutta mikäli syrjäytymisen kautta siis ongelmallistettiin osaltaan koko suomalaisen koulujärjestelmän kyky suoriutua perustehtävistään, millaisia toimenpiteitä ongelman ratkaisuksi tarjottiin? Esimerkiksi valtion nuorisoasiain neuvottelukunta esitti vuonna 2009 (VNN 2009) neljä toimenpide-ehdotusta lasten ja nuorten syrjäytymiseen reagoimiseen. Neuvottelukunta lähti ensinnäkin nuorten syrjäytymisen varhaisen ehkäisemisen periaatteen korostamisesta entisestään. Toisessa toimenpide-ehdotuksessaan neuvottelukunta vaati nuorten saamista koulutukseen ja työelämään esittämällä, että ”jokainen suomalainen on koulutettava ja saatava työhön”. Kolmanneksi korostettiin toimenpiteitä nuorten aktivoimiseksi ja kannustamiseksi toimeentulotuelta koulutukseen ja työelämään. Viimeiseksi neuvottelukunta vaati nopeampaa reagointia nuorisotyöttömyyteen, erityisesti alle 25-vuotiaita koskevan nuorten yhteiskuntatakuun muokkaamisen kautta. (Ks. VNN 2009, 81–88.)

Lähtökohtaisesti neuvottelukunnan esittämistä toimenpide-ehdotuksista varhaisen ehkäisemisen periaatteiden korostaminen tai vaatimus nuorten saamisesta koulutukseen ja työelämään eivät poikenneet varhaisista, 1990-luvun syrjäytymispolitiikan vaatimuksista. Ennaltaehkäisyn keskeisyyden ja nuorten

koulutukseen tai työelämään saamisen periaatteet olivat keskeisiä kulmakiviä niin ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformissa kuin hallinnonalojen välisen syrjäytymistyöryhmän julkaisuissa sekä Lipposen hallitusten ohjelmien syrjäytymistä käsittelevissä osissa. Neuvottelukunnan kaksi jälkimmäistä toimenpide-ehdotusta taas paikantuvat uudelle vuosituhannele, nuorten aktivointi aktiivisen sosiaalipolitiikan ohjelmaan ja yhteiskuntatakuu Kataisen hallituksen ohjelmaan.

Periaatteiden pysyvyys ei kuitenkaan sulje pois erontekoja niiden artikulaatioiden ja ongelmallistamisen tapojen välillä, joille periaatteet rakentuivat. Esimerkiksi ehkäisyn periaatteiden kohdalla neuvottelukunta totesi, että ”lapsen kehityksen viiveet ovat todettavissa suurelta osin viimeistään 4-vuotiaana”. Vaatimuksessaan nuorten saamiseksi koulutukseen ja työhön neuvottelukunta perusteli tätä ”julkisen talouden kestokyvyn kannalta” välttämättömyytensä. Aktivoinnin kohdalla taas neuvottelukunta vaati nuorten toimeentulotuen muuttamista ”nuorten aktivointitueksi, jonka ympärille rakennetaan moniammatillinen tuki nuoren saamiseksi koulutukseen ja työelämään”. (VN 2009, 82–83, 85.)

Suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa yhdeksi keskeisimmistä kohderyhmistä on lähes poikkeuksetta nimetty syrjäytymisvaarassa olevat tai jo syrjäytyneet 14–18-vuotiaat nuoret. Näiden peruskoulussa olevien tai juuri sen päättäneiden nuorten elämässä nähdään olevan lukuisia syrjäytymisen riskitekijöitä. Kyse ei tulkintojen mukaan ole kuitenkaan ”lahjattomuudesta” vaan ”alisuorittamisesta ja ongelmien kasautumisesta”. Syrjäytymisen vastaisessa politiikassa onkin lähdetty premissistä, jossa lasten ja nuorten aktivointiin satsaaminen on välttämätöntä tai kustannukset tulevaisuudessa ovat moninkertaiset. (esim. Opetusministeriö 2003, 32–33.)

Esimerkiksi Kataisen hallituksen käynnistämässä nuorten yhteiskuntatakuussa katsottiin ”syrjäytymisen ehkäisyn olevan tärkeää kansantalouden kannalta” ja ”nuorten syrjäytymisen maksavan yhteiskunnalle satoja miljoonia euroja vuodessa” (Työ- ja elinkeinoministeriö 2012, 6). Mutta miksi juuri lasten ja nuorten syrjäytymisestä ollaan niin huolissaan?

Käytettävissä olevien voimavarojen niukkuus asettaa rajat yksilökohtaisen tuen tarjoamiselle. Pitkällä aikavälillä syrjäytymisen ehkäisyllä saavutettava yhteiskunnallisten kustannusten säästö on kuitenkin huomioimisen arvoinen seikka inhimillisen hädän lievittämisen ohella. (STM 2008c, 30.)

Jatkuvasti kasvanutta huolta lasten ja nuorten syrjäytymisestä ja koulutuksen nousemista syrjäytymisen ehkäisyn keskeiseksi laajenemisen alueeksi voidaan selittää ymmärtämällä syrjäytyminen resurssinäkökulman kautta. Yhden syrjäytyneen katsotaan usein esitetystä väitteestä maksavan yhteiskunnalle miljoona euroa. Lasku syntyy paitsi esimerkiksi sosiaalimenoista tai nuorten palvelujärjestelmien ylläpidosta myös ennen kaikkea hukatun resurssin kautta menetetyistä verotuloista ja kansantuotteeseen kartuttamiseen osallistumattomuudesta. Juuri resurssinäkökulman on katsottu (Paju & Vehviläinen 2001) tuoneen nuorten syrjäytymisen yhteiskunnalle aiheuttaman laskun rinnalle myös nuorten ymmärtämisen tuotannollisena resurssina. Samalla erityisesti nuorten syrjäytymisen ehkäisy on nähty (Heino & Kuure 2009) osaksi työmarkkinapoliittisten ongelmien ratkaisua.

Varhaisen puuttumisen periaate

Yksi syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan laajenemisen keskeisistä reiteistä on ollut syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteiden ulottaminen mahdollisimman varhaisiin elämänvaiheisiin. Syrjäytymisen vastaisen politiikan läpileikkaavaksi periaatteeksi tuli nostaa mahdollisimman varhainen syrjäytymisen tunnistaminen ja avun tarjoaminen. Keskeiset perusteet varhaiselle puuttumiselle löytyivät kansantaloudellisista perusteista: mahdollisimman varhaisen puuttumisen katsottiin vähentävän oleellisesti yhteiskunnan kokonaiskustannuksia verrattuna tilanteeseen, jossa alentunutta hyvinvointia pyritään palauttamaan korjaavilla toimenpiteillä. Samalla toimintaperiaate vaadittiin läpileikkaavaksi kaikilla

yhteiskunnan toimintasektoreilla hallinnonalasta tai -tasosta riippumatta. (esim. Opetusministeriö 2007, 13–14; THL 2011, 32.)

Mahdollisimman aikaiseen vaiheeseen sijoittuva syrjäytymisen ehkäisemisen periaate operationalisoitiinkin ohjelmalliseen muotoonsa uuden vuosituhanen alussa nimellä varhaisen puuttumisen periaate. Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2001 käynnistämän ja koordinoiman varhaisen puuttumisen hankkeen kautta periaate omaksuttiin niin Vanhasen hallituksen molempiin ohjelmiin, sosiaalialan kehittämishankkeeseen, sisäasianministeriön koordinoimaan sisäisen turvallisuuden ohjelmaan kuin myös esimerkiksi opetusministeriön koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmaan.

Varhaisella puuttumisella tarkoitettiin ehkäisevien toimenpiteiden viemistä yksilön elämänkaaren alkupäähän ja mahdollisimman varhaiseen vaiheeseen. Varhaisen puuttumisen mallia kehittänyt hanke (STM 2004d ym.) määritteli varhaisen puuttumisen tueksi ja kontrolliksi varhaisessa vaiheessa. Määritelmä aktualisoitui suhteessa kuuteen tekijään: työntekijän lasta, nuorta tai ryhmää koskevan subjektiivisen huolen kasvuun, lapsen tai perheen pulmien kasautumiseen, kriiseissä aukeaviin mahdollisuuksiin, lapsen tai nuoren ikään, tietojen jakamiseen seksuaalisuuteen liittyvistä vaaratekijöistä sekä lukioihin tarvittavaan erityisopetukseen.

Sosiaalityön käsikirjan mukaan varhainen puuttuminen luetaan nykyisin osaksi sosiaalialan ja -työn ammattikäytäntöjä. Useiden tulkintojen mukaan varhaisen puuttumisen puhettavan mähinnousu oli vuosituhanen molemmiin puolin verrattain nopea. Toisaalta tätä suomalaista varhaisen puuttumisen esiinmarssia edelsi esimerkiksi varhaisen puuttumisen (early intervention) strategioiden voimakas suosio erityisesti angloamerikkalaisten maiden lapsi- ja nuorisopolitiikassa. Suomalaisessa varhaisen puuttumisen sovelluksessa päätavoite oli sitouttaa varhaisen puuttumisen ideaan ja käytäntöihin mahdollisimman suuri joukko toimijoita ja vaikuttajia yhteiskunnan eri sektoreilta, löytää varhaisen puuttumisen hyvät käytännöt ja levittää niitä osaksi suomalaisten lasten ja lapsiammattilaisten arkea. Samalla periaatteen operationalisoidut

muodot keräsivät myös kritiikkiä. Varhaisen puuttumisen katsottiin tarkoittavan samaan aikaan montaa eri asiaa: toiset ovat puhuneet lasten, asiakkaiden ja ryhmien riskikäyttäytymisen luokittelusta objektivoimismielessä, toiset taas puuttumisesta omaan huoleen ja ammattilaisen omaan toimintaan subjektivoitumisen mielessä. (Kananoja & al. 2007, 122–123; Satka 2009, 17–19; Heino & Kuure 2009, 11.)

Varhaisen puuttumisen periaatteen katse oli ensisijaisesti juuri syrjäytymisessä. Se tarjosi uudenlaisen tavan suunnata hyvinvointi-interventioita ilmiöihin, tapahtumiin, ongelmiin tai elämisen alueisiin, joiden katsottiin synnyttävän syrjäytymisen riskejä tai olevan riskitekijöitä. Samalla varhaisen puuttumisen voidaan ajatella tarjonneen syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan ekspansiolle tien ulottaa syrjäytymisen riskianalyysi aina vain aikaisempaan vaiheeseen elämänkaarta sekä tarkempiin syrjäytymisen riskitekijöiden määrittämiseen.

Syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan ekspansion näkökulmasta ohjelmaksi uudella vuosituhanalla operationalisoitu varhaisen puuttumisen periaate ei kuitenkaan tuonut sellaisenaan voimakasta muutosta syrjäytymisen vastaiseen politiikkaan. Varhainen puuttuminen oli yksinkertaisesti implisiittisellä tasolla kirjoitettu syrjäytymisen vastaisen politiikan ohjelmallisen muodon alkupisteeseen. Varhaisen puuttumisen periaatteet olivatkin nähtävissä jo 1990-luvulla ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformissa. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyä käsitelleessä osassa työryhmän ensimmäisen muistion mukaan jo alakoululaiset voitiin jakaa ”syrjäytyviin ja selviytyjiin”.

Useat tutkimukset antavat viitteitä siitä, että peruskoulun toisen luokan opettajat pystyvät joidenkin oppilaiden kohdalla vastaamaan kysymykseen, kenen oppilaan kehityksestä he ovat huolissaan alkavien epäsosiaalisten oireiden vuoksi tai kysymykseen, kuka tulee selviytymään elämässään. Viimeksi mainitut käyttäytyvät luokassa toiset huomioon ottaen, ovat kiinnostuneita koulutyöstä ja saavat kotoaan tukea koulunkäynnille. Epäsosiaalisilla pojilla esiintyy käytösongelmia, aggressiivisuutta, tarkkaavaisuushäiriöitä, heikkoa koulumenestystä, varhaista alkoholinkäyttöä, koulupinnausta ja rikoksista kiinni

joutumista huomattavasti enemmän kuin ”selviytyjillä”.
(STM 1992a, 59.)

Varhaisen puuttumisen periaatteet eivät siis ole olleet paradigman ekspansion uusi alue. Uudella vuosituhanella syrjäytymisen paradigma on korostanut juuri lasten ja nuorten syrjäytymisen riskien identifiointin vaikeutta sekä mahdollisimman moninaisten riskitekijöiden tunnistamisen tärkeyttä. Syrjäytymisriskien hallinnan periaatteiden tapaan varhainen puuttuminen on ollut sisäänrakennettuna suomalaisessa syrjäytymisen paradigmassa aina 1990-luvun alusta alkaen ja tarjonnut tapoja artikuloida ja ongelmallista erilaisia lasten ja nuorten elämisen alueita, ilmiöitä ja tapahtumia osaksi syrjäytymisen paradigmaa.

Ekspansio syrjäytymisen käsitteen kautta

Syrjäytymisen ehkäisyä korostanut uusi ote on laajentunut usealla samanaikaisella alueella. ”Syrjäytymisen ehkäisyn vakiinnuttaminen normaalin toiminnan osaksi” kirjattiin esimerkiksi yhdeksi Suomen kestävän kehityksen strategiseksi osaksi ja ”syrjäytymisen torjunnasta” tuli sisäisen turvallisuuden näkökulmasta tärkein tavoite (Sisäasiainministeriö 2004 ym.; ks. myös Stakes 2006, 14). Syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden ekspansio on siis edennyt ongelmallistamisen kautta. Luodakseen ja vahvistaakseen uutta, ennakoivaa ja kauaskatseista hallinnan tapaa syrjäytymisen ehkäisyn kautta ongelmallistettiin vanha, erityisesti hyvinvointivaltiollinen sosiaalipolitiikka. Ohjelmallisesta näkökulmasta ekspansio on edennyt kahta päälinjaa: laajeneminen on sekä pyrkinyt murtamaan sektorirajoja ja korostamaan poikkihallinnollista koordinaatiota että nojannut syrjäytymisen ehkäisyssä riskirationaalisuuteen, syrjäytymisen ymmärtämiseen juuri mitattavana, määritettävänä ja ennakoitavana riskinä.

Ekspansion keskeisenä tavoitteena onkin ollut istuttaa syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteet ja päätösten sosiaalisten seurausten analyysi kaikkeen päätöksentekoon ja hallintaan. Ekspansio on nojannut periaatteeseen ”mitä tehokkaammin ja

varhaisemmin”. Voidaankin ajatella, että myös sektorirajojen purkamisen ja poikkihallinnollisten toimenpiteiden päämääränä on ollut syrjäytymisen riskien tunnistamisen ja ennakkoinnin saaminen osaksi kaikkea päätöksentekoa. Tätä kautta on rakentunut uutta tietoa, uusia tiedon muotoja, esimerkiksi uudenlaisten rekisterien ja kvantitatiivisten aineistojen syntymisen kautta.

Tutkimuksen usein esiin nostaman hypoteesin mukaan syrjäytymisen voidaan siis katsoa laajentuneen 1980-luvun moniongelmaisuuutta korostaneesta sekä hyvin pienestä ja entuudestaan erilaisten sosiaalisten ongelmien määrittämästä joukosta koko väestön kattavaksi syrjäytymisriskiksi. Yksi keskeisimmistä syrjäytymisen riskitematiikan laajenemisen kohteista taas ovat olleet lapset ja nuoret. Keskustelu syrjäytymisestä on siirtynyt vuosi vuodelta kohti kohtua, ei hautaa. Lapsille ja nuorille määriteltyihin syrjäytymisen riskitekijöihin on haluttu puuttua periaatteella mitä aikaisemmin, sitä parempi.

Samalla tulee muistaa, että vielä 1980-luvun adaptaatiovaiheessa syrjäytymistematiikkaa hallitsi syrjäytymisen ymmärtäminen prosessimaisena moniongelmaisuuutena tai kasautuvana huonosaisuutena. Myös myöhemmissä syrjäytymistulkinnoissa on esitetty arvioita (mm. Järventie 1999, Lämsä 2009) tämän moniongelmaisuusparadigman jättäneen lasten ja nuorten syrjäytymisen varjoonsa politiikan tasolla.

Politiikkaohjelmien analyysi kuitenkin osoittaa tämän kaltaiset tulkinnat vääriksi. Asetelmaa voidaan kuvata pikemminkin päinvastaisena. Juuri lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisy on aina ollut elimellinen osa suomalaista syrjäytymispolitiikkaa. Saadessaan ohjelmallisen muotonsa vuonna 1992 *Ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmän muistiossa* syrjäytymisen ehkäisy oli korostetusti ja tavoitteenasettelultaan juuri lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemistä. Ohjelmassa lasten ja nuorten syrjäytyminen määriteltiin yhdeksi ehkäisevän sosiaalipolitiikan kohdealueista. Vaikka dokumentti käsitteli syrjäytymistä myös yleisenä ilmiönä, erityisesti ”syrjäytymisen ehkäisemisen” periaatteet on kytketty Suomessa syrjäytymisen vastaisen politiikan lähtöpisteestä asti voimakkaasti juuri lapsiin ja nuoriin.

Ohjelmallisella tasolla hallinnan ekspansion ei voida katsoa edenneen edellä esitetyn tulkinnan tavoin moniongelmaisuusparadigman purkamisen myötä moniongelmaisista lapsiin ja nuoriin. Laajeneminen on tapahtunut lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyn sisällä: yhä uusia ilmiöitä, tapahtumia, lasten ja nuorten olosuhteita tai elämisen alueita on artikuloitu syrjäytymisen yhteyteen tai ongelmallistettu syrjäytymisen kautta.

Esimerkiksi lista erilaisista syrjäytymisen näkökulmasta ongelmallistetuista lapsuuden ja nuoruuden tekijöistä, ilmiöistä tai olosuhteista oli jo ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmän ensimmäisessä muistiossa verrattain pitkä. ”Syrjäytymiseltä suojaaviksi tekijöiksi” katsottiin muun muassa sopeutuminen koulutyöskentelyyn, myönteiset koulukokemukset, opintojen jatkaminen oppivelvollisuuden jälkeen, erilaiset harrastukset sekä perheen hyvä huolenpito ja koulunkäyntiin kannustaminen. (ks. STM 1992a, 56.)

Ohjelmallisessa muodossa ongelmallistaminen operoi samalla myös näiden ”suojaavien tekijöiden” kaltaisten määritelmien käänteisten merkitysten ja implikaatioiden kautta – syntyi entistä vahvempi jakolinjojen ja rajanvetojen syrjäytyminen. Koulutyöskentelyyn joko sopeuduttiin tai ei sopeuduttu, lapsi tai nuori sai kodiltaan hyvää huolenpitoa tai ei-hyvää huolenpitoa. Ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmän lista negatiivisista tekijöistä olikin paljon positiivisia, syrjäytymiseltä suojaavia tekijöitä pidempi:

Rikollisuus, kapinointi, itsetuhoinen käyttäytyminen, laitoskierre, katkeroituminen, käyttäytymisongelmat, kuten aggressiivisuus, levottomuus, hyperaktiivisuus, impulsiivisuus, tottelemattomuus, epärehellisyys, impulssikontrollin heikkous, epäsosialisuus, vaikeus säädellä käyttäytymistään, tekojen seurausten arvioinnin vaikeus, perheen alhainen tulotaso, suuri perhekkö, heikko asumistaso, vähäinen vapaa-ajan vietto isän kanssa, vanhempien huonot kasvatuserämenetelmät ja autoritaarisuus, ero vanhemmista, isän alkoholismi (STM 1992a, 62–63).

Työryhmän aloittama syrjäytymisen tekijöiden tai riskitekijöiden lista erilaisista lasten ja nuorten syrjäytymisen kautta ongelmallistetuista ilmiöistä, tekijöistä ja elämänalueista on laajentunut kahdessakymmenessä vuodessa moninkertaiseksi. Syrjäytymisen artikulaatioiden vaivattomuuden voidaan myös sanoa korostuneen erityisesti lasten ja nuorten syrjäytymisen kohdalla. Juuri syrjäytymisen käsitteellisen perustan heikkous ja riskirationaalisuuden voimakas vaikutus ovat tehneet edellisen kaltaiset artikulaatiot syrjäytymisen kohdalla mahdollisiksi. Samalla syrjäytymiseen sisäänrakennettu prosessiominaisuus ja ketjuuntumismalli ovat mahdollistaneet näiden artikulaatioiden kytkemisen toisiinsa vaivattomasti vaatimatta todisteita niiden keskinäisestä korrelaatiosta tai kausaliteetista.

4.2 Murros syrjäytymisen läpäisykyvyn polttoaineena

Suomalainen syrjäytymisen vastainen politiikka on usein (esim. STM 1998a, 1) lähtenyt ajatuksesta, jossa niin sosiaalipoliittisten kuin muunkinlaisten toimenpiteiden kohteet tulee asemoida uudelleen yhä voimistuvien syrjäytymisriskien edessä. Tulkinta on nojannut ensisijaisesti premissiin syrjäytymisen kytkeytymisestä yhteiskunnalliseen murrokseen tai muutokseen. Syrjäytyminen on ollut murroksen lapsi yli kolmekymmentä vuotta, aina 1980-luvulta alkaen, kuten syrjäytymisen adaptaatiovaihetta käsitelleessä osassa havaittiin.

Syrjäytymisessä murroksen lapsena ei ole kuitenkaan kyse selväpiirteisestä tai eksplisiittisesti toteen näytetystä muutoksesta ja murtumasta. Verrattain usein pelkkä muutoksen oletus, aavistus tai ennakointi riittää. Sosiaalitutkijat ovat aina rakastaneet murroksen, murtumisen ja murskautumisen kaltaisia termejä. Murroksessa on käsitteellistä iskevyyttä ja murros alleviivaa tutkimustuloksia dramaattisena käänteenä. Murroksia kuvataan kuin yön aikana tapahtuneina maanjäristyksinä, joiden voimasta talojen perustukset

ovat murskautuneet – ja joita kukaan ei ole aikaisemmin huomannut.

Syrjäytymisen ja murrostematiikan sulautumisen tarkastelussa kysymyksenasettelu voidaan suunnata siihen, millaisia murroksia syrjäytymiseen artikuloitiin, mitä ja miten murroksen kautta oikeutettiin tai vaihtoehtoisesti ongelmallistettiin? Toisaalta murroksen kautta voidaan myös analysoida syrjäytymisen käsitteen operationaalisia muotoja kysymällä, miten syrjäytyminen läpäisi tulkitun yhteiskunnallisen murroksen keskellä eri sektorit, elämisen alueet ja yhteiskunnalliset ilmiöt?

Hyvinvointivaltion kriisin vuosikymmenet

Erilaiset teesit esimerkiksi yhteiskunnallisesta rakennemuutoksesta, hyvinvointivaltion murroksesta tai sosiaalipolitiikan suunnanmuutoksesta ovat hallinneet suomalaista yhteiskuntapolitiikkaa keskustelua jo yli kolme vuosikymmentä. Hyvinvointivaltion kriisi oli yleinen teesi jo 1980-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa. Siinä korostettiin niin erilaisten sosiaalimenojen kasvun hidastamista ja kustannusten kontrollointia kuin myös pidättäytymistä uusista merkittävistä sitoumuksista. Murroksessa hyvinvointivaltion kasvusta oltiin siirtymässä karsinnan, rajoittamisen ja sopeuttamisen ”jälkiekspansiiviseen hyvinvointivaltioon”. (Ks. Mäkelä 1999, 18–26; Julkunen 2001, 97–98.) Hyvinvointivaltion murrostematiikan rinnalla 1980-luvulla rakentui muun muassa markkinaohjausta ja talouden tehokkuutta korostanut kilpailukyky-yhteiskunnan kulttuuriparadigma, joka nousi 1990-luvun alun talouslaman jälkeisen poliittisen päätöksenteon ohjenuoraksi (Hämäläinen & Heiskala 2004, 70, 75–76).

Suomalaisessa yhteiskunnallista murrosta tai rakennemuutosta käsittelevässä keskustelussa juuri 1990-luvun alun lama näyttäytyy eräänlaisena vedenjakajana. Lama riisti uskon hallittuun rakennemuutokseen ja koko hyvinvointivaltion tulevaisuus oli näin mietittävä muuttuneiden olosuhteiden seurauksena uudelleen. Joukkotyöttömyys nostatti keskustelun ”työyhteiskunnan

kriisistä”, jopa työn loppumisesta. Laman katsottiin osoittaneen korkean työllisyyden olevan anteliaan sosiaalipolitiikan vaatimus, jolloin myös työttömyyden kimppuun käytiin kannustimien sekä ehkäisevän ja aktiivisen sosiaalipolitiikan kautta iskulauseena ”sosiaaliturvalta työhön”. (Haapala 2006, 94–95; Julkunen 2001, 166–172.)

Useissa tulkinnoissa tätä laman jälkeistä murroskautta on kuvattu uusliberalistisena käänteenä, jossa työttömyysturvan katsottiin tuottavan passiivisia ja moraaliltaan arveluttavia kansalaisia. Muutos, murros ja käänne saivat taakseen lukuisia uudenlaista yhteiskunnallista järjestystä kuvaavia iskusanoja. Puhuttiin aktiivisesta yhteiskunnasta, uudeltaisesta hyvinvoinnista, kolmannesta tiestä, sosiaalisesta markkinataloudesta ja kilpailuvaltiosta, hyvinvointivaltio pyrittiin korvaamaan hyvinvointiyhteiskunnan käsitteellä ja Euroopan unionin tasolta keskusteluun nousivat alueellinen yhteistyö, sosiaalinen Eurooppa ja avoin koordinaatio. (ks. Helne & Laatu 2006, 10–12, 20–25.)

Saaren (2011, 308) tulkinnan mukaan laman jälkeinen keskustelu on jakautunut kahteen kilpailevaan tulkintaan: on korostettu kasvun ja työllisyyden mukanaan tuomia myönteisiä puolia sekä toisaalta alleviivattu yhteiskunnan eriarvoistumisen kielteisiä seurauksia. Samalla keskustelujen yhtenä yhteisistä nimittäjistä voidaan pitää huono-osaisuuden ja sosiaalisten ongelmien hallinnassa tapahtuneita käännteitä. Erilaisissa hallintaan kiinnittyneissä analyyseissä taas on yleisesti kuvattu (Dean 2010, Rose 1999 ym.) murrosta hyvinvointivaltiollisesta hallinnasta edistyneeseen liberaaliin tai uusliberaaliin hyvinvoinnin hallinnan tapaan. Murroksessa yksilöstä on katsottu tulleen asiakas, kuluttaja ja yrittäjä. Kansalaisen on yksinkertaisesti muututtava vastuulliseksi, itseään hallitsevaksi ja omia toimiaan laskelmoivaksi yksilöksi – mikäli hän haluaa välttää juuri syrjäytymisen synkän varjon. Murroksen keskeiseksi tarkoitukseksi onkin yleensä ymmärretty (ks. Helén 2004, 207) pyrkimys muovata, kohentaa, hyödyntää ja ohjata yksilöiden vitaalisuutta, kykyä ja ominaisuuksia työelämän ehdoille.

Erilaiset murrostulkinnat 1990-luvun jälkeisen Suomen kohtaamista muutoksista voidaan laskea kymmenissä hyllymetreissä. Keskustelun seurauksena yhteiskunnallisen murroksen käsite on menettänyt hätkähdyttävyyttään, eikä tulkinnoilta vaadita mittakaavan tarkkaa eksplikoimista. Esimerkiksi syrjäytymisen muodostumisen näkökulmasta keskeisiä elementtejä, kuten syrjäytymisen riskirationaalisuutta tai preventiivisen hallinnan periaatteita, voitaisiin kuvata murroksen kautta. Suomalaisen viimeisten vuosikymmenten murrostulkintojen tarkoituksena onkin tarjota kehykset kysymykselle, miten murrostematiikka on kietoutunut syrjäytymiseen ja vaikuttanut suomalaisen syrjäytymisen muodostumiseen.

Murrokset tai oletus muutoksesta syrjäytymisen moottorina

Osittain taustalla on jo ylisukupolvista syrjäytymistä, jolloin kotoa saadut mallit eivät tue myönteistä elämänhallintaa. Kyse ei ole kuitenkaan ainoastaan huono-osaisuudesta, vaan yhteiskunnallisesta muutoksesta, joka koskettaa koko lapsi- ja nuorisoväestöä sekä perheiden arkea. Maan sisäinen muuttoliike, työn, opintojen ja perhe-elämän yhteensovittamisen paineet, perheiden asumiskulujen kasvu kasvukeskuksissa sekä avo- ja avioerojen määrän lisääntyminen heikentävät perheiden ajallisia ja sosiaalisia resursseja. (Opetusministeriö 2007, 18.)

Syrjäytyminen on toistuvasti Suomessa nostettu esiin juuri erilaisten murrosta indikoivien ilmiöiden kautta. Syrjäytyminen on liitetty yhteisöllisyyden hajoamisen ja polarisaatiokehityksen kaltaisiin murroksiin. Sen on katsottu olevan seurausta perinteisten kyläyhteisöjen, perheen, avioliiton tai kirkon kaltaisten sidosinstituutioiden rapautumisesta. Syrjäytyminen on rakentunut lähiyhteisöjen, yhteiskunnallisten valtasuhteiden, ylipäättään johonkin kuulumisen punoksissa. Jo itse sana syrjäytyminen viittaa ajatukseen ”sosiaalisen” hajoamisesta tai jakautumisesta, osan

irtoamisesta kokonaisuudesta. Erinäisissä aikalaisanalyttisissä kannanotoissa milloin lamaa edeltänyt hyvinvointivaltio, milloin kylä-, kaupunki- tai perheyhteisöt huolehtivat jäseninään peräkammareiden asukkaista ja heikompiosaisista.

Samalla hyvinvoinnin polarisaatiokehitys on uuden vuosituhannen tutkimustuloksissa (ks. Heino & Kuure 2009) liitetty juuri syrjäytymisen riskiryhmiin. Esimerkiksi nuorten kohdalla jakolinjoja on piirretty menestyjien ja syrjäytyvien välille, koulujärjestelmässä hyvien ja huonojen oppilaitosten väliin sekä kuilu koulutettujen ja vähän koulutettujen väliin (Järvinen ja Jahnukainen 2008, 140–149).

Toisaalta syrjäytymisen ja polarisaation dikotomia on haastettu väitteellä (Vähätalo ym. 1997, 6) jonka mukaan Suomessa ei ainakaan vielä 1990-luvulla esiintynyt sellaista yhtenäistä syrjäytyneiden kansalaisten alaluokkaa kuin joissakin muissa länsimaisissa yhteiskunnissa, vaan syrjäytyvien ryhmät näyttäytyivät moniaineksisina, heterogeenisinä ja syrjäytymisriskien syyt vaihtelevina.

Yhteiskunnallisen murroksen tai tuota murrosta heijastavien ilmiöiden liittäminen syrjäytymiseen ei kuitenkaan ole tyyppillistä vain 1990-luvun lopun ja uuden vuosituhannen suomalaiselle syrjäytymiskeskustelulle ja -politiikalle. Jo 1980-luvulla adaptaatiovaiheessa havaittiin erilaisia yhteiskunnallisia perusteita syrjäytymisen käsitteen käyttöönotolle. Tuolloin 1960-luvulla syntynyt hyvinvointioptimismi törmäsi taloudellisen kasvun hidastumiseen ja suhteellisesti niukempiin resursseihin. Samoin jo voitetuiksi julistetut köyhyyden ja asunnottomuuden kaltaiset ongelmat tuntuivat palanneet, osin muotoaan muuttaneina. Lehtosen (1986, 37–56) syrjäytymisen käsitettä avanneen tutkijaryhmän mukaan ansiotyöhön perustunut yhteiskunta oli kriisissä, palkkatyö katoamassa, työttömyysongelmat räjähdyspisteessä, työmarkkinat segmentoituiivat vauhdilla ja koko hyvinvointivaltion oletettiin olevan kriisissä ansiosidonnaisuuden ja tarveharkinnan lisääntyessä sekä välinputoajien määrän kasvaessa. Ylipäätään koko adaptaatiovaiheen syrjäytymiskeskustelun tulkittiin (Vähätalo 1987, 4)

käynnistyneiden työttömyyden laadussa ja laajuudessa 1970-luvun lopulla tapahtuneiden muutosten seurauksena.

Suomalaista syrjäytymisen muodostumista voidaankin perustellusti kuvata murroksen lapsena. Syrjäytymisestä puhutaan, kun kuvataan sosiaalisten ongelmien tai sosiaalipolitiikan muuttunutta toimintakenttää. Sinänsä koko syrjäytymisen torjunnan paradigmaattinen asema tekee oletuksen käsillä olevasta, hyvinvointivaltioksi kutsutun järjestelmän murroksesta – syrjäytyminen uhkaa raunioittaa hyvinvointivaltion instrumentin ja lopulta koko hyvinvointivaltion, siis sisään sulkemisen, poliittisen projektin perusteet (Eräsaari 2005, 259). Syrjäytymisen edessä hyvinvointivaltion sosiaalipoliittiset toimet tehtiin näkyviksi riittämättöminä ja syrjäytyminen oli ikään kuin hyvinvointivaltion keinovalikoiman ulottumattomissa (Rauhala 2000, 71).

Lisäksi syrjäytymiseen lyötiin kallis hintalappu. Syrjäytynyt tuli hyvinvointivaltiolle kalliiksi esimerkiksi kasvaneina sosiaalietuuksien käyttönä, mutta ennen kaikkea puuttuneena panoksena yhteisestä kilpailukykyä korostavan talouden tuotantokoneistosta. Jo 1990-luvulla syrjäytymiselle laskettiin (Kajanoja 1999) absoluuttinen hinta: yksi koko työiäkseen syrjäytynyt kansalainen maksoi yhteiskunnalle viisi miljoonaa markkaa. Kahdeksan vuotta myöhemmin lasku oli päivitetty euroaikaan ja miljoonaan euroon.

Tällaisessa tilanteessa syrjäytymisellä, tai pikemminkin syrjäytymisen ehkäisyllä, oli runsaasti kasvutilaa. Esimerkiksi ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformi (STM 1992a, 1997a ym.) 1990-luvun lopulla kirjasi syrjäytymisen ehkäisyn peruskiveksi koko suomalaisen hyvinvointivaltion perusmekanismien murroksen, joka koostui sosiaaliturvan rahoitusperustan heikentymisestä, työttömyyden jatkuvasta korkeasta tasosta, työelämän polarisoitumisesta, sosiaalisten ongelmien ja riskien lisääntymisestä sekä niiden muuttumisesta aikaisempaa näkyvämmäksi ja kasautuvammaksi. Samalla käsillä katsottiin olevan koko yhteiskunnan rakenteellinen ja kulttuurinen muutos, 1990-luvun alun laman perintö, kiihtyvä globaali kilpailutalous. Muutoksen kourissa oli myös yksilön elämä: työelämä, perheen toimintaehdot ja rooli sekä eri asuinalueiden, yksilöiden

toimeentuloehtojen ja koko elämäntavan perustan muutokset. (STM 1997a, 7–9.)

Samalla syrjäytymiseen artikuloituidut murrokset eivät suinkaan ole pysyneet muuttumattomina. Esimerkiksi adaptaatiovaiheessa syrjäytymiseen artikuloitiin kiihtyvä yhteiskunnan rakennemuutos, 1990-luvun alkupuolella suomalaisen yhteiskunnan kansantaloudellinen romahdus ja vuosituhannen vaihteessa globalisaatio ja työelämän murros. Viimeisimpänä syrjäytymiseen kytkettynä murroksena voidaan pitää maailmanlaajuisia talouskriisiä. Esimerkiksi sisäasiainministeriön sisäiseen turvallisuuteen liittyvässä julkaisussa (2009b) talouskriisin suhdetta suomalaiseen syrjäytymiseen määritettiin seuraavasti:

Maailmanlaajuisen talouskriisin vaikutukset ovat näkyneet yhä selvemmin Suomessa syksystä 2008 lähtien. Tällä hetkellä ei ole käytettävissä luotettavia arvioita siitä, miten kauan talouskriisi kestää. Talouskriisiin seurauksena ihmisten turvallisuuden tunne heikkenee ja myös turvallisuusongelmat saattavat kasvaa. Syrjäytymisen lisääntyminen on arvioitu sisäisen turvallisuuden ohjelmassa keskeiseksi turvallisuushaasteeksi. Talouskriisin seurauksena syrjäytymisriski lisääntyy ja saattaa kohdistua entistä laajempaan joukkoon ihmisiä. (Sisäasiainministeriö 2009b, 3.)

Lainauksessa käytettävät artikulaatio- ja argumentaatioketjut ovat hyvin suoraviivaisia. ”Maailmanlaajuisen talouskriisin vaikutukset” siis näkyvät Suomessa, ja näiden vaikutusten seurauksena ”ihmisten turvallisuuden tunne heikkenee ja turvallisuusongelmat saattavat kasvaa”. Koska taas syrjäytyminen on ”sisäisen turvallisuuden keskeinen turvallisuushaaste”, artikulaatioketjun lopputuloksena on, että ”talouskriisin seurauksena syrjäytymisriski lisääntyy ja saattaa kohdistua entistä laajempaan joukkoon ihmisiä”. Keskeisin kysymys kuuluukin, missä määrin lainauksen neljä ensimmäistä virkettä perustelevat viimeistä virkettä, oletusta talouskriisin kasvattamasta ja laajentamasta syrjäytymisriskistä?

Syrjäytyminen näyttäytyy murroksen näkökulmasta kaksisuuntaisena. Syrjäytymiseksi kutsuttu ilmiö on sekä oletetun murroksen lapsi että myös tämän murroksen taustatekijä.

Käytännössä syrjäytymisen katsotaan nousseen nykyisen kaltaiseksi ilmiöksi ja ongelmaksi juuri yhteiskunnallisen murroksen seurauksena, mutta samalla olevan myös tuon murroksen moottoreita. Toisaalta taas käänteet, siirtymät, muutokset ja katkokset ovat aina myös tapoja kääntää katse pois jostain muusta. Myllerryksen edessä kädet on helppo pestä, nostaa pystyyn ja sanoa, että muutoksen edessä olemme voimattomia.

Murros syrjäytymisen selityksenä – syrjäytyminen murroksen taustatekijänä

Syrjäytymisen syitä voidaan tarkastella myös yhteiskunnallisten rakennemuutosten seurauksina. Agraarisen ja teollisen yhteiskunnan yhtäaikainen rapautuminen ja jälkiteollinen yhteiskunnan syntyminen on tuonut mukanaan monenlaisia sosiaalisia seurauksia, joista osa on ollut hallittavissa osa ei. Erityisesti perinteisten sosiaalisten siteiden ja yhteisö rakenteiden heikkeneminen on vaikuttanut siihen, että nykyinen yhteiskunta luo uudenlaisia riskejä ja sosiaalisia ongelmia. Yksinäisyys tai yhteiskunnallisen osallisuuden puutteet luovat sellaista haavoittuvuutta, johon on vaikea suoraan puuttua perinteisen hyvinvointipolitiikan keinoin. Tällaisia ongelmia voidaan nähdä esimerkiksi sellaisissa kysymyksissä, joissa sosiaaliset ongelmat uhkaavat muodostua ylisukupolviseksi. Kyse on tällöin siitä, että lähiyhteisöltä, perheeltä ja asumisyhteisöltä puuttuu kyky murtautua ulos huono-osaisuuden kehästä. Lähiyhteisö voi jopa omalla avuttomuudellaan ylläpitää tietynlaista syrjäytymisen alakulttuuria, joka kasvattaa uutta sukupolvea kantamaan samaa käyttäytymismallia. (STM 2001a, 2.)

Syrjäytymisen vastaisen hallinnonalojen välisen työryhmän väliraportin (STM 2001a) luomat kytkökset syrjäytymisen ja ”yhteiskunnallisten rakennemuutosten” välille havainnollistavat hyvin sitä, miten vaivattomia syrjäytymisen ja yhteiskunnallisten murrosten väliset artikulaatiot ovat käytännössä olleet. Syrjäytymisen käsitteellinen joustavuus, huokuva teoreettinen tausta ja heikko empiirinen erottelukyky mahdollistavat lähes

minkä tahansa jollain tasolla huono-osaisuuteen kytkeytyvän murros- tai muutossuunnan tulkinnan artikuloimisen syrjäytymisen yhteyteen. Tämä ei luonnollisesti merkitse sitä, että esimerkiksi väliraportissa mainitut ”agraarisen ja teollisen yhteiskunnan rapautuminen”, ”sosiaalisten siteiden ja yhteisörakenteiden heikkeneminen”, ”yksinäisyys ja yhteiskunnan osallisuuden puute” tai ”huono-osaisuuden ylisukupolvisuus” eivät olisi osa jonkinlaisen rakennemuutoksen todellisuutta tai syrjäytymiseksi kutsutun ilmiön taustatekijöitä.

Syrjäytymisen ja murrosten punos havainnollistaakin syrjäytymisen artikulaation toteen näyttämisen ongelmaa. Käsitteellisen joustavuuden ja heikon teoreettisen taustansa seurauksena erilaisten elementtien artikuloiminen syrjäytymisen – tai murroksen – osatekijäksi, syyksi tai seuraukseksi voidaan nähdä niin vaivattomana. Näin esimerkiksi väitelausetta ”syrjäytymisen syyt ovat rakennemuutosten seurauksia” on lähes mahdotonta kiistää tai edes kritisoida, koska väitteen kaksi avainkäsitettä, ”syrjäytyminen” ja ”rakennemuutos”, ovat käsitteelliseltä luonteeltaan niin joustavia ja teoreettisesti heikkoja.

Mutta millaisista elementeistä tämä syrjäytymisen kohdalla usein toistettu rakennemuutos koostui ja miten se linkittyi juuri syrjäytymiseen? Lähtökohtaisesti rakennemuutos ja murrokset näyttäytyivät syrjäytymisen selityksinä. Esimerkiksi jo edellä viitattu syrjäytymisen vastaisen hallinnonalojen välisen työryhmän väliraportti (STM 2001a) käsitteli myös syrjäytymisen suhdetta murrokseen, jossa suomalainen yhteiskunta muuttui nopeassa tahdissa kilpailuyhteiskunnaksi.

Olennaista on myös se, että niitä tukirakennelmia, jotka aikaisemmissa yhteiskunnissa ehkäisivät yksilöllistä vajoamista ei samassa määrin enää ole. Suomalaisen yhteiskunnan muuttuminen nopeassa tahdissa kilpailuyhteiskunnaksi, osaksi maailmanlaajuisesta kilpailusta on johtanut yhteiskunnalliset instituutiot ja eri toimintasektorit ”rationalisoimaan” toimintansa, ulkoistamaan sosiaaliset riskit, jolloin sosiaalisen syrjäytymisen torjunta uhkaa marginalisoitua. (STM 2001a, 3.)

Punnittaessa lainausta voidaan helposti havaita keskeiseksi murroskohdaksi yhteiskunnalliset ”tukirakennelmat”, jotka sekä ”ehkäisivät yksilöllistä vajoamista” että pitivät ”syrjäytymisen torjunnan” keskiössä. Juuri näiden aikaisempien yhteiskuntien tukirakennelmien murtuminen kuvataan siis syrjäytymisen selityksenä. Lainauksen keskiössä oleva suomalaisen yhteiskunnan muutos tai murros kilpailuyhteiskunnaksi jää näin vain osittain artikuloituksi syrjäytymisen synnä tai selityksenä. Osaltaan lainaus havainnollistaa jälleen syrjäytymisen ja murrosten artikulaatioiden toteen näyttämisen ongelmaa, jossa lainauksen tapauksessa ”syrjäytymisen” ja ”muutoksen kilpailuyhteiskunnaksi” artikulaatio jää ainoastaan kahden käsitteellisesti joustavan ilmiön hataraksi liitokseksi.

Tarkasteltaessa erilaisia murros- tai muutostulkintoja juuri syrjäytymisen selityksinä yhteiskunnallisten murtumien lista näyttää verrattain pitkältä. Sosiaali- ja terveyssektorilla syrjäytymiseen kytkettiin työelämän ja talouden rakennemuutoksen tuottavuusvaatimukset, huonojen työmarkkina-asemien huonontuminen entisestään, erilaisten aputehtävien katoaminen, työttömyysriskien kasvu, yritysten tuottovaatimusten ja kilpailun kasvu sekä kansainvälistyminen tai yhteiskuntavastuun katoaminen. Lasten ja nuorten syrjäytymisen selittäviksi murroksiksi taas tulkittiin esimerkiksi hyvin nopeasti tapahtuneet perherakenteen ja -mallin muutokset, urbanisoituminen, muuttoliike sekä pitkät opiskeluaajat ennen työelämään siirtymistä. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ja nuorisopolitiikan kohdalla puhuttiin yleisesti erityisesti 1990-luvun lopulla vahvistuneista ”yhteiskunnallisista kehitystekijöistä”. Näiden kehitystekijöiden katsottiin puolestaan voimistavan mekanismeja, joilla nuoret jakautuivat menestyjiin ja syrjäytyneisiin. (STM 1999a, 14; Opetusministeriö 2003, 14; Oikeusministeriö 1998, 20.)

Lähtökohtaisesti syrjäytymiseen kytketyt murrokset tai muutostendenssit näyttäytyvät laajoina ja abstrakteina sekä jatkuvasti käynnissä olevina tapahtumaketjuina, joiden seurauksena myös syrjäytymiseksi kutsuttu ilmiö on syntynyt ja aktualisoitunut väestötason ongelmaksi. Suomen köyhyyden ja

syryjytymisen vastaisessa kansallisessa toimintasuunnitelmassa (STM 2001b) vaadittiin syryjytymisen vastaisen politiikan suhteuttamista juuri edellä kuvattuihin yhteiskunnallisen rakennemuutoksen tekijöihin.

Köyhyyden ja syryjytymisen vastaisen toiminnan lähtökohtiin vaikuttaa ympäröivän yhteiskunnan kehitys, kuten työmarkkinoiden ja kotitalousrakenteen sekä kansainvälisen toimintaympäristön muutokset. Muutoksiin sopeutuminen edellyttää myös uusien köyhyyden ja syryjytymisen vastaisten keinojen etsimistä. (STM 2001b, 11.)

Yhteiskunnalliset muutokset operoivat niin syryjytymisen kuin syryjytymisen vastaisen politiikan selittäväenä kehyksenä. Toisaalta, kuten esimerkiksi yllä olevasta aineistonäytteestä voidaan havaita, muutokset ja oletetut murrokset toimivat myös syryjytymisen luoman uhkan ja tätä torjuvan politiikan oikeutuksena ja argumentoinnin tapana. Murros on vastaus kysymyksen, miksi hyvinvointivaltion koneisto ei kykene torjumaan huono-osaisuutta ja pahoinvointia. Myös syryjytymisen ja murroksen punoksen näkökulmasta syryjytymisen näyttäyty operatiivisena käsitteenä, jonka alle niin ilmiötason muutossuunnat kuin sosiaalipolitiikan kehyksen muutoskin on artikuloitu.

1990-luvun lopulle ja erityisesti uudelle vuosituhanalle tultaessa suomalaisessa syryjytymispolitiikassa katsottiin (esim. STM 1998a, 11) syryjytymisriskien voimistuneen jatkuvasti ja syntyneen tarve sekä uusille näkökulmille että keinoille, joilla suomalaisen yhteiskunnan eteen tulleita ongelmia voitaisiin ratkaista. Syryjytymisen nimettiin muun muassa yhdeksi sosiaali- ja terveyssektorin suurimmista haasteista, suurimmaksi sisäisen turvallisuuden uhaksi sekä sosiaaliturvan merkittäväksi lähivuosien haasteeksi. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön (STM 2007b) hahmottelemassa Hyvinvointi 2015 -ohjelmassa syryjytymisen katsottiin keskeiseksi osaksi hyvinvointipolitiikan toimintaympäristössä tapahtunutta rakenteellista muutosta. Syryjytymisen katsottiin esimerkiksi ”luovan paineita paitsi tulonsiirtojärjestelmille ja julkistaloudelle myös julkisille palveluille”. (STM 2007b, 7.)

Samalla on toisaalta tarpeellista pohtia, missä määrin syrjäytyminen on artikuloitu murroksen tai yhteiskunnallisen rakennemuutoksen seuraukseksi, missä määrin taas murroksen tai muutoksen taustatekijäksi, toisin sanoen syyksi. Kausaalisuhteen luoman jakolinjan kautta syrjäytyminen on näyttäytynyt syrjäytymisen vastaisessa politiikassa useammin murroksen syynä kuin seurauksena – joskin rajanvetoja jakolinjalla ei luonnollisesti voida asettaa selkeiksi tai selväpiirteisiksi kokonaisuuksiksi.

Murros syrjäytymisen läpäisykyvyn selittäjänä

Suomalaista syrjäytymistä jäljitettäessä nousee usein esiin syrjäytymisen erilaisten tekijöiden kattavuus. Syrjäytymisen mosaiikki on työntynyt suomalaisessa yhteiskunnassa kaikkialle, ja esimerkiksi syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteet ovat lähteneet ajatuksesta, jossa syrjäytymisen kaltaisten sosiaalisten seurausten analyysi tulisi ulottaa kaikkialle päätöksentekoon.

Yksi tulkinta voisikin olla, että syrjäytyminen on yksinkertaisesti vain laaja-alainen ilmiö, jonka vaikutukset ulottuvat kaikkialle elämisen alueille. Relevantimpaa ja mielenkiintoisempaa on kuitenkin pyrkiä ymmärtämään, miten syrjäytyminen on läpäissyt nämä elämisen alueet. Miten tätä syrjäytymisen läpäisykykynä kuvattua ominaisuutta voidaan siis lähestyä? Entä miten tämä kokonaisuus kiinnittyy syrjäytymisen ja murrosten punoksiin?

Syrjäytymisen läpäisykykyä havainnollistavaksi esimerkiksi voidaan nostaa Kataisen hallituksen vuoden 2011 hallitusohjelma, jossa syrjäytyminen ja syrjäytymisen ehkäisy olivat sosiaalisten kysymysten keskiössä. Ohjelman strategisessa toimeenpanosuunnitelmassa politiikkakokonaisuudelle ”köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen ehkäiseminen” asetettiin kaikkiaan kahdeksan erillistä lainsäädäntöhanketta: mielenterveyslain uudistaminen, alkoholilain kokonaisuudistus, lain peruskoulun ja toisen asteen oppilaskunnista säätäminen, yhdenvertaisuuslainsäädäntö, sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä, rahoitusta, kehittämistä ja valvontaa koskeva

lakiuudistus, sosiaalihuollon lainsäädännön kokonaisuudistus, vanhuspalvelulaki sekä laki varhaiskasvatuksesta. (VN 2011b, 24.)

On tietenkin huomioitava, että politiikkakokonaisuus kulki hallitusohjelmassa köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen ehkäisemisen kokonaisuutena. Tällöin ei voida eksplisiittisesti puhua vain syrjäytymistä koskevasta lainsäädännöstä, joskaan hallitusohjelmassa tai ohjelman strateginen toimeenpanosuunnitelmassa ei kirjoiteta auki sitä, mitkä lainsäädäntöhankkeet kytketään syrjäytymiseen, mitkä taas köyhyyteen ja eriarvoisuuteen. Syrjäytymisen läpäisykyvyn näkökulmasta on kuitenkin olennaista havaita syrjäytymisen läpäisseen niin mielenterveyttä, alkoholipolitiikkaa, peruskoulua, vanhuspalveluita ja varhaiskasvatusta sekä ylipäättään koko sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevat lainsäädäntöhankkeet.

Itse hallitusohjelmassa (VN 2011a) lainsäädäntöhankkeille asetettiin syrjäytymisen kohdalla lähtöpremissiksi se, että osaa suomalaisista ”uhkaa pysyvä syrjäytyminen”. Ohjelmassa syrjäytymisessä nähtiin olevan kyse työttömyyden ja köyhyyden lisäksi näköalattomuudesta ja osattomuudesta sekä syrjäytymisen nähtiin uhkaavan koko yhteiskunnan korkeaan työllisyysasteeseen, sosiaaliseen eheyteen ja tasa-arvoisuuteen nojaavaa tulevaisuuden menestystä ja hyvinvointia. Ohjelma perustikin toimenpiteensä moraalideaalille, jossa jokaisen yksilön katsottiin ansaitsevan ”reilun alun ja aidot tasaveroiset mahdollisuudet elämälleen”. (VN 2011a, 7.)

Kataisen vuoden 2011 hallitusohjelma noudatteli syrjäytymisen läpäisykykyä havainnollistavalta esimerkiksi myös kolmen aikaisemman hallituksen ohjelman syrjäytymisen vastaiselle politiikalle asettamia linjavetoja. Matti Vanhasen toisen hallituksen ohjelma (VN 2007b, 69) sisälsi ”sosiaaliturvan ja syrjäytymisen ehkäisyn osalta joukon laajoja politiikkahankkeita”. Vuoden 1999 hallitusohjelma taas määritteli syrjäytymisen torjunnan ja ehkäisemisen yhdeksi keskeisistä tavoitteistaan sekä asetti strategiasalkussaan syrjäytymisen ehkäisemiselle lukuisia toimenpiteitä ja lainsäädäntöhankkeita.

Hallitusohjelmissa syrjäytyminen yhdistyi tulkintaan muutoksesta, murroksesta tai muuttuneista yhteiskunnallisista

olosuhteista, joihin syrjäytymisen vastaisten toimenpiteiden tuli reagoida. Erilaisten murrosten artikuloiminen syrjäytymiseen voidaankin nähdä mahdollistavan juuri syrjäytymisen läpäisykyvyn. Samalla juuri syrjäytymisen läpäisykyvyn ymmärtäminen avaa katsehorisontin sekä syrjäytymisen ja murroksen punoksiin, mutta myös syrjäytymisen uudelleenorganisoivaan ja operatiiviseen luonteeseen.

Juuri läpätunkevuus luonnehtii syrjäytymisen ekspansiota erityisesti uuden vuosituhannen alun suomalaisessa yhteiskunnassa. Elettäessä vuotta 2000 syrjäytymisen vastaista politiikkaa luonnostelivat tuolloin niin neljän eri ministeriön välinen syrjäytymistyöryhmä, eri ministeriöiden, keskusvirastojen ja järjestöjen muodostama köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisen toimintasuunnitelman seurantaryhmä ja seuraavan toimintasuunnitelman valmisteluryhmä sekä erilaisia Lipposen toisen hallituksen asettamia hankkeita, kuten nuorten osallisuutta edistämään pyrkinyt yhteistyöhanke. Käytännössä syrjäytyminen oli vuosituhannen vaihteessa läpäissyt koko suomalaisen yhteiskunnan. Syrjäytymisen käsitteen alleen sulkemaa kokonaisuutta voidaan kuvailla parhaiten juuri sen laajuuden ja moniaineksisuuden kautta.

Vuosituhannen vaihteessa suomalaista syrjäytymisen vastaista politiikkaa hahmotellut eri hallinnon alojen välinen syrjäytymistyöryhmä (STM 1999, 22–31) teki kaikkiaan yhteensä 18 esitystä huolta synnyttäneen syrjäytymiskehityksen katkaisemiseksi. Työryhmän ehdotuksessa toimenpiteet jaettiin kolmelle eri operationaaliselle tasolle: poliittiseen ja taloudelliseen päätöksentekoon, erilaisten instituutioiden, rakenteiden, hallinnon ja organisaatioiden tasolle sekä konkreettisiin syrjäytymisen vastaisiin ohjelmiin, projekteihin ja hankkeisiin. Murrospremissin rinnalle syrjäytymisen vastaisen politiikan johtoajatukseksi otettiin syrjäytymisriskien monitahoisuus ja kasautuminen, jotka edellyttivät kaikilla tasoilla rajojen yli menevää moniammatillista yhteistyötä ja tavanomaista koordinaatiota pidemmälle menevää horisontaalista rajojen ylittämistä (STM 1999a, 19).

Mitkä siis olivat ne, toisaalta yhdistävät, toisaalta erottavat, tekijät, joiden varaan nämä 18 ehdotusta rakentuivat? Entä

millaisia tulkintoja tästä osaltaan suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan suuntaviivoja uudelle vuosituhannele asettaneesta ehdotuskokoelmasta voidaan tehdä suhteessa syrjäytymisen murrostatilanteeseen ja läpitunkevuuteen?

Ensimmäisen, poliittisen ja taloudellisen päätöksenteon, tason muodostivat tavoitteet universaalien palveluiden turvaamiselle, niin sanottuun eläkeputkeen liittyvät toimenpiteet sekä päihteiden ja huumeiden käytön ehkäisy. Käytännön tason tavoiteasettelussa universaalien palveluiden turvaaminen muotoiltiin toimeentulon turvaamisena ja sosiaalisena turvallisuutena. Työryhmä lähti ajatuksesta, jossa ”osa syrjäytymisuhkista voidaan torjua laajoin valtakunnallisin toimin, jolloin luodaan riittävä toimeentulo ja sosiaalinen turvallisuus” (STM 1999a, 22). Eläkeputkeen liittyvät toimenpiteet olivat erilaisten osin ristiriitaisten tavoitteiden yhteensovittamisia. Päihteiden ja huumeiden käytön ehkäisy taas muotoiltiin korostamaan ennaltaehkäisyn kehittämistä kaikilla tasoilla sekä hoitotoimenpiteiden kehittämistä.

Erlaisia instituutioita, rakenteita, hallintoa ja organisaatioita painottaneella tasolla syrjäytymistä pyrittiin torjumaan kaiken kaikkiaan kymmenen eri toimenpide-ehdotuksen kautta. Osa toimenpiteistä kytkeytyi myös kolmannelle, konkreettisten ohjelmien, projektien ja hankkeiden tasolle. Syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen pyrittiin palvelujärjestelmää aktivoimalla, toisin sanoen luomalla uusia yhteistyömalleja sekä korostamalla moniammatillisuutta ja yhteistoiminnallisuutta. Syrjäytymiseen haluttiin suunnata uusia paikallisen tason toimia. Samalla syrjäytymisen vastainen taistelu tarvitsi lähiöiden fyysistä, toiminnallista ja sosiaalista kehittämistä. Työvoima- ja sosiaalitoimen yhteistyötä haluttiin kehittää erityisesti tilanteisiin, joissa työttömyys uhkasi pitkittyä. Nuorten syrjäytymisen torjunta lähti koulujärjestelmän mukauttamisesta ja hienosäädöstä, nuorten ja koulujen työpajoista sekä palvelujen kohdistamisesta elämänkulun saumakohtiin. Uusia keinoja toivottiin erityisesti ylivelkaantuneisuuden torjuntaan, toimenpiteisiin maahanmuuttajien hyväksi sekä kuntoutustoiminnan kehittämiseen. Syrjäytymisen vastainen työ nojasi myös eri hallinnonalojen omiin syrjäytymisen torjuntaohjelmiin sekä

syрjäytymistä koskevan tutkimustoiminnan kehittämiseen ja koordinointiin.

Viimeinen, konkreettisia ohjelmia, projekteja ja hankkeita korostanut syрjäytymisen vastainen taso kattoi yhteensä viisi omaa toimenpide-ehdotusta. Syрjäytymisen vastaiseen politiikkaan haluttiin vieläkin tehokkaampia ennaltaehkäiseviä keinoja. Toimenpiteet lähtivät myös asunnottomuuden torjunnan korostamisesta sekä ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien palvelutarpeen huomioon ottamisesta. Ohjelmien ja projektien tasolla pyrittiin myös päätösten ja hankkeiden ihmisiin kohdistuvien vaikutusten sekä erilaisten sosiaalisten vaikutusten parempaan arviointiin ja arvioinnin kehittämiseen.

Sosiaali- ja terveysministeriön, työministeriön, opetusministeriön ja ympäristöministeriön muodostaman syрjäytymistä pohtineen työryhmän esittämät 18 toimenpide-ehdotusta levittäytyvät käytännössä kaikille yhteiskuntapolitiikan tasoille. Syрjäytyminen oli näin niin universaalien sosiaalietuuksien kaltaisia moraali-ideaaleja käsittelevä kysymys, institutionaaliselle, esimerkiksi syрjäytymisen yhteiskuntaan mukautetun koulujärjestelmän, tasolle linkittyneet ongelma sekä eksplisiittinen toimenpiteiden kohdistaja.

Lähtökohtaisesti toimenpiteille onkin vaikea paikantaa yhdistävää tai eroja tekevää tekijää – varsinaisen syрjäytymisen lisäksi. Syрjäytymisen läpäisykyvyn yksi tärkeimmistä ominaisuuksista onkin ollut käsitteen erilaisia kokonaisuuksia, politiikan alueita ja yksilöiden elämisen ulottuvuuksia alleen sitova mekanismi.

Saavuttaessaan täyden ohjelmallisen muotonsa uudella vuosituhannella syрjäytymisen vastainen politiikka alkoi tiivistyä erityisesti syрjäytymisen ehkäisyn periaatteisiin, jotka tuli ulottaa kaikkialle osaksi yhteiskunnallisia päätöksentekoprosesseja. Esimerkiksi juuri syрjäytymisen torjunta -työryhmä (STM 2001a, 33) korosti loppulausunnossaan syрjäytymistä ennaltaehkäiseviä yhteiskunnan tukirakenteita, joita tuli vahvistaa niin koulutuksessa, neuvolatoiminnassa, perheiden tuessa, nuorisokasvatustyössä, päihdepolitiikassa ja huumeiden torjunnassa, sosiaalityössä, työvoimapolitiikassa, asuntopolitiikassa kuin myös viranomaisten

osaamisessa ja asiantuntemuksessa syrjäytymisen tunnistamiseksi ja ehkäisemiseksi.

Syrjäytymisen, murrosten ja läpäisykyvyn kietoutuminen yhteen

Erilaiset tulkinnat suomalaisen yhteiskunnan murroksista kietoutuvat syrjäytymiseen sekä syrjäytymiseksi kutsutun ilmiön selittäjinä että sen seurauksina. Oletukset muutoksista yhteiskunnallisissa olosuhteissa, institutionaalisissa rakenteissa tai esimerkiksi hyvinvointivaltion toimintamekaniikassa ovatkin avanneet väyliä, joiden kautta syrjäytyminen ja syrjäytymisen hallinta ovat läpäisseet lähes kaikki yhteiskuntapolitiikan ja ihmiselämän alueet. Syrjäytyminen ei siis ole vain murroksen lapsi, vaan murros yhdistettynä syrjäytymisen käsitteellisiin ominaisuuksiin on mahdollistanut juuri syrjäytymisen läpäisykyvyn.

Puhuttaessa murroksesta, muutoksesta tai käänteestä juuri syrjäytymisen muodostumisen näkökulmasta voidaankin astua kahteen eri ansaan. Toinen ansa on juuri edellä kuvattu ajatusketju, jossa tärkeä kysymys, mitä syrjäytyminen tekee, korvataan kysymyksillä mistä syrjäytyminen johtuu tai mitä syrjäytymisestä yhteiskunnallisella tasolla seuraa. Murrosten kohdalla tulee myös aina huomioida mahdollisuus oletusten ansoihin astumiseen. Oletukset erilaisista yhteiskunnallisista murroksista paitsi perustelevat ja oikeuttavat tutkimusasetelmia tai -tuloksia, vaikuttavat myös esimerkiksi siihen, miten syrjäytymisestä keskustellaan, miten syrjäytymisen käsitettä käytetään tai miten käsitteeseen kytkettyjä tiedon muotoja artikuloidaan.

Oletuksia murroksesta tai muutoksesta ei siis tule ottaa annettuina, eräänlaisina transnationaaleina historiallisina mallinnuksina ominaispiirteineen ja murroksineen. Hypoteesit, väitteet ja oletukset murroksesta tulee pikemminkin haastaa ja katsoa, mitä ne tekevät, miten niitä käytetään. Suomalaisen syrjäytymisen muodostumisen näkökulmasta oletetut murrokset

tiivistyvätkin kysymyksiin syrjäytymisen jatkuvasti kasvaneista voimista läpäistä erilaisia yhteiskuntapolitiikan rajoja ja yksilön elämisen alueita.

Kehittyneen liberalismien ansa

Syrjäytymisen ja murroksen keskinäistä dynamiikkaa on siis määrittänyt lähtökohtaisesti käsitteiden voimakas joustavuus, empiirisen erottelukyvyn puute sekä teoreettisen taustan ohuus. Pohdittaessa syrjäytymisen muodostumisen kytköksiä yhteiskunnallisiin murroksiin voidaankin kysyä, missä määrin syrjäytymiseen liitetyt murrostematiikan osat ovat ulkoapäin tuotuja, oletettuja tai voimakkaan toiston seurauksena itsestänselvyyden saavuttaneita? Tarkastelu voidaan esimerkiksi keskittää yhteen keskeisimmistä temaattisista muutostendensseistä eli niin sanotun uusliberalistisen tai kehittyneen liberalistisen hallinnan levittäytymiseen osaksi suomalaista yhteiskunnallista todellisuutta.

Uusliberalistista hallinnan mallia tai regiimiä on käsitelty tai sivuttu myös lukemattomissa erilaisissa suomalaisen yhteiskunnan jälkimodernia rakennemuutosta käsittelevissä tutkimusotteissa. Samalla teema on ollut yksi hallinnan tutkimuksen keskeisistä kysymyksistä. Peilattaessa murrosta hyvinvointivaltiollisesta hallinnasta kohti uusliberalistista hallintaa suhteessa syrjäytymiseen sekä suomalaiseen poliittiseen anatomiaan voidaan tehdä ainakin kaksi perustavanlaatuaista varausta.

Ensinnäkin hypoteesi voimakkaasta uusliberalistisesta hallinnan murroksesta voidaan nähdä eräänlaisena helppona selityksenä kaikelle jälkimoderneissa yhteiskunnissa tapahtuneille hallinnan muutoksille. Hallinnan tutkimuksen käsitteellistämistä hallinnan malleja tai regiimejä hyvinvointivaltiollisesta tai uusliberalistisesta hallinnasta voidaan pitää niin laajoina, abstrakteina ja metatasolla käsitteellistettyinä, että kärjistäen voitaisiin jopa sanoa niiden toimivan horoskooppien tavoin: jokainen voi löytää malleista yhtäläisyyksiä, tartuntapintoja tai eroavaisuuksia tämän hetken kehityskulkuihin.

Syrjäytymisen tapauksessa voitaisiin päätyä oletukseen uusliberalistisen hallinnan rantautumisesta Suomeen ja sitä kautta elämisen, erityisesti palkkatyön, työntekijän tuottavuuden, terveyden tai vitaalisen suorituskyvyn, voimakkaamman ja monimutkaisemman hallinnoinnin lisääntymisestä. Tämän tyyllisiä kehityskulkuja ei tietenkään voida pitää täysin vieraina suomalaiselle yhteiskunnalle, mutta toisaalta esimerkiksi palkkatyön ja itsestään huolehtimisen korostamiselle voidaan löytää monisatavuotinen tausta.

Suomalaisista aikalaisanalyyseista on toki löydettävissä samansuuntaisia tulkintoja. 1990-luvulla Suomessa katsottiin olevan käynnissä valtiovallan yhtäläistävän otteen purkautuminen, pohjoismainen hyvinvointivaltion sosiaal kansalaisuus oli korvautumassa kuluttajien ja asiakkaiden maksukyvyllä, markkinavoimat lisäsivät väestön jakautumista ja eriarvoisuuden kasvua ja sosiaalivakuutuksen, sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön kaltaiset mekanismit organisoitiin uudelleen tasa-arvon politiikan sijasta kohti erojen politiikka. Suomalainen yhteiskunta oli tulkintojen mukaan jakautunut kahteen todellisuuteen, jossa toisessa vaakakupissa oli yksi maailman tasaisimmista tulojaoista ja korkea kansatuote, toisessa taas kymmenet ruokapankit ja eriarvoisuuden kasvu. Yhä vauraampi yhteiskunta oli samalla myös vaativampi yhteiskunta, jossa vaatimukset koulutuksen ja työelämän suhteen olivat yhä kovempia. Peruskoulutuksen jälkeinen koulutus ja jatkuva uuden oppiminen ei ollut enää etu, vaan välttämättömyys ja itsestäänselvyys. (Karjalainen ym. 1996, 12; Heikkilä 2000, 181; Simpura ym. 2008, 250–251.)

Toinen suuria hallinnan murroksia kohtaan vedettävä varaus voidaan tehdä hallinnan kansallisvaltiollisen poliittisen anatomian kautta. Kysymyksenasetteluun tulee nostaa se, miten suomalaisen huono-osaisuuden hallinnan kansalliset erityispiirteet ja ylipäätään koko kansallinen poliittinen anatomia tulee huomioida suhteessa käsiteltävänä olevaan hallinnan tutkimuksen murrosnäkökulmaan? Ensinnäkin brittiteoreetikkojen Rosen ja Millerin sekä australialaisen Deanin analyysit ovat kohdistuneet lähes poikkeuksetta Iso-Britannian, Deanin tapauksessa myös Australian, yhteiskunnalliseen kehitykseen. Mielenkiinnon

kohteelle löytyy luonnollinen selitys Foucault'n köyhyyden polveutumiseen Britanniassa osoittaman kiinnostuksen lisäksi myös saarivaltakunnan historiasta. Juuri Britannian historian leimallisimpia piirteitä ovat olleet sekä saarivaltakunnassa voimakkaina nousseet pauperismi ja liberalismi että 1900-luvun lopun uusliberalistinen, Margaret Thatcherin hallintokauden kiihdyttämä yhteiskunnallinen murros. Britannian historia tarjosi hallinnan analyytikoille silmiinpistäviä murroksia hallinnan tavassa ja käsitteellistämässä – ja vaikka kyse oli kansallisvaltiokontekstiin sidotuista metatason analyyseistä, ne alleviivasivat erottelemalla hyvinvointivaltiollisen ja uusliberalistisen hallinnan piirteitä toisistaan.

Britannian viimeisten vuosisatojen historia tarjosi hallinnan tutkimukselle sen kaipaaman ”tapahtuman”, silmiinpistäviä murroksia hallinnan tavassa ja käsitteellistämässä. Vaikka kyse oli kansallisvaltiokontekstiin sidotuista metatason analyyseistä, se synnytti hallinnan tutkimuksen kentällä syvälle viimeistään 2000-luvun alussa juurtuneen ajatuksen transnationaalien hallinnan regimien, tietyssä historiallisessa tilanteessa kyseiselle tilanteelle ominaisten hallinnan tapojen, hahmottamisesta. Samalla käänne alleviivasi hyvinvointivaltiollisen ja uusliberalistisen hallinnan regimien piirteitä ja muokkasi regimijattelusta lähestymistavan yhä monimutkaisempien hallinnan muotojen analyysille sekä ennen kaikkea kansainväliselle vertailulle.

Miller ja Rose (2010, 17) pitävät itse kuitenkin viittauksia brittiläiseen governmentality-koulukuntaan harhaanjohtavina, sillä ”se, mikä syntyi Britanniassa, syntyi myös Kanadassa, Australiassa ja jopa Yhdysvalloissa”. Tämä syntymä on kuitenkin näyttäytynyt erilaisena esimerkiksi Ranskassa, Saksassa tai Pohjoismaissa. Tutkimustraditio näyttäytyy siis lähtökohdiltaan korostetun angloamerikkalaisena. Samalla sen empiiriset ja historialliset analyysit ovat omalla tavallaan sementoineet liberalismiin, hyvinvointivaltion ja kehittyneen liberalismiin kaltaiset hallinnan muodot angloamerikkalaisiin kehyksiin. Ansaan astutaan nimenomaan ottamalla tutkimustradition ytimeen muurautuneet hallinnan regimien mallit annettuina, eräänlaisina transnationaaleina historiallisina mallinnuksina ominaispiirteineen

ja murroksineen. Rosen, Millerin ja Deanin Britannian kehityksestä käsitteellistämät murrokset hallinnan tavassa ja luonteessa eivät kuitenkaan väistämättömästi merkitse ”tapahtuman” aktualisoituneen sellaisenaan myös muissa kansallisvaltioissa.

Uudenlaisen kehittyneen liberalistisen hallinnan tapaan viittasi voimakkaasti ainakin sosiaali- ja terveysministeriön joulukuussa 1998 silloisen hallitusohjelman mukaisesti alulle paneman aktiivisen sosiaalipolitiikan toimintaohjelman lähtökohdat. Ohjelman julkilausuttuna pyrkimyksenä oli aktivoida, kannustaa ja kuntouttaa syrjäytyneitä ja sosiaaliturvan pitkäaikaisia asiakkaita työmarkkinoiden käytettäväksi. Voimakkaasti kärjistäen ja yksinkertaistaen regiimimallien kautta ajateltuna ”tapahtuma”, tietty murros suomalaisessa sosiaalisten ongelmien hallinnan tavassa, on ilmeinen: aktivointi, velvoittaminen ja vastuullistaminen osana (viimesijaista) toimeentuloturvaa voidaan tulkita keskeiseksi osaksi kehittyneen liberalistisen huono-osaisuuden hallinnan regiimiä.

Toisaalta kuitenkin tarkasteltaessa aktiivisen sosiaalipolitiikan politiikkaohjelmaa osana suomalaista poliittisen anatomian kontekstia, syrjäytymisen polveutumishistoriaa ja sosiaalipoliittista kontekstia, se ei diskursiiviselta luonteeltaan poikkea suuresti Pekka Kuusen (1961) suomalaiselle sosiaalipolitiikalle määrittämistä tehtävistä ja tavoitteista, kuten ”ryysyrannan Jooseppienkin” mobilisoinnista mukaan työvoimaan, kansantulon kartuttamisen tukemisesta ja sosiaalipolitiikan kiinteästä yhteydestä talouspolitiikkaan.

Esimerkki saattaa vaikuttaa yksioikoiselta, sillä aktiivisella sosiaalipolitiikalla on luonnollisesti niin kansallisvaltioiden välillä kuin niiden sisällä merkittäviä historiallisia eroja, ja käsitteen sisään on puristettu mitä erilaisimpia politiikkaohjelmia. Se havainnollistaa kuitenkin hallinnan analytiikan ja ennen kaikkea hallinnan regiimimallien tahattomasti luomaa ansaa. Regiimijattelu determinoi monella tapaa koko tutkimusasetelmaa ja saattaa luoda jo aikaisemmin hallinnan analytiikassa mallinnettuihin tuloksiin johtavia käsite- ja analyysimalleja. Toisaalta tulee toki muistaa, että huolimatta kansallisvaltioiden poliittisten anatomioiden ominaispiirteistä ja historiallisista

kehityskaarista hallinnalla on tietty käännettävyyden ulottuvuus: hallinnan tekniikat, rationaalisuudet ja käytännöt ovat käännettävissä ajasta, paikasta ja tarkoituksestaan toisiin.

Hallinnan käytäntöjen ja rationaalisuuksien regiimien luomaa mahdollista ansaa voidaan välttää pyrkimällä pitämään hallinnan empiirinen analyysi paikallisella tasolla, syrjäytymisen jäljittämisen tapauksessa suomalaisessa yhteiskunnallisessa ”poliittisessa anatomiassa”. Foucault (2005, ks. Kusch 1993, 149) käytti ajattelussaan kansallisvaltioiden poliittisen anatomian käsitteitä korostaakseen jokaisella yhteiskunnalla olevaa erityistä tapaa suhtautua eri ryhmien, sukupuolten, luokkien ja ikäryhmien edustajien ruumiisiin.

Murros syrjäytymisen hallinnan tukijalkana

Tulkintojen erilaisista viimeisten vuosikymmenten yhteiskunnallisten murrosten suunnista voidaan nähdä olleen paitsi tapa syrjäytymisen vastaisten politiikkaohjelmien ja toimenpiteiden oikeuttamiseen tai hyvinvointivaltiollisen hallinnan ongelmallistamiseen myös rakentaneen koko ”syrjäytymisen” olemassaolon perustan. Syrjäytymiselle onkin ollut aina adaptaatiovaiheesta alkaen tyypillistä käsitteen punoutuminen osaksi suomalaisen yhteiskunnallisen murroksen tematiikkaa. Syrjäytyminen on näyttänyt murroksen lapsena. Erilaiset yhteiskunnallisen rakennemuutoksen tulkinnat tai oletetut murrokset ovat toimineet syrjäytymisen ongelmallistamisen tapoina ja selityksinä. Toisaalta toisin päin käännettynä syrjäytymistä on tarkasteltu rakennemuutoksen yhtenä selitystekijänä.

Kuten syrjäytymisen anatomiaa käsittelevässä luvussa voitiin havaita, eurooppalainen, erityisesti 1990-luvun puolivälissä kiihtynyt, eksklusiokeskustelu pyrki yleisen, kulttuuriset paradigmaattiset rajat ylittävän ja kansalliset painotukset ohittavan syrjäytymistematiikan ja -teorian luomiseen. Samalla vahvistui premissi syrjäytymisestä keskeisenä länsimaisia yhteiskuntia uhkaavana sosiaalisena kysymyksenä, jossa syrjäytymisen muodot

punoutuivat jälkiteollisen Euroopan muutosta ja yhteiskunnallisia murroksia käsitteleviin tulkintoihin.

Syrjäytyminen on kiinnitetty esimerkiksi niin osaksi suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutosta ja hyvinvointivaltion suunnanmuutosta kuin myös länsimaiseen huono-osaisten kontrollin murrokseen tai niin sanottuun hyvinvoinnin hiljaiseen murrokseen. Näitä keskusteluja ovat yhdistäneet juuri huono-osaisuuden ja sosiaalisten ongelmien hallinnassa tapahtuneet käännteet. Syrjäytymiseen liitetystä murrostulkinnosta ehkä kiinnostavimpia ovat kuitenkin olleet tulkinnat suomalaisessakin yhteiskunnassa tapahtuneesta käännöksestä hyvinvointivaltiollisista hallinnan periaatteista kohti edistyneen liberalismiin tai uusliberalismin hyvinvoinnin hallinnan tapoja. Kehittyneen liberalismiin murroksessa yksilön on syrjäytymisen synkän varjon välttääkseen siis yksinkertaisesti tullut muuttua vastuulliseksi, itseään hallitsevaksi ja omia toimiaan laskelmoivaksi yksilöksi.

Suomalaisen syrjäytymisen hallinnan näkökulmasta erilaisiin elämäntapojen ja elämänmuotojen, erityisesti palkkatyön, työntekijän tuottavuuden, terveyden tai vitaalisen suorituskyvyn osalta, voidaan nähdä kohdistuneen entistä voimakkaampia ja monimutkaisempia hallinnoinnin tapoja. Näin myöskään uusliberalistisen hallinnan periaatteita ei voida tuomita suomalaiselle poliittiselle anatomialle täysin vieraiksi.

Tutkimusasetelman ja kysymyksenasettelun näkökulmasta murrostulkinnat tarjoavat kuitenkin vain tarkastelupeilin syrjäytymispolitiikan empiiriselle analyysille. Keskeistä on pyrkiä ymmärtämään erilaisten oletettujen murrosten suhde syrjäytymisen rakentumisen prosessissa. Syrjäytymisen voidaankin väittää nousseen nykyisen kaltaiseksi ilmiöksi ja ongelmaksi juuri yhteiskunnallisen murroksen seurauksena, mutta samalla olevan myös tuon murroksen moottoreita. Toisaalta taas käännteet, siirtymät, muutokset ja katkokset ovat kuitenkin aina myös tapoja kääntää katse pois esimerkiksi syrjäytymisenä kuvatun ilmiön syihin puuttumisesta.

Syrjäytymisen käsite on iskevä, poliittisella voimalla ja moraalisisella painoarvolla ladattu. Syrjäytymisen hallinnan

esiinnousun näkökulmasta vielä keskeisempi syrjäytymisen käsitteellinen ominaisuus on kuitenkin sen läpäisykyky. Syrjäytymisen läpäisykyvyllä on kuvattu käsitteeseen sisäänrakennettua ominaisuutta tunkeutua erilaisiin kehyksiin, areenoihin, muihin ilmiöihin tai politiikan ja hallinnan alueille. Syrjäytymisen läpäisykyvyn ymmärtäminen onkin keskeistä juuri syrjäytymisen operatiivisen luonteen käsittelemisen näkökulmasta. Syrjäytymisen läpäisykyky valottaa sitä suomalaista syrjäytymistematiikkaa ja syrjäytymisen polveutumista hallinnutta kysymystä, miten syrjäytymisen käsitteen kautta hyvin hajanainen ja erilaisista elementeistä koostunut politiikan ja hallinnon kokonaisuus järjestettiin ja organisoitiin uudelleen yhden ainoan operatiivisen käsitteen alle.

Voidaanko lopulta jopa ajatella, että koko suomalaisen syrjäytymisen käsitteen, ilmiön tai syrjäytymisen hallinnan analyysi on juuri syrjäytymisen läpäisykyvyn analysoimista? Tällöin kyse on niistä moraalisisista, kielen sanastojen tasolla operoivista, ohjelmallisista, epistemologisista, mittaamista koskevista sekä rajoja ja näkyvyyttä koskevista kysymyksistä, joiden kautta syrjäytyminen operationalisoitiin juuri kaiken läpäiseväksi käsitteeksi.

Oletukset muutoksista yhteiskunnallisissa olosuhteissa, institutionaalisissa rakenteissa tai esimerkiksi hyvinvointivaltion toimintamekaniikassa ovatkin avanneet väyliä, joiden kautta syrjäytyminen ja syrjäytymisen hallinta ovat läpäisseet lähes kaikki yhteiskuntapolitiikan ja ihmiselämän alueet. Syrjäytyminen ei siis ole vain toiseuden hallinnan uusi muoto tai murroksen lapsi, vaan juuri toiseuden hallinnan suomalainen poliittinen anatomia ja tulkinnat erilaisista murroksista yhdistettynä syrjäytymisen käsitteellisiin ominaisuuksiin ovat mahdollistaneet syrjäytymisen läpäisykyvyn.

Suomalaisen syrjäytymisen käsitteellisen läpäisykyvyn voidaan nähdä vahvistaneen syrjäytymisen asemaa ennen kaikkea operatiivisena käsitteenä. Syrjäytyminen näyttäytyy näin suomalaisen huono-osaisuuden hallinnan uudelleen järjestymisen ja organisoitumisen operatiivisena muotona ja keskeisenä elementtinä. Tätä uudelleenorganisoitumista tulee kuitenkin

ymmärtää suhteellisen hitaana prosessina, jossa uusi ei korvaa vanhaa, vaan muutos on kuin mannerlaattojen liikettä, jossa jokin pala poistuu, jotain tulee tilalle, jokin painuu piiloon tai jotain nousee esiin.

4.3 Näe kauas, ennakoi, ennaltaehkäise!

Tarkasteltaessa suomalaista syrjäytymisen vastaista politiikkaa törmätään kaikkialla vaatimukseen syrjäytymisen ehkäisemisestä. Ehkäisyn käsitteen voidaankin sanoa hallinneen – ja samalla myös määrittäneen – suomalaisen syrjäytymispolitiikan ohjelmallista sanastoa. Syrjäytymisen vastainen politiikka sai ensimmäisen ohjelmallisen muotonsa juuri ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategiassa (STM 1992a, STM 1995a, STM 1997a ym.). Tämän jälkeen syrjäytymiseen suunnatuissa politiikan toimissa erilaiset tavoitteet ja päämäärät on lähes poikkeuksetta kirjoitettu muotoon ”syrjäytymisen ehkäisy”. Syrjäytymisen vastaisen politiikan johtavaksi periaatteeksi onkin muodostunut premissi, jossa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa syrjäytymiseen puuttuminen vähentää niin inhimillistä kärsimystä kuin yhteiskunnallisia ongelmia ja taloudellisia kustannuksia.

Mitä syrjäytymisen ehkäisemisellä on tarkoitettu suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa? Entä miten taas syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteet kytkeytyvät laajempaan rekonstruoitavaan kuvaan syrjäytymisen muodostumisesta? Yhdeksi keskeiseksi kysymykseksi tulee nostaa myös se, missä määrin syrjäytymisen ehkäisemisessä on kyse uudelleen muotoillusta hallinnan tavasta ja miten ehkäisemisen periaatteiden korostuminen on vaikuttanut suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan universaaleja palveluita, kohdennettuja toimenpiteitä ja ennaltaehkäisyä korostaneen kolmijaon painotuksiin?

Syrjäytymisen ehkäisy politiikan periaatteena

Syrjäytymisen vastaisessa politiikassa syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden voidaan nähdä korostuneen jatkuvasti. Esimerkiksi uudemmissa sosiaali- ja terveysministeriön syrjäytymisen vastaisissa linjauksissa (STM 2008c, STM 2009d ym.) ehkäisevää näkökulmaa on korostettu syrjäytymispolitiikan ensisijaisena toimintamallina. Syrjäytymisen ehkäisy oli myös Kataisen hallituksen ohjelman keskeinen elementti. Vanhasen toisen hallituksen hallitusohjelmassa syrjäytymisen ehkäiseminen taas nimettiin erityiseksi seurattavaksi aihealueeksi sekä yhdeksi kolmesta lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman elementeistä. (VN 2011a, VN 2007b.)

Ennaltaehkäisyn periaatteet uudenaikaisena suuntaviivana ja hyvinvointivaltion koossapitävänä strategiana nousi ensimmäistä kertaa ohjelmallisessa muodossa esiin suomalaista yhteiskuntaa järjestyttäneen talouslaman yhteydessä 1990-luvun alussa. Laman seurauksena vanhat, periaatteessa jo 1960- ja 1970-luvun hyvinvointivaltio-optimismin kaudella lähes kukistetuiksi julistetut työttömyyden, köyhyyden ja asunnottomuuden kaltaiset perinteiset sosiaaliset ongelmat olivat palanneet – huolestuneimpien puheenvuorojen mukaan vielä täysin uudessa muodossa.

Tässä lähtökohtaisessa tilanteessa suomalainen sosiaalipolitiikka etsi ehkäisystä ”uutta ajattelua” (STM 1992, 5). Vaikka suomalaisen sosiaalipolitiikan tai koko hyvinvointivaltion perusajatusta tai -eetosta pidettäisiin lähtökohdiltaan erilaisia ongelmia ehkäisevänä, itse ehkäisevän politiikan periaate esiteltiin, jos nyt ei aivan uudenaikaisena tapana kohdata muuttuneen yhteiskunnan muuttunut ongelmakenttä, niin ainakin ennaltaehkäisyä terävöittäneenä strategiana. Varsinaisessa ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategiassa periaatteen uutuusarvo ja esiin nosto perusteltiin ehkäisyn käsitteellisellä terävöittämisellä.

Sosiaalipolitiikassa ehkäisevä politiikka on luonnollinen osa koko sosiaalipoliittista käytäntöä, mutta sitä ei ole vielä kovin hyvin käsitteellisesti hahmotettu (STM 1997a, 4).

Juuri syrjäytyminen oli keskeinen osa sitä ongelmakenttää, johon ehkäisevä politiikka pyrki 1990-luvulla reagoimaan. Ajatus sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisystä sai ohjelmallisen muotonsa Esko Ahon hallituksen ohjelmassa (VN 1991) talouslaman keskellä vuonna 1991. Hallitusohjelman tavoitteena oli ”kansalaisten terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistäminen ehkäisevän toiminnan avulla”, joskin varsinaisessa hallitusohjelmassa ei vielä käytetty itse syrjäytymisen käsitettä.

Mutta millaisten ongelmallistamisten kautta ehkäisevän sosiaalipolitiikan ”uusi ote” rakentui? Ennaltaehkäisyn ja kauaskatseisuuden periaatteiden vahvistamisen taustalla oli ainakin taloudelliset perusteet. Erityisesti 1990-luvun alun laman jälkeisessä Suomessa hyvinvointivaltion menoja haluttiin karsia uhkaamatta kuitenkaan sen perustehtäviä. Juuri tähän tilaukseen tai ongelmaan Ahon hallitusohjelmassa käynnistetty ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategia pyrki vastaamaan.

Erityisesti 1990-luvun laman jälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa alkoi vahvistua ajatus, että juuri ”julkisin varoin rahoitettu järjestelmä korostaa ennalta ehkäisyn merkitystä” (STM 2003b, 28). Ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategia (ks. STM 1997a, 3) lähtikin periaatteesta, jonka mukaan mitä aikaisemmassa vaiheessa syrjäytymiseen puututaan, sitä vähemmän sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia syrjäytyminen tuottaa. Kansantaloudellisten näkökulmien lisäksi suomalaisen hyvinvointivaltion katsottiin olevan merkittävän remontin tarpeessa myös muista syistä. Ehkäisevän sosiaalipolitiikan toimenpiteiden toivottiin ”ehyettävän” ja ”integroivan” suomalaista yhteiskuntaa, jossa yhteiskunnan normeista poikkeaminen ja syrjäytyminen nähtiin yhteisön kannalta kielteisinä seikkoina, joita oli syytä juuri ehkäistä (STM 1992a, 14, 55).

Toisaalta erillinen ehkäisevän sosiaali- ja terveystalouden osasto oli perustettu sosiaali- ja terveysministeriöön jo vuotta aikaisemmin. Talouslama ei kuitenkaan toiminut reformin moottorina: ohjelma laadittiin ennen kuin laman vakavuuden paljastumista. Myöskään ensimmäisessä ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmän raportissa (vrt. STM 1997a) ei esitetty taloudellisia perusteita ehkäisevän periaatteen laajentamiselle.

Toisaalta dokumentissa ennaltaehkäisyn periaatteiden katsottiin olevan vastaus juuri sosiaalihuollon keinoilta karanneeseen syrjäytymiseen, jonka perustan katsottiin olevan elinoloissa ja elämän hallinnassa.

Kyse ei kuitenkaan ollut vain uuden työkalun lisäämisestä hyvinvointivaltion sosiaalipolittiseen välineistöön tai laman jälkeisestä retorisesta käänteestä. Ennaltaehkäisyn uutta otetta perusteltiin uudella sosiaalisella ongelmakentällä ja muuttuneella sosiaalipolitiikan toimintakentällä. Ehkäisyn ja ennakkoinnin periaatteet linkitettiin suoraan koko suomalaisen huono-osaisuuden hallinnan uudelleenorganisointiin.

Ehkäisy ja ennakointi liittyvät koko sosiaali- ja terveyspolitiikkamme toimintamuotojen ja painopistealueiden uudelleenarviointiin... Riittävän varhainen puuttuminen ongelmia tuottaviin syihin ja vaikutusketjuihin voi säästää kalliiden hoitomuotojen ja muiden toimenpiteiden tarvetta. (STM 1997a, 3.)

Syrjäytymiseksi kutsutun ilmiön johtaman uudelleen ongelmakentän edessä sosiaali- ja terveysministeriö ”joutui yhteiskunnallisessa muutoksessa arvioimaan hyvinvointivaltion perusmekanismeja” (STM 1997a, 3). Ehkäisevän sosiaalipolitiikan periaatteet juurrutettiin tukevasti osaksi huono-osaisuuden hallintaa ja sosiaali- ja terveysministeriö määritteli ehkäisevän politiikan yhdeksi viidestä toimintapolitiikkaansa ohjaavasta päästrategiasta (STM 1997b, 314). Myös Ahon hallitusta seuranneessa Lipposen ensimmäisen hallituksen ohjelmassa (VN 1995) huomiota kiinnitettiin erityisesti syrjäytymisen ehkäisemiseen, ja ehkäisevää sosiaali- ja terveyspolitiikkaa pidettiin tärkeänä elämän hallinnan ja omatoimisuuden näkökulmasta sekä taloudellisista syistä. Varsinaisen suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan syntyessä vuosituhannen vaihteessa vakiintuivat samalla yhteinen ymmärrys ”syrjäytymistä ehkäisevistä toimenpiteistä”, ”syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvistä poliittisista tavoitteista” tai ”syrjäytymisriskien ehkäisystä” (STM 2003a, 29–60; STM 2003b, 29; STM 2001a, 4; STM 2003b, 13).

Kansantaloudellisten perusteiden ja sosiaalisen ongelmakentän murroksen kautta artikuloitujen ehkäisyn periaatteiden tuoma uusi

ote yhdistyi toisaalta myös hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan ja -huollon kautta operoivaan ongelmallistamiseen. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriö organisoikin uudelleen toimintansa painopisteitä uudistamalla voimakkaasti sosiaaliturvan strategiaa valintojaan, vakuutusvalvontaansa, terveyspolitiikkaansa sekä luomalla juuri erillisen ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategian.

Syrjäytyneiden lasten ja nuorten kanssa työskentelee: poliisi, kirkko, lastensuojelu, nuorisotoimi ja eri järjestöt. Sosiaalityössä nähdään nuorisotyö ja koulun toiminta ehkäisevänä toimintana. Poliisi puolestaan näkee sosiaalityön oman toimintansa kannalta rikoksia ehkäisevänä työnä. Kirkon kerhotoiminta tai kahvilan pitäminen on ehkäisevää työtä nuorisotoimen kannalta katsottuna jne. Siten myös ehkäisevää työtä tehdään monen eri viranomaisen tai muun yhteisön toimesta. Yhteistyöverkkoa tarvitaan kaikkien lasten ja nuorten hyväksi työskentelevien yhteisöjen kesken sekä keskushallinto-, alue- että kuntatasolla. (STM 1992a, 55.)

Siinä missä siis vielä ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategiassa ehkäisytalkoisiin ja sosiaalipolitiikan tueksi kutsuttiin poliisin, kirkon ja erilaisten järjestöjen kaltaisia instituutioita sekä lastensuojelun ja nuorisotoimen tapaisia toimijoita, laajenivat talkoot myöhemmin myös muiden kansalaisten, lähiyhteisöjen sekä esimerkiksi elinkeinoelämän tasolle. Talkoopyyntö ei enää koskenut vain syrjäytyneiden lasten ja nuorten kanssa työskenteleviä – syrjäytymisen vastaisiin talkoisiin haluttiin yksikertaisesti kaikki.

Syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet preventiivisenä hallintana

Käsitepari ”syrjäytymisen ehkäisy” on kuitenkin sekä käsitteellisesti että sisällöllisesti kaikkea muuta kuin ongelmaton. Siinä missä syrjäytymisen tyhjentävä ja kaikkia osapuolia tyydyttävä määrittely on julistettu mahdottomaksi tehtäväksi, ei myöskään sosiaalipolitiikassa käytetty ehkäisyn käsite ole avautunut riittävästi.

Useissa suomalaistulkinnnoissa (mm. Pajukoski 2006) ehkäisyn käsite onkin käännetty synonyymina preventioksi juuri käsitteellisen häilyvyyden välttämiseksi. Ehkäisyn englanninkielisenä vastinparina voidaan pitää käsitettä ”prevent”, jota käytetään esimerkiksi syrjäytymistä käsittelevissä Euroopan unionin asiakirjoissa muodossa ”to prevent the risks of exclusion” eli vapaasti suomennettuna ”ehkäistä syrjäytymisen riskejä”.

Esimerkiksi Eurooppa-neuvoston hyväksyessä Nizzassa vuonna 2000 neljä köyhyyden ja syrjäytymisen vastaista yleistavoitetta kahdessa tavoitekohdista oli ehkäisyn (prevent) käsite. Englannin kielen prevent-käsitettä ei kuitenkaan voi kääntää ainoastaan ehkäisyksi, sillä sen merkityskenttä kattaa ehkäisyn lisäksi muun muassa estämisen, torjumisen ja pidättämisen. Prevent-käsitettä voidaankin pitää EU-tason syrjäytymisen vastaisen politiikan eräänlaisena yleiskäsitteenä.

Syrjäytymisen ehkäisyn periaate voidaankin käsitteellistää preventiiviseksi hallinnaksi. Määritelmän tavoitteena on kuvata syrjäytymisen ja ehkäisyn periaatteen tiivistä punosta, samanaikaista polveutumista ja yhteistä keinovalikoimaa itsenäisenä, perinteisestä sosiaalipolitiikan ehkäisevästä luonteesta poikkeavana ja erityisenä hallinnan mekanismina. Näin keskustelu ehkäisystä, ehkäisevästä sosiaalipolitiikasta ja syrjäytymisen ehkäisystä tulee ymmärtää aineiston tulkintana ja politiikkadokumenteista nousevana puheena.

Tällöin preventiivinen hallinta ja preventiivinen syrjäytymispolitiikka taas toimivat eräänlaisena tulkinnan kattokäsitteinä ja hallinnan muodon käsitteellistämistapoina. Samalla siinä missä ehkäisy tulee siis nähdä juuri syrjäytymiseen liitettyinä operatiivisena käsitteenä, näyttäytyy preventiivinen syrjäytymispolitiikka ehkäisyn periaatteiden kautta operoivana syrjäytymisen hallintana.

Ehkäisyn ja ennakkoinnin periaatteet eivät ole vain syrjäytymisen käsitteen yksinoikeutta. Itse asiassa syrjäytymistä jäljitettäessä ehkäisy paljastuu suomalaisen sosiaalipolitiikan strategisiksi reformikäsitteiksi: ehkäiseväksi sosiaalipolitiikaksi ja varhaiseksi puuttumiseksi. Syrjäytymistä onkin niin sanotun suomalaisen syrjäytymispolitiikan ensihenkäyksistä, 1990-luvun alusta asti,

haluttu ehkäistä, ennakoita ja ennaltaehkäistä. Poliittika- ja toimenpideohjelmien tasolla syrjäytymisen ehkäiseminen muodostui siis jo ohjelmallisuuden alkuvaiheessa toimenpiteiden lähtökohdaksi ja premissiksi.

Sinänsä suomalaisen sosiaalipolitiikan tai koko hyvinvointivaltion perusajatusta ja -eetosta voidaan pitää erilaisia ongelmia ehkäisevänä. Suomalaista ehkäisevää sosiaalipolitiikkaa käsitellessä aikalaisanalyysissä (Pajukoski 2006, Korhonen 2004, Rauhala 1998 ym.) 1990-luvun ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformia on määritetty eräänlaisena ehkäisyn periaatteiden paluuna, erityisesti koska sosiaalipoliittisen toiminnan ehkäisevästä ulottuvuudesta käyty avoin ja julkilausuttu keskustelu ulottuu aina 1800-luvulle asti. Samalla suomalaisen hyvinvointivaltion kansalaisten ongelmia ja riskejä vähentävää ja puskuroivaa universaalista sosiaalisen turvan verkostoa on pidetty luonteeltaan ehkäisevänä (Rauhala 1998, 43).

Syrjäytymisen preventiivisen hallinnan käsitteellistämisen tehtävä on myös tehdä käsitteellinen eronteko hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan ehkäisevään luonteeseen. Klassisten köyhyyden, asunnottomuuden tai työttömyyden kaltaisten sosiaalisten ongelmien kohdalla puhuttiin harvoin nykymuotoisesta ehkäisemisestä. Köyhyyttä kyettiin lieventämään tulonsiirroilla, asunnottomuutta tukiasunnoilla ja muulla asumisen tukemisella ja työttömyyttä sosiaalivakuutuksen keinoin. Samalla ehkäisyn periaatteiden ekspansioon väistämättä kytkeytyvän murroksen rajanveto on ongelmallista. Missä määrin ehkäisyn periaatteiden ekspansiossa ja preventiivisen hallinnan läpilyönnissä oli kyse ”uudesta” hallinnan tavasta tai periaatteesta? Entä voidaanko ehkäisyn periaatteiden voimakasta vahvistumista kuvata uutena vuosituhannen vaihteen suomalaisen sosiaalipolitiikan aikakautena?

Syrjäytymisen preventio ”uutena” hallinnan periaatteena?

Sekä syrjäytymisen vastaiset toimet että ennaltaehkäisyn periaatteet olivat keskeisessä roolissa Lipposen toisen hallituksen ohjelmassa vuonna 1999. Ohjelman keskeisenä painopistealueena oli edistää toimia, joilla ehkäistään syrjäytymistä. Syrjäytymistä ehkäistiin ”tuomalla tietoyhteiskunnan palvelut tasapuolisesti kaikkien ulottuville”, ”koulutuspolitiikalla”, ”nuorisotyön toimintakykyä kehittämällä”, ”hallinnonalojen välisellä yhteistyöllä” sekä ”toimeentuloon, työhön, koulutukseen, asumiseen, yhdyskuntarakenteeseen, elinympäristöön ja palvelutarpeisiin liittyviä ongelmia ratkaisemalla” (VN 1999).

Köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisemisellä haetaan erityisesti ratkaisuja pitkäaikaistyöttömien, mielenterveys- ja päihdeongelmaisten, ylivelkaantuneiden ja heidän perheidensä kasautuviin elämänhallinta- ja toimeentulo-ongelmiin (VN 1999).

Hallitusohjelman tavoitteenasettelussa syrjäytymisen ehkäisy nähtiin siis ratkaisuksi ”pitkäaikaistyöttömien, mielenterveys- ja päihdeongelmaisten, ylivelkaantuneiden ja heidän perheidensä kasautuviin elämänhallinta- ja toimeentulo-ongelmiin”. Analogiaa syrjäytymisen ehkäisemisen ja ratkaisujen kohteena olevien tekijöiden välillä tukee lähtökohtaisesti se, että niin pitkäaikaistyöttömyyden ja päihdeongelmien kaltaiset syrjäytymisen riskitekijät ja niistä johdetut riskiryhmät kuin esimerkiksi elämänhallinta ovat osa syrjäytymisen tematiikkaa. Syrjäytymisen ehkäisyllä ei siis haettu ratkaisua ”syrjäytymiseen” tai ”syrjäytymisen ongelmiin”, vaan syrjäytymisen keskeisimpiin tekijöihin. Syrjäytymisen käsitteellisen merkityskirjon näkökulmasta voidaan toki asettaa kysymys, miksi esimerkiksi pitkäaikaistyöttömyyteen ei etsitty ratkaisuja ”pitkäaikaistyöttömyyden ehkäisemisestä”?

Syrjäytymistä käsittelevien politiikkadokumenttien perusteella preventiivisen hallinnan periaatteiden voidaankin sanoa läpäisseen suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan sen ohjelmallisen

muodon ensimmäisistä hetkistä alkaen. Vielä keskeisempi havainto on kuitenkin se, että syrjäytymisen ja ehkäisyn käsitteet nousivat esiin samanaikaisesti ja samoissa politiikan ja hallinnon kehyksissä. Preventiivisestä syrjäytymisen hallinnasta tuli se premissi ja periaate, jolla syrjäytymisen vastaisten toimenpiteiden muodot artikuloitiin.

Ensinnäkin preventiivisen syrjäytymispolitiikan periaatteeseen sisällytettiin kolme vaatimusta: reformissa vaadittiin uutta ajattelua, kaikkien tahojen osallistumista syrjäytymisen vastaisiin talkoisiin sekä uudenlaista osaamista ja ymmärrystä syrjäytymiseen kytkeytyvistä sosiaalisten ja terveydellisten ilmiöiden vaikutusketjuista (STM 1992a, 5; STM 1997a, 3). Preventiivinen syrjäytymispolitiikka nähtiinkin reaktiona uudenlaiseen ongelmakehykseen, jossa entisen huono-osaisuuden muodot sekä entisenkaltaiset hallinnan tavat näyttäytyivät ongelmallisina. Ehkäisyn periaatteet korostivat ymmärtämistä, näkemistä ja ennakkointia – ehkäisy tarvitsi onnistuakseen taakseen uutta syrjäytymistietoa tuottavan epistemologisen koneiston.

Tärkeitä kysymyksiä ovat ongelmia ja riskejä tuottavien tahojen ja mekanismien tunnistaminen ja vastuu... Ehkäisevän politiikan tehtävänä on tunnistaa vaikutusketjuja, kehittää osaamista sekä rakentaa yhteistoimintaa ja sektorirajat ylittävää politiikkaa, jolla hyvinvointia edistetään sekä ongelmia lievitetään ja ehkäistään. (STM 1997a, 5.)

Osaamisen, ymmärtämisen ja tunnistamisen kaltaiset toimet merkitsivät ennen kaikkea ennakkoinnin ja kauaskatseisuuden korostamista. Syrjäytymisen prosessi haluttiin tuoda ennakkoinnin laboratorioon, suurennuslasin alle ja paloitella mitattaviin osiin. Tuli tunnistaa juuri ”riskejä tuottavia tahoja ja mekanismeja” sekä ”vaikutusketjuja”. Preventiivisen hallinnan periaate näki ideaalitulanteekseen yhteiskunnan, jossa syrjäytymiseksi kutsuttua ilmiötä ei esiintynyt, koska se oli syrjäytymisen mekanismien ja vaikutusketjujen tunnistamisen sekä ennen kaikkea ensivaiheen reagoinnin ansiosta kyetty kitkemään ennen ilmiön puhkeamista.

Uusi kauaskatseisuutta ja ennakkointia korostanut preventiivinen syrjäytymispolitiikka sai jo vuonna 1992 (STM

1992a, 5–9) kaksi lähtökohtaista päämäärää. Poliitiikan peruskiviksi määritettiin sekä syrjäytymisen ehkäiseminen väestötasolla kansalaisten elinolojen hallinnan ja yksilön elämänhallinnan kautta sekä syrjäytymisen hallinta syrjäytymisen riskien ehkäisemisen kautta. Väestön ja elämänhallinnan tasolla syrjäytymisen ehkäisyssä korostuivat esimerkiksi ”myönteisen elämän edellytysten” kaltaiset suhteellisen abstraktit tekijät.

Elinoloihin kohdistuvien toimenpiteiden tarkoituksena on aikaansaada sellaisia elinympäristöjä ja olosuhteita, jotka vahvistavat myönteisiä elämän edellytyksiä. Toisin sanoen halutaan ehkäistä riskitilanteiden ja ongelmien syntyminen. Toimenpiteet ovat tällöin rakenteellisia ja yhteiskuntapolitiittisia. Ne kohdistuvat säännöksiin, jotka säätelevät mm. ympäristöä, asumista, rakentamista, liikennettä, koulutusta, työtä ja toimeentuloa. (STM 1992, 8.)

Käytännön tasolla elinolojen parantaminen kiinnittyi siis asunto- ja perhepolitiikan kaltaisiin instrumentteihin. Elinolojen parantaminen preventiivisen syrjäytymispolitiikan osana havainnollistaa osaltaan myös syrjäytymisen – ainakin osittaista – liukumista pois sosiaalisen alueelta. ”Riskitilanteiden” tai ”ongelmien” syntymiseen vaikuttivat työn ja toimeentulon lisäksi ympäristö, asuminen, rakentaminen, liikenne ja koulutus. Elämänhallinnan kehittämällä taas tarkoitettiin perinteisiä tulonsiirtojen ja sosiaalivakuutuksen kaltaisia sosiaalipolitiikan instrumentteja, jotka vahvistaisivat ”ihmisten myönteisiä voimavaroja ja heidän edellytyksiään selviytyä erilaisissa elämäntilanteissa” (STM 1992, 9).

Preventiivisen syrjäytymisen hallinnan väestötaso kattoi käytännössä koko entisenlaisen hyvinvointipoliittisen kentän. Syrjäytyminen näyttäytyi häiriönä hyvien tai oikeiden elinolojen ja myönteisen elämän edellytysten kaltaisten normien muodostamassa yhteiskunnassa – väestötason ja elämänhallinnan tason preventiivinen hallinta taas vastauksena tai reaktiona tähän ”häiriöilmoitukseen”. Väestötason lisäksi preventiivinen syrjäytymispolitiikka nojasi päämääriltään syrjäytymisen erilaisiin riskitekijöihin tai riskiryhmiin kohdennettuun ehkäisyyn.

Kohdennettu ehkäisy pyrkii tiettyjen riskitilanteiden tai ongelmien ehkäisyyn. Kohdennettu ehkäisy voi suuntautua joko organisaatioihin, tilanteisiin ja prosesseihin tai ihmisiin. Kohdennetusta ehkäisystä puhutaan yleensä silloin, kun tiedetään mitä riskiä tai ongelmaa ehkäistään. Ideaalitapauksessa tunnetaan myös menetelmät, joilla riski tai ongelma on mahdollista ehkäistä. (STM 1992a, 9.)

Vielä 1990-luvulla syrjäytymisriskien tunnistamisen, määrittämisen ja mittaamisen kautta operoinut kohdennettu ehkäisy rajoittui keinovalikoimaltaan käytännössä sosiaalihuoltoon, lastensuojeluun ja ehkäisevään nuorisotyöhön. Preventiivisen syrjäytymisen hallinnan ekspansio onkin sijoittunut erityisesti tällä vuosituhanella juuri kohdennetun ehkäisyn alueelle. Toisaalta taas preventiivisen hallinnan kohdentaminen on muuttanut muotoaan jatkuvasti laajenevien syrjäytymisen erilaisten riskitekijöiden ja riskiryhmien määrittämisen kautta.

Valtioneuvoston vuoden 2001 selvityksessä *Työmarkkinoilta syrjäytymisen ehkäisy* (VN 2001) syrjäytymisen ehkäisyssä katsottiin korostuvan juuri erilaisiin syrjäytymisen riskiryhmiin liittyvät tavoitteet. Selvityksessä lähdettiin liikkeelle työssä olevan työvoiman työkyvyn ja työllisyyden jatkumisen huolehtimisesta. Seuraavalla syrjäytymisen riskiryhmien tasolla toimenpiteet tuli kohdistaa työttömyydestä pitkäaikaistyöttömyyteen luisumisen estämiseen. Riskiryhmien kohdalla myös varhaisen puuttumisen tavoitteet korostuivat lasten ja nuorten ongelmiin riittävän aikaisena puuttumisena. Viimeisenä tavoitteena valtioneuvoston selvitys vaati panostuksia maahanmuuttajien ja Suomessa olevien etnisten ryhmien tulevien työnhakuvalmiuksien lisäämistä. (VN 2001, 124–125.)

Selvityksen asettamat vaatimukset havainnollistavat preventiivisen syrjäytymispolitiikan kahta keskeistä suuntaa: sekä tavoitetta työvoiman työkyvyn mahdollisimman tehokkaasta ylläpidosta ja palkkatyössä pysymisestä että lasten ja nuorten hyvän kansalaisuuden ensiaskelilta poikkeamisen ehkäisemistä. Näiden kahden keskeisen riskialueen varaan rakentui myös uuden vuosituhanen alun aktiivisen sosiaalipolitiikan reformi, joka

käynnistyi juuri nuoriin koulutuksesta pudonneisiin sekä keski-ikäisiin pitkäaikaistyöttömiin suunnatuilla kuntoutuskokeiluilla.

Itse ehkäisevä sosiaalipolitiikka uudenaikaisena periaatteena ja strategiana on kiinnostanut suomalaisia tutkijoita yllättävän niukalti. Suomalaistulkintoissa erityisesti 1990-luvulla ehkäisemisen periaatteet miellettiin sosiaalipolitiikassa lupaavaksi periaatteeksi ja sosiaaliturvan kustannusten hallitsemisen menetelmäksi. Samalla ehkäisevästä sosiaalipolitiikasta käyty keskustelu ankkuroitui hyvinvointivaltion ja viranomaiskontrollin lisääntymisen kritiikkiin. Toisaalta ehkäisyn periaatteet tulkittiin laajemmaksi hyvinvointipoliittisesti orientoituneeksi, rakenteellisia muutoksia tavoittelevaksi sosiaali- ja talouspolitiikaksi, toisaalta taas elämänhallinnan operationalisoituna terminologiana, jossa ehkäisevän sosiaalipolitiikan on katsottu edistävän yksilöllistä vapautta ja sen ehtojen omakohtaista säätelyä. (ks. Rauhala 1998, 19–20, 39–40; myös STM 1995b, 15–22.)

Yksi selityslinja suomalaistutkijoiden väliselle kiinnostukselle preventiivisen politiikan uusia suomalaisia muotoja kohtaan voi löytyä yksinkertaisesti siitä, että preventiivisen sosiaalipolitiikan uutta esiinnoitusta ei yksinkertaisesti tunnustettu merkittäväksi käänneeksi tai murtumaksi perinteisessä hyvinvointivaltiollisessa hallinnassa. Prevention periaatteet voitiin tulkita jo läsnä oleviksi ja suomalaisen sosiaalipolitiikan instituutioihin sisään kirjatuiksi.

Juridisella tasolla syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet kirjattiin ensimmäisen kerran lainsäädäntöön vuonna 1995, jolloin nuorisoasiain neuvottelukunnan tuli kuulla ”syrjäytymisen ehkäisyn” asiantuntijaa. Suomalaista preventiivistä säätelyä tutkineen Marja Pajukosken (2006) mukaan syrjäytymisen ehkäisy saavutti erilaiset säädökset kuitenkin vasta uudella vuosituohannella, jolloin se kirjattiin useisiin työvoimapolitiittisiin määräyksiin, ehkäisevästä toimeentulotuesta ja sosiaalisesta luototuksesta annettuihin säännöksiin sekä perusopetuslain aamu- ja iltapäivätoimintaa koskeviin säännöksiin. Sosiaali- ja terveysministeriön tehtäviin syrjäytymisen ehkäiseminen kirjattiin vuonna 2002. Työllisyyslainsäädännössä syrjäytymisen ehkäisemisen keinoiksi määriteltiin muun muassa työvoimajärjestelmien tarjonta, työllistämisen- ja yhdistelmätuen

maksaminen työnantajalle ja työmarkkinatoimenpidettä koskevan sopimuksen pidentäminen erityisestä syystä siten, että siihen sisältyvillä toimenpiteillä tuetaan syrjäytymisen ehkäisemistä. (Pajukoski 2006, 290–301.)

Pajukosken (2006) omassa analyysissa lainsäädännön tason syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet näyttäytyivät niin terveysvaarojen tai -haittojen preventioina, ryhmien tasolla yhteisöissä vallitsevien valtakulttuurien kautta, tarveharkintaisten yksilöriskien ehkäisemisen periaatteina sekä kaikkiin kansalaisiin ulotettuina systemaattisina oikeusperiaatteina. Pajukosken tulkinnan mukaan syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden muodostama kokonaisuus koostui niin elämänhallinnan säätelyn tavoitteista, syrjäytymisen kaltaisten riskien syntyminen tai toteutumisen ehkäisemisestä kuin myös operoimisesta varautumisen periaatteiden kautta – syrjäytymisen ehkäisemisestä muodostui yksinkertaisesti normaalisuuseriaate. (Pajukoski 2006, 331–332.)

Suomalaisen preventiivisen hallinnan tausta

Uuden ja vanhan välinen rajanveto määrittää osaltaan myös syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden rakentumisen ja koko suomalaisen preventiivisen hallinnan taustan tarkastelemista. Toisaalta preventiivinen sosiaalipolitiikka pyrki korostamaan ja uudelleen nostamaan unohdettuja hyvinvointivaltiollisen hallinnan ehkäiseviä periaatteita, toisaalta taas vaatimus uudesta otteesta punoutui oletukseen yhteiskunnallisesta murroksesta. Preventiivisen syrjäytymisen hallinnan periaatteet nojasivatkin oletukseen uudeltaisesta ja muuttuneesta yhteiskunnallisesta marssijärjestyksestä. Esimerkiksi ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformissa ”syrjäytymiskehityksen” katsottiin muuttuneen voimakkaasti juuri 1990-luvulla.

Viimeaikaiset selitykset ja tutkimukset osoittavat, että lasten ja nuorten syrjäytymiskehityksessä on havaittavissa uusia, huolestuttavia piirteitä, joissa pelkästään korjaavat toimenpiteet ovat usein liian myöhään toteutuvia. Vaikka

nuorten terveydentila on yleisesti kehittynyt myönteisesti, on tällä hetkellä nähtävissä monia uhkatekijöitä, joiden seuraukset voivat olla vakavia. Nuoret omaksuvat jo varhain aikuisten riskikäyttäytymistä. (STM 1997a, 20.)

Toisaalta 1990-luvun lukuisissa aikalaistulkinnoissa (Kautto & Heikkilä 1998, Lehto 1997) suomalaisessa yhteiskunnassa katsottiin syntyneen jo 1980- ja 1990-luvuilla poliittisia ja taloudellisia paineita sosiaalimenojen kasvun pysäyttämiseen, hyvinvointipolitiikan suuntaamiseen uudelleen ja saavutettujen etujen leikkaamiseen. Tulkinnoissa katsottiin uudistamistavoitteiden hallinneen sosiaalipoliittista keskustelua 1980-luvun lopulta alkaen. Uudelleenviritetyltä sosiaalipoliitikalta vaadittiin paitsi sosiaaliturvan kustannusten vähentämistä ja kestävämpää rakennetta myös kustannusten parempaa ennakoitua ja juuri syrjäytymisen ehkäisemistä.

Syrjäytymisen voidaan katsoa olleen tämän temaattisen kokonaisuuden yksi keskeisistä substanssiteemoista. Samalla syrjäytyminen mahdollisti entisen ongelmallistamisen. Syrjäytyminen oli kustannuskysymys: jokainen syrjäytynyt maksoi, eikä tätä laskua ainakaan pyritty kalkyloimaan ainakaan pienemmäksi. Syrjäytyminen loi ongelma-asetteluita myös suomalaisen sosiaalipolitiikan ja -huollon kyvyille reagoida muuttuneeksi tulkittuun huono-osaisuuden ongelmakenttään. Syrjäytyminen olikin keskiössä kysymyksessä, miten suomalainen sosiaalipoliitikka tulisi järjestää uudella vuosituohannella. Laajentunut syrjäytymistematiikka ongelmallisti, miten laajaan sosiaalipolitiikkaan Suomella oli varaa, oliko sosiaalipolitiikka tehokasta tai miten suomalainen järjestelmä tuli organisoida, jotta se olisi toiminut toivotulla tavalla (vrt. Korhonen 2004, 36).

Useissa suomalaistulkinnoissa (Pajukoski 2006, Rauhala 1998 ym.) ehkäisevä sosiaalipoliitikka on nähty lähtökohtaisesti perinteiseen korjaavaan sosiaalipoliittiseen toimintaan kriittisesti, osin vastakohtaisestikin suhtautuvana periaatteena. Uuden periaatteen nähtiin korostavan paitsi syrjäytymisen kaltaisten riskien ennakoinnin keskeisyyttä sosiaalipolitiikan periaatteena myös suhtautuvan kriittisesti politiikan sektorijakoon. Esimerkiksi ehkäisevän politiikan työryhmä (STM 1992a, 12) lähtikin

oletuksesta, jonka mukaan 1990-luvun alun hallinnon ja palvelujärjestelmän sektorirakenne ei tukenut moniin tekijöihin samanaikaisesti puuttuvaa työtöettä.

Ehkä keskeisin ongelmakenttä kietoutui 1990-luvun alussa preventiivisen syrjäytymispolitiikan laajentuessa itse ehkäisevän sosiaalipolitiikan käsitteen määrittelemättömyyteen ja horjuvaan käyttöön. Tämä myönnettiin myös itse ohjelmatyössä: ehkäisevän sosiaalipolitiikan käsite nähtiin selkeytymättömänä ja siltä puuttui yleinen hyväksyntä. Pajukosken (2006) mukaan koko keskustelu ehkäisevästä sosiaalipolitiikasta käsitteineen ja sisältöineen hyväksyttiin sitä mutkattomammin mitä lähempänä ammatillista arkea oltiin – mutta toisaalta taas sitä pitemmin hampain mitä akateemisemmasta yleisöstä oli kyse. (Pajukoski 2006, 1, 9; STM 1995a, 17)

Preventiivisen hallinnan muodot

Ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformia muotoillut työryhmä jaotteli ehkäisevän sosiaalipolitiikan käytännön toimien näkökulmasta kolmeen erilliseen osaan. Ensimmäinen näistä oli jo käsitelty syrjäytymisen ja preventiivisten periaatteiden kietoutuminen yhteen, toisin sanoen syrjäytymisen ympärille kiedottu ongelmateemojen kokonaisuus. Kaksi muuta työryhmän määrittelemää preventiivisen toiminnan näkökulmaa olivat elämäntulkua ja elämäntaiheita korostanut elämäntulkinnan näkökulma sekä eräänlainen preventiivinen toimintapolitiikka, joka korosti esimerkiksi eri ministeriöiden, kuntien, järjestöjen, lähiyhteistöjen ja kirkon yhteistyötä. (ks. STM 1992a, 9–10.)

Suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet ovat aina nojanneet elämäntulkinnan tukemiseen ja korostamiseen. Samalla erilaiset uuden vuosituhannen tulevaisuusselonteot (esim. VN 2004, 47–48) ovatkin lähteneet ”omaehtoisen ponnistelun” ja ”elämäntulkinnan” keskeisyydestä. Elämäntulkinnan tavoite onkin kirjattu ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformin keskeiseksi tavoitteeksi sekä useiden aikalaistulkintojen (Pajukoski 2006,

Rauhala 1998) mukaan myös koko 1990-luvun suomalaista sosiaalipolitiikkaa määrittäneeksi päämääräksi. Mutta mitä elämänhallinnalla syrjäytymisen ehkäisemisen tapauksessa tarkoitetaan?

Ensinnäkin erilaiset yhteiskunta- ja sosiaalipoliittiset linjaukset sulkevat viime kädessä sisäänsä otaksuman talousihmisen rationaalisesta käyttäytymisestä. Talousihmisen rationaalinen käyttäytyminen merkitsee tässä suhteessa järkevää toimintaa kaikilla elämisen osa-alueilla aina työstä ja sosiaalisesta elämästä terveyteen ja perheen perustamiseen. Kyse on elämänhallinnasta – yhdestä preventiivisen syrjäytymispolitiikan keskeisestä tavoitehaarasta. Myös hallinnan tutkimuksessa (Rose 1999 ym.) elämänhallinnan korostaminen, itsensä vastuullistamisen ja hallinnan vierittämisen yksilön itsensä tehtäväksi, on nähty yhtenä kehittyneen liberalistisen hallinnan tavan keskeisimmistä elementeistä. Talousihmisen rationaalinen käyttäytyminen ja elämänhallinta ovat samalla yhtä. Molemmat indikoivat valintoja, jotka jakautuvat onnistuneisiin ja epäonnistuneisiin. Molemmista on myös muodostunut eräänlainen yksilöllinen ominaisuus, resurssi, joka joko on tai ei ole. Elämänhallintaan vetoamalla jopa syrjäytymisen katsotaan helpottavan, lisättiin julkisia menoja tai ei. (vrt. Hänninen & Palola 2010, 20.)

Toisaalta elämänhallinnan merkitykset eivät sulkeudu, eikä käsitteelle voida antaa kaikkia osapuolia tyydyttävää määritelmää. Elämänhallinnan voidaan sanoa kattavan kaikki elämisen alueet. Elämänhallinta merkitsee esimerkiksi työn, sosiaalisten suhteiden, asumisen, perheen, terveyden, työkyvyn, päihteiden käytön, vallitsevien normien ja arvojen sisäistämisen ja voimavarojen hallintaa.

Ehkäisevän sosiaalipolitiikan yksi päähypoteeseista on ollut, että syrjäytyminen ja syrjäytymiset uhkaavat juuri yksilön elämänhallintaa (Pajukoski 2006, 307). Elämänhallinnan tavoite on eksplisiittisesti ilmaistu niin ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformissa, lukuisissa viime vuosikymmenten hallitusohjelmissa kuin esimerkiksi laissa julkisista työvoimapalveluista ja kuntouttavasta työtoiminnasta (2001), laissa nuorisorangaistuksesta (2004) ja vankeuslaissa (2005). Voitaisiinko

preventiivisen hallinnan operatiiviset päämäärät näin ymmärtää yksilöön kohdistuvina preventiivisinä toimina, joilla ennakoidaan ja kalkyloidaan syrjäytymisen riskitekijöitä, jotka uhkaavat juuri elämänhallintaa?

Ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformissa ongelmateemojen ehkäisyn alue korosti lähtökohtaisesti ennen kaikkea lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemistä. Preventiivinen syrjäytymispolitiikka kohdistuukin lapsiin ja nuoriin sekä koulutuksen eli esikoulun, iltapäivähoidon, perusopetuksen, lukion ja ammatillisen koulutuksen että myös päivähoidon, lastensuojelun ja nuorisotyön kaltaisten sosiaalipalvelujen kautta.

Pajukosken (2006) mielestä juuri elämänhallinnan näkökulmassa on syytä tehdä ero lasten ja täysi-ikäisten välille. Pajukoski katsoo, että elämänhallinnan käsite ei sellaisenaan yksinkertaisesti sovellu kuvaamaan lapsiin ja nuoriin suunnatun prevention tavoitteita. Lapsia ja nuoria koskevan preventiivisen hallinnan tavoitteet suuntautuvat elämänhallintaan, mutta vasta aikuisuudessa. Tämä koskee myös tilanteita, joissa tehtävänä on estää ajallisesti jo ennen aikuisikää uhkaavia syrjäytymisen riskejä toteutumasta. (Pajukoski 2006, 305–306.)

Pajukosken eronteko on looginen. Preventiivisen hallinnan elämänhallintaa koskeva ulottuvuus kattaa pääsääntöisesti juuri täysi-ikäisen väestön. Esimerkiksi ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmä katsoi ensimmäisessä työryhmämuistiossaan (STM 1992a, 9) elämänhallinnan tarkoittavan perinteisiä tulonsiirtojen ja sosiaalivakuutuksen kaltaisia sosiaalipolitiikan instrumentteja, jotka vahvistaisivat ”ihmisten myönteisiä voimavaroja ja heidän edellytyksiään selviytyä erilaisissa elämäntilanteissa”. Ideaalitulanteessa siis tulonsiirtojen ja sosiaalivakuutuksen kaltaiset menetelmät luovat sellaiset olosuhteet ja edellytykset, joissa kansalaiset hallitsevat itse elämänsä.

Samalla preventiivinen elämänhallinta on sekä yksilöllinen että kollektiivinen hallinnan muoto. Elämänhallintaa koskevien käsitteellistysten mukaan sillä tarkoitetaan toiminnallista kapasiteettia, joka sisältää yksilölle kehittyvät fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset voimavarat. Niiden avulla yksilö pystyy suojautumaan elämänriskeiltä ja vaikeuksilta tai niitä kohdatessaan kykenee

käsittämään ja selvittämään ongelmia omatoimisesti ja tarkoituksenmukaisesti. Elämänhallinta on vahvasti yksilöön liittyvä konstruktio. (Rauhala 1998, 59.)

Elämänhallintaan preventiivisen syrjäytymisen hallinnan muotona kytkeytyvät myös uuden vuosituhannen niin sanotut syrjäytyneiden aktivointipolitiikan muodot. Vuosituhannen vaihteessa ohjelmallisen muotonsa saavuttaneen aktiivisen sosiaalipolitiikan sekä siihen linkittyneen kuntouttavan työtoiminnan julkilausuttuna tarkoituksena oli paitsi ehkäistä syrjäytymistä erityisesti nuorille kohdistettujen tukityöllistämistoimenpiteiden avulla, mutta myös tukea aktivoitavien elämänhallintaa. Syrjäytymisen ehkäiseminen erilaisten aktivointitoimenpiteiden kautta korosti samalla yksilön omaa vastuuta. Aktivoinnin onnistumisen edellytykseksi määritettiin muun muassa ”syrjäytyneiden motivointi oman tilanteen kohentamiseen” (STM 2008c, 30).

Ehkäisyn tavoin aktivoinnin käsitteen esiin nostamista vuosituhannen alussa voidaan pitää poliittisen ohjelmatyön tuotteena. 1990-luvun lopun yksi keskeisimmistä sosiaalipoliittisista innovaatioista olikin niin sanotun ”aktiivisen sosiaalipolitiikan” lanseeraaminen. Lipposen toisen hallituksen ohjelmassa (VN 1999) määriteltyjen, ”syrjäytymisen ehkäisemiseen” tähtäävien työvoimapolitiittisten toimenpiteiden pohjalta erillinen aktiivisen sosiaalipolitiikan työryhmä sai tehtäväkseen valmistella toimenpiteitä, joilla pitkäaikaistyöttömien ja toimeentulotuen saajien työllistymistä voitaisiin tehostaa ja syrjäytymistä ehkäistä (Stakes 2002a, 9).

Erillisen aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän (STM 1999c ym.) esityksen pohjalta syntyi laki kuntouttavasta työtoiminnasta syksyllä 2001 (1189/2001). Laki velvoitti pitkään työttömänä olleen, työmarkkina- tai toimeentulotukea saaneen henkilön, työvoimahallinnon (työvoimaneuvojan) ja kunnan (sosiaalityöntekijän) laatimaan työtöntä koskevan, hänen elämäntilanteensa kartoittamiseen perustuvan aktivointisuunnitelman. Laki oli velvoittava, ja aktivointisuunnitelman tekemiseen osallistuminen oli velvollisuus,

josta kieltäytymisestä saatettiin rangaista viemällä oikeus työmarkkinatukeen tai alentamalla toimeentulotukea.

Aktiiviseen sosiaalipolitiikkaan pyrittiin liittämään myös erilaisten työllisyys-, sosiaali- ja terveyspolitiikan toimintatapojen integraatio sekä sektorirajat ylittävät syrjäytymisen ehkäisemiseen tähtäävät palvelut. Käytännön tasolla aktivointipolitiikka pyrki tavoittamaan toisaalta niitä, erityisesti nuoria, pitkäaikaistyöttömiä, jotka eivät olleet työvoimahallinnon piirissä ja toisaalta taas alle 25-vuotiaita aktivointiehdot täyttäviä ja toimeentulotukea saaneita työttömiä (ks. Karjalainen & Lahti 2005, 280)

Aktiivisen sosiaalipolitiikan keskeinen tavoite on parantaa syrjäytymisvaarassa olevalle työttömälle annettavia palveluita. Tämä merkitsee lisääntyvää yhteistyötä kunnan sosiaali- ja terveysviranomaisten välillä. Myös hallitusohjelman tavoitteena on tehostaa varsinaista sosiaalityötä syrjäytyneiden aseman parantamiseksi sekä turvata niiden asema, jotka eivät itse kykene vastaamaan omasta toimeentulostaan. (STM 2000a, 79.)

Siinä missä aktiivisen sosiaalipolitiikan keskeisenä eksplisiittisenä tavoitteena pidettiin siis syrjäytymisvaarassa oleville työttömille annettavien palvelujen parantamista, yksi määrävimmistä implisiittisistä tavoitteista taas oli ”vastaaminen omasta toimeentulosta”, toisin sanoen elämänhallinnan parantaminen. Samalla aktiivisen sosiaalipolitiikan reformi lähti periaatteesta, jonka mukaan aktivoinnin keskeisenä tehtävänä oli ”ehkäistä syrjäytymistä riittävän aikaisessa vaiheessa” (STM 2000a, 80). Mutta mitä aktivoinnilla preventiivisen syrjäytymispolitiikan ja syrjäytymisen hallinnan näkökulmasta sitten tarkoitettiin ja miten aktivointi artikuloiitiin ennakkoinnin, kauaskatseisuuden, riskiteknologian, normalisoinnin ja elämänhallinnan kaltaisten periaatteiden kokonaisuuteen?

Yhtenä keskeisimmistä aktivoinnin julkilausutuista poliittista tavoitteista oli työttömyyden ja syrjäytymisen vastaisen politiikan sulattaminen yhteen. Yksi konkreettisista uudistuksista olikin vähimmäisturvan entistä tiiviimpi kytkeminen palkkatyöhön. Stakesin (2002) julkaiseman *Aktiivisen sosiaalipolitiikan reformin* mukaan itse aktivointi palveli sekä yksilön että yhteiskunnan etua.

Yksilön tasolla aktivoinnin katsottiin parantavan työllistymisvalmiuksia sekä lieventävän työttömyyden negatiivisia vaikutuksia. Yhteiskunnan tasolla aktivointi reformin mukaan taas turvasi laadukkaan työvoiman saatavuutta, ehkäisi pitkäaikaistyöttömyyden mukanaan tuomia ongelmia ja syrjäytymisriskiä sekä hillitsi sosiaaliturvakustannuksia. (Stakes 2002, 9–12.)

Yksilöllisen ja yhteiskunnallisen tasot yhdistämällä aktivoinnin johtoajatus tiivistyikin preventiiviseen syrjäytymispolitiikkaan ja elämänhallintaan: pelkkä rahan antaminen ei enää riittänyt estämään syrjäytymistä, joten syrjäytyneitä tai syrjäytymisriskin alaisia tuli kannustaa, motivoida aktivointitoimenpiteisiin sekä luoda heille myönteisiä kokemuksia ja mahdollisuuksia (STM 2000a, 80).

Aktivointipolitiikka onkin tulkittu (mm. Julkunen 2006) yhdeksi keskeisimmistä 1990-luvun sosiaalipolitiikkaa organisoineista muodoista. Syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet, aktivointi-ideologia ja elämänhallinnan korostuminen kasvattivat huolta niistä nuorista, jotka eivät olleet työhallinnon piirissä. Tämä huoli ja syrjäytymisen ymmärtäminen näin hallinnollisena kategoriana on korostunut erityisesti uuden vuosituhannen toisella vuosikymmenellä (ks. Myrskylä 2012). Kataisen hallitusohjelman (VM 2011) kärkihankkeisiin kuuluneessa nuorisotakuuohjelmassa tätä syrjäytyneiden joukkoa määritettiin nuorina, jotka eivät ole minkään aktiivisen toiminnan piirissä, eivätkä hakeudu työttömiksi työnhakijoiksi.

Preventiivisen hallinnan ja syrjäytymisen liitos

Preventiivisen hallinnan polveutumisen historian voidaan siis nähdä ulottuvan huomattavasti 1990-lukua ja syrjäytymisen vastustamisen paradigmaa kauemmaksi. Tulos ei sinänsä ole yllättävä – saati syrjäytymisen preventiivisen hallinnan ekspansion kanssa ristiriidassa. Kuten jo tutkimuksen teoreettista viitekehystä käsitellyssä luvussa määritettiin, muutokset hallinnan tavoissa, periaatteissa ja mekanismeissa ovat ennen kaikkea hitaita,

historiallisia ja institutionaaliseen sekä kansallisvaltiolliseen poliittisen anatomian kehukseen nojaavia prosesseja ja erittäin harvoin suuria käännteitä tai murroksia ongelmallistamisen tavoissa.

Nykymuotoisen, 1990-luvulla syntyneen preventiivisen hallinnan läpilyönnin erityisyys piileekin sen punoutumisessa syrjäytymisen käsitteeseen. Pajukosken (2006, 10) mukaan juuri ehkäisyn käsitteen omaksuminen hallinnon kieleen 1990-luvulla sekä käsitteen linkittyminen syrjäytymiseen kuvasi preventiiviseen hallintaan liittyvien kontekstien ja terminologian muuttumista.

Syrjäytymisen tavoin myös ehkäisyn ja ehkäisevän sosiaalipolitiikan käsitteet olivat epämääräisiä ja venyviä – ja näin myös useisiin merkityssuhteisiin sovellettavissa ja operationalisoitavissa (ks. Rauhala 1998, 6). Preventiivinen syrjäytymispolitiikka vaati taakseen uudenlaista tietoa. Sen korostama uusi ajattelu merkitsi syrjäytymisen prosessin täydellistä pilkkomista pieniin, määritettäviin ja mitattaviin elementteihin. Ennakointia korostaneen preventiivisen hallinnan ero varhaiseen reagoivaan preventiiviseen hallintaan näyttäytyikin syrjäytymistä koskevan tiedonalan rakentumisen, riskirationaalisuuden, kauaskatseisuuden periaatteiden ja syrjäytymisen riskitekijöiden tarkan ennakoinnin kautta.

Syrjäytymisen ja preventiivisen hallinnan punos näyttäytyikin lähes erottamattomana. Ensinnäkin syrjäytymistä ei yksinkertaisesti kyetä käsittelemään nykymuodossaan ilman preventiivistä näkökulmaa eli ennakoitavissa olevien syrjäytymisen riskitekijöiden paikantamista ja niiden hallintointia. Toiseksi siinä missä syrjäytyminen ja preventiivinen hallinta kietoutuvat toisiinsa käsitteellisellä tasolla, liitosta eksplikoi myös käsitteiden samanaikainen ilmestyminen ja muodostuminen politiikan ohjelmalliselle tasolle 1990-luvun alussa. Syrjäytymisestä ja ehkäisystä muodostettiin käsitepari, joka juurtui hyvinkin erilaisten politiikkadokumenttien vakiosanastoon.

Muutosta reagoinnista ennakointiin voidaan havainnollistaa myös ehkäisevän sosiaalipolitiikan korostaman ”kohdennetun ehkäisyn” kautta. Käsitteellisellä tasolla kohdennetun ehkäisyn voidaan ajatella viittaavan varhaisen preventiivisen hallinnan ”poikkeaviin ryhmiin” kohdistettuihin toimenpiteisiin.

Tarkasteltaessa esimerkiksi ehkäisevän sosiaalipolitiikan ensimmäistä työryhmämuistiota (STM 1992) voidaan kuitenkin havaita myös kohdennetun ehkäisyn periaatteiden olevan lähtökohtaisesti pikemminkin ennakoivia kuin reagoivia.

Sekä elinolojen ja elämänhallinnan kehittäminen että kohdennettu ehkäisevä työ edellyttävät, että tunnetaan niitä prosesseja ja tekijöitä, jotka aikaansaavat ongelmia...Kohdennetussa ehkäisevässä työssä tarvitaan ymmärrystä sosiaalisten ongelmien luonteesta, niihin vaikuttavista tekijöistä ja ongelmatilanteiden kehittymisestä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että joudutaan ottamaan huomioon useita samanaikaisesti vaikuttavia tekijöitä, kuten ihmisten kulloinenkin aineellinen ja sosiaalinen elämäntilanne sekä muut elinolot, mutta myös hänen elämänhistoriansa ja perimän osuus. Sosiaalisia tekijöitä voidaan vain harvoin ymmärtää suoraviivaisesti yhdestä tekijästä johtuviksi. Yleensä on kysymys usean tekijän kumulatiivisesta vaikutuksesta, jolloin mukana ovat perimä, elämäkokemukset ja ympäristön osuus. (STM 1992a, 11)

Lainauksessa kohdennetun ehkäisyn katsotaan edellyttävän prosessien ja tekijöiden tuntemista sekä ymmärrystä sosiaalisten ongelmien luonteesta, niihin vaikuttavista tekijöistä ja ongelmatilanteiden kehittymisestä. Implisiittisellä tasolla kohdennettu ehkäisy nimenomaan reagoivana preventiivisenä hallintana ikään kuin julistetaan mahdottomaksi, koska edessä oleva ongelmakenttä on prosesseineen, tekijöineen ja ongelmatilanteiden kehittymisineen liian kompleksinen.

Preventiivisen hallinnan ja syrjäytymisen liitosmekanismeista voimakkaimpia olivatkin syrjäytymisen määrittäminen ja operationalisoiminen syrjäytymisriskiksi ja syrjäytymisen riskitekijöiksi. Ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformissa lähdeittiinkin juuri vaatimuksesta tunnistaa ja ennakoida syrjäytymisen riskejä. Reformin mukaan syrjäytymisriskien tunnistaminen ja ennakointi tuli kytkeä kaikkeen suunnitteluun ja päätöksentekoon. Erityisesti kaikkien merkittävien yhteiskunnallisten ratkaisujen yhteyteen vaadittiin luotavaksi järjestelmiä, joilla kyettäisiin ”arvioimaan entistä paremmin

sosiaalisesti ja terveydellisesti merkittäviä vaikutusketjuja ja prosesseja”. (Ks. STM 1997a, 13.)

Ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformissa ennakointi ja kauaskatseisuuden periaatteet toteutuivat syrjäytymisen vaikutusketjujen ja syrjäytymisriskien tunnistamisen kautta.

Viimeaikaiset selitykset ja tutkimukset osoittavat, että lasten ja nuorten syrjäytymiskehityksessä on havaittavissa uusia, huolestuttavia piirteitä, joissa pelkästään korjaavat toimenpiteet ovat usein liian myöhään toteutuvia. Vaikka nuorten terveydentila on yleisesti kehittynyt myönteisesti, on tällä hetkellä nähtävissä monia uhkatekijöitä, joiden seuraukset voivat olla vakavia. Nuoret omaksuvat jo varhain aikuisten riskikäyttäytymistä. Tämä merkitsee heille suurta terveysriskiä ja lisää psykososiaalisia ongelmia. Viime vuosina lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelujen tarve on lisääntynyt, mutta heille tarkoitettuja palveluja on supistettu. Säästöt ovat vähentäneet erityisesti ehkäiseviä palveluja. (STM 1997a, 20.)

Preventiivisen hallinnan ekspansio perustui osin juuri lainauksen kaltaisiin perusteluketjuihin, joissa preventiiviseen ennakointiin ja kauaskatseisuuteen artikuloitiin sekä ”syrjäytymiskehityksen” ja ”uusien, huolestuttavien piirteiden” kaltaisia tunnistamisen vaikeutta, uhkaa, vaaraa ja muutosta indikoivia artikulaatioita mutta myös artikulaatioita, joissa hyvinvointivaltion suojamekanismit, ”korjaavat toimenpiteet”, julistettiin uudenlaisen uhan ja vaaran edessä tehottomiksi. Syrjäytymisriski rakentuikin tämän kaltaisten artikulaatioiden välitilaan – se tarjosi tunnistamisen ja mittaamisen mahdollisuuden.

Syrjäytyminen on tunkeutunut niin erilaisten ilmiöiden, elämisen alueiden ja tapahtumien piiriin kuin lukuisiin epistemologisiin, poliittisiin ja teknisiin kehyksiinkin. Ehkäisyn periaatteet tuleekin nähdä yhtenä keskeisimmistä syrjäytymisen läpäisykyvyn mekanismeista.

Syrjäytymisen ehkäisyn ja koko preventiivisen hallinnan periaatteiden rakentuminen keskeisimmäksi syrjäytymispolitiikan lähtökohdaksi ja vieminen osaksi kaikkea päätöksentekoa ovat samanaikaisesti syrjäytymisen käsitteellisen läpäisykyvyn kausaalisuuden kaksi puolta. Ehkäisyn periaatteiden ekspansio on

perustunut syrjäytymisen käsitteen joustavuuteen ja funktionaaliseen määrittelyperinteeseen, toisaalta taas preventiivisen hallinnan voimistuminen on esimerkiksi jatkuvasti lisääntyneiden riskifaktoreiden kautta lisännyt syrjäytymisen käsitteellistä taipuisuutta.

Vihan tunne luo pohjaa ekstremistiselle ajattelulle. Vihasta kumpuavan ääriajattelun ennaltaehkäisyssä keskeistä on luottamus toimivaan demokraattiseen järjestelmään, jossa kaikilla kansalaisilla on mahdollisuus vaikuttaa tärkeiksi kokemuksiensa asioihin. Syrjäytyminen, näköalattomuus ja ulkopuolisuuden tunne luovat kasvualustaa ekstremistiselle ajattelulle. Yhteiskunnassa laajasti toteutettavat toimet syrjäytymisen ehkäisemiseksi ovat keskeisiä väkivaltaisen ekstremismin ennaltaehkäisemiseksi. Toimet erityisesti nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi, koulupudokkaiden määrän vähentäminen, työttömyyden ehkäisy, onnistunut kotoutuminen, koulutus ja kielitaito ovat kaikki toimia, jotka lisäävät yhteiskunnan eheyttä ja torjuvat ääriajattelua. (sisäasiainministeriö 2012b, 11.)

Vaikka ehkäisevälle sosiaalipolitiikalle on löydettävissä historiallisia ja institutionaalisia polkuja suomalaisen yhteiskunnan polveutumistarinaan, syrjäytymisen ehkäisyn periaatteissa oli kyse edeltäjistään poikenneesta hallinnan tavasta. Ehkäisyn periaatteet nousivat ohjelmalliseen muotoonsa 1990-luvun alussa juuri yhdessä syrjäytymisen hallintapyrkimysten rinnalla. Juuri syrjäytymisen ja ennaltaehkäisyn periaatteiden liitto loi uudet kehykset, joiden kautta koko huono-osaisuuden kenttä oli järjestettävissä sekä yhden operatiivisen käsitteen alle että koko väestön ja yksilön elämänkaaren kattaviksi riskitekijöiksi. Samalla liitto synnytti uuden tavan tunnistaa, määritellä, luokitella ja mitata suomalaista yhteiskunnallista todellisuutta. Ohjelmalliseen muotoonsa operationalisoitu syrjäytyminen korostikin huolen, reagoinnin, interventioiden ja avun sijaan ennakointia, kauaskatseisuutta ja varautumista.

4.4 Ekspansion epistemologiset kehykset

Syrjäytymisen ohjelmallisen tason laajenemisen ja syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteiden rekonstruktio on osoittanut niiden rakentuneen rinnakkain ja toisiinsa tiiviisti punoutuen. Kolmas ja edellisiä laajentumisen ulottuvuuksia täydentävä näkökulma voidaan avata tarkastelemalla syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan ekspansiota sen epistemologisten muotojen kautta.

Vaikka syrjäytymisen muodostumista analysoidaan omana kokonaisuutenaan sekä tietyssä ajassa ja paikassa rakentuneena, sitä ei tule sulkea siitä tunnistettavissa olevien epistemologisten kehysten ulkopuolelle. Millaiseen syrjäytymistä koskevaan tosiasiatietoon syrjäytymisen ohjelmallinen laajentuminen ja preventiivisen hallinnan periaatteet ovat siis nojanneet? Mitä yhteyksiä laajentumiselle ja syrjäytymistiedolle taas voidaan paikallistaa laajemmista epistemologisista kehyksistä? Kysymyksiin vastaaminen voidaan aloittaa tarkastelemalla syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteita omana epistemologisena kysymyksenään.

Syrjäytymispolitiikan huojuvat rajalinjat

Suomalainen syrjäytymisen vastainen politiikka on 1990-luvulta alkaen nojannut universaalien hyvinvointipolitiikan, kohdennettujen toimenpiteiden ja syrjäytymisen ehkäisyn muodostamaan kolmijakoon. Voidaanko jatkuvasti korostuneiden syrjäytymisen preventiivisen hallinnan periaatteiden nähdä organisoineen tätä jakolinjaa uudelleen? Ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategiassa (STM 1997a) ehkäisyn periaatteiden katsottiin ennen kaikkea luovan edellytyksiä ja mahdollisuuksia ihmisten hyvinvoinnille.

Tärkeitä kysymyksiä ovat ongelmia ja riskejä tuottavien mekanismien tunnistaminen ja vastuu. Kyse on siitä, että kaikkialla yhteiskunnassa tehtävillä päätöksillä on myös sosiaalisia ja terveydellisiä seurauksia. Ehkäisevän politiikan

tehtävänä on tunnistaa vaikutusketjuja, kehittää osaamista sekä rakentaa yhteistoimintaa ja sektorirajat ylittävää politiikkaa, jolla hyvinvointia edistetään sekä ongelmia lievitetään ja ehkäistään. (STM 1997a, 5.)

Strategiassa ei kuitenkaan otettu eksplisiittisesti kantaa universaalien hyvinvointipolitiikan, kohdennettujen toimenpiteiden ja syrjäytymisen ehkäisyn painopisteisiin. Keskeinen selitys tälle löytyy kolmijaon rajalinjojen häilyvyydestä, jopa keinotekoisuudesta. Rajojen vetämisen ongelmallisuus tuli havainnollisesti esiin esimerkiksi vuosituhannen vaihteen ministeriöiden välisen syrjäytymistyöryhmän julkaisuissa. Työryhmä (STM 1999a) lähti premissistä, jossa itse syrjäytymisen käsitteeseen ankkuroituvan ongelmien tarkastelutavan katsottiin korostavan ennaltaehkäisevää ja kehitystä ennakoivaa pyrkimystä. Työryhmä linjasi, että syrjäytymisen ongelmia ei tule pitää automaattisina, vaan puhua syrjäytymisen riskeistä sekä korostaa perinteisen huono-osaisuuden ja köyhyyden rinnalla ennen kaikkea elämäntapojen muutoksia. (STM 1999a, 9, 14.)

Toisaalta työryhmä korosti toimivan universaalien palvelujärjestelmän ja sosiaaliturvan kykenevän torjumaan syrjäytymistä kaikkein tehokkaimmin. Samalla työryhmä määritteli kuitenkin politiikan näkökulmasta ”avainasemassa” olevia syrjäytymisen riskiryhmiä, joihin kohdistetuilla toimenpiteillä kyettiin auttamaan tehokkaimmin syrjäytymisriskin alaisia ryhmiä. Riskiryhmiin kohdistettujen toimenpiteiden päämääräksi puolestaan asetettiin syrjäytymiskehityksen ehkäiseminen ja hidastaminen. (STM 1999a, 4; STM 1998a, 10–11.)

Työryhmän dokumenteissa syrjäytymisen katsottiin etenevän portaittain ja näin myös keinovalikoima tuli muotoilla joustavasti näitä portaita mukailevaksi. Syrjäytymisen torjunnan strategian keskiöön nostettiin ennaltaehkäisevät toimet, joihin suoritettujen taloudellisten panostusten tulkittiin tulevan kansantaloudelle huomattavasti halvemmaksi pitkällä aikavälillä. Työryhmän tulkinnassa syrjäytymisen vastaisen politiikan kolmijako universaaleihin sosiaalipalveluihin, ennaltaehkäisyyn ja kohdennettuihin toimenpiteisiin näyttäytyi ristiriitaisena. Ennaltaehkäisevien toimien keskiöön nostamisen rinnalla

työryhmä myös katsoi, että universaalit palvelut eivät syrjäytymisen edessä olleet riittäviä, vaikka laajoin valtakunnallisin toimin kyettäisiin luomaan riittävä toimeentulo ja sosiaalinen turvallisuus. Erityisesti rakenteellisten muutostekijöiden synnyttämät syrjäytymisriskit oli työryhmän mukaan ”otettava annettuina”. Universaalien sosiaaliturvan ja -palvelujen muodostaman turvaverkon ”kimmoisuus” eli käytännössä toimivuus tai pitävyys taas rinnastettiin syrjäytymisen vastaisten toimenpiteiden ”aktivoivaan, kannustavaan ja sanktioivaan vaikutukseen”. (ks. STM 1999a, 16, 20, 22.)

Työryhmän tekemät linjaukset havainnollistavatkin ennen kaikkea syrjäytymispolitiikan kolmijaon keinotekoisuutta. Kolmijaon painopisteet ovat määrittäneet sen mukaan, puhutaanko yleisellä tasolla syrjäytymisestä, syrjäytymisriskeistä vai syrjäytymisen riskiryhmistä. Samaan aikaan universaalien hyvinvointipolitiikan on katsottu olevan luonteeltaan syrjäytymistä ehkäisevä, mutta samalla uusien syrjäytymisriskien edessä riittämätön. Toisaalta taas kohdennetut toimenpiteet, kuten esimerkiksi aktiivisen sosiaalipolitiikan elämänhallinnan parantamiseen tähtäävät muodot, ovat analyysissä näyttäneet lähtökohdiltaan preventiivisinä.

Sekä syrjäytymisen preventiivistä hallintaa että syrjäytymispolitiikan rajalinjojen keinotekoisuutta voidaankin havainnollistaa kääntämällä katse ehkäisevän ja korjaavan muodostamalle akselille. Eerik Taarnalan (2005) mukaan ehkäisevän ja korjaavan muodostama akseli on suomalaisessa poliittisessa anatomiassa paikannettavissa viimeisten vuosikymmenten alkoholipolitiikan kautta. Esimerkiksi suomalaisiin viranomaisdokumentteihin ”ehkäisevä päihdepolitiikka” ilmaantui puhtaasti käsitteellisenä terminä, joka toimi vastinparina mielikuvissa ja institutionaalisissa järjestelyissä huomattavasti selkeämmin hahmottuneelle korjaavalle päihdepolitiikalle. Taarnalan mukaan kerran valtiopäiväasiakirjoihin päästyään ehkäisevään päihdepolitiikkaan alettiin viitata kuin yleisesti hyväksytyyn ja selkeään politiikan lohkokon, josta taas johdettiin alan käytännön toimia kuvaava ehkäisevä päihdetyö. Käsite oli kuitenkin ongelmallinen paitsi

korjaavan päihdetyön vastinparina myös esiinnyttyään läpi 1990-luvun epämääräisenä, ilman että sillä olisi viitattu mihinkään olemassa olevaan toimijaryhmään tai organisaatorakenteeseen. (Taarnala 2005, 194–195.)

Peilattessa Taarnalan tulkintaa syrjäytymisen preventiivisen hallinnan muodostumiseen voidaan kehityskulkujen nähdä olleen hyvin yhtenevät. Päihdepolitiikan tavoin suomalaisen kansantalouden syöksykierteen kynnyksellä vuonna 1991 lanseerattu ehkäisevä sosiaalipolitiikka tuotiin ohjelmalliseen muotoonsa ilman, että uusia periaatteita olisi perusteellisesti määritelty tai kytketty juuri olemassa oleviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin.

Syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet ja ehkäisevä päihdetyö ovat kietoutuneet toisiinsa myös ohjelmallisella tasolla. Syrjäytymisen vastaisessa politiikassa päihteiden käyttö on poikkeuksetta läpi viimeisten vuosikymmenten punnittu sekä yhdeksi keskeisistä syrjäytymisen riskitekijöiden ryhmistä että syrjäytymisen indikaattoriksi. Hallinnollisesta näkökulmasta syrjäytymisen ehkäisyllä ja ehkäisevällä päihdepolitiikalla on osittain sama lähtöpiste. Sosiaali- ja terveysministeriön raittius- ja alkoholiasioiden osasto lakkautettiin vuonna 1990. Tehtävät siirtyivät juuri perustettuun ennaltaehkäisevän sosiaali- ja terveystieteiden osastolle – paikkaan, jossa muotoiltiin myös ensimmäiset syrjäytymisen vastaiset toimenpiteet ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategiassa.

Esimerkiksi Eräsaari (2005) onkin rinnastanut suomalaisen syrjäytymistematiikan ja -politiikan alkoholi- ja huumepolitiikkaan juuri sen väestötasoisesta näkökulmasta ja ennaltaehkäisyn periaatteiden kautta. Temaattinen yhteys on paikannettavissa myös syrjäytymisen vastaisen politiikan käytännön hankkeiden kautta. Esimerkiksi vuonna 1997 sosiaali- ja terveysministeriö (ks. STM 1998a) rahoitti kaiken kaikkiaan 29 erilaista hanketta, joiden tavoitteena oli ”terveyden edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy”. Tarkasteltaessa hankkeita voidaan havaita, että ainoastaan kaksi niistä oli syrjäytymisen vastaisia hankkeita. Suurin osa (20) hankkeista suuntautui päihdetyöhön, loput puolestaan terveyden edistämiseen ja mielenterveystyöhön.

Syrjäytymisen ja päihteiden käytön yhteys on määritetty myös käänteisesti. Esimerkiksi preventiivisen päihdepolitiikan linjauksissa (THL 2010b, 39) syrjäytyminen määritellään yhdeksi nuorten päihteiden käyttöön vaikuttavaksi riskitekijäksi. Ehkäisevän ja korjaavan muodostaman akselin näkökulmasta olennainen kysymys kuuluukin, missä määrin hallinnan periaatteita on käännetty syrjäytymisen vastaiseen politiikkaan juuri suomalaisesta päihdepolitiikasta?

Lähtökohtaisesti siis suomalaisessa hallinnan ohjelmallisessa kartastossa ehkäisevän ja korjaavan muodostama käsitepari on saanut ensimmäiset sovelluksensa päihdepolitiikassa. Myös syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden ja erilaisten ehkäisevän päihdepolitiikan menetelmien välille voidaan perustellusti asettaa useita yhtäläisiä ja samankaltaisia pürteitä. Kyse on kuitenkin vain yhtäläisyyksien osoittamisesta. Syrjäytymisen vastaisessa politiikassa tai tieteellisessä syrjäytymiskeskustelussa siirtymää ei ole kirjoitettu auki. Tässä tapauksessa niin sanotun savuavan asean etsimistä voidaankin pitää lähes mahdottomana tehtävänä.

Tulkintaa voidaan kuitenkin jatkaa ja syventää siirtämällä katse uudella vuosituhannella hallinnan tutkimuksessa (mm. Rabinow & Rose 2006; Lemke 2005; Hardt & Negri 2000) korostuneeseen keskusteluun biopolittisen hallinnan uudesta noususta. Esimerkiksi L.T. Larsen (2011) on jäljittänyt elintasosairauksiksi kutsuttujen sairauksien rakentumista poliittiseksi ongelmaksi ja kysymykseksi Tanskassa ja Yhdysvalloissa. Larsenin tulkinnan mukaan käänne preventiivisyyttä korostavaan terveydenhuoltopolitiikkaan tapahtui läntisessä maailmassa 1970-luvulla. Syntyi uusi julkinen terveydenhuolto (New Public Health). Larsenin mukaan tuolloin keskiöön nousivat elämäntapasairaudet, kuten keuhkosityöpä ja sydän- ja verisuonisairaudet, joilla oli yhteys yksilön käyttäytymiseen: tupakointiin, alkoholinkäyttöön, huonoon ruokavalioon ja liikunnan puutteeseen. (Larsen 2011, 201–203.)

Larsenin (2011, 203) tulkinnassa julkisen terveydenhuoltopolitiikan synty tuli ymmärtää kolmen toisiinsa punoutuneen tekijän kautta. Poliittikka muodostui biopolitiikan ja hallinnan kautta. Samalla se näyttäytyi erilaisina tapoina ja

teknologioina, joiden korkeimpana tavoitteena oli optimoida yksilöiden biologinen elämä. Kolmanneksi terveydenhuoltopolitiikka näyttäytyi myös väestötason hallinnan tapana, joka sulki sisäänsä myös subjektivoinnin muodot, esimerkiksi terveen kansalaisen subjektin.

Tulkinnan näkökulmasta keskeiseksi kysymykseksi syrjäytymisen preventiivisen hallinnan kannalta nouseekin, missä määrin sosiaalitutkimus ja -politiikka lähtivät ajatuksesta, jossa huono-osaisuutta vain korjattiin sosiaalivakuutuksen ja -huollon välinein, milloin taas huono-osaisuutta alettiin määrittää yksilön oman käyttäytymisen ja elintapojen kautta syrjäytymisriskinä sekä ehkäisemään riskejä vaikuttamalla juuri näihin elämisen ja elämänhallinnan muotoihin.

Preventiivisen hallinnan vaatimus uudesta tiedosta

Vuonna 1997 Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus Stakes sai tehtäväkseen laatia vastauksen kolmeen syrjäytymisen näkökulmasta keskeiseen ongelmaan. Tutkimuskeskuksen tuli haarukoida vastauksia kysymyksiin, mitä tietoa syrjäytymisen uhkista ja ongelmista puuttuu, arvioida suomalaista sosiaali- ja terveyspolitiikkaa syrjäytymisen ehkäisyn kannalta sekä pohtia, mitä ylipäättään tulisi tehdä syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Vastauksena kysymyksiin Stakes julkaisi vuonna 1998 raportin *Syrjäytyminen 1990-luvun puolivälin Suomessa* (Stakes 1998).

Raportissa korostettiin syrjäytymisen käsitteen moninaisuutta ja syrjäytymisprosessin voimakasta kytkeytymistä erilaisiin huono-osaisuuden ulottuvuuksiin. Keskeisiksi syrjäytymisriskeiksi raportti määritteli pitkäaikaistyöttömyyden, nuorten pienituloisuuden, mielenterveysongelmat haavoittuvissa oloissa eletyn lapsuuden ja nuoruuden, päihteiden käytön, vammaisuuden ja asunnottomuuden. Köyhyyden raportti kytki osaksi kaikkia syrjäytymisen riskejä.

Yksi keskeisimmistä suomalaista syrjäytymisen vastaista politiikkaa aina 1990-luvun alusta tähän päivään asti hallinneista tekijöistä on ollut vaatimus uudesta syrjäytymistä koskevasta

tiedosta. Jotta syrjäytymistä voitiin ehkäistä, tarvittiin tietoa syrjäytymisen prosessista. Uuden tiedon katsottiin auttavan räätälöimään syrjäytymisen vastaisen politiikan toimenpiteitä ehkäisemisen periaatteiden mukaisiksi. (STM 1999b, 11).

Lähtökohtaisesti vaatimus uudesta tiedosta perustui syrjäytymisen ymmärtämiseen uutena ja monimuotoisena ilmiönä ja sosiaalisena ongelmana. Vaikka erityisesti 1990-luvulla tietoa syrjäytymisen prosessin tekijöiden yhteyksistä ja syrjäytymiselle määritettyjen syrjäytymisen riskitekijöiden todennäköisyyksistä pidettiin puutteellisina, syrjäytymisen vakavuutta ja vaarallisuutta yhtenä suomalaisen yhteiskunnan keskeisimmistä uhista ei kyseenalaistettu. Syrjäytymisen ennakoinnin ja ennaltaehkäisyn periaatteet korostivat mahdollisimman varhaisen syrjäytymisen riskitekijöihin puuttumisen tärkeyttä erityisesti kansantalouden ja ehkäisyn kustannustehokkuuden näkökulmasta. Samalla syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan ohjelmallisen ekspansion tekijät, vaatimus sektorirajojen ylittämisestä, poikkihallinnollisista toimenpiteistä, varhaisesta puuttumisesta, koulutuksen keskeisyydestä sekä syrjäytyvien lasten ja nuorten ymmärtäminen ensisijaisesti hukattuina resursseina, synnyttivät painetta näitä uusia rakenteita tukevan tiedon etsimiseen ja määrittämiseen.

Lapsia, lapsiperheitä ja nuoria voidaan tukea ja ongelmia ratkaista tehokkaasti vain lisäämällä tietoa ja osaamista, muuttamalla rakenteita ja ottamalla käyttöön aktiivisia toimintatapoja. Jo alkaneeseen syrjäytymiseen puututaan aktiivisesti ja se katkaistaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (STM 2009d, 26.)

Erityisesti lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tiedon on katsottu läpi suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan muodostumisen olevan keskeinen elementti syrjäytymisen torjunnassa. Syrjäytymistieto oli yksinkertainen edellytys syrjäytymisen ehkäisemiselle ja ”katkaisemiselle mahdollisimman varhaisessa vaiheessa”. Vaatimukset monimuotoisesta syrjäytymistä koskevasta uudesta tiedosta kytkeytyvätkin voimakkaasti niin syrjäytymisen ekspansioon yli sektorirajojen kuin preventiivisen hallinnan läpilyöntiin syrjäytymisen vastaisen politiikan keskeisenä periaatteena.

Voidaankin perustellusti väittää syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan ekspansion edenneen ensisijaisesti epistemologinen kärki edellä. Siinä missä ohjelmallisessa laajenemisessa keskeiset syrjäytymisen hallinnan periaatteet ovat olleet eksplisiittisesti nähtävissä aina suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan alkuaskeleista alkaen, epistemologisella tasolla syrjäytymistieto on kasvanut viimeiset vuosikymmenet jatkuvasti. Epistemologinen ekspansio on edennyt sekä horisontaalisesti että vertikaalisesti. Syrjäytyminen on saanut jatkuvasti taakseen niin uusia syrjäytymisen riskitekijöitä, ulottuvuuksia ja esiintulomuotoja kuin myös tavallisesta sosiaalitieteellisestä näkökulmasta poikkeavia katsomisen tapoja.

Ohjelmallisen tason ekspansion ja syrjäytymisen preventiivisten periaatteiden laajenemisen rinnalla syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan voidaan nähdä laajentuneen siis myös epistemologisella tasolla. Mitä epistemologisella laajenemisella tarkoitetaan niin käsitteellisellä kuin empirisellä tasolla? Vastauksen hahmottelu voidaan aloittaa lähtökohdasta, jossa syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan jäljittäminen näyttäytyy syrjäytymisen epistemologisen laajentumisen jäljittämisenä. Syrjäytymisen muodostumista tarkasteltaessa katse suuntautuu väistämättä erilaisiin syrjäytymistä koskeviin tiedon muotoihin tai syrjäytymistietoa koskeviin kysymyksiin.

Hyvin usein yhteiskuntatutkimuksesta nouseva syrjäytymistieto tai syrjäytymisen kokonainen tiedonala tarjoavat Millerin ja Rosen (2010, 93) sanoja mukailen hallinnolle eräänlaisen tiedosta koostuvan koneiston, joka kykenee tekemään syrjäytymisestä ajateltavissa olevan ilmiön kesyttäänsä todellisuuden vastarinnan ja saattaessaan sen kurinalaiseen tutkintaan.

Syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan ekspansion kannalta epistemologinen näkökulma avaakin tulkintalinjoja sille, miten syrjäytymisestä muodostui koko väestön kattava riski sen sijaan, että syrjäytymisen käsitteellä viitattaisiin vain tiettyihin huonosaisiin ryhmiin. Epistemologisen laajenemisen voidaan nähdä kietoutuneen monella tasolla ohjelmalliseen ekspansioon. Epistemologinen koneisto tarjosi uusia ja laajempia syrjäytymisen tiedon muotoja syrjäytymisen käsitteen luomissa kehyksissä ja

tämä uusi tieto oli operationalisoitavissa ja artikuloitavissa myös osaksi syrjäytymisen vastaista politiikkaa. Samalla ohjelmallinen ekspansio loi tarpeen sekä uudelle syrjäytymistiedolle että näiden tiedon muotojen artikuloimiselle osaksi syrjäytymisen hallinnan ohjelmallisia muotoja.

Uusi syrjäytymistieto oli keskeisessä asemassa jo 1990-luvun ehkäisevän sosiaalipolitiikan strategiassa. Yksi reformin keskeisistä vaatimuksista oli syrjäytymisen kaltaisten sosiaalisten seurausten analysoimisen ulottaminen kaikkeen päätöksentekoon. Päätösten sosiaalisten seurausten analysointi taas edellytti ”kaikilla tasoilla syrjäytymistä aiheuttavien mekanismien tunnistamista” (STM 1997a, 13). Syrjäytymisen ennaltaehkäisemisen ja mahdollisimman varhaisen puuttumisen lisäksi juuri vaatimukset sekä syrjäytymisen kaltaisten sosiaalisten seurausten analyysistä että myös niin sanotusta näyttöön perustuvasta ja erilaisilla indikaattoreilla varustetusta syrjäytymispolitiikasta korostivat entisestään syrjäytymistiedon keskeisyyttä. Syrjäytymisen ehkäisyn periaatteita oikeutettiin juuri syrjäytymistiedon, ”huolestuttavan syrjäytymiskehityksen”, kautta, jossa ”korjaavat toimenpiteet olisivat olleet liian myöhään toteutuvia” (esim. STM 1997a, 20).

Syrjäytymisen vastaisen politiikan saavuttaessa erityisesti ministeriöiden välisen syrjäytymistyöryhmän ja kansallisten syrjäytymisen vastaisten toimenpideohjelmien kautta täyden muotonsa säilytti vaatimus lasten ja nuorten syrjäytymistiedosta asemansa osana ohjelmallista sisältöä. Uudella vuosituhanella lasten ja nuorten syrjäytymisen kohdalla tavoitteeksi asetettiin riittävän, sektoreita ylittävän tietopohjan luominen, jotta syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten elämäntilanteita ja elinolojen kehitystä voidaan tutkia ja seurata. Samalla tavoitteena oli luoda pitkäjänteinen tutkimusperinne, jossa syrjäytymistutkimuksen rakenteisiin pyrittiin juurruttamaan yhteistoimintamalleja sekä identifioimaan niitä syrjäytymisen tutkimusteemoja, joiden katsottiin olevan hyödyksi päätöksenteolle tulevina vuosina. (vrt. Heino & Kuure 2009, 2.)

Vuonna 2009 valmistunut raportti *Nuorisoa koskeva syrjäytymistieto* (Suurpää ym. 2009) taas kritisoi Suomessa vallinnutta tilannetta, jossa erilaiset seurantavälineet koskien lasten ja nuorten

syрjäytymisen ehkäisyn rakenteita ja käytäntöjä perustuivat hallitsevasti kvantitatiivisiin seurantamenetelmiin ja vaikuttavuuden mittaristoihin. Raportti paikallisti uuden vuosituhannen syрjäytymiskeskustelusta neljä tiedonpoliittisesti tärkeää muutosta suhteessa 1990-luvun suomalaiseen syрjäytymistematiikkaan: elämänkaarinäkökulman juurtumisen, yllirajaisuuden syрjäytymisen näkökulmana, nuorisotyön tutkimisen haasteet sekä tietoon perustuvan poliittisen ohjauksen. (ks. Suurpää ym. 2009, 12.)

Voidaanko siis raportin määrittämien muutosten perusteella päätellä, että 1990-luvun syрjäytymisen vastaisessa politiikassa ja vaaditussa ”uudessa otteessa” korostetut periaatteet oli uudella vuosituhannella operationalisoitu käytännön tasolle? Juuri elämänkaarinäkökulma ja syрjäytymisen yllirajaisuus korostivat syрjäytymisen riskitekijöiden levittäytymistä kaikkialle elämisen alueille. Samalla syрjäytymisen tiedonalassa tapahtuneet muutokset heijastelivat entisestään korostunutta lasten ja nuorten syрjäytymisen hallinnan keskeistä asemaa. Raportissa suomalaisessa syрjäytymistiedossa uudella vuosituhannella tapahtuneita muutoksia kuvattiin seuraavasti:

Suomalaisessa lasten ja nuorten yhteiskuntapolitiikassa on otettu iso harppaus kohti niin sanottua elämänkaaripoliittista näkökulmaa, jossa lasten ja nuorten elämää tarkastellaan kootusti elämänkulussa tapahtuvien keskeisten siirtymien sekä niihin kytkeytyvien palvelujärjestelmien näkökulmasta. Tämä on monin tavoin tervetullutta. Se vastaa paitsi horisontaalisen lapsi- ja nuorisopolitiikan tarpeeseen, myös niihin haasteisiin, joita nykyisessä lapsiin ja nuoriin kohdistuvassa hyvinvointipalvelujärjestelmässä on. (Suurpää ym. 2009, 12.)

”Elämänkaaripoliittinen näkökulma” voidaan ymmärtää yksinkertaisesti syрjäytymisen ehkäisyn periaatteiden operationalisoituna muotona. Elämänkaaren ja elämänkulkuun kytkeytynyt syрjäytymisen hallinta linkittyi niin kauaskatseisuuden periaatteisiin, syрjäytymisen riskien määrittämiseen kuin myös syрjäytymisen prosessin osatekijöiden määrittämiseen ja

laskemiseen – ja näin teki erilaisten, entuudestaan irrallisten elementtien artikuloimisen mahdollisuuden entistä helpommaksi.

Raportissa syrjäytymistiedon näkökulmasta keskeiseksi syrjäytymisen riskitekijöiksi määritettiin lasten ja nuorten syrjäytymisen näkökulmasta niin yksinhuoltajaperheet, perheen alhainen sosiaalinen asema tai ongelmat, vanhempien alkoholi- ja mielenterveysongelmat sekä taloudelliset vaikeudet ja työttömyys kuin myös erilaiset kouluvaikeudet, oppimis- ja käytöshäiriöt, heikko koulumenestys tai koulukiusaaminen.

Epistemologisen laajenemisen näkökulmasta huomionarvoista on syrjäytymisen riskitekijöiden laajeneminen aikuisista juuri perheen kautta lapsiin ja nuoriin. Siinä missä esimerkiksi juuri yksinhuoltajuus, toisin sanoen puolison puuttuminen, alhainen sosiaalinen asema ja sosiaaliset ongelmat, alkoholi- ja mielenterveysongelmat, taloudelliset vaikeudet tai työttömyys määritettiin jo 1980-luvun adaptaatiovaiheessa keskeiseksi syrjäytymisen prosessin elementeiksi, uudella vuosituhannella ne kalkyloitiin perheen vanhempien sijaan lapsiin. Käytännössä siis tiedon muodot ja useassa tapauksessa myös näiden syrjäytymisen tekijöiden indikaattoritkin pysyivät perustaltaan samana, mutta tekijät artikuloitiin juuri perheen ja vanhemmuuden kautta lapsiin ja nuoriin.

Syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan epistemologisesta laajenemisesta voidaan esittää kolme toisiinsa punoutuvaa tulkintaa. Ensinnäkin syrjäytymistä käsittelevän tosiasiatiedon laajeneminen oli yleensä ”vanhan tiedon”, käytännössä erilaisten suomalaisen yhteiskunnallisen anatomian sosiaalisten ongelmien ja huono-osaisuuden tekijöiden, järjestämistä ja organisoimista uudella tavalla. Samalla epistemologinen ekspansio voidaan paikantaa ohjelmallisen ekspansion tavoin syrjäytymisen käsitteeseen sisään kirjoitettuna: käsitteen teoreettinen epäselvyys ja funktionaalinen määrittelyperinne ikään kuin avasivat ovet erilaisten tiedon muotojen artikuloimiselle syrjäytymisen kehyksiin. Kolmannessa tulkinnassa syrjäytymisen epistemologinen polveutuminen voidaan nähdä kokonaisen syrjäytymisen tiedonalan muodostumispolkuna, jossa rönsyilevistä, laajoista, usein epäjohdonmukaisista ja osin ristiriitaisistakin sovelluksista

huolimatta syrjäytymisen riskien diagnostiikka laajeni kattamaan lähes koko väestön.

Syrjäytymisen hallinnan uudet epistemologiset kehukset

Erilaiset syrjäytymisen määritelmät, kuvaukset, syyt tai riskitekijät ovat 1980-luvulta uudelle vuosituohannelle tultaessa lisääntyneet moninkertaisesti, laajentaneet tulkintahorisonttiaan sekä punoutuneet voimakkaasti toisiinsa. Epistemologisessa laajentumisessa ei siis ole suinkaan ollut kyse vain tiedon määrän lisääntymisestä. Ekspansio on ollut samaan aikaan sekä horisontaalista että vertikaalista mutta myös uusia syrjäytymisen katsomisen ja ymmärtämisen tapoja tarjoavaa.

Suomalaisen syrjäytymisen muodostumisen analyysi on osaltaan osoittanut syrjäytymistiedon erkaantuneen monella eri tasolla sosiaalitieteiden tuottamasta syrjäytymistiedosta. Esimerkiksi ohjelmallisen muotonsa saavuttanut syrjäytymisen hallinta sivuutti lähes täydellisesti 1980-luvulla syrjäytymiselle mallinnetun moniongelmaisuusparadigman, jossa syrjäytymisen eri tekijöiden välisiä suhteita ja kausaliitteja kyettiin – ainakin jossain määrin – osoittamaan muun muassa kvantitatiivisten evidenssien kautta. Syrjäytymistiedosta puhuttaessa kyse ei siis ole vain tieteellisestä syrjäytymistiedosta, vaan suomalaisen syrjäytymisen paradigman eri osien punoksista syntyneistä tietorakennelmista. Osaltaan syrjäytymistietoon ovat vaikuttaneet niin syrjäytymisen idiomaattiset ja moraaliset muodot kuin myös erilaiset syrjäytymisen ehkäisyn ohjelmalliset ulottuvuudet.

Miten syrjäytymisen epistemologinen laajentuminen on punoutunut syrjäytymisen hallinnan ohjelmallisiin muotoihin ja erityisesti syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden laajentumiseen? Esimerkiksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisemassa tilannekatsauksessa terveyserojen kaventamisesta Suomessa vuosina 2007–2010 (THL 2011, 32) linjattiin, että ”mahdollisimman varhainen tunnistaminen ja avun oikea-aikainen

järjestäminen tukevat hyvinvointia ja normaalia kehitystä, estävät ongelmien vaikeutumista ja vähentävät syrjäytymistä”.

Kuten syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan ohjelmallisen laajenemisen tasolla voitiin havaita, myös syrjäytymisen ehkäisemisen ja mahdollisimman varhaisen puuttumisen periaatteet punoutuivat juuri ”mahdollisimman varhaiseen tunnistamiseen”. Jotta syrjäytyminen siis oli hallittavissa, se oli tunnistettavissa erilaisten riskitekijöiden kautta mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Lasten köyhyyden ja syrjäytymisriskien välillä on monia yhteyksiä. Vanhempien köyhyys altistaa lapset pahoinvoinnille. Myöhemmät ongelmat kuten lasten huostaanotot, mielenterveysongelmat, rikollisuus, kouluttamattomuus ja toimeentulo-ongelmat kärjistyvät vanhempien toimeentulo-ongelmien pitkittyessä. Ongelma on monisyinen: myös tyttöjen teiniraskaudet ja klamydiatartunnat yleistyvät vanhempien toimeentulo-ongelmien kasvaessa. (THL 2011, 30–31.)

Syrjäytymisen prosessien tekijöiden toisiinsa kytkeminen tulee nähdä epistemologisen koneiston tuotteena. Rakentuakseen esimerkiksi lainauksessa mainitut ”köyhyyden ja syrjäytymisriskien yhteydet” tarvitsevat tosiasiatietoa, jolla tämä yhteys on kyetty näyttämään toteen ja säännönmukaiseksi. Syrjäytymisen käsite tarjosikin tälle epistemologiselle koneistolle valmiit kehykset, joihin erilaisten ilmiöiden, tapahtumien tai elämisen alueiden artikuloiminen oli huomattavan vaivatonta. Juuri tutkimuksen korostama syrjäytymisen käsitteen teoreettinen ohuus, määritelmien kansallisten paradigmojen sekoittuminen ja funktionaalinen määrittelyperinne sekä käsitteeseen sisäänrakennettu riskirationaalinen ketjuuntumismalli ovat tehneet syrjäytymisen käsitteen ja epistemologisen koneiston punoksesta tiukan.

Syrjäytymisen epistemologista laajentumista ei siis tule ymmärtää ainoastaan syrjäytymistiedon lisääntymisenä, määrällisenä tai laadullisena kasvuna. Epistemologisena kysymyksenä syrjäytymisen hallinnan ekspansio ei avaudu tyydyttävästi myöskään punnitsemalla sen painopisteitä erilaisten

vakiintuneiden tieteenalojen välillä, vaikka kysymys mielenkiintoinen onkin. Uuden syrjäytymistiedon rinnalla epistemologista laajentumista tuleekin punnita siitä näkökulmasta, millaisiin valmiisiin, olemassa oleviin ajattelemisen ja tietämisen kehyksiin uudet syrjäytymistä koskevat tiedot ja tiedon muodot istutettiin.

Syrjäytymistiedon ja epistemologisen laajenemisen näkökulmasta kiinnostavin kehityskulku voidaankin asemoida 1980-luvun adaptaatiovaiheen ja 1990-luvulta alkaneen syrjäytymisen hallinnan ohjelmallisen vaiheen välille. Adaptaatiovaiheelle ominaista oli syrjäytymisen ymmärtäminen kourallisesta eri tekijöitä koostuvana moniongelmaisuuksena. 1980-luvun syrjäytynyt oli siis tyypillisesti työtön, perheensä menettänyt mies, jolla oli ongelmia alkoholin kanssa. Preventiivisen syrjäytymisen hallinnan laajenemisen näkökulmasta keskeinen kysymys onkin, millaisten epistemologisten kehysten kautta pienen joukon huono-osaisuus muuttui syrjäytymisriskiksi, jonka mahdollisuus vaani jokaisen oven takana?

Lähtökohtaisesti syrjäytymistä koskevien tosiasiatietojen ja tiedon muotojen muodostamaa mosaiikkia ei voida kuvata ehjänä tai selväpiirteisenä kokonaisuutena. Erilaiset syrjäytymisen epistemologisten muotojen juuret kiinnittyivät niin tieteenaloihin, rakenteisiin, asiantuntijuuksiin tai ajattelemisen ja järjelemissen malleihin. Tiedon artikulaatioita ei siis tule myöskään ymmärtää suorina siirtoina, joissa elementti artikuloitiin sellaisenaan syrjäytymisen käsitteeseen. Artikulaatiossa entuudestaan syrjäytymisestä irralliset elementit sekä toivat jotain mukanaan että peittivät jotain alleen.

Suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa on lähes poikkeuksetta korostettu asetelmaa, jossa syrjäytymisen riskejä tulee tarkastella sekä ilmiötasolla kokonaisuutena että erilaisten yksittäisten riskitekijöiden kautta. Esimerkiksi vuoden 2004 sosiaali- ja terveysministeriön julkaisemassa seurantaraportissa *Sosiaaliturvan suunta* (STM 2004b, 94) katsottiin kokonaiskuvan muodostamisen syrjäytymisen kehityksestä olevan vaikeaa tilastotietojen pohjalta, koska syrjäytymisessä ”yhdistyvät useat eri

riskit ja yksilökohtaista tietoa riskien kasautumisesta ei ole saatavana’.

Syrjäytymisriskiä kasvattavien yksittäisten tekijöiden kehitystä tulee siten tarkastella erikseen. Näin saadaan kuva eri riskitekijöiden kehityksestä, jotka voivat yhdessä johtaa vakavaan syrjäytymiseen. Voidaan olettaa, että tietyissä ryhmissä on automaattisesti suuri joukko yhteiskunnasta eri tavoin syrjäytyneitä. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi vangit ja asunnottomat. (STM 2004b, 94.)

Syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan epistemologiset kehykset ovat juuri näistä lukemattomista ”syrjäytymisriskiä kasvattavista yksittäisistä tekijöistä” koostuva mosaiikki. Koska syrjäytymisen käsite tekee mahdolliseksi erilaisten ilmiöiden, tapahtumien tai elämisen alueiden artikuloimisen osaksi syrjäytymistä ja syrjäytymisriskien ketjuja, tämä mosaiikki ymmärretään lainauksen tavoin tyypillisesti kokonaisuutena, jossa jo yhden tai muutaman riskitekijän tarkastelu havainnollistaa syrjäytymisen koko kuvaa.

Toisaalta keskustelussa syrjäytymisestä on aina kyse tulkinnasta. Ohut teoreettinen tausta, funktionaalinen määrittelyperinne ja heikko empiirinen erottelukyky ovat johtaneet tilanteeseen, jossa jokaisen tulkitsijan luoma kuva syrjäytymisestä näyttäytyy poikkeavana. Mikäli syrjäytymistä tarkastellaan esimerkiksi lainauksen tavoin ”tiettyjen ryhmien, joissa on suuri joukko eri tavoin syrjäytyneitä” kautta, suomalaisten syrjäytyneiden määrä on verrattain pieni. Kalkyloitaessa yhteen lainauksessa mainittujen vankien ja asunnottomien lisäksi esimerkiksi adaptaatiovaiheessa määritetyt syrjäytyneiden ryhmät eli käytännössä pitkäaikaistyöttömät, joille on kasautunut useita huono-osaisuuden tekijöitä, keskustellaan paitsi suhteellisen pienestä myös hyvin perinteisten huono-osaisuuden vaivaamasta joukosta kansalaisia.

Edellisessä luvussa tarkasteltua riskirationaalisuutta ja käsillä olevan luvun keskiössä olevaa syrjäytymisen preventiivistä hallintaa voidaan perustellusti pitää keskeisinä syrjäytymisen muodostumiseen ja laajenemiseen vaikuttaneina epistemologisina kehyksinä. Näiden rinnalle syrjäytymisen tunnistamisen ja hallitsemisen tietorakennelmaksi voidaan nostaa myös niin sanottu kansanterveysajattelu.

Suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa (esim. STM 2004b, 51) syrjäytyminen on määritetty suureksi uhaksi kansanterveyden suotuisalle kehitykselle. Terveyden vaaliminen ja syrjäytymisen ehkäisy periaatteet ovat lyöneet monella tasolla kättä – niistä on muodostunut kaksi suomalaisen hyvinvointivaltion puolustamisen pääkysymystä (vrt. Helén & Jauho 2003a, 7).

Suomalaista kansanterveysajattelua hallinnan näkökulmasta analysoineiden Helénin ja Jauhon (2003b) mielestä kansan elinvoiman, vitalisuuden, vaaliminen ja lisääminen ovat näytelleet suomalaisessa yhteiskunnassa terveydenhoidon päätehtävää. Helénin ja Jauhon mukaan väestö määrittyi näin yksinkertaisesti eläväksi organismiksi, jolloin myös kansalaisuuden aste alkoi määrittyä yksilön elinvoiman perusteella. Kansanterveysajattelu rakentuikin periaatteelle, jossa yksilön ei katsottu voivan itse kasvattaa itseään kansalaisuuteen. Helén ja Jauho kytkevät suomalaisessa kontekstissa kansanterveysajattelun erityisesti työväenkysymykseen, minkä kautta terveystoiminta tuotiin suomalaisen hyvinvointivaltion rakentamisen ytimeen. (Helén & Jauho 2003b, 17–19.)

Kansanterveysajattelu onkin usein aiheellisesti kytketty riskien ehkäisy periaatteisiin, joissa riskien todennäköisyyksiä määritellään erilaisin tiedoin, ja pikemmin väestöä kuin yksilöitä koskevin tunnusluvuin. Yksi kansanterveysajattelun kulmakivistä ovat erilaiset normit ja ihanteet, joiden tarkoituksena on säädellä ja ohjata yksilöiden elämäntyyliä ja kokonaisten väestöryhmien käyttäytymistä. Näin myös kontrolli siis etäännyy konkreettisesta yksilöstä kohti väestötasoisia abstrakteja riskejä. (Tigerstedt 1999, 132 – 133.)

Kansanterveysajattelun voidaankin nähdä olleen syrjäytymisen hallinnan keskeinen kehys aina syrjäytymisen vastaisen politiikan ohjelmallisten muotojen ensihetkestä alkaen. Syrjäytymisen vastainen politiikka pyrki määrittämään syrjäytymistä juuri väestötason indikaattoreilla, joissa syrjäytymisen kuva määrittyi eri riskitekijöitä kuvaavien mittarien kokoelmana. Tulkintaa kansanterveysajattelusta keskeisenä syrjäytymisen preventiivisen hallinnan epistemologisena kehystenä tukevat myös syrjäytymisen

vastaisen politiikan kytkökset suomalaisen päihdepolitiikan²⁶ muotoihin.

Kansanterveysajattelu syrjäytymisen hallinnan kehyksenä tuleekin nähdä sekä väestön elinvoiman hallintana että sosiaalisena hallintana. Syrjäytymisen vastaisen politiikan ja syrjäytymisen ehkäisyn periaatteiden nimissä jokainen ihmisyksilö pyrittiin taivuttamaan hyvän kansalaisen normiin, mutta myös eriarvoistamaan kansalaisia näiden ehtojen sisällä. Näin syrjäytymisen asettamat hyvän kansalaisuuden ehdot näyttäytyivät jatkumona, jolla yksilö määrittyi yksinkertaisesti enemmän tai vähemmän hyväksi kansalaiseksi – syrjäytyneeksi, syrjäytymisvaarassa olevaksi, syrjäytymisriskin alaiseksi tai joiltain riskeiltä turvassa olevaksi. (vrt. Helén & Jauho 2003b, 14–15.)

Laajenemisesta kohti pysyvää preventiivistä hallintaa?

Preventiivinen hallinta loi 1990-luvulla suomalaisessa yhteiskunnassa nahkansa uudelleen syrjäytymisen rakentumisen rinnalla. Ehkäisevän politiikan periaatteiden paluuta on luonnehdittu (Korhonen 2004, Rauhala 1998 ym.) comebackiksi, joka teki ehkäisemisestä puhumisesta niin sosiaalitutkimuksen kuin politiikankin kentällä trendikästä. Syrjäytymisen laajenemisen ja syrjäytymisen periaatteiden läpilyönnin analyysi on kuitenkin

---

²⁶ Muutos voidaan rinnastaa suomalaisen alkoholipolitiikan kehitykseen erityisesti 1970-luvulla. Tigerstedtin (1999) tulkinnan mukaan suomalainen alkoholipolitiikka nojasi vielä 1960-luvulla poikkeavan käyttäytymisen oikaisemisen periaatteeseen. Seuraavalla vuosikymmenellä keskeiseksi päämääräksi kohosi kansanterveyden nimissä pyrkimys laajentaa alkoholikysymys harvalukuisten, paljon juovien ongelmatapausten kysymyksestä koko kansaa koskevaksi riskiksi. Huoli alkoholin liikakäytöstä ulotettiin näin koko väestöön. Kansanterveysajattelu mahdollisti katseen siirtämisen yksilön ruumiista tai esimerkiksi alkoholismista näiden ulkopuolelle. Alkoholipolitiikassa näkökulma suunnattiin näin ympäristöön, yhteisöön, sosiaaliseen elämään ja sen tuottamien riskitekijöiden järjestämiseen. Tigerstedtin mukaan ongelmien syiden etsiminen yksilöstä riippumattomista olosuhteista johti siihen, että kontrollin ala laajeni koskemaan potentiaalisesti laajoja joukkoja. (Tigerstedt 1999, 133–134.)

osoittanut selvästi, että ehkäisevää sosiaalipolitiikkaa ei voida pitää vain retorisena käänteenä tai iskusanana.

Vaikka suomalainen syrjäytymisen vastainen politiikka otti lähtökohdakseen torjua syrjäytymisen muodostama uhka uudella ehkäisevällä otteella ja syrjäytymistä koskevan tiedon kokoamisella, kyse ei kuitenkaan ollut hallinnan näkökulmasta varsinaisesti uudesta hallinnan tavasta. Uuden sijaan syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet rakentuivat niin hyvinvointivalttiollisen hallinnan periaatteiden kuin myös sosiaalisia ongelmia ja huono-osaisuutta koskevan tiedon uudelleenjärjestämisen tuloksena. Uudelleenorganisointi tapahtui uudella tavalla, toisia periaatteita, näkemisen tapoja, epistemologisia piirteitä ja kielen muotoja painottamalla ja korostamalla, toisia taas häivyttämällä ja sivuuttamalla.

Ohjelmallisella tasolla tämän uudelleenjärjestetyn hallinnan keskeiset elementit olivat erilaisten sektorirajojen ja politiikkalohkojen ylittäminen, poikkihallinnollisten syrjäytymisen vastaisten toimien lisääminen sekä syrjäytymisen ennaltaehkäiseminen ja mahdollisimman varhaisen puuttumisen painottaminen perinteisten sosiaali-interventioiden sijaan. Periaatteet sekä laajempi erilaisten syrjäytymisen riskitekijöiden sekä laajempien ”sosiaalisten seurausten” analyysi haluttiin istuttaa elimelliseksi osaksi kaikkea päätöksentekoa ja hallinnointia.

Toinen ohjelmallisen uudelleenorganisoinnin keskeinen piirre on ehkäisyn ja varhaisen puuttumisen periaatteiden kautta tapahtunut ja jatkuvasti voimistunut painopisteen siirtyminen lasten ja nuorten syrjäytymiseen. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä kouluinstituutio sai korostetun aseman niin syrjäyttäväksi mekanismiksi määritettynä kuin myös syrjäytymiseltä pelastavana ja syrjäytymistä ehkäisevänä elementtinä. Uudelleenorganisoinnissa hallinnassa syrjäytyminen oli hallitsevasti resurssikysymys – jokainen lapsuudessaan tai nuoruudessaan syrjäytyvä tai syrjäytymisen näkökulmasta riskikäyttäytymistä omaksuva oli hukattu resurssi yhteiskunnan elinvoiman, kansantalouden ja huoltosuhteen näkökulmasta.

Operationalisoidakseen uudet syrjäytymisen vastaisen politiikan ohjelmalliset periaatteet ja organisoiakseen uudelleen

hallinta tarvitsi uutta syrjäytymistietoa. Ehkäisyn ja varhaisen puuttumisen periaatteet vaativat syrjäytymisriskien entistä tarkempaa tunnistamista, määrittämistä, kausaalisuhteiden ja riskifaktoreiden kytkösten punnitsemista sekä laskettavaksi muokkaamista. Syrjäytymisen voidaankin ajatella käynnistäneen koneiston, jonka taustalla olivat niin hyvinvointivaltiollisen hallintatavan peruselementit kuin myös ”vanhojen” sosiaalisten ongelmien ja huono-osaisuuden ulottuvuuksien tiedon muodot ja jonka tehtävänä oli tehdä syrjäytymisestä ajateltavissa oleva, laskettava, määriteltävä – ja näin uudella tavalla hallittava.

Siinä missä suomalaisen syrjäytymisen hallinnan ohjelmalliset periaatteet ovat pysyneet keskeisiltä elementeitään lähes muuttumattomina, syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan epistemologista ulottuvuutta on leimannut jatkuva laajentuminen. Toisaalta epistemologisen ekspansion voidaan nähdä kietoutuneen ohjelmalliseen laajenemiseen. Kaksisuuntaisessa siteessä syrjäytymisen hallinnan ohjelmallinen ulottuvuus loi ja oikeutti tarvetta uudelle syrjäytymistiedolle, syrjäytymistieto tunnistettuine, määriteltyine ja kalkyloituine riskifaktoreineen taas tarjosi uusia operationalisoitavissa ja artikuloitavissa olevia elementtejä syrjäytymisen ohjelmalliselle ulottuvuudelle.

Syrjäytymisen preventiivisessä hallinnassa kyse oli ennen kaikkea tapansa ja mekanisminsa päivittäneestä sekä epistemologisen muotonsa uudelleen järjestäneestä hallinnan tavasta, jonka keskeisenä operatiivisena käsitteenä tulee nähdä juuri syrjäytyminen ennaltaehkäisy. Ehkäisyn periaatteiden ja syrjäytymisen liittoa määrittivät hyvin samankaltaiset ennakoinnin, kauaskatseisuuden ja osiin purettujen tiedon muotojen kaltaiset elementit. Samalla syrjäytymiseen kohdistuneen preventiivisen hallinnan ohjaavaksi periaatteeksi muodostui syrjäytymisriskien sekä erilaisten riskitekijöiden ja riskiryhmien tunnistaminen, määrittäminen ja ennakoiminen.

Preventiivisen hallinnan voidaan pikemminkin sanoa tunnistavan, määrittävän ja kalkyloivan syrjäytymisen riskejä enemmän kuin koskaan. Pelkästään syrjäytyminen ja syrjäytymisen prosessi on purettavissa lähes sataan erilaiseen riskitekijään ja syrjäytymisriskejä voidaan ennakoida jo kohdussa elävälle

syntymättömälle lapselle. Preventiivisen hallinnan ja syrjäytymisen ekspansiivinen liitos on nimenomaan mahdollistanut lähes kaiken muuttamisen määritellyksi, operationalisoiduksi ja mitattavaksi syrjäytymisriskiksi.

Syrjäytymisen ohjelmallinen ekspansio on suuntautunut voimakkaasti kohti lapsuutta ja nuoruutta. Samanaikaisesti syrjäytymisen käsitteen prosessimaisen luonteen yhdistyminen riskiin, ehkäisyn periaatteisiin ja uusia syrjäytymisen tiedon muotoja organisoineeseen epistemologiseen koneistoon taas mahdollisti syrjäytymisen riskien ulottamisen koko väestöön.

Syrjäytymisen preventiivinen hallinta heijastelee voimakkaasti koko suomalaisen huono-osaisuuden hallinnan organisoitumista uudelleen. Samalla politiikkaohjelmien tulkinnoissa syrjäytyminen on ollut keskeinen elementti sitä ongelmakenttää, jonka katsottiin haastavan niin kansantaloudellisen tasapainon kuin hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan ja -huollon kyvyn reagoida uudenlaiseen asetelmaan. Preventiivisen syrjäytymisen hallinnan laajenemisen voidaan nähdä ongelmallistaneen hyvinvointivaltiollisen hallinnan ideaalin, jonka peruspilarit ovat rakentuneet sosiaaliturvan, -palvelujen ja -vakuutuksen sekä kohdennettujen toimenpiteiden muodostamalle jalustalle. Jo syrjäytyminen itsessään näyttäytyi ”vanhan” ja ”entisen” sosiaalipolitiikan periaatteiden ongelmallistamisen tapana.

Edellisessä luvussa avattu syrjäytymisen riskirationaalisuus ja käsillä olevassa luvussa analysoitu syrjäytymisen ekspansio preventiivisen hallinnan kautta ovat rekonstruoineet syrjäytymisen rakentumista nykyiseen muotoonsa lähes koko väestön kattavaksi riskiksi ja suomalaisen politiikan keskeiseksi sosiaaliseksi ongelmaksi. Seuraava luonnollinen kysymys kuuluukin mitä syrjäytyminen lopulta teki – mitä se muutti, millaisia uusia yhteiskunnallisia premissejä se asetti ja mitä se organisoiti uudelleen.

5 SYRJÄYTYMISEN JÄRKI JA YHTEISKUNTA

Tämän tutkimuksen lähtöpiste ja motivaation lähde on piirtynyt syrjäytymisen poliittisen voiman ja empiirisen erottelukyvyn välisen kuilun ympärille. Kahden viimeisen vuosikymmenen aikana syrjäytymisestä on rakentunut lähes jokaisen kansalaisen ylle langetettu riskien verkko ja samalla koko suomalaista yhteiskuntaa koetteleva sosiaalinen kysymys.

Muuttuneeksi tulkittu yhteiskunta on vaatinut muutokseen reagoivaa politiikkaa. Sana syrjäytyminen on 1990-luvulta alkaen juurtunut erilaisten reformien ja poliittisten ohjelmien vakiokäsitteeksi. Syrjäytymisestä muodostui ehkäisevän sosiaalipolitiikan ja aktiivisen sosiaalipolitiikan reformien yksi keskeisistä käsitteistä, sisäisen turvallisuuden politiikkaohjelmien tärkein kohde sekä sosiaalialan ja terveydenhuollon strategioiden iskusana. Syrjäytymisen vakiintuminen yhteiskuntapolitiittisten toimenpiteiden avainkäsitteeksi onkin johtanut syrjäytymisen vastaiseksi politiikaksi käsitteellistetyn kokonaisuuden syntymiseen.

Samaan aikaan syrjäytyminen on värittänyt suomalaista sosiaalisia ja terveydellisiä kysymyksiä tarkastelevaa tutkimusta. Syrjäytymiseksi kutsuttua ilmiötä on tarkasteltu milloin huono-osaisuuden prosessina, uusköyhyyden kaltaisena tilana tai erilaisten ongelmien kasautumisena, milloin taas yksilöpsykologisena ongelmana, elämänhallinnan puutteena tai ylisukupolvisina huono-osaisuuden kehinä.

Syrjäytymisen käsitteestä onkin muodostunut yleisen syrjäytymishuolen ja poliittisen voiman myötävaikutuksesta erilaisten tutkimusasetelmien yleinen asiasana – usein riippumatta

siitä onko erilaisia empiirisiä kysymyksiä varsinaisesti tarkasteltu syrjäytymisenä tai ei.

Käsillä olevan tutkimuksen yksi päätulos on, että syrjäytymisen poliittisen voiman ja heikon empiirisen erottelukyvyn välisessä jännitteessä ei ole kyse ristiriidasta, vaan syrjäytymisen perustavanlaatuisesta ominaisuudesta. Tutkimus osoittaa, että syrjäytymisestä on rakentunut operatiivinen käsite, jonka kautta suomalaisen yhteiskunnallisen murroksen ilmapiirissä huono-osaisuuden ja sosiaalisten ongelmien hallinnointi oli organisoitavissa uudelleen ja uudella tavalla. Syrjäytymisen luonne operatiivisena käsitteenä on punoutunut ennen kaikkea syrjäytymisen vastaisen politiikan laajenemiseen ja syrjäytymisen ennaltaehkäisyä alleviivaavien preventiivisen hallinnan periaatteiden korostumiseen.

Syrjäytymisen järki tuleekin nähdä keskeisenä elementtinä viimeisten vuosikymmenten siirtymässä, jossa huono-osaisuutta on pyritty hallitsemaan yhä enemmän koko väestöön ulottuvalla, kauaskatseisella, ennakoivalla ja riskiketjuihin ohjaavalla kontrollilla. Keskeistä on myös ymmärtää, että samaan aikaan vallitsevat käsitykset huono-osaisuuden konkreettisista muodoista ovat hämärtyneet.

Tämän väitöskirjan päättävä luku on muodostettu näiden kahden toisiinsa nivoutuvan tuloksen vuoropuhelun ympärille. Luvun ensimmäisessä osassa alleviivataan ja kirkastetaan tutkimuksessa esiin nostettuja havaintoja, tehtyjä tulkintoja ja argumentoituja tuloksia rekonstruoidulla ja käsitteellistämällä piirtyneellä kuvalla suomalaisen syrjäytymisen nykyisyyden historiasta ja syrjäytymisen järjen muodoista. Kirjan päätösluvun toisessa osassa tulosten tulkinta ulotetaan laajemmalle yhteiskunnalliselle tasolle pohtimalla, mitä suomalaisen syrjäytymisen nykyisyyden historia paljastaa suomalaisen vuosituhannen vaihteen sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikan luonteesta ja yhteiskunnassa käynnistyneistä muutossuunnista.

5.1 Syrjäytyminen järkenä, järki syrjäytymisenä

Suomalaisesta syrjäytymisestä on rakentunut käsite, jota Gilles Deleuzea (1987) mukailleen voitaisiin verrata yritykseen puhua kaikkien maailman asukkaiden ymmärtämää kieltä. Syrjäytymisen yksi keskeisimmistä ominaisuuksista on ollut käsitteen kyky saada ja ennen kaikkea sulauttaa erilaisia merkityksiä, tulkintoja, määrityksiä, oletuksia ja ilmiöitä itseensä. Samalla syrjäytymisen monimuotoisuutta ei kuitenkaan voida tyhjentää kutsumalla sitä esimerkiksi sateenvarjokäsitteeksi tai tilastolliseksi kategoriaksi. Syrjäytymisen iskeytyvyys, retorinen voima esitettäessä esimerkiksi poliittisia kannanottoja tai vaatimuksia sekä yleinen huoli syrjäytyneistä ovat verhonneet syrjäytymisen käsitteellisten muotojen erityisyyden.

Syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan muotojen rakentuminen tuleekin ymmärtää mekanismina, jossa ”syrjäytymisen järki” yhdistyi ”järkeen syrjäytymisenä”. Kyse on kokonaisuudesta, josta on kasvanut suurempi kuin osiensa summa. Syrjäytymisen järki muodostaa joustavan käsitteen, joka on punonut erilaiset huono-osaisuuden tai sosiaalisten ongelmien muodot yhdeksi ketjuuntumisen tai yhteiskunnan tukirakenteiden irtaantumisen prosessiksi.

Tämä hallitun syrjäytymisen järki on ollut keskeisin mekanismi syrjäytymisen muodostuessa operatiiviseksi käsitteeksi, joka on järjestänyt suomalaisen huono-osaisuuden hallinnan uudelleen ja uudella tavalla. Syrjäytymisen järjen voima on osaltaan ollut tyhjentämässä köyhyyden, päihdeongelmien ja häiriökäyttäytymisen kaltaisia sosiaalisia ongelmia merkityksistään yhdistämällä ne osaksi syrjäytymisen prosessimaista muotoa.

Syrjäytymisen käsitteellinen voima

Syrjäytymistulkinnoissa on usein nojattu premissiin, jossa syrjäytymisen käsite näyttää lähes mahdottomana määritellä. Määrittelymahdottomuuden sijaan syrjäytymisen tarkastelu

on osoittanut syrjäytymisen olevan määriteltävissä lukemattomin eri tavoin. Tätä prosessimaisen muotonsa kautta mahdollistunutta syrjäytymisen käsitteellistä ominaisuutta tulee pitää yhtenä keskeisimmistä syrjäytymisen järjen elementeistä.

Vielä syrjäytymisen käsitteen saapuessa sosiaalitutkijoiden työpöydille 1980-luvun alun Suomessa keskustelu syrjäytymisestä koostui käsitteen käyttökelpoisuutta ja sen suomalaiseen sosiaaliseen todellisuuteen saamia todellisuuskytkeitä käsittelevistä pohdinnoista. Adaptaatiovaiheelle oli tyypillistä syrjäytymisen käsitteen sovittaminen osaksi suomalaista huono-osaisuuskeskustelua kytkemällä se huono-osaisuuden kasautumista ja sen eri tekijöiden kausaliteetteja mallintaneeksi käsitteeksi. Vaikka lähtökohtaisesti syrjäytyminen määriteltiin yksilön ja yhteiskunnan siteiden heikkenemiseksi, korostuivat adaptaatiovaiheessa juuri huono-osaisuuden ketjut sekä köyhyyden ja sosiaalisten ongelmien kasautumisen analyysit. Nykyisestä syrjäytymistematiikasta poiketen kasautumiselle asetettiin kuitenkin velvoite syrjäytymisen eri tekijöiden välisten yhteyksien ja kausaalisuhteiden todentamisesta. Tämän seurauksena adaptaatiovaiheen analyysit kuvasivat syrjäytymistä vain muutamista erilaisista huono-osaisuuden tekijöistä rakentuneena mekanismina.

Adaptaatiovaiheessa syrjäytymisen järki muodostui juuri huono-osaisuuden kasautumista ja moniongelmaisuuutta korostaneen näkökulman kautta. Tärkeäksi 1980-luvun moniongelmaisuusparadigman tekee ennen kaikkea se, että ohjelmallisen muotonsa 1990-luvulla saaneessa suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa paradigma sivuutettiin lähes täydellisesti. Moniongelmaisuuuden tematiikasta ja muutamien perinteisten sosiaalisten ongelmien kasautumisen prosesseista koostunut syrjäytymisen järki korvattiinkin preventiivisen hallinnan periaatteiden, syrjäytymisen prosessin ketjuuntumismallin ja väestötason tarkastelukeyhksen kautta operoineella uudella järjellä. Uuden järjen myötä syrjäytymisestä muodostui ennen kaikkea väestötason poliittinen kysymys ja hallinnan kohde.

”Uusi” järki ei kuitenkaan suoraan korvannut ”vanhaa”. Syrjäytymisestä rakentui jo adaptaatiovaiheessa ensisijaisesti operatiivinen käsite. Syrjäytymisen käsitteellinen joustavuus, ohut teoreettinen tausta, funktionaalinen määrittelyperinne ja heikko empiirinen erottelukyky mahdollistivat niin syrjäytymisen käsiteadaptaation kuin myös suhteellisen vapaat artikulaatioiden muodot. Adaptaatio tapahtuikin jo olemassa olevien sosiaalisten ongelmien sanastoa uudelleen järjestämällä, jolloin syrjäytyminen asettui ongelmatekijöiden kattokäsitteeksi ja näin osaltaan myös tyhjensi niitä merkityksistään.

Ilmeisesti oli vaivattomampaa operationalisoida yhteiskunnallinen huono-osaisuuden kenttä syrjäytymisen käsitteen kautta, kuin puhua työttömyyden, toimeentulo- ja päihdeongelmien ja perheettömyyden luomasta moniongelmaisuuksien kentästä.

Adaptaatiovaiheessa muodostunut syrjäytymisen yleinen määritelmä yksilön ja yhteiskunnan siteiden löystymisen prosessina on säilynyt läpi vuosikymmenten sellaisenaan relevanttina ja yleisesti hyväksyttynä metatason määritelmänä. Samaan aikaan syrjäytymisen käsitettä on kuitenkin monissa suomalaistulkinnossa eritelty yleisestä määritelmästä poikkeavissa muodoissa.

Mutta miten syrjäytymisestä puhuminen tuli mahdolliseksi tilanteessa, jossa käsite alkoi määrittää lukemattomin erilaisin tavoin ja se on ollut operationalisoitavissa käytännössä lähes millaisiin tutkimusasetelmiin tahansa. Vastaukset kysymykseen on käsillä olevassa tutkimuksessa paikannettu syrjäytymisen käsitteeseen, ennen kaikkea sen käsitteelliseen funktionaaliseen voimaan ja läpäisykykyyn. Syrjäytymiselle on ollut luonteenomaista määritelmällinen joustavuus. Sen sijaan, että syrjäytymistä ei eräänlaisena metatason sateenvarjokäsitteenä voitaisi määrittellä, käsitteelle voidaan antaa merkityksiä lukemattomin eri tavoin. Käsitteen joustavuuden ja taipuisuuden taustalta voidaan paikantaa ohut teoreettinen tausta, funktionaalinen määrittelyperinne ja heikko empiirinen erottelukyky.

Samalla nämä syrjäytymisen käsitteelliset ominaisuudet ovat tehneet syrjäytymisen epistemologisista muodoista ja käydyistä

keskustelusta verrattain ristiriidatonta. Yhteisen huolen ja syrjäytymisen vastaisen politiikan välttämättömyyden yhdistyminen syrjäytymisen funktionaalisiin ominaisuuksiin ovat luoneet tilanteen, jossa syrjäytymistä koskevasta tiedosta ei ole voitu käydä tematiikan ansaitsemaa kriittistä keskustelua.

Näin syrjäytymisen läpitunkeva ominaisuus on vahvistunut. Syrjäytyminen on voitu artikuloida osaksi erilaisia ilmiöitä, tapahtumia ja elämisen alueita, sen kautta on voitu perustella erilaisia toimenpiteitä, päämääriä ja strategisia valintoja, syrjäytyminen on rakentunut tavaksi tehdä asioita näkyväksi ja ongelmallisiksi. Samalla niin erilaisissa yhteiskuntapolittisissa keskusteluissa kuin poliittisissa ohjelmissa tärkeiksi katsotut ilmiöt ovat asemoineet syrjäytymistä erilaisiin näkyväksi tekeviin ja ongelmallistamisen kautta operoiiviin kehyksiin. Juuri joustavana, läpitunkevana ja operatiivisena käsitteenä syrjäytyminen on kyennyt läpäisemään yhä uusia tiedon muotoja ja tiedon aloja, epistemologioita, poliittisia ja hallinnollisia kysymyksiä ja rajanvetoja tai näkökulmia.

Käsitteellisten ominaisuuksien ja kielellisten syrjäytymisen näkyväksi tekemisen tapojen voidaan nähdä olleen yksi 1990-luvun alussa käynnistyneen huono-osaisuuden hallinnan uudelleen järjestämisen mahdollistajista. Syrjäytymisen idiomaattisuuden kautta ”vanha” huono-osaisuuden ja sosiaalisten ongelmien sanasto kyettiin artikuloimaan osaksi syrjäytymisen sanastoa. Köyhyydestä ja toimeentulo-ongelmien muodoista, työttömyydestä, päihdeongelmista ja asunnottomuudesta tuli kielellisen tason uudelleen organisoinnissa syrjäytymisen prosessien, kierteiden ja kuulujen elementtejä.

Syrjäytymisen käsitteellinen voima on samalla punoutunut vaatimukseen syrjäytymistiedosta. Tarve tietää ja tunnistaa vahvistui erityisesti syrjäytymisen vastaisen politiikan saadessa ohjelmallisen muotonsa vuosituhannen vaihteessa. Siinä missä syrjäytymisen ehkäisyn ja varhaisen puuttumisen periaatteet vaativat syrjäytymisriskien yhä tarkempaa tunnistamista, määrittämistä ja riskifaktoreiden kytkösten punnitsemista, juuri syrjäytymisen käsitteellinen luonne oli kauaskatseisuuden mahdollistaja.

Syrjäytymisen käsitteellinen voima käynnisti koneiston, joka nojasi hyvinvointivaltiolliseen ideaaliin sekä sosiaalisten ongelmien ja huono-osaisuuden muotojen olemassa olleisiin tietoihin. Adaptaatiovaiheesta muodostuneesta perustastaan huolimatta koneiston keskeisin elementti oli kuitenkin kauaskatseisuus, jolla syrjäytymisen nähtävissä, ennakoitavissa ja laskettavissa oleva muoto voitiin yhdistää syrjäytymisen käsitteelliseen voimaan.

Riskiketjujen peittämättömyys

Suomalaisen syrjäytymisen vastaisen politiikan muodostuminen on tiivistynyt syrjäytymisriskien hallinnan ympärille. 1990-luvun sosiaalipolitiikan korostaman kauaskatseisuuden tavoite tarvitsi syrjäytymiseen liitettyjen ilmiöiden, tapahtumien ja elämisen alueiden punnitsemista ennakoitavissa olevina syrjäytymisriskeinä.

Syrjäytymisen muodostumisen analyysi osoittaa juuri riskin olevan keskeinen niin syrjäytymisen käsitettä, itse ilmiötä kuin myös syrjäytymisen hallinnan laajenemista, preventiivistä hallintaa sekä syrjäytymisen vastaista politiikkaa organisoineista käsitteistä ja tiedon muodoista. Syrjäytymistä ja syrjäytymisen hallintaa jäljitettäessä syrjäytymisriskit on ollut mahdollista purkaa syrjäytymisen ketjuuntumishypoteesista, syrjäytymisen riskitekijöistä ja erilaisista syrjäytymisen riskiryhmistä rakentuvaksi kokonaisuudeksi.

Syrjäytymisen vastaisessa politiikassa syrjäytymisen riskitekijöitä määritettiin niin työttömyyden, toimeentulo-ongelmien, terveyden ja koulutuksen kuin myös asumisen, päihteiden käytön ja muun normeista poikkeamisen alueille. Riskiryhmät taas näyttäytyivät riskitekijöiden kautta johdettuina, pitkäaikaistyöttömien ja puutteellisesti koulutettujen kaltaisina hallinnollisesti ja tilastollisesti määritettävissä olevina ryhminä.

Keskeisin syrjäytymisen riskirationaalisuuden mekanismi on ollut syrjäytymisen käsitteeseen sisään rakennettu ketjuuntumismalli, jonka kautta lähes mikä tahansa yhteiskunnallinen ilmiö tai sosiaalisen ongelman yksittäistekijä on

käsitteellistettävissä syrjäytymisriskiksi. Ketjuutumismalli artikuloi riskitekijöiden kasautumisen säännönmukaisuuden mahdollisuutta. Näin esimerkiksi yhden riskitekijän aktualisoitumista ei tulkita syrjäytymiseksi, mutta se sulkee sisäänsä säännönmukaisen mahdollisuuden riskitekijöiden kasautumisesta. Ketjuutumismallin kautta syrjäytymisen riskitekijät sulkevatkin sisäänsä kauaskatseisen ajatuksen mahdollisesta tulevaisuudesta ja syrjäytymisprosessin aktualisoitumisesta, mikä ei välttämättä koskaan toteudu, mutta johon tuli silti reagoida.

Syrjäytymisen prosessin osien punnitseminen erilaisiksi riskitekijöiksi tarvitsi rinnalleen kvantitatiivista numerotietoa syrjäytymisestä. Syrjäytymisen numerotiedon sekä erilaisten ilmiötä ja siihen suunnattuja toimenpiteitä mittaavien indikaattoreiden analyysi osoittaa, että suurin osa syrjäytymisen riskitekijöistä ja riskiryhmistä on käännettävissä kvantitatiivisiksi mittareiksi. Syrjäytymisen indikaattoreille on kuitenkin ollut riskimekanismin tapaan luonteenomaista, että ne eivät mittaa syrjäytymisen tekijöiden välisiä suhteita tai kausaliitteita. Numerotiedon kautta syrjäytymistä on voitu siis tarkastella vain yksi tunnistettu riskitekijä ja riskiryhmä kerrallaan huolimatta luoduista useista mittareista sisältäneistä, mutta sisäiseltä logikaltaan ontuneista laajoista indikaattorikokoelmista.

Syrjäytymiselle onkin ollut luonteenomaista, että riskitekijöiden tai syrjäytymisen yksittäisten indikaattoreiden yhteyttä ei ole erikseen artikuloitu. Näin riskitekijät kuin niiden mittarit siis linkittyivät toisiinsa syrjäytymisen sisäänsä sulkeman ketjuutumismallin säännönmukaisuuden kautta, joka vakioi esimerkiksi huonojen kouluarvosanojen ja mielenterveysongelmien kaltaiset riskitekijät osaksi ketjuaan. Näin myös yksittäisillä ja poikkeuksellisilla tapauksilla, jossa riskitekijöille altistuminen ei johdakaan niiden kasautumiseen, ei tällöin ole juuri merkitystä. Vaikka riskitekijöiden mitattavia yhteyksiä ei tunneta, niiden tulkitaan ilmenevän vaikutustensa kautta (vrt. Ewald 2003, 30–31).

Syrjäytymisen riskit näyttäytyivät syrjäytymisen hallinnan operationalisoituina tiedon muotoina, joilla sekä syrjäytyminen ilmiönä että syrjäytyneiksi luokiteltujen tai syrjäytymisen

riskiryhmien elämä kyettiin purkamaan yhä pienempiin osiin ja tutkimus- ja kalkylointiyksikköihin. Syrjäytymisen vastainen politiikka onkin ohjelmallisen muotonsa alusta alkaen nojannut syrjäytymisen omaan riskirationaalisuuteen, jossa syrjäytymistä on pyritty tunnistamaan, määrittelemään, kalkyloimaan ja hallinnoimaan yksi syrjäytymisen prosessin osa, toisin sanoen riskitekijä, kerrallaan. Syrjäytymisen riskiketjujen ja niiden kauaskatseisen ennaltaehkäisyn periaatteiden kautta syrjäytymisestä on rakentunut lähes koko väestöä koskettava ongelma.

Syrjäytymisen riskiketjujen rinnalla suomalainen syrjäytymisen vastainen politiikka rakentui syrjäytymisen käsitteen ja sen ennaltaehkäisyn muodostaman kokonaisuuden ympärille. Ehkäisyn käsite erilaisten toimenpiteiden yleiskäsitteenä ja periaatteellisenä määrittäjänä on ollut suomalaisen syrjäytymispolitiikan keskiössä aina sen ensimmäisistä ohjelmallisista muodoista lähtien. Syrjäytyminen muodosti keskeisen osan sitä uudenlaista yhteiskunnallista ongelmakenttää, johon uutta otetta korostanutta niin sanottua preventiivisen hallinnan periaatetta suunnattiin.

Tutkimuksen yksi keskeisin tulos on tulkinta niin sanotun preventiivisen hallinnan läpilyönnistä sekä havainto syrjäytymisestä tämän hallinnan tavan tärkeimpänä operatiivisena käsitteenä. Käsitteellisellä tasolla preventiivinen hallinta tiivistyi syrjäytymisen vastaisessa politiikassa syrjäytymisen ehkäisemisen ja mahdollisimman varhaisen puuttumisen periaatteisiin. Ne muodostivat rakenteellisen kokonaisuuden, jonka yhteisenä nimittäjänä toimi kauaskatseisuus ja tulevaisuuden ennakoinnin asettaminen syrjäytymisen prosessin alkuun, lapsuuden ja nuoruuden riskitekijöihin eli käytännössä siis mahdollisimman varhaiseen vaiheeseen kansalaisen elinkaarta.

Preventiivisessä hallinnassa syrjäytymisen vastaisen politiikan tärkeimpänä periaatteena korostui vaatimus uudesta otteesta, jossa syrjäytymisen riskejä tuli ennakoida, ymmärtää paremmin ja ennen kaikkea puuttua riskitekijöihin huomattavasti aikaisemmassa vaiheessa. Uusi ote sulki sisäänsä myös pyrkimykset poikkihallinnolliseen, sektorirajat ylittävään politiikkaan, jossa

syrjäytymisen kaltaisten sosiaalisten seurausten analyysi tuli nostaa osaksi kaikkea yhteiskuntapoliittista päätöksentekoa. Preventiivisessä hallinnassa korostuivatkin paitsi syrjäytymisriskien tunnistaminen, ymmärtäminen ja ennakoiminen, myös mahdollisimman varhaisen puuttumisen periaatteet, yksilön elämänhallinnan korostuminen, siihen vaikuttaminen ja yksilöiden aktivoiminen sekä voimakkaat hyvän kansalaisuuden normien kautta operoineet normalisointipyrkimykset.

Suomalaisessa syrjäytymisen vastaisessa politiikassa syrjäytymisriskejä on 1990-luvulta alkaen pidetty poikkeuksesta uudenlaisena ongelmakenttänä, joka on karannut hyvinvointivaltiollisten hallintamekanismien ulottumattomiin. Syrjäytymisen vastaisessa politiikassa korostuneiden ehkäisevän sosiaalipolitiikan periaatteiden osoitetaan tutkimuksessa muokanneen merkittävästi koko suomalaisen huono-osaisuuden kohdistuvan yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan suuntaa.

Syrjäytymisen järki on siirtänyt painopisteitä erityisesti 1990-luvulla auki kirjoitetussa kolmijaossa, jossa syrjäytymisen vastainen politiikka linjattiin hyvinvointivaltiollisesta politiikasta, syrjäytymisen ehkäisemisestä ja kohdennetuista toimista koostuvana kokonaisuutena. Käsillä oleva tutkimus osoittaa tämän kolmijaon päiden, hyvinvointivaltiollisen politiikan ja kohdennettujen toimenpiteiden, kääntyneen kohti keskikohtaa – syrjäytymisen ehkäisemisen periaatteita. Samalla syrjäytymisen järjen voima on organisoitunut myös syrjäytymisen eri tekijöiden hallinnan painopistettä kohti preventiivistä hallintaa.

Syrjäytyminen ja yhteiskunnallinen murros

Suomalaisen syrjäytymisen muodostumista on määrittänyt aina 1980-luvun adaptaatiovaiheesta asti sen kietoutuminen muutokseen ja murrokseen. Syrjäytymisen ongelmallistamisen keskeisin mekanismi on operoinut määrittämällä yhteiskunnalle ja sen jäsenille haitallisia ilmiöitä, tekijöitä, olosuhteita, tapahtumia tai elämisen alueita syrjäytymisenä ja syrjäytymisen riskitekijöinä.

Syrjäytymisen ymmärtäminen murroksen lapsena, muuttuneen yhteiskunnallisen todellisuuden implikaationa, on vahvistanut syrjäytymisen läpäisyvoimaa ja oikeuttanut erilaisia ohjelmallisia muotoja. Samalla syrjäytymisen ja murrostulkintojen yhteen punoutuminen on keskeisin vastaus tässä tutkimuksessa esitettyihin tutkimuskysymyksiin syrjäytymisen ja syrjäytymisen vastaisen politiikan nousemisesta paradigmaattiseen asemaan.

Syrjäytyminen ja tulkinnat erilaisista yhteiskunnallisista muutossuunnista kietoutuivat erityisesti suomalaisen hyvinvointivaltion murroskeskusteluun. Syrjäytymisen hallinnan näkökulmasta hyvinvointivaltio tai hyvinvointivaltiollinen hallinta näyttäätyy erilaisista moraali-ideaaleista ja päämääristä koostuvana institutionaalisen kokonaisuutena, ei määriteltävissä olevana hallinnan tapana.

Suomalaisen hyvinvointivaltion ideaali rakentui hyvinvointivaltion rakennuskauden jälkeisellä ajalla etenkin solidaarisuuden ja tasa-arvon doktriineiden varaan rakennettuna ja se ilmeni sosiaalivakuutuksen ja -palvelujen kaltaisia tekniikoita ja hallinnan rationaalisuuksia käyttäneenä hallinnan periaatteiden kokoelmana. Suomalaisen poliittisen anatomian näkökulmasta hyvinvointivaltiollinen hallinta nojasi taloudelliseen kasvun ja täystyöllisyyden kaltaisiin tekijöihin ja sen yhtenä keskeisimmistä tavoitteista oli lieventää köyhyyttä ja huono-osaisuutta.

Erityisesti 1990-luvulla kiihtynyt keskustelu syrjäytymisestä sekä esimerkiksi Ehkäisevän sosiaalipolitiikan reformi ja Paavo Lipposen toisen hallituksen vuoden 1999 hallitusohjelma maalasivat kuvan vuosikymmenen alun talouslaman, pysyväksi ilmiöksi lukittuneen matalan työllisyysasteen ja vauhtiaan kiihdyttäneen suomalaisen yhteiskunnallisen rakennemuutoksen luomasta murroksesta.

Samaan murrostematiikkaan kiinnittyivät myös keskustelu suomalaisen hyvinvointivaltion alasajoon johtavasta suunnanmuutoksesta ja uudenlaisen kilpailuvalltion syntyprophetiat. Murroskuvan rinnalla ovat kulkeneet tulkinnat uusliberalistisen hallinnan tapojen rantautumisesta Suomeen ja sitä kautta elämisen, erityisesti palkkatyön, työntekijän tuottavuuden, terveyden tai

vitaalisen suorituskyvyn sekä voimakkaamman ja monimutkaisemman hallinnon lisääntymisestä.

Käsillä olevan tutkimuksen tehtävä ei ollut esittää tulkintoja suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutoksen kehityskuluista tai oletettujen murrosten vaikutuksista. Syrjäytymisen näkökulmasta erilaiset tulkinnat murroksista kietoutuvat kuitenkin syrjäytymiseen niin syrjäytymiseksi kutsutun ilmiön selittäjänä kuin myös sen seurausten eksplisiittisinä seurauksina. Yhteiskunnallisissa olosuhteissa, institutionaalisissa rakenteissa tai hyvinvointivaltion toimintamekaniikassa tapahtuneiden murrosten tulkintojen voitiinkin nähdä avanneen väyliä, joiden kautta syrjäytyminen ja syrjäytymisen hallinta kykenivät läpäisemään lähes kaikki yhteiskuntapolitiikan tasot ja ihmiselämän alueet.

Syrjäytyminen ei siis näyttäytynyt vain murroksen lapsena, vaan murrospremissit yhdistettynä syrjäytymisen käsitteellisiin ominaisuuksiin mahdollistivat syrjäytymisen voimakkaan läpäisykyvyn. Syrjäytymisen ja murrosten punos havainnollistikin syrjäytymisen artikulaation toteennäyttämisen ongelmaa. Esimerkiksi väitelausetta ”syrjäytymisen syyt ovat rakennemuutosten seurauksia” on lähes mahdotonta kiistää tai edes kritisoida, koska väitteen kaksi avainkäsitettä, ”syrjäytyminen” ja ”rakennemuutos”, ovat käsitteelliseltä luonteeltaan joustavina ja teoreettisesti heikkoja.

Järjen käännettävyys ja kontekstit

Syrjäytyminen tarjosi uuden tavan ymmärtää, nähdä ja hallita koko suomalaisen huono-osaisuuden ja toiseuden kenttää. Syntyi uusi palapeli, jossa niin köyhyyden, deprivaaation, työttömyyden, päihdeongelmien ja asunnottomuuden kaltaiset tiedon muodot kuin myös sekä hallinnoimisen kentät ja erilaisten näitä tiedon muotoja käyttävät päämäärät, ohjelmalliset muodot, rajanvedot, laskelmat, kielenkäytön muodot ja normit olivat vaihtaneet paikkaansa.

Syrjäytymisen ja koko huono-osaisuuden hallinta voidaankin nähdä juuri hyvin erilaisista ja heterogeenisista elementeistä

koostuvana pelinä, jonka palat pysyvät jatkuvassa, joskin hitaassa liikkeessä. Palapeli ei siis missään vaiheessa tule valmiiksi, eikä paloja voida liimata paikalleen kokoamisen yhteydessä. Operatiivisen syrjäytymisen käsitteen palapeliä uudelleenjärjestävässä mekanismissa ei siis ollut kyse räjähdysmäisestä, nopeasti tapahtuneesta muutoksesta, tapahtumasta tai vakiintumisesta. Syrjäytymisen operationalisoima muutos tapahtui palapelin muuttaessa muotoaan pala palalta.

Syrjäytymisen järki määrittyi hallinnan rationaliteettien eri ulottuvuuksien kautta kokonaisuutena, joka mahdollisti uuden tavan tunnistaa, pilkkoa, määrittää ja mitata erilaisia huono-osaisuuden muotoja ja tekijöitä juuri syrjäytymisenä. Syrjäytyminen toi huono-osaisuuden vastaiseen politiikkaan uuden sanaston, päämäärät ja interventiosuunnat sekä ennen kaikkea nosti itsensä keskeiseksi hallinnan kohteeksi, itsestäänselvyydeksi ja kysymykseksi, jonka huolen koko väestö jakoi.

Syrjäytymisen käsite tarjosi näin operatiivisen mahdollisuuden organisoida niin suomalainen huono-osaisuutta mallintava käsitteistö kuin myös sosiaalisten ongelmien hallinta uudella tavalla. Se mitä syrjäytyminen teki, voidaan tiivistää tarkastelemalla syrjäytymistä paradigmana. Syrjäytymisen hallinnan viitekehyksessä paradigman voidaan katsoa sulkevan sisäänsä niin erilaiset syrjäytymisen käsitteellistämisen ja operationalisoimisen tavat, teoreettiset taustat, mittaamisen muodot, syrjäytymiskeskustelun esiintulomuodot ja premissit kuin myös hallinnan ohjelmalliset käytännöt, moraaliset muodot ja tavoiteltavat ideaalit ja hyvän kansalaisuuden normit.

Toisaalta syrjäytymisen järjen käsitteen kautta ei voida luoda asetelmaa, jossa syrjäytymisen avulla uudelleen järjestetty hallinnan järki jakautuu selkeälinjaiseen ennen–jälkeen -asetelmaan. Siinä missä toiseuden ja huono-osaisuuden hallinnan varhaisia muotoja, hyvinvointivaltioideaalia tai koko suomalaista poliittista anatomiaa saati syrjäytymiseen punoutuneita murrostulkintoja ei voida määrittää eksplisiittisesti alkutilanteeksi tai käännekohtaksi, myöskään syrjäytymisen järjen kautta rekonstruoitu kokonaisuus ei suoraan heijastele ”jotain uutta”.

Syrjäytymisen hallinnan järki pikemminkin loi uutta yhdistämällä ja uudelleen järjestämällä vanhaa. Operationalisoituna käsitteenä syrjäytyminen näyttäytyy uudenlaisena poliittisena rationaliteettien kokoelmana – järkenä ymmärtää, nähdä, tietää, mitata ja hallita tapahtumia, olosuhteita, ilmiöitä ja elämisen alueita juuri syrjäytymisenä.

Mutta mitä syrjäytymisen muodostumisen historian kautta voidaan nähdä koko suomalaisen yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan vuosituhannen vaihteen muutossuunnista? Onko juuri syrjäytymisen järjen avulla kyetty vangitsemaan ne riskirationaalisuuteen ja kauaskatseisuuteen tiivistyvät muutosprosessit ja murrospremissien kaltaiset vallitsevat ongelmanasettelut, jotka ovat olleet ydinkysymyksiä myös koko suomalaisessa yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa vuosituhannen vaihteessa?

Syrjäytymisen järki on sulkenut sisäänsä niin syrjäytymisen käsitteelliset ominaisuudet kuin myös uudet preventiivisen hallinnan periaatteet ja ideaalit, hyvän kansalaisuuden normit sekä politiikan ja hallinnan uudet mahdollisimman tarkkaan tietopohjaan ja varhaiseen puuttumiseen nojaavat käytännöt. Laajemmassa koko suomalaisen sosiaalipolitiikan kehityksessä onkin hyvä pysähtyä pohtimaan, missä määrin nämä järjen muodot ovat jo nyt läsnä suomalaista hyvinvointipolitiikkaa ohjaavina periaatteina.

5.2 Syrjäytyminen yhteiskunnan peilinä

Tuula Helneen vuonna 2002 kirjoittamasta laajasta metatason syrjäytymistulkinnasta tuli vuonna 2014 kuluneeksi kaksitoista vuotta. Helneen analyysin pääviestin mukaan syrjäytymispuhe on aina todellisuudessa keskustelua yhteiskunnasta – ja tämä keskustelu ei pääse nykymuotoisen syrjäytymisen käsitteen kautta eteenpäin. Erityisesti yhteiskunnallisen syrjäytymiskeskustelun voidaan sanoa jääneen keskustelun keskiössä olevan käsitteen vangitsemaksi.

Käsillä oleva tutkimus vie suomalaista syrjäytymistutkimusta ja sosiaalipoliittista keskustelua eteenpäin havainnollistamalla suomalaisen syrjäytymisen muodostumisen mekanismeja. Väitöskirja piirtää syrjäytymisestä kuvan operatiivisena asiantilana, jonka kautta suomalaista yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikkaa on käännetty voimakkaasti yhä varhaisemman puuttumisen ja ennaltaehkäisyn periaatteita kohti.

Tämä kirja kertoo tarinan käsitteestä, jonka kautta vallitsevat käsitykset suomalaisesta huono-osaisuuden muodoista hämärtyivät. Syrjäytymisen kautta on rakentunut syrjäytymisen yhteiskunnan vaihtoehdoton aikaistodellisuus, jossa syrjäytyminen ilmiönä on itsestäänselvyys ja ilmiön ehkäiseminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja kaikilla politiikan sektoreilla välttämättömyys.

Syrjäytymisen muodostumisen mekanismien paljastaminen tulee nähdä uusien epistemologisten ja poliittisten suuntaviivojen lähtöpisteenä. Kyse on mahdollisuudesta pysähtyä ajattelemaan miten ja miksi tähän pisteeseen on tultu ja miten nykyisyys on tullut mahdolliseksi.

Kriisitunnelma muutoksen esirippuna

Syrjäytymisestä on kasvanut uudella vuosituhannella perustavanlaatuisen yhteiskuntapoliittinen kysymys. Preventiivisen syrjäytymisen hallinnan myötä keskustelu syrjäytymisestä ei ole suuntautunut kasvaneisiin leipäjonoihin, köyhyysrajalla yksin eläviin vanhuksiin tai täydellisesti palkkatöiden ulkopuolelle pudonneisiin pitkäaikaistyöttömiin.

Syrjäytymisen voidaankin sanoa siirtäneen erityisesti ennaltaehkäisyn ja varhaisen puuttumisen periaatteiden myötä huono-osaisuuskeskustelun painopistettä jatkuvasti enemmän ja voimakkaammin kohti lapsia ja nuoria. Samaan aikaan sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa (mm. Harrikari 2008, Satka 2009) juuri lapsia ja nuoria koskevan yhteiskuntapoliittisen keskustelun on nähty jyrkentyneen yhdeksänkymmentäluvulta alkaen. Syrjäytymisestä käyty keskustelu on kiertynyt sen ympärille,

mitä erityisesti lasten ja nuorten syrjäytymiselle tulisi politiikan tasolla tehdä. Syrjäytyneiden tai syrjäytymisriskin alaisten nuorten on katsottu (Palola & Hannikainen-Ingman & Karjalainen 2012, 313) olevan 2010-luvulla niin työllisyys- ja koulutuspolitiikan kuin koko suomalaisen sosiaalipolitiikan ja sen tukijärjestelmien toimivuuden kannalta todellinen näytön paikka.

Toisaalta on osoitettu (Harrikari 2008), että suomalaisessa lapsi- ja nuorisopolitiikassa hyvinvointivaltion ideaalin on tehnyt yhä enemmän tilaa konservatiivisiin perusarvoihin nojaavalle riskipolitiikalle. Tälle riskipolitiikalle on ollut ominaista voimakas huoli lapsista ja nuorista, erilaisten pelkojen ja kriisitunteen lietsominen sekä ratkaisumallien hakeminen kurista ja järjestyksestä. Riskipolitiikka onkin perustunut erilaisten riskien ja riskiryhmien identifiointiin, mahdollisimman varhaiseen ja nopeaan puuttumiseen sekä kontrolliin. (Harrikari 2008, 99–134.)

Tulkinta asettuu lähes suoraan linjaan syrjäytymisen muodostumispolkujen kanssa. Syrjäytyminen rakentui 1990-luvulla keskeiseksi elementiksi siitä uudenlaista, koko väestön huolen jakavaa ja murrostulkintojen värittämää yhteiskunnallista ongelmakenttää, johon riskirationaalisuuteen ja kauaskatseisuuteen perustunutta preventiivistä hallinnan periaatetta suunnattiin.

Suomalaisesta sosiaalipolitiikasta tehdyissä aikalaisdiagnooseissa ovat uudella vuosituhanella korostuneet tulkinnat sosiaalipolitiikan perusteiden murroksesta. Perinteiset sosiaalipolitiikan tavoitteet ja hyvinvointivaltioideaalin muodot ovat näiden tulkintojen mukana joko väistyneet tai vaihtoehtoisesti saaneet rinnalleen uusia tavoitteita. Myös hyvinvointivaltion perusteiden on katsottu kriisiytyneen ja tuuleen perustavanlaatuisen muutosten eteen. Hyvinvointivaltio on kohdannut rajansa niin teoreettisissa kuin empiirisissä malleissa. Hyvinvointivaltio ei ole näissä tulkinnoissa kyennyt poistamaan sosiaalisia ongelmia, vaikka hyvinvointivaltioideaalin lupaukset eivät onnelaa luvanneetkaan. (ks. Saari 2005b, 41; 2005b, 183; Rahkonen 2000, 65–66; Väärälä 2010, 554.)

Uuden vuosituhanen suomalaisesta hyvinvointivaltiosta tai yhteiskunnasta tehtyjä aikalaisdiagnooseja ei kuitenkaan ole

maalattu pelkästään harmailla ja synkillä värisävyillä. Suomalaisten hyvinvoinnin on arvioitu (Heikkilä & Kautto 2002, Kaukko 2006 ym.) kasvaneen ja toimeentulo-ongelmien lieentyneen. Uudenlaisen suomalaisen hyvinvoinnin arkkitehtuurin on katsottu (Kajanoja 2005) olevan merkittävä investointi lapsiin ja nuoriin, jossa panostus hyvään lapsuuteen ja suotuisiin kasvuolosuhteisiin poikii kansantalouden menestystä tukevaa sosiaalista pääomaa.

Suomalaisen syrjäytymiskeskustelun voidaankin nähdä jakautuneen sen mukaan, tulkitaanko syrjäytymisen prosesseja yhteiskunnallisen murroksen näkökulmasta vai katsotaanko että syrjäytyneillä ei ole voimia, resursseja tai osaamista toimia yhteiskunnan ja ennen kaikkea työelämän täysimääräisinä jäseninä omin voimin.

Erityisesti mahdollisimman varhaista syrjäytymisen riskitekijöiden havaitsemista ja niihin puuttumista korostaneen syrjäytymisen preventiivinen hallinnan voidaan nähdä siirtäneen syrjäytymisen riskienhallinnan vastuuta valtiolta yksilön omille harteille. Syrjäytymisen vastainen politiikka onkin uudella vuosituhanella korostanut yksilön omaa vastuuta korostavia elämänhallinnan kaltaisia periaatteita. Pohjoismaisessa hyvinvointivaltioideaalissa korostuneen valtion roolin kansalaisistaan huolehtivana paimenena voidaan siis nähdä siirtyneen huolehtijasta kohti mahdollisuuksien tarjoajaa.

Tällöin yksilö erilaisine elämänvalintoineen kantaa myös yhä suuremman osan hyvän kansalaisuuden normeista poikkeamisen riskeistä. Käsillä oleva tutkimus osoittaa, että juuri syrjäytymisellä ja syrjäytymisen käsitteellä on ollut keskeinen osa tässä tulkitussa muutossuunnassa viimeisten vuosikymmenten aikana.

Syrjäytyneiden elämänhallinnan osalta kyse on näkökulmakysymyksestä. Yhteiskunnallinen todellisuus voidaan tulkita yksilön näkökulmasta yhä kompleksisempänä ja vaikeammin hallittavana. Näkökulmassa kansalainen kohtaa huippuunsa kiristetyn kilpailuyhteiskunnan vaatimukset, joiden täyttäminen edellyttää käytännössä ehjää perhettä, turvallista ja onnellista lapsuutta, menestyksestä koulutusputken läpäisemistä, terveellisiä elintapoja ja rikasta sosiaalista elämää sekä ennen kaikkea katkeamatonta ja ehjää työuraa.

Vaihtoehtoisessa näkökulmassa syrjäytymisen järjen voidaan nähdä asettaneen elämänhallinnan ehdot uuteen ja entistä kireämpään järjestykseen. Syrjäytymisen käsitteen kautta erityisesti yksilön lapsuuteen ja nuoruuteen on tullut mahdolliseksi tunnistaa, määrittää ja kiinnittää yhä uusia elämänhallintaa uhkaavia riskejä. Näin syrjäytymisen preventiivisen hallinnan tarkasteleminen paljastaakin syrjäytymisen elämänhallintaa ongelmallistavan luonteen. Jotta erityisesti perheen ja koulutuksen kaltaiset lapsuutta määrittävät instituutiot sekä lapsuus ja nuoruus itsessään olisivat mahdollisia paloitella hienotekoisiksi, tunnistetuiksi, mallinnetuiksi, määritetyiksi ja mitatuiksi elementeiksi, ne on operationalisoitu yhdeksi ja yhteiseksi viholliseksi. Operatiivisena käsitteenä syrjäytymisen voidaan siis nähdä tehneen elämänhallinnan käsitteen korostamisen ja ylipäättään preventiivisen hallinnan ekspansion mahdolliseksi.

Toisaalta syrjäytymisen vastaisen politiikan preventiivinen hallinta niin ehkäisyn periaatteiden, elämänhallinnan korostamisen kuin myös aktivointiajattelun näkökulmasta on korostanut yksilön vastuuta. Syrjäytyneitä on motivoitu hallitsemaan elämäänsä ja yksilön omien toimien keskeisyyttä elämänhallinnan ja aktiivisuuden onnistumisen edellytyksenä korostetaan. Samalla myös 1990-luvulta käynnistyneiden aktivointitoimenpiteiden voidaan nähdä organisoineen uudelleen syrjäytyneiden oikeuksien ja velvollisuuksien suhdetta.

Vaikka suomalainen syrjäytymiskeskustelu syttyi jo 1980-luvun adaptaatiovaiheessa ja keskustelu on ollut käynnissä jo neljä vuosikymmentä, syrjäytyminen on yhä ”uutta”. Syrjäytyminen on asemoinut yhteiskunnan suhteet sosiaalisiin ongelmiin uudelleen ja samalla syrjäytymisen edessä politiikka ja hallinnan muodot ovat aina vain uuden tilanteen edessä. Syrjäytymisen vastainen politiikka on vaatinut uutta otetta, jonka keskiössä ovat sektorirajojen ylittäminen, poikkihallinnollinen syrjäytymispolitiikka ja ennaltaehkäisyn periaatteiden korostaminen.

Uusi syrjäytymistieto ei kuitenkaan ole ollut sanan varsinaisessa merkityksessä uutta. Suomalaisen syrjäytymisen hallinnan paradigma pikemminkin organisoii jo olemassa olleet erilaiset huono-osaisuuden tiedon muodot uudella tavalla. Lukuisista

erilaisista tekijöistä koostuvana prosessina syrjäytymisen epistemologinen laajeneminen artikuloi syrjäytymiseen köyhyyden kaltaisten perinteisten sosiaalisten ongelmien lisäksi erilaisia tiedon muotoja niin palkkatyön, terveyden, koulutuksen ja asumisen kuin myös esimerkiksi kilpailukykyä korostaneen tietoyhteiskunnan synnyttämien vaatimusten alueilta.

Epävarmuutena ja eräänlaisena tuntemattomana uhkana syrjäytyminen on synnyttänyt vaatimuksen uudesta, laaja-alaisesta syrjäytymistiedosta, jolla tuntemattomasta voidaan tehdä tunnistettava ja mitattava, määrittelemättömästä määriteltävä – ja uhasta hallittavissa oleva riski. Toinen syrjäytymisen ja syrjäytymisen hallinnan ekspansion ytimessä oleva sana on juuri riski. Suomalainen syrjäytymisen vastainen politiikka on ohjelmallisen muotonsa alusta alkaen nojannut riskirationaalisuuteen, jossa syrjäytyminen on tunnistettavissa, määritettävissä, kalkyloitavissa ja hallinnoitavissa yksi syrjäytymisen prosessin osa – tai riskitekijä – kerrallaan. Juuri riskin kautta syrjäytymisestä on rakentunut koko väestöä koskettava ongelma. Syrjäytyminen on paitsi lukemattomista erilaisista riskitekijöistä koostuva mosaiikki, myös kansanterveydellinen kysymys, joka on nojannut epidemiologis-väestölliseen tietoon ja lukuisten riskifaktoreiden yhteen kytkemiseen.

Premissit syrjäytymisriskien tunnistamisesta, määrittämisestä, ennakoimisesta ja mahdollisimman varhaisesta puuttumisesta kääntyivät vuosituhaten vaihteen suomalaisessa yhteiskunnassa johtaviksi huono-osaisuuteen kohdistunutta sosiaalipolitiikkaa ohjaaviksi periaatteiksi.

Tutkimus osoittaa ja havainnollistaa preventiivisen hallinnan periaatteiden läpilyöntiä ja nousua keskeiseksi periaatteeksi vuosituhaten vaihteen suomalaisessa yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikassa. Tulos alleviivaa syrjäytymistä järkenä, joka on ollut kielellisten, ohjelmallisten, epistemologisten ja moraalisten muotojensa kautta tullut mahdolliseksi kääntää kaikkien huono-osaisuuden muotojen hallinnan ohjaavaksi premissiksi. Näin myös syrjäytymisen järjen kaikki yhteiskuntapolitiikan tasot läpäisevän voiman ja koko suomalaisen vuosituhaten vaihteen

yhteiskunnan hallinnan ja sosiaalivaltion toimintatapojen muutosten välille voidaan asettaa useita yhtäläisyysmerkkejä.

Itsestäänselvyyden tuolla puolella

Vuosituhatosen vaihteen yksilöille syrjäytymisriskien ansoittamat elämänpolut ovat muodostuneet yhä mutkikkaammiksi. Samaan aikaan yhteiskunnan tasolla syrjäytymisestä on maalattu lähes kohtalonkysymys. Murrospuheen keskellä syrjäytymisen riskit ovat levinneet kaikkialle yksilöiden elämässä ja syrjäytyminen on määritetty uhaksi niin kansantalouden voimavaroille ja kilpailukyvyllä kuin myös hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudelle ja sisäiselle turvallisuudelle.

Syrjäytymisen järki on asemoinut syrjäytymisen itsestäänselvydeksi – ja samalla syrjäytymisen vastaisen politiikan vaihtoehdottomaksi ja välttämättömäksi. Huoli syrjäytymisvaarassa olevista lapsista ja nuorista on muodostunut moraaliselta painoarvoltaan ja idiomaattiselta iskuvoimaltaan poikkeuksellisen vahvaksi. Näiden elementtien yhdistyessä syrjäytymisen riskiin nojaavaan prosessimaiseen muotoon, käsitteen määritelmälliseen vapauteen ja syrjäytymisen ympäröimään murroskeskusteluun tämä kokonaisuus – syrjäytymisen järki – on ollut omiaan vauhdittamaan syrjäytymisen vastaisia toimenpiteitä ja rekrytoimaan esimerkiksi poliittisia päättäjiä yhteiseen syrjäytymisen vastaiseen rintamaan.

Tämä tutkimus osoittaa syrjäytymisen organisoineen mahdollisimman varhaisen ehkäisemisen periaatteet ja preventiivisen hallinnan yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan tasolla järkeviksi. Yleisesti järkeväksi luonnehdittu syrjäytymisen kokonaisuus ja esimerkiksi syrjäytymisen moninaiset riskitekijät ovat näin tuottaneet yhden ainoan vastauksen, syrjäytymisen ehkäisemisen välttämättömyyden, joka on samalla alleviivannut itsestäänselvyttä. Asetelmassa ne, jotka eivät ymmärrä syrjäytymisen ehkäisyn tai syrjäytyneiden elämähallinnan keskeisyyttä, eivät yksinkertaisesti ymmärrä omaa tai yhteiskunnan parasta. Muutoksen seurauksena voidaan järkeilyn ajatella

pienentyneen sekä syrjäytymistä koskevan tiedon tuottamisen ja vallankäytön vuorovaikutuksen vakiintuneen entisestään. (vrt. Flyvbjerg 1998, 225–236.)

Syrjäytymisen vastainen taistelu ja syrjäytymisen ehkäisyn periaatteet voidaankin nähdä eräänlaisina ”oikeaksi julistettuina vastauksina” (Agamben 2001), jotka asettuvat sekä edeltämään yleistä sosiaalipolitiikkaa ja lainsäädäntöä että myös toimimaan erilaisten ohjelmallisten muotojen tai mittaamisen tapojen alkuperänä. Syrjäytymisen järki sulkeekin sisäänsä artikulaatiokäytäntöjen mekanismin, jossa uusi syrjäytymistieto ja uudet syrjäytymisen ohjelmalliset muodot mahdollistuvat juuri tilanteessa, jossa esimerkiksi syrjäytymisen ehkäiseminen näyttäytyy välttämättömyytenä ja itsestäänselvyytenä.

Syrjäytymisen muodostuminen itsestäänselvyudeksi ja syrjäytymisen vastaisen politiikan rakentuminen välttämättömyudeksi ovat noudattaneet tutkimuksessa syrjäytymisen polveutumiselle mallinnettuja määrääviä mekanismeja. Syrjäytymisen mahdollistamat ongelmanasettelut ja esimerkiksi moraaliset muodot erityisesti lasten ja nuorten kohdalla ovat luoneet asetelman, jossa kaikki syrjäytymisen ehkäisemisen muodot nähdään tarpeellisina – ja mikäli ei nähdä, ei yksinkertaisesti ymmärretä omaa tai yhteiskunnan parasta.

Yleensä konstruktivistisessä sosiologisessa ajattelussa tiettyyn yhteiskunnalliseen tai sosiaaliseen ongelmaan suunnatun politiikan on katsottu muotoutuvan kohteena olevan ongelman ja sen vaatimien keinojen kollektiivisessa määrittelyprosessissa. Syrjäytymisen käsitteelliset ominaisuudet ovat kuitenkin sumentaneet näiden määrittelyprosessien muotoja. Koska itse kohde ja ongelma, syrjäytyminen, on ollut muodoltaan häilyvä ja vaatinut funktionaalisia määrittelytapoja, myös syrjäytymisen vastaisen politiikan keinoja on linjattu syrjäytymisen ehkäisyn kaltaisten periaatteellisten lähtökohtien kautta.

Syrjäytymisen käsitteelliset muodot, poliittinen ja moraalinen voima, riskitekijöiden ketjujen laajeneminen, itsestäänselvä asema ja mahdollisimman varhainen syrjäytymisen ehkäisyn välttämättömyys ovat luoneet koneiston, joka on tyhjentänyt syrjäytymistä epistemologisista ja poliittisista ristiriidoista.

Koneiston paljastaminen on käsillä olevan tutkimuksen keskeisin tulkinta. Tulos on kyetty osoittamaan tarkastelemalla suomalaisen syrjäytymisen nykyisyyden historiaa valitun tutkimusongelman, hallinnan tematiikkaa painottavan lukutavan, kysymyksenasettelun ja analyysitavan sekä kerätyn aineiston kautta. Syrjäytymisen tarkasteleminen kategorisesti käsitteellisenä, yhteiskuntapoliittisena tai sosiaalipoliittisten käytäntöjen kysymyksenä olisi epäilemättä tuottanut toisenlaisen puheenvuoron syrjäytymistä ja sosiaalipoliittista muutosta käsittelevään keskusteluun. Väitöskirjaan valitulla lukutavalla syrjäytymistematiikan voidaan kuitenkin perustellusti väittää päässeen eteenpäin juuri murtaamalla syrjäytyminen sosiaalisena, kulttuurisena ja poliittisena itsestäänselvyytensä. Tutkimus kykenee haastamaan ne uuden vuosituhannen normaalin rajapinnat, joiden kautta suomalaisia on jaettu elämänsä hallitsijoihin ja elämänhallinnan kadottaneisiin. Samalla tutkimustapa ei ole ollut vain epistemologisen kritiikin instrumentti, vaan väline avata syrjäytymistä, syrjäytymisen vastaista politiikkaa ja suomalaisen sosiaalipolitiikan muutosta yhteiskunnalliselle kritiikille ja keskustelulle.

Sosiaalisella, taloudellisella ja kulttuurisella tasolla läpitukevana kysymyksenä syrjäytymisestä on muodostunut yhteiskunnan leikkauspiste, joka on jättänyt varjoonsa esimerkiksi huono-osaisuutta ja sosiaalipolitiikan muutosta koskevan perustutkimuksen ja uudet keskustelusuunnat. Yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikan tasolla yksi tulevaisuuden iso kysymys onkin löytää ne syrjäytymisen alleen peittämät ongelman- ja kysymyksenasettelut, joilla uusiutuneita yhteiskunnallisia jakolinjoja, yhteiskuntaan kiinnittymistä tai nuorten näköalattomuutta voitaisiin lähestyä syrjäytymisen järkeä haastavien jäsenysten kautta.

Samalla ei voida kuitenkaan liikaa korostaa, että syrjäytymisen järjen avaaminen kritiikille ja kyseenalaistamisen tavoille ei merkitse syyttävän sormen osoittamista. Siinä missä syrjäytymisen hallinta ei näyttäydy pahana, hyvänä, negatiivisena tai positiivisena, myöskään syrjäytymisen järkeä ei tule nähdä esimerkiksi poliittisilla intresseillä ja painotuksilla ladattuna tai epistemologisena

tehdastyönä. Syrjäytymisen tunnistamista, sen hallinnan muotoja tai syrjäytymisen vastaisen politiikan periaatteita ei voida tai tule asettaa oikean ja väärän muodostamille moraalisisille jakolinjoille.

Tutkimuksen kysymyksenasettelussa syrjäytymistä ei ole tarkasteltu ensisijaisesti resurssinäkökulmasta. Myös toimijoiden rooli syrjäytymisen muodostumisessa rajattiin tutkimuksen ulkopuolelle. Mallinnettu syrjäytymisen järki avaa kuitenkin useita kysymyksiä juuri tähän suuntaan. Kenen käsite syrjäytyminen on, ketkä sitä erityisesti käyttävät ja kuka syrjäytymisestä tai syrjäytymisen ehkäisemisestä puhumisesta hyötyvät?

Näiden esittämisen voidaan ajatella tulleen mahdolliseksi juuri syrjäytymisen itsestäänselvyyden ja syrjäytymisen ehkäisemisen vaihtoehdottomuuden murtuessa. Syrjäytymisen hallinnan läpinäkyvyyden lisääminen antaa myös mahdollisuuksia pohdinnalle, miten suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen työtä, perhettä ja koulutusta korostavasta hyvän kansalaisuuden normista saataisiin houkutteleva ja näköaloja erityisesti nuorille tarjoava.

Epävarmuuden yhteiskunta

Muuttuneen taloustilanteen, kääntymässä olevan huoltosuhteen ja hyvinvointivaltion murrossuuntien edessä suomalainen yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikka ovat erityisesti 2010-luvulla etsineet uudenlaista kuljettavaa polkua. Suomalaisen syrjäytymisen muodostumisen historia on osoittanut hyvinvoinnin turvaamiseksi etsittyjen teiden seuranneen samanaikaisesti sekä suomalaisen yhteiskunnan institutionaalisia polkuja että kääntein tekevää uutta yhteiskuntapoliittista otetta.

Tutkimuksessa syrjäytyminen on useaan otteeseen paikannettu näiden suurten kysymysten leikkauspisteeseen. Syrjäytyminen on ollut sosiaalipolitiikan vuosituhannen vaihteen pelikentän uusi ja keskeinen elementti. Samaan aikaan syrjäytyminen ja huoli syrjäytymisestä ovat luoneet uuden suomalaisen hyvinvointivaltiollisen ideaalin ongelmallistamisen alueen, jossa muuttuneiksi katsottuihin sosiaalisiin ongelmiin on määrätty lääkkeeksi sosiaalipolitiikan uusia avauksia.

Tämä tutkimus havainnollistaa osaltaan uuden vuosituhannen yhteiskunnassa muuttuneiden sosiaalisten ongelmien kasvattamaa epävarmuutta. Samalla väitöskirja osoittaa juuri syrjäytymisen organisoineen sosiaalista todellisuuttamme epävarmemmaksi. Syrjäytymisen järki ei ota huomioon sitä, onko elämä yhteiskunnassa muuttunut riskialttiimmaksi – järki reagoi epävarmuuden kautta ongelmallistuviin tekijöihin tunnistamalla, ennakoimalla ja ennaltaehkäisemällä. Näin syrjäytymisen riskiketjuihin artikuloitujen tekijöiden voidaan ajatella ennen kaikkea luovan epävarmuuden ja huolen yhteiskuntaa.

Huolen syrjäytymisestä ovat jakaneet kaikki, ja keskustelu syrjäytymisestä niin epistemologisella kuin poliittisella tasolla on ollut poikkeuksellisen ristiriidatonta. Syrjäytymisen laajeneminen koko väestön kattavaksi riskiketjujen verkostoksi on tyhjentänyt pahoinvoinnin ja huono-osaisuuden muotoja niiden merkityksistä. 2010-luvun syrjäytymiskeskustelu on puhunut täysin luontevasti ja samanaikaisesti sekä reilusta 50 000 syrjäytyneen joukosta että presidentti Sauli Niinistön työryhmän kaltaisista väestötason elämänhallinnan puutteista opaskirjojen kautta. Esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden viesti vuonna 2011 toimeentulotukeen tehdyistä lakimuutoksista oli, että lain taustalla oleva ”keskiluokkainen” ajatusmaailma istui hyvin huonosti sellaisten syrjäytyneiksi tulkittujen nuorten elämään, jolla perhe oli tuen sijaan taakka eikä esimerkiksi opintoihin ollut mahdollisuutta köyhyyden seurauksena (Palola & Hannikainen-Ingman & Karjalainen 2012, 311–312).

Käytettäessä syrjäytymisen muodostumisen historiaa peilinä uuden vuosituhannen alun Suomea voidaan perustellusti kuvata epävarmuuden yhteiskuntana. Epävarmuus on uudella vuosituhannella hiipinyt niin yksilöiden elämään kuin koko yhteiskunnan ennustettavuuteen. Suomalaisessa syrjäytymispolitiikassa on läpi viimeisten vuosikymmenten eksplisiittisesti myönnetty epävarmuuden karanteenin perinteisen sosiaalivakuutuksen ja -huollon kalkyloinnin ja kontrollin ulottumattomiin. Syrjäytymisen on linjattu sisältävän yhä enemmän laajoja rakenteellisia ja kulttuurisia tekijöitä, joihin

tavanomaiset suomalaisen sosiaalivaltion turvamekanismit eivät ole olleet riittäviä.

Syrjäytyminen onkin uudenlaisena epävarmuutena ollut alusta uudenlaiselle riskirationaalisuudelle, jossa pitkälle viety kauaskatseisuus ja mahdollisimman varhainen puuttuminen ovat määrittäneet lupausta yhteiskunnan tuomasta turvallisuudesta. Tämä tutkimus osoittaa, että uuden vuosituhannen epävarmuuden hallitsemattomuuden sijaan syrjäytymisriskien tunnistamisen, määrittämisen, mittaamisen ja ennakoimisen mekanismit näyttävät pikemminkin kehittyneinä sekä kontrollin ja normalisoinnin muodoiltaan laajoina.

Syrjäytymisen käsite on heikosta empiirisestä erottelukyvystään ja määritelmällisistä ongelmistaan huolimatta ollut myös monella tapaa käyttökelpoinen työkalu yhteiskunnalliselle keskustelulle. Syrjäytymisen kautta on tullut mahdolliseksi kuvata sellaisia huono-osaisuuden muotoja ja polkuja, jotka ovat jääneet muiden sosiaalisia ongelmia mallintavien käsitekehysten ulkopuolelle. Syrjäytyminen on myös tarjonnut kansantaloudelliselle resurssinäkökulmalle käsitteen, jolla yksilön irtautumista, syrjäyttämistä tai ajautumista ulos tuottavuudesta ja hyvän eli työtä tekevän kansalaisen normista on kyetty kuvaamaan.

Suomalaista yhteiskuntaa käsittelevässä keskustelussa syrjäytymisen käsitteestä on rakentunut nyky-yhteiskunnan leikkauspiste. Syrjäytyminen on kytkeytynyt paitsi sosiaalipolitiikkaan, myös esimerkiksi kysymyksiin suomalaisen hyvinvointivaltion nykytilasta tai yhteisöllisyyden ja kansalaisuuden eri muotojen tulevaisuudesta. Yhteiskunnallisena ongelmana syrjäytyminen on kansantaloudellinen kysymys, asumisen kautta ympäristöön punoutuva kysymys, juridinen kysymys ja yhteiskunnan sisäisen turvallisuuden kysymys. Syrjäytyminen kiinnostaa yhä enenevässä määrin lääketiedettä ja käsitteenä se saavuttaa yhä uusia ilmenemismuotoja erityisesti pedagogian, yleisemmin koulutuksen alueella sekä erityisesti lapsia ja nuoria koskevissa kysymyksissä.

Keskustelu syrjäytymisestä käynnistyi Suomessa 1980-luvulla osaltaan (Sipilä 1985) pyrkimyksestä löytää vaihtoehto lohduttoman epämääräiselle vieraantumisen käsitteelle.

Yhteiskuntapolitiikan tasolla tässä pisteessä ollaan nyt uudelleen: syrjäytyminen on empiiriseltä erottelukyvyltään lohduttoman epämääräinen. Tästä huolimatta syrjäytymisen järki kääntää yhteiskuntapolitiikkaa kohti väestötason näkökulmaa, jossa korostuvat elämänkaaren yksittäiset valinnat ja elämänhallinnan muodot. Syrjäytymisriskien ulottuessa kaikkialle myös syrjäytymisen ongelman ratkaisu jää meille kaikille – ja samalla ei kenellekään.

KIRJALLISUUS

- Abrahamson, P.** (1991) *Welfare and Poverty in the Europe of the 1990S: Social Progress or Social Dumping?* International Journal of Health Services. Vol 21, 2 / 1991, s. 237–264.
- Agamben, G.** (2001) *Keinot vailla päämäärää – reunamerkitöjää politiikasta.* Tutkijaliitto, Helsinki.
- Ala-Kauhaluoma, M.** (2005) *Keppiä ja porkkanaa. Voidaanko aktivoinnilla vaikuttaa työttömien työllistymiseen ja hyvinvointiin?* Yhteiskuntapolitiikka 70 (2005:1).
- Alatalo, M.** (2011) *Miten muodostui tahto tilastoida väestön elinoloja.* Teoksessa Alatalo, M. & Åkerman, M. (toim.) Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa. Vastapaino, Tampere.
- Alatalo, M. & Åkerman, M.** (2011) *Tietokäytännöt ja hallinnan politiikka.* Teoksessa Alatalo, M. & Åkerman, M. (toim.) Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa. Vastapaino, Tampere.
- Alasuutari, P.** (2011a) *Miten kansalliset kehityspolut yhtyvät. Esimerkkeinä varhaiskasvatussuunnitelmien kotouttaminen.* Teoksessa Alatalo, M. & Åkerman, M. (toim.) Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa. Vastapaino, Tampere.
- (2011b) *Laadullinen tutkimus 2.0.* Vastapaino, Tampere.
- (2004) *Social theory and human reality.* SAGE, Lontoo.
- (1996) *Toinen tasavalta.* Vastapaino, Tampere.
- Anttonen, A. & Sipilä, J.** (2000) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa.* Vastapaino, Tampere.
- Baker, T. & Simon, J.** (2002) (toim.) *Embracing Risk. The Changing Culture of Insurance and Responsibility.* The University of Chicago, Chicago.
- Beck, U.** (2009) *World at Risk.* Polity Pres, Cambridge.
- (1995) *Politiikan uudelleenkeksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa.* Teoksessa Beck, U. & Giddens, A. & Lash, S. (toim.) Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Vastapaino, Tampere.
- (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity.* SAGE, Lontoo.
- Béland, D.** (2007) *The social exclusion discourse: ideas and policy change.* Policy & Politics vol. 35, 1/2007, s. 123–139.
- Bröckling, U. & Krasmann, S. & Lemke, T.** (2011) *An Introduction.* Teoksessa Bröckling, U. & Krasmann, S. & Lemke, T. (toim.)

- Governmentality. Current Issues and Future Challenges. Routledge, New York.
- Burchardt, T.** ym. (2002) *Introduction*. Teoksessa Hills, J. ym (toim.) Understanding Social Exclusion. Oxford University Press, Oxford.
- Byrne, D.** (2005) *Social exclusion*. Second Edition. Open university press.
– (1997) *Social exclusion and capitalism: The reserve army across time and space*. Critical Social Policy Vol. 17.
- Callon, M.** (1999) *Actor-network theory – the market test*. Teoksessa Law, J. & Hassard, J. (toim.) Actor-network Theory and After. Blackwell publishers, s. 181 – 195.
– (1986) *Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fisherman of St Brienc Bay*. Teoksessa Law, J. (toim.) Power, action and belief. A new sociology of knowledge? Sociological Review Monograph 32. Routledge & Kegan Paul, Lontoo.
- Castel, R.** (2007) *Sosiaalinen turvattomuus. Mitä on olla suojattu?* Kelan tutkimusosasto, Helsinki.
– (1991) *From Dangerousness to Risk*. Teoksessa Burchell, G. ym (toim.) The Foucault Effect. Studies in Governmentality s. 281-298. Harvester Wheatsheaf.
- Clarke, J.** (2005) *New Labour's citizens: activated, empowered, responsabilized, abandoned*. Critical Social Policy, vol. 25 2005 / 4, s. 442–463.
- Collier, S. J.** (2008) *Vakautuskelvottomasta riskistä uusiin turvallisuuden sommitelmiin*. Tiede & Edistys 1/2008.
- Collier, S. J. ym.** (2004) *Biosecurity: Towards an anthropology of the contemporary*. Anthropology Today Vol. 20, 2004 / 5, s. 3–7.
- Dean, M.** (2010) *Governmentality: power and rule in modern society*. Second Edition. Sage, Lontoo.
– (2007) *Governing societies: political perspectives on domestic and international rule*. Maidenhead Open University Press.
– (1997) *Köyhyyden hallinnonin genealogia*. Teoksessa Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.) Biovallan kysymyksiä. Helsinki Gaudeamus, s. 64–110.
– (1994) *Critical and Effective Histories: Foucault's Methods and Historical Sociology*. Routledge, Lontoo.
– (1991) *The Constitution of Poverty*. Toward a Genealogy of Liberal Governance. Routledge, New York.
- Dean, M. & Hindess, B.** (1998) (toim.) *Governing Australia. Studies in Contemporary Rationalities of Governemt*. Cambridge University Press, Melbourne.
- Deleuze, G.** (1987) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minnesota Press.
- Douglas, M.** (1992) *Risk and Blame*. Routledge, Lontoo.
– (1985) *Risk Acceptability according to the Social Sciences*. Routledge, Lontoo.
- Ericson R.V. & Doyle, A.** (2004). *Uncertain Business. Risk, Insurance and the Limits of Knowledge*. University of Toronto Press, Toronto.
- Ericson R.V. & Doyle, A. & Barry D.** (2003) *Insurance as Governance*. University of Toronto Press, Toronto.

- Ericson, R.V.** (2005) *Governing through risk and uncertainty*. Economy and Society 34: s. 659–672.
- Erola, J. & Moisio, P.** (2002) *Jähmettyikö Suomi? Sosiaalinen liikekuvuus ja pitkäaikaistyöttömyys Suomessa 1970–1995*. Sosiologia 39:3, 2002.
- Erola, J.** (2002) *Lama ja yhteiskunnan muutos huono-osaisuuden näkökulmasta*. Sosiologia 39:2, 2002.
- Eräsaari, R.** (2005) *Inklusio, eksklusio ja integraatio sosiaalipolitiikassa. Kästäkysymysten kartoitusta*. Janus vol. 13 (3), s. 252 – 267
- (1990) *Alkoholij- ja sosiaalipolitiikan aikalaisongelma: hiipivä yliprofessionismi?* Alkoholipolitiikka 55 (2), s. 64–69.
- (1983) *Turvavaltion tausta – johdanto suomenkieliseen laitokseen*. Teoksessa Hirsch, J. (1983) *Turvavaltio*. Vastapaino, Jyväskylä
- Ewald, F.** (2004) *Vakuutusyhteiskunnan synty*. Teoksessa Hellsten, K. & Helne, T. (toim.) *Vakuuttava sosiaalivakuutus?* Kelan tutkimusosasto, Helsinki.
- (2003) *Normi yhteisen mittapuun käytäntönä*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu, Helsinki.
- (1991) *Insurance and Risk*. Teoksessa Burchell, G. & Gordon, C. & Miller, P. (toim.) *The Foucault Effect*. Harvester Wheatsheaf, Lontoo.
- (1990) *Norms, Discipline, and the Law*. Engl. Marjorie Beale. Representations (30), s. 138–161.
- Flyvbjerg, B.** (1998) *Rationality and Power: Democracy in Practice*. University of Chicago Press.
- Foucault, M.** (2010) *Turvallisuus, alue ja väestö*. Vastapaino, Tampere.
- (2005) *Tiedon arkeologia*. Vastapaino, Tampere.
- (2000a) *”Omnes et singulatim”*: *Toward a Critique of Political Reason*. The New York Press.
- (2000b) *Governmentality*. Teoksessa Faubion, J. D. (toim.) *Power. Essential Works of Foucault 1954–1984*, s. 201–222.
- (1998) *Seksuaalisuuden historia: tiedontabto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Giddens, A.** (1998) *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Polity Press, Cambridge
- Goodwin, R.E.** (1996) *Inclusion and Exclusion*. European Journal of Sociology, 37(2), s. 343–371.
- Haapala, P.** (2006) *Suomalainen rakennemuutos*. Teoksessa Saari, J. (Toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Haapola, I.** (2004) *Köyhyyden kynnyksellä: toimeentulotuen dynamiikka 1990-luvun Suomessa*. Kansaneläkelaitos, Helsinki.
- (2002) *Toimeentulotukiasiakkaiden syrjäytymisriskit 1990-luvun Suomessa: Paneelitutkimus vuosien 1990–1992 uusista tuensaajista*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Hacking, I.** (2009) *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Vastapaino, Tampere
- (1997) *Lasten hyväksikäytön muodostuminen ja muovaaminen*. Teoksessa Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.) *Biovallan kysymyksiä*.

- Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. s. 197–251. Gaudeamus, Tampere.
- Hannah-Moffat, K. & O'Malley, P.** (2007) (toim) *Gendered risks*. Abingdon Routledge-Cavendish.
- Hardt, M. & Negri, A.** (2000) *Empire*. Mass, Harvard University Press, Cambridge.
- Harrikari, T.** (2008) *Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- Heiskala, R.** (2001) *Theorizing power. Weber, Parsons, Foucault and neostructuralism*. *Social Science Information* 40(2001), 2. s. 241–264.
- (2000) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Helén, I.** (2010) *Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucault-lainen hallinnan analytiikka*. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki.
- (2005) *Genealogia kritiikkinä*. *Sociologia* 2/2005, s. 93–109.
- (2004) *Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analytiikka*. Teoksessa Rahkonen, K. (toim.) *Sociologia* nykykeskusteluja. Gaudeamus: Helsinki. s. 206–236.
- (1997) *Äidin elämän politiikka: Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus, Helsinki.
- (1994) *Michel Foucault'n valta-analytiikka*. Teoksessa Heiskala, R. (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus: Helsinki. s. 270–315.
- Helén, I. & Jauho, M.** (2003a) *Jobdanto*. Teoksessa Helén, I. & Jauho, M. (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki.
- (2003b) *Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka*. Teoksessa Helén, I. & Jauho, M. (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki.
- Helne, T.** (2002) *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Tutkimuksia 123. Stakes, Helsinki.
- Helne, T. & Laatu, M.** (2006) *Vääryyskirja*. Kansaneläkelaitos, Helsinki.
- (2006) *"Hyvinvointipolitiikka" ja sen vääryydet*. Teoksessa Helne, T. & Laatu, M. (toim.) *Vääryyskirja*. Kansaneläkelaitos, Helsinki.
- Helne, T. & Hänninen, S. & Karjalainen, J.** (toim.) (2004) *Seis yhteiskunta – tahdon sisään!* SoPhi, Jyväskylä.
- Hirsch, J.** (1983) *Turvavaltio: "Saksan malli", sen kriisi ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet*. Vastapaino, Tampere.
- Holvas, J. & Vähämäki, J.** (2005) *Odotustila. Pamfletti uudesta työstä*. Teos, Helsinki.
- Howart, D.** (2005) *Applying Discourse Theory: the Method of Articulation*. Teoksessa Howarth, D. & Torfing, J. (toim.) *Discourse theory in European politics: identity, policy and governance*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Hämäläinen, T. & Heiskala, R.** (2007) (toim.) *Social innovations, institutional change and economic performance: making sense of structural*

adjustment processes in industrial sectors, regions and societies. Cheltenham Edgar.

- Hänninen, S.** (1990) *Julkisuus, normi, valta. Huono-osaiset ehdollistetussa julkisuudessa.* Teoksessa Eräsaari, R. (toim.) Sosiaalitoimi imagonäarisessä julkisuudessa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita 59, s. 1–27.
- Hänninen, S. & Karjalainen, J. & Lahti, T.** (2005) (toim.) *Toinen tieto: Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta.* Stakes, Helsinki.
- Hänninen, S. & Palola, E.** (2010) *Johdatus jakojen problematiikkaan.* Teoksessa Hänninen, S. & Palola, E (toim.) Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikka kilpailuvaltiossa. Terveyden ja hyvinvoinnin tutkimuslaitos, Helsinki.
- Hänninen, S. & Karjalainen, J.** (1994) (toim.) *Kirjeitä nälästä.* Stakes, Helsinki.
- Inda, J. X.** (2005) (toim.) *Anthropologies of Modernity. Foucault, Governmentality, and Life Politics.* Blackwell, Oxford.
- Johansson, J. P.A.** (2011) *Kansalaisuus ja yhteiskunnallinen yhteisö: T. H. Marshallin ja Talcott Parsonsin perintö nykyaikaiselle kansalaisuustutkimukselle.* Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Julkunen, R.** (2006) *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu.* Stakes, Helsinki.
- (2001) *Suunnanmuutos – 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa.* Vastapaino, Tampere.
- Kainulainen, S.** (2006) *Huono-osaisuuden kasautuminen ja pitkittyminen Suomessa 1970–2000.* Yhteiskuntapolitiikka 71 (2006:4), s. 373–386.
- Kaisto, J. & Pyykkönen, M.** (2010) (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä.* Gaudeamus, Helsinki.
- Kajanoja, J.** (1996) *Kommunikatiivinen yhteiskunta – puheenvuoro hyvinvointivaltiosta.* Tammi, Jyväskylä.
- Kangas, R.** (2001) *Yhteiskunta. Tutkielmia yhteiskunnasta, yhteiskunnan käsitteestä ja sosiologiasta.* Tutkijaliitto, Helsinki.
- Kantola, A.** (2002) *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskeriissä.* Loki-kirjat, Helsinki.
- Karjalainen, J.** (2002) *Syrjäytymispuhe vahvistaa omaa "normaaliuden" identiteettiämme.* Aikuiskasvatus (22:2, 2002).
- Kettunen, P.** (2006) *Pohjoismainen hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana.* Teoksessa Saari, J. (Toim.) Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki.
- (2003) *Yhteiskunta.* Teoksessa Hyvärinen, M. (toim.) Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Vastapaino, Tampere.
- Kitsuse, J. I. & Spector, M** (1977) *Constructing Social Problems.* Menlo Park, CA, Cummings.
- Kusch, M.** (1993) *Tiedon kentät ja kerrostumat: Michel Foucault'n tieteen tutkimuksen lähtökohdat.* Pohjoinen, Oulu.
- Kuusi, P.** (1961) *60-luvun sosiaalipolitiikka.* WSOY, Porvoo.

- Laclau, E. & Mouffe, C.** (1985) *Hegemony & socialist strategy: towards a radical democratic politics*. Verso, Lontoo.
- Larsen, L. T.** (2011) *The Birth of Lifestyle Politics. The Biopolitical Management of Lifestyle Diseases in the United States and Denmark*. Teoksessa Bröckling, U. & Krasmann, S. & Lemke, T. (toim.) *Governmentality. Current Issues and Future Challenges*. Routledge, New York.
- Latour, B.** (2006) *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Vastapaino, Tampere.
- (2005) *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford university Press, Oxford.
- (1988) *The pasteurization of France*. Harvard University Press, Cambridge.
- Law, J.** (1986) (toim.) *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul, Lontoo & New York.
- Law, J. & Hassard, J.** (1999) (toim.) *Actor network theory and after*. Blackwell, Oxford.
- Lapin Kansa** (1998). *Asko Suikkasen haastattelu. Lapin Kansa 27.9.1998*.
- Levitas, R.** (2006) *The concept and measurement of social exclusion*. Teoksessa Pantazis, C. & Gordon, D. & Levitas, R. (toim.) *Poverty and social exclusion in Britain: the millennium survey*.
- (2005) *Inclusive Society? Social Exclusion & New Labour*. Macmillan.
- (2001) *Against work: a utopian incursion into social policy*. *Critical Social Policy* 2001; 21; s. 449–465.
- (1996) *The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony*. *Critical Social Policy* 1996; 16: s 5–20.
- Liukko, J.** (2013) *Solidaarisuuskone: elämän vakuuttaminen ja vastuujattelumuntos*. Gaudeamus, Helsinki.
- Lemke, T.** (2001) *The Birth of Bio-Politics – M. Foucault's Lecture at the Collège de France on Neo-Liberal Governmentality*. *Economy & Society* Vol. 30:2, s. 190–207.
- Luhmann, N.** (1995) *Social systems*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- (1993) *Risk. A Sociological Theory*. Walter de Gruyter Co.
- Marshall, T. H.** (1964) *Class, Citizenship, and Social Development*. Garden City, Doubleday, New York.
- Meskus, M.** (2010) *Elämän tiede*. Vastapaino, Tampere.
- Miller, P. & Rose, N.** (2010) *Miten meitä hallitaan*. Vastapaino, Tampere.
- Nykysuomen tietosanakirja** (1993). Osa 4, yleistiето N–Ö. Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Novas, C. & Rose, N.** (2000) *Genetic risk and the birth of the somatic individual*. *Economy and Society* 29, s. 485–513.
- O’Cinnéide, S. ym.** (1995) *Social exclusion in Europe*. *Themes* 2/1995. Stakes, Helsinki.
- O’Malley, P.** (2004) *Risk, Uncertainty and Government*. The Glasshouse Press, Lontoo.
- (1996) *Risk and responsibility*. Teoksessa Barry, A. & Osborne, T. & Rose, N. (toim.) *Foucault and Political Reason*. UCL Press, Lontoo.
- Pajukoski, M.** (2006) *Preventio, sosiaalioikeus ja kunnat – ehkäisevä sosiaalipolitiikka kuntia velvoittavassa lainsäädännössä*. Edita, Helsinki.

- Palmroth, A.** (2004) *Käännösten kautta kollektiiviin. Tuuliosuuskunnat toimijaverkkoina.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Park, P.** (1937) *Cultural Conflict and the Marginal Man.* Teoksessa Stonequist, E.V. (toim.) *The Marginal Man.* Charles Scribner's Sons, New York.
- (1928) *Human Migration and the Marginal Man.* *American Journal of Sociology* 33. s. 881–893.
- Parsons, T.** (1952) *The Social System.* Glencoe Illinois.
- Procacci, G** (1991) *Social economy and the government of poverty.* Teoksessa Burchell, G & Gordon, C. & Miller, P. (toim.) *The Foucault Effect: Studies in Governmentality.*
- Rabinow, P.** (2004) *Nykyisyyden oikeutus.* *Tiede & edistys* 3/2004; s. 193–208.
- Rabinow, P. & Rose, N.** (2006) *Biopower Today.* *Biosocieties*, 1:2 s. 195–217. Cambridge University Press.
- (2003) (toim.) *The Essential Foucault: Selections from the Essential Works of Foucault, 1954-1984.* The New Press.
- Rajavaara, M.** (2007) *Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen.* Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84.
- Rauhala, P-L.** (2000) *Onnettomat, oikeudettomat ja osattomat – huono-osaisuus virallistulkinnossa.* Teoksessa Heikkilä, M. & Karjalainen, J. (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros.* Gaudeamus, Helsinki.
- (1998) *Onko keskustelu ehkäisevästä sosiaalipolitiikasta uutta Suomessa?* *Yhteiskuntapolitiikka* 63 1998/2.
- Rose, N.** (2007) *The Politics of Life Itself: Biomedicine, Power and Subjectivity in the Twenty-First Century.* Princeton, Oxford.
- (2001) *Elämän itsensä politiikka.* *Tiede ja edistys* 26; s. 81–101.
- (2000) *Community, Citizenship and the Third Way.* *American Behavioral Scientist* 43:9; s. 1395–1411.
- (1999) *Governing the soul: the shaping of the private self. 2nd edition.* Free Association Books, Lontoo.
- (1998) *Vallan ja vapauden välissä: Hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa.* *Yhteisö ja käytöksen politiikka.* *Janus* 6 (I), s. 1-33.
- Rose, N. & Novas, C.** (2005) *Biological citizenship.* Teoksessa Ong, A. & Collier, S. (toim.) *Global assemblages.* s. 439–463. Blackwell.
- Room, G.** (1995) (toim.) *Beyond the Threshold: the measurement and analysis of social.* Polity Press.
- Roos, J. P.** (2011) *Yhteiskuntatieteiden kurjuus: esimerkkinä kaksi laudaturväättöskirjaa.* *Yhteiskuntapolitiikka* 2011/3.
- Saari, J.** (2011) *Hyvinvoinnin tulevaisuus.* Teoksessa Saari, J. (toim.) *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta.* Gaudeamus, Helsinki.
- (2010a) *Yksinäisten yhteiskunta.* WSOYpro, Helsinki.
- (2010b) *Luokaton Eurooppa? Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen luokkarakenne Euroopan unionissa.* Teoksessa Erola, J. (2010) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa.* Gaudeamus, Helsinki.

- (2006a) *Esipube*. Teoksessa Saari, J. (Toim.) Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki.
- (2006b) *Johdanto: Historiallinen käänne*. Teoksessa Saari, J. (Toim.) Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki.
- (2006c) *Sadan vuoden sosiaalipolitiikka – muutoksen jaksottaminen Suomessa*. Teoksessa Saari, J. (Toim.) Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki.
- (2005a) *Köyhyyspolitiikka*. Teoksessa: Saari, J. (toim.) Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Vantaa.
- (2005b) *Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka*. Teoksessa Saari, J. (2005) (toim.) Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa. Toinen painos. Yliopistopaino Kustannus, Helsinki.
- Saastamoinen, M.** (2010) *Aktiivisen kansalaisuuden vastatulkintoja: Neuroottinen ja hylätty kansalaisuus*. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki.
- Satka, M.** (2009) *Vanhain puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat*. Yhteiskuntapolitiikka 74; 1/2009.
- Silver, H.** (1995) *Reconceptualizing social disadvantage: Three paradigms of social exclusion*. Teoksessa Rodgers, G. & Gore, C. & Figueiredo, J.B. (toim.) *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*.s. 58–80. Institute of International Labour Studies, Geneve.
- (1994) *Social Exclusion and Social Solidarity. Three Pradigms*. International Labour Review 133 (5–6), s. 531–578.
- Sulkunen, P.** (1998) *Johdatus sosiologiaan – käsitteitä ja näkökulmia*. WSOY, Juva.
- Taylor-Gooby, P.** (2004) (toim.) *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Tigerstedt, C.** (1999) *Enää ei ole alkoholipolitiikkaa...* Yhteiskuntapolitiikka 1999/2.
- Townsend, P.** (1979) *The Poverty in United Kindom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*. University of California Press.
- Turner, B.S.** (2001) *The erosion of citizenship*. The British journal of sociology
- Tanskanen, L.** (2005) *Paikallisen hyvinvointiyhteiskunnan haaste*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Tamminen, S.** (2010) *Calculating life: Nation, Nature, and the Nativisation of Nonhuman Genetics*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Valve, H.** (2011) *Muuntogeeniset koivut ja riskinarvioinnin politiikka*. Teoksessa Alastalo, M. & Åkerman, M. (toim.) Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa. Vastapaino Tampere.

- Wehling, P.** (2011) *Biology, Citizenship and the Government of Biomedicine. Exploring the Concept of Biological Citizenship*. Teoksessa Bröckling, U. & Krasmann, S. & Lemke, T. (toim.) *Governmentality. Current Issues and Future Challenges*. Routledge New York.
- Väärälä, R.** (2010) *Sosiaalihuolto murroksessa*. Yhteiskuntapolitiikka 75 (2010):5.
- (2000) *Tarvitseeko Suomi syrjäytymisen vastaista ohjelma?* Teoksessa Heikkilä, M. & Karjalainen, J. (toim) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*, Helsinki: Gaudeamus.
- Virtanen A.** (2006) *Biopoliittisen talouden kritiikki*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Yleisradio** (2014) *Tutkimus: Syrjäytyminen alkaa jo kohdussa*. Lainattu 5.1.2014
http://yle.fi/uutiset/tutkimus_syrjaytyminen_alkaa_jo_kohdussa/7006778
- Young, J.** (1999) *The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. Sage, Lontoo.

LIITE 1: MENETELMÄLIITE

Tutkimusongelma

Miten syrjäytyminen muodostui Suomessa tunnistettavaksi, mitattavaksi ja nimetyksi sekä erillisiä poliittisia toimenpiteitä vaativaksi ilmiöksi ja sosiaalipolitiikan kohteeksi?

Tutkimuskysymykset

Miten suomalainen syrjäytymisen käsite istutettiin suomalaiseen yhteiskunnalliseen kehykseen?

Miten syrjäytymisen käsite perusteltiin ja oikeutettiin yhteiskunnallisella ja tieteellisellä tasolla?

Miten syrjäytyminen ja syrjäytymisen vastainen politiikka saavuttivat paradigmaattisen asemansa?

Miten syrjäytyminen rakentui poliittiseksi kysymykseksi ja millaisista elementeistä syrjäytymisen vastainen politiikka muodostui?

Miten syrjäytymisen vastaisessa politiikassa erilaisia ilmiöitä, tapahtumia tai elämisen alueita ongelmallistettiin syrjäytymiseksi tai syrjäytymisenä?

Mitä ja miten entuudestaan käsitteestä irrallisia elementtejä syrjäytymiseen artikuloitiin?

Primääriaineisto

Primääriaineisto koostuu yhteensä 31 politiikkadokumentista. Aineisto on kerätty suomalaisista syrjäytymistä käsittelevistä politiikkaohjelmista ja -dokumenteista, joissa syrjäytyminen on dokumentin keskeisenä käsitteenä tai joka on vaikuttanut merkittävästi syrjäytymisen vastaisen politiikan rakentumiseen tai linjauksiin.

Sekundääriaineisto

Sekundääriaineisto koostuu 106 erilaisesta politiikkadokumentista tai hallinnollisesta asiakirjasta. Sekundääriaineistoon on koottu suomalaisen yhteiskuntapolitiikan keskeiset asiakirjat, joissa käsitellään syrjäytymistä, mutta joissa syrjäytymistulkinnat ja syrjäytymisen vastaisen politiikan linjaukset ovat vain osa dokumenttia.

Tieteelliset lähteet

Tieteellisistä lähteistä koostuva aineisto kattaa kaikkiaan 172 syrjäytymistä keskeisenä- tai osakysymyksenä käsittelevästä teoksesta. Tieteelliset lähteet koostuvat pääosin tieteellisistä tutkimuksista ja erilaisista instituutioiden päätöksentekoa tukevista selvityksistä. Erontekona varsinaiseen tutkimuksessa käytettyyn kirjallisuuteen tieteellisiä lähteitä on luettu analyttisesti osana suomalaisen syrjäytymisen rakentumisprosessia.

Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänä toimii hallinnan näkökulman kautta virittyneet artikulaatioiden ja ongelmallistamisten analyysi.

Tutkimusmenetelmien taustaa, sovellustapaa ja käyttöä kuvaillaan tutkimuksessa sivuilla 30–36.

Artikulaatioanalyysi

Artikulaatioanalyysissa katse kohdistetaan syrjäytymisestä entuudestaan irrallisten elementtien havaitsemiseen, koodaamiseen ja analyysiin. Menetelmässä keskeistä on havaita ja analysoida sekä syrjäytymiseen liitettyjä elementtejä että niitä artikulaatiotapoja, joilla nämä elementit on kytketty osaksi syrjäytymistä.

Vahvistetaan ja laajennetaan turvallisuusalan toimijoiden osallistumista monialaiseen varhaisen puuttumisen toimintaan tavoitteena ehkäistä lasten ja nuorten syrjäytymistä ja rekrytoitumista rikolliseen toimintaan. Selvitetään alan mahdollisuudet toimia aloitteentekijöinä varhaisessa puuttumisessa ja kehitetään toimintamalleja. Lisätään turvallisuusalan toimijoiden perehdyttämistä varhaisen puuttumisen menetelmiin. (Sisäasiainministeriö 2008, 15.)

Ongelmallistamisen analyysi

Ongelmallistamisen analyysissa havaitaan, koodataan ja analysoidaan kielen muotoja, joissa syrjäytyminen kuvataan ongelmana yksilölle tai yhteiskunnalle. Ongelmallistamisen analyysi keskittyy havaitsemaan ja analysoimaan niin elementtejä, joissa syrjäytyminen kuvataan ongelmaksi, mutta myös tapoja, joissa entuudestaan syrjäytymisestä irrallinen elementti ongelmallistetaan juuri syrjäytymisen käsitteen kautta.

Syrjäytyminen on sisäisen turvallisuuden keskeisin uhka (Sisäasiainministeriö 2008, 6).

Ensimmäinen analyysivaihe

Ensimmäinen analyysivaihe alkoi tutkimuksen aineiston jäljittämällä ja keräämisellä. Ensimmäisessä analyysivaiheessa aineiston politiikkadokumenteista vangittiin syrjäytymisen käsitteet ja aineisto koodattiin tutkimuskysymysten sekä artikulaatio- ja ongelmallistamisen analyysin kautta. Samalla jokaisesta politiikkadokumentista luotiin enintään yhdestä sivusta koostuva juonitiivistelmä.

Toinen analyysivaihe

Toinen analyysivaihe käynnistyi hahmottelemalla ja määrittämällä ensimmäisessä analyysivaiheessa laadittuja juonitiivistelmiä apuna käyttäen syrjäytymisen muodostumisen keskeiset tapahtumat. Tässä vaiheessa artikulaatioiden ja ongelmallistamisen analyysi ulotettiin myös 1980-luvun syrjäytymiskeskustelun tieteellisiin lähteisiin kyseisen aikakauden ymmärtämiseksi. Toisen analyysivaiheen keskeinen tehtävä oli ensimmäisessä analyysivaiheessa tehtyjen havaintojen kirkastaminen, kehystäminen ja kirjoittaminen auki. Samalla analyysia syvennettiin havaintojen kautta esiin nousseiden syrjäytymisen laajentumisen sekä riskin ja ehkäisyn käsitteiden kohdalla.

Kolmas analyysivaihe

Kolmas analyysivaihe käynnistyi hermeneuttisen kehän kiihdyttämällä. Esiin nousseita, kehystettyjä ja käsitteellistettyjä havaintoja ja osadiagnooseja peilattiin erilaisiin syrjäytymistä ja hallinnan muotoja käsitteleviin empirisiin ja teoreettisiin tulkintoihin. Kolmannen analyysivaiheen keskeisin tehtävä oli kuitenkin osadiagnoosien rekonstruktio, syrjäytymisen rakentumisen kokonaisuuden hahmottaminen sekä tulkinnan lisääminen.

Esimerkki juonitiivistelmästä

Sosiaali- ja terveysministeriö (2001a) Syrjäytymisen torjunta. Hallinnonalojen välisen syrjäytymistyöryhmän väliraportti.

Esiintulomuodot	Syrjäytyminen johtuu yhteiskunnallisista syistä, elämäntapavalinnoista, omista valinnoista ja niiden seurauksista, yhteiskunnallisesta rakennemuutoksesta, syrjäytymisen periytymisestä, syrjäytymisen kulttuurista.
Artikulaatiot	Syrjäytyminen käsitteellistetään riskiksi. Syrjäytymisriskejä luovat yhteiskunnan instituutiot aktiivisesti omilla valinnoillaan, työmarkkinoiden toimintatavan muutos ja kilpailun kiristyminen, koulutusmarkkinoiden synty ja valintojen lisääntyminen ja kilpailun kiristyminen, asuntomarkkinoiden kiristyminen. Yksilölle riskejä luovat työttömyys, sosiaalinen eriarvoisuus, sairaus, vammaisuus.
Ongelmallistamiset	Syrjäytymistä rakennetaan ongelmallistamalla ilmiöitä, oletuksia ja murroksia. Syrjäytyminen sisältää uusia piirteitä ja ongelmia, kulttuurinen ja rakenteellinen muutos tuottaa uudenlaisia olosuhteita, joissa syrjäydytään, vanhat, yksilön vajoamista ehkäisevät tukirakenteet ovat poissa, Suomi kilpailuyhteiskunta, osa globaalia kilpailua, ja siksi yhteiskunnalliset toimintasektorit ja instituutiot ”rationalisoivat” toimintaansa, ulkoistavat sosiaaliset riskit. Syrjäytyminen ongelmallistetaan laajenemisen

kautta: luonteeltaan sektorirajat ylittävää, kasautuvaa huono-osaisuutta, jossa tarvitaan laajoja yhtäaikaista toimia eri politiikan lohkoille ja hallinnonaloille.

Kieli

Riskipuhe, syrjäytyminen toisinaan myös uhka tai vaara. Puhe syrjäytymisen torjumisesta ja syrjäytymiskiirteen katkaisusta.

Ohjelmallisuus

Ennaltaehkäisy korostuu, päämääränä yhteiskunta, jossa ehkäistään tehokkaasti syrjäytymistä ja katkaistaan alkanut syrjäytymiskierre riittävän varhain. Syrjäytymistä käsitellään eri hallinnonalojen kautta, tavoitteena hallinnonalojen yhteistyö Hallinnonalojen välisen yhteistoiminnan keskeiset tavoitteet ovat tehdä näkyväksi syrjäytymisuhkia, riskejä ja prosesseja, jotta voidaan paremmin arvioida syrjäytymisongelman laajuutta luonnetta ja vastuullisia tahoja, suunnitella yhteisiä, hallinnonalojen rajat ylittäviä toimia syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja syrjäytymiskiirteen katkaisemiseksi sekä koordinoita ja kehittää yhteisiä ja hallinnonalakohtaisia erityishankkeita syrjäytymistä vastaan.

Muita havaintoja

-

Primäriaineisto (n=31)

- Opetusministeriö** (2007) Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma. Pääministeri Matti Vanhasen II hallitus. Opetusministeriön julkaisuja 2007:41.
- (2003) *Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisy koulutuksen alalla*. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:4.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö** (2012) *Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2012–2015*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:6.
- Sisäasiainministeriö** (2012a) *Turvallisempi huominen – Sisäisen turvallisuuden ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös*.
- (2008a) *Turvallinen elämä jokaiselle. Sisäisen turvallisuuden ohjelma*.
- (2004) *Arjen turvaa. Sisäisen turvallisuuden ohjelma*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 44/2004
- Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus** (1998) *Syrjäytyminen 1990-luvun puolivälin Suomessa. Stakesin asiantuntijoiden arvioita*.
- Sosiaali- ja terveysministeriö** (2012a) *Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (KASTE) 2012–2015*. Toimeenpanosuunnitelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:20.
- (2010d) *Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020. Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategia*.
- (2009e) *Kaste-ohjelman valtakunnallinen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2008–2011*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:9.
- (2008c) *Kansallinen sosiaalisen suojelun ja osallisuuden strategiaraportti vuosille 2008–2010*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:38.
- (2008d) *Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämisohjelma. KASTE 2008–2011*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:6.
- (2006b) *Kansallinen raportti sosiaalisen suojelun ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden strategioista*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:53.
- (2004d) *Varbainen puuttuminen. Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:7.
- (2003a) *Hallinnonalojen syrjäytymistyöryhmän loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003:20.
- (2003b) *Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003–2005*. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2003:23.
- (2001a) *Syrjäytymisen torjunta. Hallinnonalojen välisen syrjäytymistyöryhmän väliraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2001:1.

- (2001b) *Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen toimintasuunnitelma*. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2001:11.
- (2000a) *Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio*. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1999:20.
- (1999a) *Ehdotukset syrjäytymisen vastaisista toimista*. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1999:7.
- (1999b) *Syrjäytymisen estäminen – Hallinnonalan toimenpidekokonaisuus II*. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1999:4.
- (1998a) *Syrjäytymisen estäminen. Hallinnonalan toimenpidekokonaisuus*. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1998:5.
- (1997a) *Ehkäisevän sosiaali- ja terveystieteiden strategia*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1997:29.
- (1995a) *Ehkäisevän sosiaalipolitiikan valtakunnallinen toimenpideohjelma*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:12.
- (1992a) *Ehkäisevän sosiaalipolitiikan työryhmän muistio*. Työryhmämuistio 1992:14.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2012) *Nuorten yhteiskuntatakuu 2012*. TEM raportteja 8/2012.

Valtioneuvoston Kanslia (2011a) *Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma*. Lainattu 27.4.2012

valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf

- (2007a) *Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma*. 19.4.2007. Viitattu 27.4.2012 valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/aiemmat-hallitukset/vanhanenII/hallitusohjelma/pdf/hallitusohjelma-painoversio-040507.pdf
- (2003a) *Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003*.
- (1999) *Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma*. 15.4.1999. Viitattu 27.4.2012
valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/hallitusohjelmat/vanhat/lipponenII/fi.jsp
- (1995) *Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma* 13.4.1995. Viitattu 27.4.2012 valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/hallitusohjelmat/vanhat/lipponen/Hallitusohjelma_-_Lipponen112834.jsp

Sekundääriaineisto (n=106)

Kansaneläkelaitos (2007) *Syrjäytymisvaarassa olevien vajaakuntoisten nuorten kuntoutustarpeen arviointi*. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 73. Kelan tutkimusosasto, Helsinki.

Oikeusministeriö (1998) *Turvallisuustalkoot*. Kansallinen rikosentorjuntaohjelma. Rikosentorjunnan neuvottelukunta.

Opetusministeriö (2004) *Nuorten ohjauspalvelujen järjestäminen*. Opinto-ohjauksen ja työvoimapalvelujen yhteistyöryhmä.

- Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:29.
Opetusministeriö.
- Sisäasiainministeriö** (2012b) *Tavoitteena eheä yhteiskunta – kansallinen toimenpideohjelma väkivaltaisen ekstreemismmin ennaltaehkäisemiseksi*. Työryhmämuistio. Sisäasiainministeriö 28/2012
- (2011a) Päätös. *Sisäisen turvallisuuden ohjelman 2011 – 2015 valmistelu*.
  - (2011b) *Sisäisen turvallisuuden ohjelman toimeenpano*. Väliarviointi 2011. Sisäasiainministeriön julkaisuja 10/2011.
  - (2010) *Sisäisen turvallisuuden ohjelman toimeenpano*. Väliraportti 1/2010. Sisäasiainministeriön julkaisuja 5/2010.
  - (2009a) *Toimeenpanosuunnitelma. Sisäisen turvallisuuden ohjelma*.
  - (2009b) *Sisäisen turvallisuuden ohjelman toimeenpano*. Väliraportti 1/2009. Sisäasiainministeriön julkaisuja 15/2009.
  - (2009c) *Poikkeihallinnollisen turvallisuustyön arviointi ja mittaaminen. Esitykset paikallisen turvallisuussuunnittelun arvioimiseksi ja mittaamiseksi*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 18/2009.
  - (2008b) *Toimeenpanosuunnitelma. Sisäisen turvallisuuden ohjelma*. VNP 8.5.2008.
  - (2008c) *Järjestäytyneen rikollisuuden ja terrorismin torjunta. Sisäisen turvallisuuden ohjelman valmisteluun osallistuneen asiantuntijaryhmän loppuraportti*.
  - (2007a) *Vanhemmuus ja toimiva viranomaisyhteistyö. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisyn avaimet*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 45/2007.
  - (2007b) *Sisäisen turvallisuuden ohjelman toimeenpano ja tulokset 2004–2007. Sisäisen turvallisuuden ohjelman toimeenpanon seurantaraportti*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 29/2007
  - (2007c) Päätös. *Sisäisen turvallisuuden ohjelman 2008–2011 valmistelu*.
- Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus** (2008a) *Mitä on aktiivinen sosiaalipolitiikka kunnassa? Näköalapaikkana työvoiman palvelukeskukset*. Stakesin raportteja 20/2008.
- (2008b) *Avuttomuus lainsäädännössä, raportti I*. Stakesin raportteja 14/2008.
  - (2006b) *Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista*.
  - (2004) *Oikorata vai mutkatie? Sosiaalista kuntoutusta ja työelämäpolkuja nuorille*. Nuotta- projektin arvioinnin loppuraportti. Arviointiraportteja 2/2004.
  - (2002a) *Aktiivisen sosiaalipolitiikan reformi 2001. Väliraportti kuntouttava työtoiminta -lain kohdentumisesta ja tuloksista*. Työpapereita 4/2002. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
  - (2002b) *Havaintoja huono-osaisuudesta: Stakesin ja SPR:n kolmas huono-osaisuusselvitys*.
  - (1999a) *Havaintoja: Stakesin ja SPR:n kolmas huono-osaisuusselvitys*.
  - (1997a) *Tunnistamisen vaikeus ja asiantuntijan tieto. Stakesin ja SPR:n toinen huono-osaisuusselvitys*.

- Sosiaali- ja terveysministeriö** (2013) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2013*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:1.
- (2012b) *Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:21.
  - (2012c) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2012*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:2.
  - (2011) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2011*.
  - (2010a) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2010*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:2.
  - (2010b) *Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämissohjelman (KASTE) arviointi. Ensimmäinen väliraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:8.
  - (2010c) *Sosiaali- ja terveyskertomus 2010*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:1.
  - (2010d) *Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämissohjelman (KASTE) arviointi. Toinen väliraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:27.
  - (2009a) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2009*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:8.
  - (2009b) *Suomen kansallinen toimintasuunnitelma, 15.5.2009. Euroopan köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan teemavuosi 2010, kansallinen toimeenpanoryhmä*.
  - (2009c) *Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) esitys sosiaaliturvan kokonaisuudistuksesta*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:10.
  - (2009d) *Hallinnonalan toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2011–2014*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:56.
  - (2009f) *Hyvinvointi ja terveys on yhteinen tavoite. Sosiaalihuollon kansallinen kehittämissohjelma 2008–2011*. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2009:6.
  - (2008b) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2008*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:11.
  - (2007a) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2007*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:10.
  - (2007b) *Hyvinvointi 2015 -ohjelma. Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:3.
  - (2006a) *Syrjäytymistä ehkäisevien EU-bankeiden arviointi*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:46.
  - (2006c) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2006*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:2.
  - (2006d) *Sosiaaliturvan suunta 2005–2006*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:1.
  - (2006e) *Sosiaali- ja terveyskertomus 2006*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:4.
  - (2006f) *Hallinnonalan toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2008–2011*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:78.

- (2006g) *Nuorten miesten tapaturmat ja väkivalta*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:71.
- (2005a) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2005*. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2005:2.
- (2005b) *Ota oppi –malli. Nuorten tukeminen perusopetuksesta jatko-opintoihin. Kuntoutuskokeilun ohjausryhmän muistio*. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2005:14.
- (2004a) *Aktiivinen sosiaalipolitiikka. Kuntoutuskokeilut vuosina 2001–2004 -ohjausryhmä muistio*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2004:11.
- (2004b) *Sosiaaliturvan suunta 2004*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2004:21.
- (2004c) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2004*. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 2004:5.
- (2004e) *Homma hanskaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:5.
- (2003c) *Sosiaaliturvan suunta 2003*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2003:6.
- (2003d) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2003*.
- (2003e) *Sosiaalinen luototus: Opas luototuksen käynnistäjälle*. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:6.
- (2003f) *Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla – väliaikaista vai pysyvää?*
- (2003g) *Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille*. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:10.
- (2002a) *Toimeentuloasiakkaiden syrjäytymisriskit 1990-luvun Suomessa. Paneelitutkimus vuosien 1990–1992 uusista tuensaajista*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:8.
- (2002b) *Sosiaali- ja terveystietomus 2002*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:11.
- (2002c) *Sosiaaliturvan suunta 2002*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:2.
- (2002d) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2002*.
- (2002e) *Sosiaalinen luototus: vaikuttavuus- ja kokonaisuusarviointi*. Sosiaalisen luototuksen evaluaatiotutkimuksen raportti I.
- (2002f) *Sosiaalinen luototus: vaikuttavuus- ja kokonaisuusarviointi*. Sosiaalisen luototuksen evaluaatiotutkimuksen raportti II. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:1.
- (2002g) *Kuntoutuksen kustannuksista ja vaikuttavuudesta. Tausta-aineisto valtioneuvoston kuntoutusselontekoon*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:5.
- (2002h) *Valtioneuvoston kuntoutusselonteko eduskunnalle 2002*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:6.
- (2002i) *Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:12.
- (2001c) *Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiat 2010. Kobti sosiaalisesti kestävä ja taloudellisesti elinvoimaista yhteiskuntaa*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:3.
- (2001d) *Sosiaali- ja terveysministeriön toimintasuunnitelma vuodelle 2001*.

- (2001e) *Kuntoutuksen työtoiminnan käsikirja*. Sosiaali- ja terveysministeriö Oppaita 2001:8.
- (2001f) *Valtionewoston periaatepäätös Terveys 2015-kansanterveysohjelmasta*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:4.
- (2000b) *Mitä ehkäisiin?: Projektit ja ohjelmat paikallisen ehkäisevän sosiaalipolitiikan kehittäminen*.
- (2000c) *Sosiaaliturvan suunta 2000–2001*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja.
- (2000d) *Sosiaali- ja terveyskertomus 2000*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja.
- (1999c) *Sosiaaliturvan suunta 1999–2000*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja.
- (1999d) *Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelma 2000–2003*.
- (1999e) *Sosiaaliturvan strategiat – viisi vuotta 2000-luvulle*
- (1999f) *Elämänhallinta ja syrjäytyminen Suomussalmella: Tutkimus ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan toimintaohjelman toteuttamiseksi*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1999:28.
- (1999g) *Varhaiskasvatustyöryhmän muistio*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- (1998b) *Mitä muuttui?: Ehkäisevän sosiaalipolitiikan kuntaprojektin osaprojektien arviointi*.
- (1998c) *Sosiaaliturvan suunta 1998–1999*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja; 1998, 15.
- (1998d) *Sosiaali- ja terveyskertomus 1998*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja; 1998, 3.
- (1997b) *Projektista käytäntöön: Ehkäisevän sosiaalipolitiikan kuntaprojektin hallinnollinen raportti*.
- (1997c) *Ennaltaehkäisevää etsimässä: Kuntaprojektin tutkimuksia (Loppuraportti)*.
- (1997d) *Ehkäisevä sosiaalipolitiikka ja talous kuntien päätöksenteossa: Kuntaprojektin tutkimuksia*.

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto (2011) Sosiaalibarometri 2011.

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos (2011a) Laki ja asiakkaan oikeudet. Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät -työryhmä. Loppuraportti IV. Raportti 48/2011, Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.

- (2011b) Kapeneeko kuilu? Tilannekatsaus terveyserojen kaventamiseen Suomessa 2007–2010. THL Raportti 8/2011.
- (2011c) *Sosiaali- ja terveysalan tilastollinen vuosikirja 2011*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- (2010a) Pääseekö asiakas oikeuksiinsa? Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät – työryhmä. Raportti III. 19/2010. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.
- (2010b) *Time out! Aikalisä! Elämä raiteilleen -tukipalvelun arviointi. Implementoinnin arviointi II*. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.
- (2009a) Rakenteet, avuttomuus ja lainsäädäntö. Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät -työryhmä. Raportti II, 14/2009. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.

- (2009b) *Time out! Aikalisä! Elämä raiteilleen -toimintamallin implementoinnin arviointi*. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos.
- Työministeriö** (2007) *Työvoima 2025. Täystyöllisyys, korkea tuottavuus ja hyvät työpaikat hyvinvoinnin perustana työikäisen väestön vähentäessä*. Työvoimapolitiittinen tutkimus 325. Helsinki.
http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/06_tutkimus/tpt325.pdf.
- (2002) *Työelämäkynnykset ja haasteelliset ryhmät työllisyyspolitiikan näkökulmasta*. Euroopan sosiaalirahasto 2000–2006, työministeriö.
- Valtioneuvoston Kanslia** (2011b) *Hallituksen strateginen toimeenpanosuunnitelma – kärkihankkeet ja vastuut. Valtioneuvoston periaatepäätös 5.10.2011*. Lainattu 27.4.2012
valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/vn/hse-2011/fi.pdf
- (2009) *Muistio nuorten työelämäasenteista ja -arvoista sekä toimenpiteistä nuorten työllisyyden edistämiseksi*. Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisu 42.
- (2007b) *Hallituksen strategia-asiakirja 2007*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2007.
- (2004) *Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 27/2004.
- (2003b) *Hallituksen työllisyysstrategia ja työllisyyden politiikkaohjelma*.
- (2003c) *Työllisyystyöryhmän loppuraportti*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2003.
- (2001) *Työllisyystyöryhmän väliraportti*.
- (2001) *Työmarkkinoilta syrjäytyminen, tulonjako ja köyhyys. Työryhmäraportti*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2001/13.
- (2000) *Sosiaali- terveystieteiden tutkimuslautakunnan lausunto 7/2000*. Hallituksen toimenpidekertomus vuodelta 1999. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus 2000, s. 4.
- (1991) *Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma 26.4.1991*. Viitattu 27.4.2012
valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/hallitusohjelmat/vanhat/aho/fi.jsp
- Valtiontalouden tarkastusvirasto** (2007) *Nuorten syrjäytymisen ehkäisy Toiminnantarkastuskertomus 146/2007*.
- Valtionvarainministeriö** (2009) *Peruspalvelujen arviointisuunnitelma vuosille 2009–2011*.

Aineistona käytetyt tieteelliset lähteet (n=171)

- Ala-Kauhaluoma, M. ym.** (2004) *Työttömien aktivointi: Kuntouttavatyötoiminta -lain sisältö ja vaikuttavuus*. Stakes.

- Ala-Kauhaluoma, M. & Parpo, A.** (2002) *Kuntouttavan työtoiminnan lain toimeenpano: Sosiaali- ja työhallinnon näkökulma*. Stakes.
- Anttila, A.-H. & Kuussaari, K. & Puhakka, T.** (2010) (toim.) *Ohjautunut nuoruus? Terveyden ja hyvinvoinninlaitos*.
- Bardy, M. ym.** (2001) *Mikä lapsiamme uhkaa?: Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipolitiiseen keskusteluun*. Stakes.
- Forsberg, H. & Roivainen, I. & Juhila, K.** (2002) (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. SoPhi, Jyväskylä.
- Forsen, K. & Laine, K. & Tähtinen, J.I.** (2002) *Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa*. Teoksessa Forsberg, H. & Roivainen, I. & Juhila, K. (2002) *Marginaalit ja sosiaalityö*. SoPhi, Jyväskylä.
- Granfelt, R.** (2008) *Osalliseksi omaan elämään: Work out -ohjelma nuoren vangin tukena*. Rikosseuraamusvirasto.
- (2007) *"Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa": tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa*. Rikosseuraamusvirasto.
- Gould, R.** (2006) (toim.) *Työkyryyn ulottuvuudet: Terveys 2000 –tutkimuksen tuloksia*. Helsinki: Eläketurvakeskus & Kansaneläkelaitos & Kansanterveyslaitos & Työterveyslaitos.
- Halonen, J.-P.** (2007) (toim.) *Syrjäytymisvaarassa olevien vajaakuntoisten nuorten kuntoutustarpeen arviointi*. Kansaneläkelaitos.
- Hautamaa, S.** (1984) *Köyhyys ja syrjäytyneisyys asuinyhteisössä*. Sosiaalinen Aikakauskirja 4.-5.1984.
- Heikkilä, M.** (2000) *Syrjäytymisen tutkimus 1990-luvulla*. Teoksessa Heikkilä, M. & Karjalainen, J. (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Gaudeamus, Helsinki.
- (1993) *Hyvinvoinnin pääteypysäkellä?: aineistoa hyvinvointipolitiikkaa ja lamaa koskevaan keskusteluun*. Stakes.
- (1991) *Syrjäytyminen ja alueelliset hyvinvointierot*. Teoksessa Eskelinen, H. ym. (toim.) *Alueet aallokossa. Näkökulmia Suomen tulevaisuuteen*. Sisäasiainministeriö.
- (1990) *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa: tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa*. Sosiaalihuollitus.
- (1986) *Kaksi vuotta nulta sosiaalihuoltoa: raportti sosiaalihuollon tavoitteista ja todellisuudesta tammikuussa 1986*. Sosiaalihuollitus.
- Heikkilä, M. & Kautto, M.** (2002) (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Stakes.
- Heikkilä, M. & Karjalainen, J.** (2000) (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Gaudeamus, Helsinki.
- Heikkilä, M. & Uusitalo, H.** (1997) (toim.) *Leikkausten hinta: tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Stakes.
- Heikkilä, M. & Puhakka, A.** (1986) *Kaksi vuotta nulta sosiaalihuoltoa: raportti sosiaalihuollon tavoitteista ja todellisuudesta tammikuussa*. Sosiaalihuollitus.
- Heikkilä, M. Sihvo, T.** (1997) *Toimeentulotuki taloudellisen suorintumisen ilmapuntarina*. Teoksessa Heikkilä, M., Uusitalo, H. (toim.) *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Stakes.

- Heino, T. & Kuure, T.** (2009) (toim.) *Syrjäytymisvaarassa olevat lapset ja nuoret – esiselvitys. Prosessinäkökulma ehkäisevän lapsi- ja nuorisopolitiikan sekä lastensuojelun ohjaukseen, tiedonkeruuseen ja ammattikäytäntöihin.* Sektoritutkimuksen neuvottelukunta. Osaaminen, työ ja hyvinvointi, 10 – 2009.
- Heiskanen, T. & Saaristo, L.** (2011) (toim.) *Kaiken keskellä yksin: yksinäisyyden syyt, seuraukset ja hallintakeinot.* PS-kustannus, Jyväskylä.
- Helne, T.** (1994) *Erään muodin tarina – 1980-luvun suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta.* Teoksessa Heikkilä, M. & Vähätalo, K. (toim.) *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos.* Gaudeamus, Tampere.
- Helne, T. & Karisto, A.** (1993) *Syrjäytymisen ongelma.* Teoksessa Riihinen, O. (toim.) *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen.* WSOY, Juva.
- Holmila, M. ym.** (1989) *Asiakkaiden mielipiteitä juoppouden hoidosta.* Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos.
- Hypén, K.** (2004) *Vankilasta vuosina 1993–2001 vapantuneet ja vankilaan undestaan palanneet.* Rikosseuraamusviraston julkaisuja I/2004.
- Häggman, E.** (2007) *Polarisaatiomuistio – 95 000 nuorta koulutuksen ja työelämän ulkopuolella vuonna 2004.* Länsi-Suomen lääninhallitus.
- Hämäläinen-Luukkanen, J.** (2004) *Nivelvaiheen nuoret ja yhteistyö. Opintoohjaajien ja laaja-alaisten erityisopettajien näkemyksiä peruskoulun ja toisen asteen nivelvaiheessa.* Jyväskylän kaupungin opetusviraston julkaisusarja A 11:2004.
- Ihatsu, M. & Ruoho, K.** (1999) *Tutkimuksen asema syrjäytymisprojektien suunnittelussa, hallinnassa ja evaluaatiossa.* Teoksessa Kuorelahti, M. & Viitanen, R. (toim.) *Holtittomasta hortoilusta hallittuun barbaailuun – Nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot.* NUORA:n julkaisuja nro.14. s. 233–239.
- (1997) *Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen.* Mannerheimin lastensuojeluliitto, Helsinki.
- Johansson, A. & Vuori, J.** (1999) *Työttömät nuoret syrjäytymisvaarassa?: Työllistämisen- ja aktiivointiprojektin aloittaneiden nuorten tausta ja terveys.* Työterveyslaitos.
- Järventie, I.** (1999) *Syrjäytyvätkö lapset?: Tutkimus 1990-luvun lasten perusboivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalvelujen käytöstä Helsingissä.* Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Järvinen, T. & Jahnukainen, M.** (2008) *Koulutus, polarisaatio ja tasa-arvo: hyvä- ja huono-osaistuminen perus- ja keskiasteen koulutuksessa.* Teoksessa Autio, M. & Eräranta, K. & Myllyniemi, S. (toim.) *Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinot -vuosikirja 2008.* Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- (2001) *Kuka meistä onkaan syrjäytynyt?* Teoksessa Suutari, Minna (toim.) *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla.* Julkaisuja 20. Nuorisotutkimusseura, Helsinki

- Järvinen, P. & Koski, K.** (2001) *Passiivisesta aktiiviseen: Kannustavuuden edistäminen – projektin raportti*. Työministeriö.
- Jyrkämä, J.** (1986) *Nuoret sivuraiteille? Nuorisosta, syrjäytymisestä, yhteiskunnasta*. Teoksessa: Mikkola, A. (toim.) *Suomalaista nuorisotutkimusta. Tutkijoiden puheenpuoroja*.
- (1981) (toim.) *Työttömänä Suomessa: syyt, seuraukset ja näköalat*. Suomen tutkijaliitto, Helsinki.
- Kajanoja, J.** (2005) *Hyvä lapsuus – avain menestyvään kansantalouteen?* Teoksessa Takala, P. (toim.) *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* Kelan tutkimusosasto.
- (2000) *Syrjäytymisen hinta*. Teoksessa Heikkilä, M. & Karjalainen, J. (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. s. 233–249.
- (1999) *Syrjäytyminen, työvoiman tarjonta ja työllisyys*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus (VATT).
- Kananoja, A. ym.** (2007) *Sosiaalityön käsikirja*. Gummerus kirjapaino oy, Jyväskylä.
- Kangas, O.** (2002) *Taloudellinen kasvu, eriarvoisuus ja köyhien taloudellinen asema 1985–95*. Sosiologia 39:2, 2002.
- Kangas, O. & Ritakallio, V.-M.** (1996) (toim.) *Kuka on köyhä?* Stakes.
- Karisto, A.** (1985) *Elinolojen muutos suunnat Suomessa. Selvitys sosiaalihuollon suunnittelun taustaksi*. Sosiaalihuollon julkaisuja 3/1985.
- Karjalainen, J.** (1996) (toim.) *Kenen ongelma?: hyvinvointivaltion murros ja sosiaaliset ongelmat*. Stakes.
- (1993) *Mitä silmä ei näe, sitä sydän ei sure: asunnottomuus, asumispalvelut ja sosiaalityö*. Stakes.
- Karjalainen, J. & Hiilamo, H. & Raivio, H.** (2003) *Harkinta toimeentulotuessa: Toimeentulotuen muutosten arvioinnin väliraportti*. Stakes.
- Karjalainen, J. & Lahti, T.** (2005) *Pitkäaikaistyöttömyyttä tunnustava tieto*. Teoksessa Hänninen, S. & Karjalainen, J. & Lahti, T. (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Stakes.
- (2001a) (toim.) *Projekti jättää jälkeä: Kuusi kuvansta aktiiviprojektien innovatiivisuudesta ja uusien käytäntöjen yleistymisestä*. Stakes.
- (2001b) *Kokeilusta käytännöksi: Miten edistää pitkäaikaistyöttömien aktiivikäytäntöjen yleistymistä?* Stakes.
- Karjalainen, P. & Blomgren, S.** (2003) *Oikorata vai mutkatie?: Sosiaalista kuntoutusta ja työelämäpolkua nuorille*. Nuotta-projektin arvioinnin loppuraportti. Stakes.
- Karjalainen, J. & Viljanen, O.** (2009) *Arki kuntoon – lainrikkajien tuen tarve*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kauhanen, M.** (2005) *Työssäkäynnin ja taloudellisen syrjäytymisen dynamiikka*. Työministeriö : Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kaukonen, O.** (1994) *Yhteinen vastuu vai uloshyönti?* Sosiaalihuollon priorisointityöryhmän keskustelumuistio. Stakes.
- Kaukonen, R.** (2007) *Tilastoista syrjäytyneitä nuoria on noin 14 000*. Tieto&trendit 7/2007.
- http://www.stat.fi/artikkelit/2007/art_2007-11-07_002.html.
- Kautto, M.** (2006) (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi*. Stakes.

- Kerminen, P.** (2001) (toim.) *Syrjästä osallisuuteen: Syrjäytymisen ehkäiseminen ja yhteistyö työvoimapolitiikan toimeenpanossa -projektin raportti*. Työministeriö.
- Kestilä, L. & Mäkinen, T.** (2011) *Nuorten elintavat*. Teoksessa Pietiläinen, M. (toim.) *Nuori tasa-arvo. Sukupuolten tasa-arvo*. Tilastokeskus.
- Kivelä, S. ym.** (2007) *Elämää nivelvaiheissa: Nuorten syrjäytyminen ja sen ehkäisy*. Loppuraportti. Tammisaaren kirjapaino.
- Kontula, O. & Viinamäki, H. & Koskela, K.** (1998) *Köyhiä ja Kipeitä: Taloudellisen laman terveysvaikutuksia 1990-luvulla*. Väestöliitto & Väestöntutkimuslaitos.
- Korhonen, J.** (2004) *Näkökulmia ehkäisevään sosiaalipolitiikkaan: lähtökohtiin, linjauksiin, toteutukseen ja haasteisiin*. Kuopion yliopisto.
- Kortteinen, M. & Tuomikoski, H.** (1998) *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Tammi, Helsinki.
- Kortteinen, M.** (1994) *Kun pohja pettää*. *Alkoholipolitiikka* 59 (5), 319–329.
- (1992) *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hanki ja Jää, Helsinki.
- (1987) *Hallittu rakennemuutos?* Hanki ja jää, Helsinki.
- Kouvonen, A.** (2001) *Koululaisten työssäkäynti ja ongelmakäyttäytyminen*. Työministeriö.
- Laaksonen, P. & Alho, A. & Luotoniemi, M.** (2000) *Nuorten mielenterveyspalvelujen selvitys*. Stakes.
- Laapotti, P.** (1997) *Sosiaalisten ongelmien ehkäisy työllistämisen avulla*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Laine, T. & Hyväri, S. & Vuokila-Oikonen, P.** (2010) (toim.) *Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Lavikainen, H. ym.** (2006) *Kouluvaikkeuksien yleisyys ja yhteydet aikuisiän elämäntilanteeseen ja koettuun terveyteen*. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(4).
- Leminen, T.** (1985) *Ilman työtä elämisen epäluokka*. Helsingin yliopisto.
- Lehto, J.** (1985) *Kahvijakautuminen vai kilpailun koveneminen?* Sosiaaliviesti 1/1986.
- Lehto, J. & Hänninen, S.** (1990) *Näkökulmia huono-osaisuuteen 1*. Sosiaalihalitus.
- Lehtonen, H. & Heinonen, J. & Rissanen, P.** (1986) *Syrjäytymiskäsitteen käytön ongelmia*. Sosiaalihalituksen julkaisu 12/1986.
- Lehtinen, P. & Valtonen, H.** (1997) *Ehkäisevä sosiaalipolitiikka ja talous kuntien päätöksenteossa: Kuntaprojektin tutkimuksia*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- (1997) *Ennaltaehkäisevää etsimässä: Kuntaprojektin tutkimuksia (Loppuraportti)*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lehto, M.** (2007) *Hyvinvointi 2015 -ohjelma: Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lehto, M. & Halla, K. & Parjanne, M-L.** (2006) *Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskaatsaus*. Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Leppänen, S. & Kautto, M. & Heikkilä, M.** (2001) *Työmarkkinoilta syrjäytyminen tulonjako ja köyhyys (Työryhmäraportti)*. Valtioneuvoston kanslia.
- Liimatainen-Lamberg, A-E.** (1998) (toim.) *Syrjäytymisen ehkäisy – ohjaus- ja tukipalveluiden kehittäminen: Raportti III*. Opetushallitus.
- (1996) *Syrjäytymisriskien ehkäisy, syrjäytyneiden koulutuspalvelut ja ohjaustoiminta*. Opetushallitus.
- Lindqvist, T. ym.** (1998) (toim.) *Työllistymisen tukeminen Suomen kunnissa*. Sosiaali- ja terveysministeriö & Työministeriö.
- Linnossuo, O.** (2004) *Syrjäytymisestä selviytymiseen?: Arviointitutkimus työttömien nuorten palveluohjauksesta*. Kansaneläkelaitos.
- Luopa, P. ym.** (2010) *Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000-luvulla*. Kouluterveyskysely 2000–2009. Raportteja 20/2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lämsä, A-L.** (2009) *Tubat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytymisen sosiaalibuollon asiakirjojen valossa*. Oulu University Press, Oulu.
- Mannila, S.** (1997) *Köyhiä ja kepeitä: Terveydentila ja syrjäytyminen 1986-94*. Kuntoutussäätiö, Helsinki.
- (1993) *Työhistoria ja syrjäytyminen: Vaikeasti työllistyvien terveysongelmaisten elämäntilasta*. Työministeriö.
- (1990) *Mikä suomalaista miestä vaivaa? Vaikeasti työllistyviä terveysongelmaisia tutkitaan*. Sosiaalivakuutus 28/1990 7–8, s. 186–189, 201, 208–209.
- Mannila, S. & Valjakka, S. & Ala-Kauhaluoma, M.** (2001) *Työelämäkynnysten ylittäminen harvaan asutuilla alueilla: ESR-projektien hyvät käytännöt*. Työministeriö (Euroopan sosiaalirahasto 2000–2006).
- Mannila, S. & Ala-Kauhaluoma, M. & Valjakka, S.** (1999) *Työelämäkynnysten ylittäminen: ESR-projektien hyvät käytännöt (Loppuraportti)*. Stakes.
- Marjanen, M.** (1999) *Työpankki: Vaikeimmin työllistettävien työttömien työllistämismalli*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Marski, J. & Mäensivu, V.** (1998) *Hyvinvoinnin muutossuuntia 1998*. Kansaneläkelaitos.
- Moisio, P. ym.** (2008) (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Stakes.
- Moisio, P.** (2006) *Subteellinen köyhyys Suomessa*. Yhteiskuntapolitiikka 71 (2006):6. s. 639–645.
- (2004) *Köyhyyden pitkäaikainen rakenne: Tilapäis-, toistuvais- ja pitkäaikaisköyhyys Suomessa*. Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004:4), s. 341–359.
- (2000) *Kasautvatko sosiaalisen syrjäytymisen muodot EU-maissa? Sosiologia* (37:3, 2000)
- Mäkelä, K.** (1999) *Valtio, väkijoukot ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Myllyniemi, S.** (2010) (toim.) *Puolustus-kannalla*. Nuorisobarometri 2010. Yliopistopaino Oy, Helsinki.

- Myrskylä, P.** (2012) *Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret*. EVA No 19. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2012/02/Syrjäytyminen.pdf>.
- (2011) *Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella*. Tilastokeskus.
- Numminen, J.** (1994) *Vaihtoehto työttömyydelle 2: Nuorisokansliapäällikköryhmän loppuraportti*. Opetusministeriö & Sosiaali- ja terveysministeriö & Työministeriö (Nuorisokansliapäällikköryhmä).
- Numminen, J. ym.** (1993) *Vaihtoehto työttömyydelle: Nuorisokansliapäällikköryhmän raportti*. Opetusministeriö & Sosiaali- ja terveysministeriö & Työministeriö (komiteamietintö).
- Nurmi, J-E & ym.** (1992) *Epäonnistumisen psykologiaa. Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten kiinnostukset ja ajattelutavat*. Psykologia 27 (1992) s. 485–492.
- Nyysölä, K.** (1997) *Työstä syrjäytyminen: syy vai seuraus? : Nuorten työmarkkina-aseman muutokset vuosina 1980–1993*. Sosiologia (34:4, 1997).
- (1994) *Nuoret ja työmarkkinoiden joustavuus. Nuorten joustava työllistyminen työvoima- ja koulutuspoliittisena ongelmana*. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 20. Turun yliopisto, Turku.
- Paananen, P.** (1999) *Aktiivinen vaihtoehto nuorille Nokialla: Projektista uusiin työkäytäntöihin*. Stakes.
- Palola, E. & Hannikainen-Ingman, K. & Karjalainen, V.** (2012) *Nuorten syrjäytymistä on tutkittava pintaa syvemmin*. Yhteiskuntapolitiikka 3/2012, s. 310–315.
- Paavola ym.** (2006) *Lasten hyvinvointi kunnan yhteiseksi asiaksi : Lapsipolitiikan kuntakyselyyn 1.4.2005 tuloksia*. Suomen Kuntaliitto.
- Palander, S.** (1996) *Pentti leipäjonosta. Tapaustutkimus keski-luokkaisen syrjäytymisestä Helsingissä 1990-luvulla*. Teoksessa Palander, S & Pouke, A. (1996) *Syrjäytyneitä ja syrjäytettyjä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos, Joensuu.
- Paju, P. & Vehviläinen, J.** (2001) *Valtavirran tuolla puolen: Nuorten yhteiskuntaan kiinnostumisen kitkat 1990-luvulla*. Nuorisotutkimusverkosto.
- Penttilä, I. ym.** (2003) *Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla: Väliaikaista vai pysyvää*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Pösö, T.** (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Stakes.
- Pulkkinen, L.** (2002) *Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys*. PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Rahkonen, K. & Sulkunen, P.** (1987) *Miten päihtyneiden säilöönotoilta voitaisiin välttyä*. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste nro 177. Helsinki.
- Rantala, K.** (2006) *Syrjäytyneille turvaa vai tuomioita? Vaietut vankilakierteet ja vastuum jakautuminen*. Teoksessa Rantala, K. & Sulkunen, P. (toim.) *Projektityhteiskunnan käänköpuolia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Rauhala, U.** (1988) *Huono-osaisen muotokuva*. Sosiaali- ja terveysministeriö, suunnitteluosasto.
- Raunio, K.** (2009) *Olemmainen sosiaalityössä*. Gaudeamus, Helsinki.

- (2006) *Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Helsinki.
- (2000) *Sosiaalityö murroksessa*. Gaudeamus, Helsinki
- (1983) *Hyvinvointi ja taloudelliset muutokset: Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin sisällöstä ja taloudellisten muutosten hyvinvointivaikutuksista vuosina 1950-1977*. Sosiaalipoliittinen yhdistys, Turku.
- (1980) *Köyhyys ja taloudelliset muutokset*. Turun yliopisto, Turku.
- Reiman, M.** (1996) *Oman elämänsä onnistujaksi: Nuorten työttömien selviytymisstrategioista tuotantokoululaisten kokemusten valossa*. Stakes.
- Ritakallio, V.-M.** (1994) *Köyhyys Suomessa 1981-1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikuttavuudesta*. Stakes, tutkimuksia 39.
- (1991) *Köyhyys ei tule yksin: tutkimus hyvinvointipuutteiden kasautumisesta toimeentulokiasiakkailla*. Sosiaali- ja terveyshallitus.
- (1986) *Kartoitus suomalaisesta köyhyystutkimuksesta ja arviot tutkimustarpeista. Sosiaalihallituksen toimeentuloprojekti*. Sosiaalihallituksen julkaisuja 16/1986
- Ruoho, K. & Ihatsu, M.** (1997) (toim.) *Kasvatuksellisia ja kuntoutuksellisia katsauksia nuorten syrjäytymiseen*. Opetusministeriö & Mannerheimin Lastensuojeluliitto (NUORA).
- Ruotsalainen, S.** (2005) *Syrjäytyminen – syrjäyttäminen*. Helsinki: TA-tieto.
- Saarela, P.** (2002) *Nuorisobarometri 2002*. Nuorisoasian neuvottelukunta: Nuora, julkaisuja 24.
- (1998) *Selvitys 15–29-vuotiaiden nuorten yhteiskunnalliseen osallistumiseen, politiikan painopisteisiin, tulevaisuuden odotuksiin ja kulttuuripalveluihin liittyvistä käsityksistä*. Nuorisoasian neuvottelukunta, Helsinki.
- Sailas, R.** (1987) *Köyhät keskuudessamme: Pientuloiset kotitaloudet vuoden 1981 kotitaloustiedustelussa*. Sosiaalihallitus.
- Seppänen, V. M.** (1997) *Turvaverkon vankina?: Pitkäaikaistyöttömät ja toimeentulotuki*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sihto, M.** (1999) *Työhallinnon toimintaohjelma syrjäytymisen ehkäisyksi: Ehdotus*. Työministeriö.
- Siljander, P.** (1996) *Syrjäytymisestä selviytymiseen: vaikeuksien kautta elämähallintaan*. Oulun yliopisto, Oulu.
- Simpura, J. ym.** (2008) *Undet ja vanhat sosiaaliset ongelmat*. Teoksessa Simpura, J. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*.
- Sipilä, J.** (1989) *Sosiaalityön jäljillä*. Tammi, Helsinki.
- (1985) *Sosiaalipolitiikan tulevaisuus*. Tammi, Helsinki.
- (1979) *Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen*. Tammi, Helsinki.
- (1970) *Sosiaalipolitiikka*. Tammi, Helsinki.
- Suikkanen, A. ym.** (2004) *Kokeilusta kipinä: Keski-ikäisten pitkäaikaistyöttömien kuntoutuskokeilun arviointi*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suikkanen, A. ym.** (1998) *Palkkatyömarkkinat*. Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Suikkanen, A. & Martti, S. & Linnakangas, R.** (2004) *Homma hanksaan: Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suikkanen, A. & Kauppinen, P. & Viinamäki, L.** (1996) *Suomalaisten hyvinvointimuutokset selviytymisen ja syrjäytymisen pelinä*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Suurpää, L.** (2009) (toim.) *Nuoria koskeva syrjäytymistieto: avauksia tiedon ja tietämisen politiikkaan*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisu 27.
- Strandell, H. & Julkinen, I. & Lamminen, K.** (2002) *"Ku ois vaan sellane normaali elämä"*. *Elämänselitys marginaalista katsoen*. Teoksessa Juhila, K & Forsberg, H. & Roivainen, I. (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. SoPhi, Jyväskylä.
- Takala, P. & Haapola, I. & Karisto, A.** (1984) *Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka: aineistoa suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta*. WSOY Porvoo.
- Takala, M.** (1992) *"Kouluallergia"-yksilön ja yhteiskunnan ongelma*. Acta Universitatis Turkuensis A:335.
- Tarvainen, T. & Pietiläinen, V. & Kuure, T.** (2007) (toim.) *Nuoret eivät odota: Palvelurakenteen muutos nyt*. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Taskinen, S.** (2001) *"Huono ennuste": Mitä on lasten ja nuorten syrjäytyminen?* Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Talvitie, V.** (1996) *Elämän hallintaa vai hallinnon elämää?: Projektityön perusteita ja 1990-luvun nuorisoprojekteja*. Stakes.
- Tervahartiala, T. & Vesalainen, J. & Vuori, J.** (1996) *Työttömien toimenpideohjelmien vaikutukset: Kirjallisuuskatsaus*. Kansaneläkelaitos.
- Tuomala, J.** (1998) *Pitkäaikaistyöttömyys ja työttömien riski syrjäytyä avoimilla työmarkkinoilla*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus (VATT).
- Tuomikoski, H.** (1989) *Hyvinvointivaltion huono-osaiset*. Kansaneläkelaitos. Sosiaaliturvan tutkimuslaitos.
- Ulvinen, V-M** (1998) (toim.) *Lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tutkimuksen mahdollisuudet*. Opetusministeriö & Mannerheimin Lastensuojeluliitto (Nuora).
- Urponen, K.** (1979) *Köyhyys, sosiaalipolitiikka, sosiaalipolitiikkatiede: aikakautemme asenne köyhyyteen ja sen vastaiseen kamppailuun*. Turun yliopisto, Turku.
- Uusitalo, H.** (1998a) *Syrjäytyminen 1990-luvun puolivälin Suomessa: Stakesin asiantuntijoiden arvioita syrjäytymisriskeistä*. Stakes.
- (1998b) *Köyhyys hyvinvointivaltion koetinkivenä. Hyvinvointivaltio ja köyhyys Suomessa 1966–85*. Teoksessa: Pitkäsillan pohjoispuolelta – periaatteista eri aatteisiin. 20-vuotisjuhlakirja. Sosiaalhallitus.
- Vähätalo, K. & ym.** (1997) *Työllistymispolkujä syrjäytyville*. ESR-julkaisu 11/97.

- Vanttaja, M. & Järvinen, T.** (2004) *Koulutuksesta ja työstä karsiutuneet. Vailla ammattitutkintoa ja työpaikkaa vuonna 1985 olleiden nuorten myöhemmät elämänvaiheet*. Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004): 5, s. 472–480
- Vanttaja, M.** (2005) *Koulutuksesta ja työstä karsiutuneiden nuorten kotitaustan ja myöhempien elämänvaiheiden tarkastelua*. Yhteiskuntapolitiikka 70 (2005):4.
- Virtanen, A. & Hautaluoma, M.** (2007) *Kadonneet ja pudonneet: syrjäytymisen sietämätön raskaus*. Valtakunnallinen työpajayhdistys, Helsinki.
- Virtanen, P.** (1995) *"Jos huomina tuo jotain uutta...": Tutkimus pitkäaikaistyöttömien nuorten työllistämisestä ja nuoria koskevan syrjäytymisproblematiikan luonteesta*. Työministeriö.
- Vuori, J. & Toikkanen, J.** (2008) *Syrjäytymisen ehkäisy sosiaalisena innovaationa – esimerkkinä Työhön-menetelmä*. Teoksessa Saari, J. (toim.) *Sosiaaliset innovaatiot ja hyvinvointivaltion muutos*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Vähätalo, K. & Heikkilä, M.** (1994) (toim.) *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Gaudeamus. Helsinki.
- Vähätalo, K.** (1998) *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Gaudeamus, Helsinki.
- (1997) *Työllistymispolkuja syrjäytyville: arviointiraportti Euroopan sosiaalirahaston (ESR) tavoite 3 -ohjelman toimenpidekokonaisuudesta "Yksilölliset palvelukokonaisuudet syrjäytyville"*.
  - (1996) *Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen: tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosina 1993–94*.
  - (1991) *Pitkäaikaistyöttömyyden mosaiikki ja työllisyyslaki: arviointitutkimus työllisyyslain toteutumisesta Porin, Kausamon ja Vantaan pitkäaikaistyöttömien kohdalla vuosina 1988–1990*.
  - (1988) *Työttömät ja työttömyysturvauudistus: tutkimus vuoden 1985 työttömyysturvauudistuksen työvoima- ja sosiaaliturvapolitiittisista vaikutuksista*.
  - (1987) *Suomalaisesta syrjäytymiskeskustelusta 1980-luvulla*. Sosiaalinen aikakauskirja 4/1987, s. 4-9.
  - (1983) *Työtön ja yhteiskunta: tutkimus työttömyyden vaikutuksista työttömiin ja yhteiskuntaan*. Työvoimaministeriö.